Florian Illies

Dragostea în vremea urii

Cronica unui sentiment 1929-1939

Florian Illies

Dragostea în vremea urii

Cronica unui sentiment 1929-1939

Traducere din limba germană de Octavian Nicolae

POLIROM
2023

POLIROM | Ne veți citi și mâine!

Originally published as *Liebe in Zeiten des Hasses*

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-9526-3
ISBN PDF: 978-973-46-9527-0
ISBN print: 978-973-46-9289-7

Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © Sueddeutsche Zeitung Photo / Alamy Stock Photo

FLORIAN ILLIES (n. 1971, Schlitz, Germania) este jurnalist, istoric al artei și scriitor. A studiat istoria artei și „Noua Istorie” la universitățile din Bonn și Oxford. A lucrat ca editor al secţiunii culturale la unele dintre cele mai prestigioase ziare germane, precum *Frankfurter Allgemeine Zeitung* sau *Die Zeit*. Este cofondator al revistei de artă *Monopol*. A devenit cunoscut mai ales după publicarea primei sale cărţi, *Generation Golf* (2000), consacrată anilor 1980 și unei generaţii „prea puţin revoluţionare”, care a ajuns în scurt timp bestseller. În 2001 și 2003 a publicat volumele *Anleitung zum Unschuldigsein. Das Übungsbuch für ein schlechtes Gewissen*, respectiv *Generation Golf zwei*, în care încearcă să consolideze tezele din *Generation Golf*. Un alt succes al său, *1913. Der Sommer des Jahrhunderts*, a apărut deja la Editura Polirom în două ediţii (*1913. Vara secolului*, 2016, 2020).

Înainte

Cînd tînărul Jean-Paul Sartre, în primăvara lui 1929, la École Normale din Paris, s-a uitat pentru prima oară în ochii Simonei de Beauvoir, a fost singura dată din viaţa sa cînd şi-a pierdut uzul raţiunii. Cînd, după cîteva săptămîni, la începutul lui iunie, a reuşit în fine să-şi dea o întîlnire cu ea, ea pur şi simplu n-a venit. Sartre stă într-o ceainărie de pe Rue de Médicis şi aşteaptă în zadar. E o căldură plăcută în Paris, nori albi plutesc sus, pe cerul de un albastru intens; a venit intenţionat fără cravată, fiindcă după ceai vrea să meargă cu ea în Jardin du Luxembourg să lanseze vaporaşe de hîrtie la apă; a citit el că aşa se procedează. După ce a băut jumătate de ceaşcă, s-a uitat de cincisprezece ori la ceas, şi-a umplut tacticos pipa şi și-a aprins-o, o femeie tînără, blondă, se îndreaptă hotărîtă spre el. „Sînt sora Simonei”, spune ea, „Hélène de Beauvoir, îmi pare rău, dar sora mea nu poate veni”. Sartre o întreabă: „Dar cum de m-aţi găsit aşa de repede în mulţimea de aici?”. „Simone”, îi explică ea, „mi-a spus că sînteţi mic de statură, purtaţi ochelari şi sînteţi foarte urît”. Aşa începe una dintre cele mai ciudate poveşti de dragoste din secolul XX.

*

După-amiaza tîrziu, cînd soarele de deasupra Berlinului mai aruncă o privire pe sub nori, trimiţîndu-şi razele orizontal pe Auguststraße, Mascha Kaléko îşi mijeşte ochii şi se opreşte un moment, savurînd căldura de pe piele.

Fix la ora 16 termină lucrul, coboară în grabă treptele de la Oficiul Organizaţiilor Evreieşti pentru Ajutorarea Muncitorilor, unde lucrează de

cinci ani, şi împinge cu putere uşa. Mascha Kaléko, născută Engel, stă pur şi simplu locului. Gustă căldura, își lasă gîndurile să rătăcească, aude scrîşnetul roţilor de tramvai din depărtare, camioanele berăriilor de pe străzi, strigătele copiilor care aleargă prin curţile interioare şi micii vînzători de ziare care fac reclamă cît îi ţine gura ediţiei de seară. După un timp, nu mai percepe zgomotul şi savurează căldura blîndă a razelor soarelui. Soarele coboară după clădirile înalte de pe Friedrichstraße, ultimele raze se prind de cupola aurită a sinagogii de pe Oranienburgstraße, în sfîrşit amurgeşte. La cei 22 de ani ai ei, pe Mascha Kaléko n-o trage inima să pornească spre casă și o ia spre cafenelele din cartierul de vest, cel mai adesea spre Romanisches Café, unde îi place să stea şi să discute, cu glasul ei cristalin, într-un admirabil dialect berlinez. Kurt Tucholsky, Joseph Roth, Ruth Landshoff, toţi îşi trag scaunele mai aproape cînd intră Mascha Kaléko, toţi sînt îndrăgostiţi de ciuful ei castaniu, de rîsul ei înţelegător, de verva ei amicală, licărind din ochii căprui. De multe ori, mai tîrziu vine şi soţul ei în Romanisches Café, Saul cel taciturn, savant din creştet pînă-n tălpi, firav, cu ochelari cu ramă de metal, cu părul rar, jurnalist la *Jüdische Rundschau*, profesor de ebraică – şi îndrăgostit pînă peste cap. Vede privirile celorlalţi bărbaţi îndreptate spre tînăra impetuoasă, vede şi cum ea savurează privirile aprinse şi, după un timp, Saul cel tăcut devine din ce în ce mai tăcut şi comandă o ceaşcă de ceai în timp ce restul încep prima sticlă de vin. La un moment dat se scuză politicos, îşi pune pălăria, îşi ia servieta, spune la revedere şi pleacă acasă. Cînd, în cursul nopţii, Mascha ajunge în locuinţa lor de pe Hohenzollernkorso din cartierul Tempelhof, el doarme de mult. Ea îl priveşte, trăsăturile lui grave se ridică şi coboară în ritmul respiraţiei. Se duce la masa din bucătărie, ia o foaie de hîrtie şi un creion şi scrie o mică poezie de dragoste, una dintre cele mai frumoase care au fost scrise vreodată:

Ceilalţi sînt numai marea largă,

Tu însă eşti portul meu.
Îmi spun: dormi dar în pace, dragă,
La tine mă-ntorc mereu.

Adaugă „Pentru unu”, aşază foaia pe farfuria lui şi se cuibăreşte în pat lîngă el. La şase dimineaţa va trebui să o ia din nou la picior ca să ajungă la timp la birou, în celălalt capăt al oraşului. Saul o simte în spatele lui, în portul sigur, se trezeşte pentru o clipă, întinde mîna la spate şi o mîngîie, uşurat.

*

În 1929 nimeni nu mai speră în viitor. Şi nimeni nu vrea să-şi amintească de trecut. De aceea se năpustesc toţi cu atîta sălbăticie asupra prezentului.

*

„Cine ar risca să se căsătorească din dragoste? Eu nu.” Asta spune Marlene Dietrich, absolut convinsă, în primăvara anului 1929 – şi tocmai pe scena teatrului de pe Kurfürstendamm, în piesa lui Bernard Shaw *Părinţi şi copii*. Trage cu poftă din ţigară, îşi coboară uşor pleoapele şi arată ceea ce este: eleganţă leneşă.

După aceea merge acasă la bărbatul cu care nu s-a căsătorit din dragoste, Rudolf Sieber. Cu el joacă în fiecare zi, acasă, piesa *Părinţi şi copii*. Ea îi spune „Papi”, el „Mutti”. Fiica lor, Maria, are cinci ani. Bona ei, Tamara, deja doarme în patul conjugal, alături de Rudolf Sieber, şi asta îi convine perfect Marlenei. În sfîrşit a scăpat de remuşcări, fiindcă noapte de noapte colindă prin case, prin baruri şi pe teren necunoscut, feminin sau masculin. De multe ori, după spectacol sau după filmările la studiourile UFA în Babelsberg, ajunge acasă seara tîrziu, aranjează în

antreu florile într-o vază, o pupă pe Maria pe frunte, se schimbă, bea un pahar cu apă, mai adaugă o notă proaspătă de parfum – şi părăseşte casa, în pantofi cu tocuri înalte, cu prima boare caldă a nopţii.

*

Klaus Mann navighează complet dezorientat prin anii ’20. Deşi nu are decît 23 de ani, deci ar fi abia la început, de multe ori e complet terminat. Ar vrea să fie iubit. Numai că tatăl său, rigidul Thomas Mann, care nu-l iartă că îşi trăieşte atît de voios homosexualitatea, pe cînd el a trebuit să și-o camufleze toată viaţă sub forma artei, îşi lasă fiul să tînjească după dragostea lui. O dată, în 1920, a scris că ar fi „îndrăgostit” de Klaus, dar de atunci nu-i mai dă ocazia să o simtă şi-l condamnă la o viaţă în umbră. În *Dezordine și suferință timpurie* l-a descris ca fiind „puiul mamei şi un fluşturatic”. Groaznic. Uneori viaţa nu e decît o cură de dezintoxicare. Klaus îi scrie o scrisoare, se plînge că „a fost rănit” de batjocură, dar nu are curajul să trimită scrisoarea. Paricidul său este numai literar: în *Kindernovelle*, el descrie în mod evident viaţa familiei Mann în vacanţă, la Bad Tölz – apar aici toţi fraţii săi, doar tatăl a dispărut, din păcate, prea devreme. Dar crima literară nu e, bineînţeles, o soluţie pentru dragostea neîmpărtăşită. În autobiografia sa, Klaus scrie despre tatăl său: „Nici o altă laudă nu conta pentru mine cît una de la el”. Dar Thomas Mann nu aplaudă, el doar tuşeşte ca să-şi dreagă vocea.

*

Pablo Picasso o pictează pe tînăra sa iubită, Marie-Thérèse Walter, o dată culcată, o dată în picioare şi o dată şezînd. După care totul este luat de la capăt. I-a închiriat înadins un mic apartament în Rue de Liège 11, unde poate să o picteze în secret şi să o iubească în secret. Îi mai dă o

sărutare şi se grăbeşte acasă, la nevastă şi copil. Pînă acum nimeni n-a observat nimic. Abia tablourile sale o vor dezvălui, mai tîrziu. Pensula este ultima baghetă magică într-o epocă epurată de magie.

*

Anii ’20, un deceniu îngrozitor pentru el. În Berlin, totul era prea zgomotos, prea rapid, prea ahtiat după plăceri pentru cel care iubea penumbra. S-a mutat în cabinetul său auster de pe Belle-Alliance-Straße 12, la etajul întîi, pe dreapta, „căminul său de bătrîni”, cum îi place să-i spună. Gottfried Benn tocmai a împlinit 43 de ani. Între orele 8 și 18 se ocupă de boli de piele şi venerice, dar rareori se mai rătăceşte cîte o pacientă pe la el, „rareori întrerupe soneria”, îi scrie el unei iubite, „amurgul pe care mi-l doresc atîta”.

Seara bea o bere şi mănîncă un cotlet după colţ la Reichskanzler, iar uneori încearcă să scrie o poezie. Dar nu mai reuşeşte; strofele lui continuă să aibă opt versuri, dar cuvintele rămîn condamnate şi nici o editură nu mai vrea să le tipărească. Noaptea se aşază la ferestra dormitorului, stinge lumina şi speră să-i revină inspiraţia. Ascultă melodiile dulcege din cafeneaua cu scaune în fundul curţii, aude perechi rîzînd prea tare şi fără motiv, doar pentru că vor neapărat ca seara aceasta să nu se termine la fel de trist ca ultima dată. Benn încearcă să bea cafea pînă ce cofeina îl îmbată, nu doarme cîte două-trei zile, ia cocaină, totul numai ca să trezească în sine forţele primordiale ale poeziei. Ele rămîn însă ascunse. Soţia lui a murit, fiica lor a fost trimisă în Danemarca, la o fostă amantă fără copii; a trebuit să renunţe la locuinţa imensă de pe Passauer Straße, iar fratele lui a fost condamnat la moarte pentru un asasinat. Aceştia au fost „auriţii” ani ’20. Din cînd în cînd, cîte o aventură, de cele mai multe ori cu actriţe sau cîntăreţe, de preferat văduve, dar ţinuta lui ţeapănă, bucheţelele de violete, eleganţa lui milităroasă nu sînt

tocmai ceea ce le înnebuneşte pe femeile moderne din Romanisches Café sau din barurile din Schöneberg ori de pe Kurfürstendamm. Cînd intră şi cînd iese de undeva, obişnuieşte să se încline, acesta e felul lui de a fi. Femeile pe care le atrage sînt mai degrabă din cele în curs de prăbuşire, căutătoare, care speră să obţină puţină mîngîiere de la poetul în halat de doctor şi de la melancolia sa de neclintit – sub formă de anestezice fizice sau chimice – şi care, din mlaştina propriei pierzanii, doresc de fapt doar să găsească pe cineva care să le înțeleagă. E adevărat, înainte de război făcuse furori cu poezii expresioniste despre patologie[*1] şi despre *Krebsbaracke* (*Pavilionul canceroşilor*), dar de atunci trecuseră 15 ani. Acum toată lumea de pe stradă vorbea fără probleme despre moarte şi despre sex aşa cum o făcuse el în 1913. În anul 1929, doctorul Gottfried Benn are doar trecut şi pleoapele căzute: e un „precursor”.

Pe 1 februarie sună telefonul din cabinetul său: e Lili Breda, iubita lui actuală, actriţă fără angajament, şi ea una din cele pe cale să se prăbuşească, la 41 de ani, moartă de oboseală după atîtea speranţe pe care Benn şi viaţa nu i le-au împlinit. Îi spune că se va omorî acum, suspină, întîi mai încet, apoi tot mai tare, din rărunchi, şi pune receptorul în furcă. Benn părăseşte în fugă cabinetul, goneşte cu un taxi la locuinţa ei, dar, cînd ajunge acolo, Lili Breda zace desfigurată pe stradă. S-a aruncat de la etajul cinci pe fereastra dormitorului. Pompierii tocmai aştern de milă o pătură peste trupul pe care Benn l-a mîngîiat cu puţin înainte. Benn dă un anunţ în *Berliner Zeitung*. Organizează înmormîntarea. Nici unul dintre cei 20 de participanţi nu vorbeşte cînd sicriul este coborît în pămîntul rece din Stahnsdorf, lîngă Potsdam. E trei şi jumătate, dar amurgeşte deja. Benn îi spune cîteva cuvinte de consolare lui Elinor Büller, cea mai bună prietenă a lui Lili. Îşi pune pălăria închisă la culoare, îşi ridică gulerul paltonului şi porneşte cu paşi de plumb prin zăpada pufoasă. Ajunge prea devreme la gară, primul tren e abia peste o oră. Seara, singur în cabinetul său gol din Berlin, stăpînit de mirosul de aldehidă formică şi de lipsa

oricărei perspective, Benn constată că a uitat cum se plînge. „Bineînțeles”, îi scrie el confidentei sale Sophia Wasmuth, „bineînţeles că a murit de mine sau din cauza mea, cum se spune”. Suspinul de la telefon a fost ultimul lucru pe care l-a auzit de la ea. A doua zi, după o noapte fără vise, pune mîna pe telefon şi o sună pe Elinor Büller, prietena lui Lili, căreia cu o zi înainte îi strînsese scurt mîna la înmormîntare. Convorbirea se lungeşte. Ea vorbeşte, el ascultă. Apoi se întîlnesc, după două săptămîni vizitează împreună expoziţia chinezească, beau vin în Café Josty. De acolo merg la Benn şi devin un cuplu. Mai tîrziu, el va spune că „fără asta” pur şi simplu nu putea să trăiască. „Încoronarea creaţiei, porcul, omul”, în formularea lui laconică.

După ceva vreme se gîndesc să se căsătorească, Elinor pentru a patra oară, Benn pentru a doua oară. Ea comandă cărţi de vizită: „Elinor Benn, născută Büller”. Nu le va folosi niciodată. Va rămîne totuşi, nouă ani îndelungați, „Elinor Büller, iubita lui Benn”. „Fetiţo, n-are rost să ne căsătorim”, o consolează el mereu, căsnicia nu e decît „o instituţie care paralizează instinctul sexual”. Or, asta nu poate fi ţelul ei, nu-i aşa?

*

„În nu puţine creaţii ale epocii victoriene și nicidecum doar în cele englezeşti”, scrie Theodor Adorno, „violenţa sexului şi a momentului senzual înrudit cu el devine cu atît mai perceptibilă cu cît este trecută sub tăcere”. Există pasaje „de o gingăşie atît de copleşitoare, încît nu poate fi exprimată decît de cel care nu are parte de ea”. Theodor Adorno, acest rafinat fiu al unui comerciant de vinuri din Frankfurt, cu o nevoie imperioasă de gingăşie, n-a trebuit să renunţe la nimic în acest timp. Anii ’20 i-a petrecut ca student la Frankfurt, Viena şi Berlin, avînd o viaţă plină atît în ce priveşte disciplinele studiate, doctoratul şi abilitarea, cît şi în ce priveşte femeile. Între timp a mai şi compus şi scris cronici muzicale. A

făcut o pasiune puternică pentru berlineza Margarete Karplus, doctor în chimie şi fiica unui fabricant, căruia tatăl lui Adorno îi livra din crama lui taninurile grele extrase din vin, care făceau ca mănuşile pe care le producea să fie mai flexibile. Nu e un simbol admirabil? Margarete Karplus, care va deveni mai tîrziu Gretel Adorno, va îndepărta și ea toată viaţa taninurile grele din gîndurile soţului ei, prin întrebări, corecturi şi scriindu-le la maşină.

În 1929, toate acestea nici nu se întrezăresc, deşi cei doi sînt logodiți de un an. Femeia înaltă, frumoasă, dintr-o familie de evrei asimilaţi, are ideile ei. E prietenă cu Bertolt Brecht, cu László Moholy-Nagy, cu Siegfried Kracauer, cu Kurt Weill şi cu Lotte Lenya. Inima ei este sfîşiată între trei genii. Pe de o parte, e Adorno, logodnicul ei din îndepărtatul Frankfurt, dar pe de altă parte, în Berlin sînt Ernst Bloch şi Walter Benjamin. Legătura cu Bloch este şi trupească, cea cu Benjamin spirituală şi, cum se întîmplă de multe ori, cea de-a doua este cea care sună mai mult a dragoste în scrisorile ei.

*

Pe 27 martie 1929, Cole Porter pune pentru prima oară marea întrebare: „What is this thing called love?”.

*

Dietrich Bonhoeffer îl iubeşte doar pe Dumnezeu – şi pe el însuşi. Înainte de a-şi ocupa primul post în străinătate, la comunitatea evanghelică din Barcelona, neobositul tînăr student la teologie provenit dintr-o familie respectabilă din Grunewald îi scrie predecesorului său, pastorul Fritz Olbricht, un bavarez morocănos, întrebîndu-l cum trebuie să se pregătească. Prin aceasta se referă numai la garderobă. A auzit că în

Barcelona e foarte cald, dar vremea e schimbătoare. De aceea îl întreabă pe Olbricht ce fel de costum îi recomandă şi ce fel de stofă. Are nevoie de haine speciale pentru cluburile de sport? Ce costume şi ce cravate se poartă la dineurile mondene? Pastorului Olbricht îi trebuie patru săptămîni ca să-şi uite mînia pe infatuatul tînăr teolog din îndepărtatul Berlin şi să îi răspundă că, din păcate, nu-l poate ajuta în problema lui cu îmbrăcămintea, dar că, în orice caz, ar fi util, ca preot, să-şi pună în geamantan un talar negru.

*

Ce primăvară a fost pentru Bertolt Brecht! În Lunea Paştilor are loc premiera piesei *Pioniere in Ingolstadt* (*Pionieri în Ingolstadt*), scrisă de fosta sa iubită Marieluise Fleißer, la teatrul de pe Schiffbauerdamm. El scrie în program: „În piesă se pot studia anumite universuri de sentimente atavice şi preistorice”. De exemplu, universurile preistorice de sentimente ale lui Bertolt Brecht. În piesă, servitoarea Berta află că iubitul ei Korl nu doar că are şi alte femei, ci e şi căsătorit şi e chiar tată. Exact acest şoc l-a avut Marieluise Fleißer cîndva cu Brecht. De aceea o pune pe Berta să se lamenteze: „Am omis ce era important. Am omis dragostea”. La scurt timp după premieră, Brecht trece la acţiune, pentru că de fapt el n-ar vrea să omită nimic în viaţa lui, nu doar amorul. Pe 10 aprilie 1929 se căsătoreşte cu Helene Weigel, cu care are deja un fiu. O descrie ca „bonomă, severă, curajoasă şi neiubită”. S-ar putea spune deci: în toate, exact contrariul soţului. Căci ce face acesta imediat după ce spune „da” la oficiul stării civile din Charlottenburg? Se duce la gară să-şi întîmpine iubita, Carola Neher. Ghinionul e că Bertolt Brecht ţine încă în mînă buchetul de cununie, nişte narcise ofilite. Pe peron îi mărturiseşte că s-a căsătorit cu o jumătate de oră în urmă cu Helene Weigel, ceea ce era „inevitabil”, dar în fond „neesenţial”, iar ea îi aruncă buchetul ofilit la

picioare şi se întoarce furioasă. Făcuse tot drumul de la Davos, unde îşi îngrijea soţul muribund, poetul Klabund, numai ca să afle că Brecht se căsătorise din nou, şi tot nu cu ea. Şi mai puternic a fost şocul pentru Elisabeth Hauptmann, cea mai apropiată colaboratoare şi mai intimă iubită a lui Brecht în primăvara lui 1929. Aflînd despre această căsătorie, încearcă să se sinucidă în locuinţa ei. Dar nu e un motiv de îngrijorare. Imediat ce se reface fizic şi mintal, începe să scrie o nouă piesă cu titlul – nu e o glumă – *Happy End*.

Îl întreabă dacă nu vrea să îi scrie el cupletele pentru o treime din onorariu. Pentru asta, Brecht are însă nevoie de ajutorul lui Kurt Weill. Preferă să se apuce imediat de lucru la piesă, împreună cu Elisabeth Hauptmann, într-o vacanţă de creaţie în Bavaria Superioară. Cînd, în iulie, încep repetiţiile pentru *Happy End*, Brecht arată ce înţelege el personal printr-un final fericit: în piesa uneia dintre iubitele lui, cealaltă iubită, Carola Neher, interpretează rolul principal, fiindcă tocmai se află la Berlin, iar soţia sa primeşte un rol secundar, un personaj numit „femeia insignifiantă”. Rolul principal masculin îl joacă Theo Lingen, noul partener al fostei soţii a lui Brecht, Marianne Zoff, şi tatăl vitreg al fiicei sale Hanne (într-adevăr, nu e uşor să ţii evidenţa). Plăcerea sadică a lui Brecht de a vedea cum toate femeile lui suferă în același timp este ideală pentru scenă. Revista *Uhu* îl întreabă tocmai acum ce crede despre problema geloziei, la care Brecht declară ţanţoş: „Mic-burghezii sînt astăzi ultimii care prezintă această trăsătură cîndva tragică”. O scrie – şi îşi priveşte satisfăcut bustul de ghips de pe birou. Cel care se învîrteşte astfel în jurul propriului eu e în pericol să ameţească. Dar, în cazul lui Brecht, pericolul îi pîndește mai curînd pe toţi cei din jurul lui, din momentul în care îndrăznesc să-l tulbure în rotaţia sa continuă.

*

Pentru Walter Benjamin, nopţile petrecute cu Asja Lācis, comunistă radicală din îndepărtata Letonie, pe care a cunoscut-o la Capri, se termină într-un mod nesatisfăcător. Pe jumătate adormit, în zori, cu ochii abia întredeschiși, vrea să-i povestească ce a visat. Dar Asja Lācis „l-a ascultat cu neplăcere şi l-a întrerupt; totuşi el a continuat să povestească". În schimb, ea îl roagă să se despartă în fine de Dora, soţia lui. Acesta e singurul ei vis. La micul dejun, atmosfera e ca o felie uscată de pîine de secară.

*

Pe 14 martie, Christopher Isherwood, un tînăr de 24 de ani care tocmai a întrerupt studiul medicinei şi a început o carieră de scriitor, ia trenul de după-amiază din Londra în direcţia Dover; afară plouă, tună, norii aleargă pe cer. El şi-a pus cravata de student la Cambridge. Pardesiul Burberry e ud, așa că îl agaţă în cuier să se usuce. În Dover, pe o ceaţă deasă, ia vaporul de Ostende. Barul de la clasa a III-a e plin de soldaţi gălăgioşi, trimişi la Wiesbaden. Totuşi, doi dintre ei îi recunosc cravata şi toastează pentru el. La Ostende ia trenul de Köln, unde un funcţionar de la căile ferate cu o tăbliţă de lemn anunţă ceremonios trenul de Berlin; se urcă şi moţăie, ignorînd peisajul iernatic, nu se gîndeşte la nimic, dar bănuiește că începe marele lui viitor. Călătoreşte cu un bagaj uşor şi cu un dor greu. Se gîndeşte la Berlin, fiindcă Berlinul, aşa ştie el, „înseamnă: băieţi".

Isherwood locuieşte chiar lîngă Institutul de Sexologie al lui Magnus Hirschfeld. La cinci după-amiază, aproape zilnic, ia ceaiul cu Karl Giese, partenerul lui Hirschfeld, ctitorul institutului, renumitul şi rău-famatul „Einstein al sexului". În convorbirile lor, Giese, plin de respect, îl numeşte pe impozantul savant cu barbă de apostol, cu cîteva decenii mai în vîrstă

decît el, „papa”. Isherwood îl numeşte pe Giese, faţă de care se arată foarte respectuos, un „tînăr ţăran necioplit cu inimă de fetiţă”.

Papa Hirschfeld a recunoscut în eseul său *Mein Verhältnis zur schönen Literatur* (*Relaţia mea cu beletristica*) din 1928 că, înainte de a se dedica total sexologiei, „prima sa iubire” a fost poezia. De aceea, nu e de mirare că în scrierile sale despre homosexualitate îi invocă mereu pe Schiller şi Goethe. Isherwood însoţeşte adesea amici din Anglia prin muzeul institutului, o vizită „musai” pentru toţi prietenii homosexualităţii, deoarece Hirschfeld a colecţionat decenii de-a rîndul cele mai frumoase artefacte, excitante şi bizarerii ale zonelor mai puţin cunoscute ale sexualităţii. În 1929, Hirschfeld lucrează la o nouă carte, *Liebesmittel. Eine Darstellung der geschlechtlichen Reizmittel* (*Afrodiziace*. *O prezentare a excitantelor sexuale*), care va însuma patru sute de pagini şi va conţine o sută de tabele amănunţite ca material documentar. În Eldorado, cel mai renumit templu al homosexualităţii din Berlin, toată lumea şuşoteşte admirativ cînd venerabilul înţelept Hirschfeld, după ce şi-a făcut norma de muncă ştiinţifică, se arată în bar pentru a trece de la teorie la practică. Aici nu mai e „papa”, ci „Tanti Magnesia”, cum aflăm de la Isherwood.

*

Pînă şi Albert Einstein, descoperitorul teoriei relativităţii, ştie că în dragoste timpul şi spaţiul joacă totuşi un rol important şi nu pot fi ignorate pur şi simplu. „Scrisul e o prostie”, îi telegrafiază el soţiei care se bucură de vremea văratică la lacul Caputh, „duminică am să te sărut oral”. Duminică egal deci: sărut ori timp la pătrat.

*

Billy Wilder scrie la începutul verii lui 1929 în Romanisches Café, după multe cafele cerşite şi la apus de soare, scenariul la *Menschen am Sonntag* (*Oameni duminica*), unul dintre ultimele filme mute şi în primul rînd un autentic film berlinez – deci cu un buget redus, dar sexy. Pelicula Agfa folosită sînt resturi de la studiourile UFA, filmările încep pe 12 iulie 1929, fiind întrerupte de mai multe ori cînd se termină banii. Patru dintre cei cinci interpreţi principali nu s-au mai aflat niciodată în faţa camerei, autorul scenariului e dansator, reporter şi un şmecher, asistenţii înjură, actorii trebuie să improvizeze. Se filmează la Bahnhof Zoo, în zgomotul asurzitor al trenurilor care intră în gară, apoi în afara Berlinului, la Wannsee; într-o poieniţă, se servesc crenvurști cu salată orientală, se flirtează pe sub pinii înalţi, razele soarelui cad pe rochiile subţiri de vară, urmărite cîteva secunde de camera de filmat. Bărbaţii trag din ţigară cînd au uitat textul pe care trebuie să-l mimeze. La asta se pricep perfect cei doi interpreţi principali, care îşi uită adesea textul şi în viaţă, iar Wilder şi companionul lui, Curt Siodmak, le-au spus doar să se joace pe ei înșiși. Aşa că taximetriştii şi negustorii de vinuri, manechinul şi vînzătoarea de plăci de patefon sînt ei înşişi, într-un film la fel de superficial şi de lipsit de logică precum viaţa, cel puţin viaţa din Berlin.

Totuşi, duminica seara, dorinţa satisfăcută rapid a *Oamenilor duminica* la umbra copacilor înalţi le provoacă acestora, la lumina lămpii de pe noptieră, puţină durere şi destul de multă melancolie. Deşi despre dragoste nu se vorbeşte în film, şi asta nu doar pentru că e mut.

*

Aidoma interpreţilor principali din *Oameni duminica*, în aceste zile Kurt Tucholsky şi Lisa Matthias se tolănesc pe o pajişte îmbietoare lîngă un mare lac din Suedia. Nefiind într-un film mut, pot sporovăi după pofta

inimii. O fac din prima clipă cînd s-au cunoscut la un bal mascat. Tucholsky, care tocmai s-a întors de la Paris fără soţia sa, urma să preia conducerea revistei *Weltbühne* ca succesor al defunctului Siegfried Jacobsohn. Imediat, după cîteva pahare, i-a povestit pe larg Lisei, care e dornică să afle mai mult, despre problemele căsniciei sale, aşa „cum fac bărbaţii maturi în zorii zilei”, după cum va declara mai tîrziu Lisa Matthias, care se vede că avea experienţă în branşă.

Lisa Matthias, de două ori căsătorită, de două ori mamă, cu tunsoarea ei băiețească, cu automobilul ei decapotabil, cu o viaţă amoroasă libertină, cu şofatul şi cu cele cîteva texte despre Hemingway, întruchipează *role model*-ul perfect al berlinezei din epocă, fiind curtată nu doar de Tucholsky, ci şi de Peter Suhrkamp şi Lion Feuchtwanger.

La început cei doi se văd nu prea des, de cele mai multe ori pentru un scurt rendez-vous într-un *pied-à-terre* al lui Tucholsky din Berlin, dar „Lottchen”, cum îi spune el, apare de acum încolo permanent în foiletoanele sale ca o moară stricată autentic berlineză care nu se mai opreşte din sporovăit. Totuşi, de cînd Lisa Matthias e prezentă mai mult în articole decît în viaţa lui, devine cu timpul mai posacă – fiindcă el o vede doar pentru cîte o scurtă partidă de sex. Lisa i se plînge unei prietene: „Cam prea facem dragoste fără dragoste. Nici unul dintre noi nu are curajul necesar”. Dar e totuna: „Această relaţie e în orice caz interesantă”. Spiritul ei e satisfăcut. Iar în ce priveşte sentimentele, nu trebuie să ceri prea mult. „Dragoste fără un pic de amărăciune nu există. Aşa zice Daddy. Şi chiar aşa e.”

El este pentru ea „Daddy”. Dar ea ce este pentru el? *Eu am fost Lottchen a lui Tucholsky*, aşa îşi intitulează ea memoriile complete. De acolo ştim că sofaua ei se numeşte „Pajiştea păcatului” şi că Tucholsky sforăia atît de tare, încît pe la ora două era nevoită să se mute enervată în camera de oaspeţi. Dar pentru Lisa Matthias asta e prea puţin – ea îl vrea pe poet numai pentru sine, fără colegi de redacţie, fără toţi ceilalți clienți

din cafenea, fără zumzetul enervant al Berlinului. Vrea să călătorească împreună cu el. Încă nu ştie ce înseamnă pentru o femeie o vacanţă cu Tucholsky – dragostea ca sursă de material pentru următoarea carte. Cînd a plecat cu iubita sa Else Weil în vacanță la Rheinsberg, din asta a rezultat *Rheinsberg*, o fascinantă „carte ilustrată pentru îndrăgostiţi”; cînd a mers în Pirinei cu Mary Gerold, soţia sa la momentul acela, de acolo s-a născut *Ein Pyrenäenbuch*[*2].

Iar acum, în aprilie 1929, mergînd cu Lisa Matthias spre Gripsholm, în Suedia, bineînţeles că are deja în cap ce va scrie. Gonesc spre nord în elegantul cabriolet al Lisei Matthias, un Chevrolet cu numărul de înmatriculare IA 47-407. Peste un an, sculptat din aventura lor amoroasă, drapată cu cîteva ornamente, romanul *Castelul Gripsholm* îi este dedicat într-adevăr lui „IA 47-407”. Soţiei sale, Mary, din îndepărtatul Paris, asta nu-i spune nimic, dar clienţii teraselor şi cafenelelor de pe Kurfürstendamm şi din Schöneberg vor şti despre ce e vorba, căci Lisa Matthias îşi parchează fără grijă splendidul vehicul acolo, pe trotuar, la orice oră din zi sau din noapte. Lisa Matthias simte o mîndrie reţinută să fie partenera atît de uşor de descifrat a marelui Tucholsky. Dar să nu ne grăbim. Mai întîi este nevoie să pornească spre Suedia. Se tolănesc acolo unul lîngă altul pe o pajişte verde din apropiere de Läggesta, pe malul lacului Mälaren, în fața impunătorului castel Gripsholm de pe celălalt mal, şi se zgîiesc la obiectiv. Privirile lor spun: „Să vedem unde duce asta”. Fotografia e drăguţă, soarele străluceşte şi foarte curînd găsesc o mică vilă de vacanţă din lemn, vopsită în roşu, unde încearcă să joace rolul de îndrăgostiţi, deşi Lisa va spune de multe ori că „din punct de vedere erotic nu e prea interesant”. Dar acest Tucholsky e atît de hazliu, încît se lasă mereu sedusă. Iar dimineaţa, cînd afară păsările ciripesc, soarele trezeşte pisicile gîdilîndu-le cu razele lui şi firişoarele de praf plutesc prin încăperi, cînd în bucătărie miroase a cafea şi a bună dispoziţie, amîndoi se consideră uneori chiar fericiţi. Merg la lac, fac baie, se stropesc, rîd.

Mănîncă un jeleu din compot de vişine. Lisa face sosul de vanilie pentru „Daddy”. Pentru el, ea e „mamă, leagăn, camarad”, spune Tucholsky – şi o spune în sens romantic. După-amiază, după ce se iubesc şi Lisa se duce să se mai scalde o dată, Tucholsky se aşază la masa de scris improvizată şi-i scrie soţiei sale, Mary, la Paris: „În general, îmi merge aşa şi-aşa – trăiesc ca un pustnic”. Ca să vezi.

*

Uneori, Picasso trebuie s-o picteze şi pe Olga, soţia lui. Cu ani în urmă îi tot picta trupul graţios de balerină, acum însă cel mai important model al lui este Marie-Thérèse Walter. „E groaznic că o femeie îşi dă seama privindu-mi tablourile că am schimbat-o cu alta”, spune Picasso. Iar pe Olga acest schimb o înnebuneşte. Urlă, se dezlănţuie, după care cade într-o lungă depresie şi se internează singură în clinici de pe malul unor lacuri îndepărtate. Mînia ei însă declanşează în Picasso forţele creatoare, stimulate de vină şi orgoliu.

Aşa că pe 5 mai 1929 e totuşi din nou de acord să o mai picteze o dată pe Olga. Dacă în trecut a poza era un joc al lor, o înfruntare erotică, de data asta e doar un război rece. Nici unul nu deschide gura. Picasso o priveşte mut şi o pictează. Ea nu se simte admirată, ci lipsită de apărare în goliciunea ei și tremură pe fotoliu. În ea fierbe ura împotriva ei înseşi şi împotriva bărbatului pe care l-a iubit şi care o înşală. Picasso pictează mai departe, cu stoicism. La un moment dat se opreşte şi îşi pune semnătura pe tabloul pe care uleiul încă nu s-a uscat. Cînd Olga îşi ia chimonoul pe umeri şi merge în spatele soţului ei ca să vadă tabloul, genunchii i se moaie din cauza şocului. Nu e o femeie, ci un monstru cu trăsăturile schimonosite de groază şi cu membrele răsucite. Se îmbracă, fără nici un cuvînt, şi pleacă.

Picasso stă la fereastră, fumează şi se gîndeşte la Marie-Thérèse, care va veni mai tîrziu în vizită. În 1929, cînd o pictează pe Olga, nu sînt şedinţe de lucru, ci exorcizări. Picasso vrea să şi-o scoată din suflet pictînd-o. Nu-i pasă ce poate să însemne asta pentru ea. Tabloul primește titlul *Nud mare în fotoliu roşu*. E un prim act final dintr-o lungă dramă.

*

Erich Mühsam uită de multe ori că e căsătorit. Nu că n-ar iubi-o pe Zenzl a sa, nu, nu e asta. O iubeşte. Mai ales firea ei.

Dar sînt atît de multe lucruri de făcut. Mühsam, marele, veşnicul, neobositul revoluţionar cu barbă imensă, crainicul şi propagandistul comunist al „sălbăticiei vieţii” şi al unei Germanii umane, e şi acum, după cinci ani de temniţă pentru participarea la Republica Sovietelor din München, seară de seară pe drum ca să recruteze tineri muncitori pentru anarhism şi pentru lupta pentru libertate. Merge foarte des la teatru, îi place să bea în localurile boeme din Berlin şi München, joacă şah, flirtează, scrie pentru ziarul *Die rote Fahne* al Partidului Comunist din Germania (KPD), călătoreşte prin ţară, aleargă de la o conferinţă la alta. Cînd e din nou entuziasmat de tinere revoluţionare şi tineri revoluţionari, îi ia acasă, cîte cinci-şase, la Berlin-Britz, în Hufeisensiedlung, complexul revoluţionar în formă de potcoavă proiectat de Bruno Taut, şi îi explică lui Zenzl că deocamdată vor trebui să locuiască toţi la ei. „Anarhismul nu se termină în pragul uşii”, a spus el. Ea se instalează ursuză în fața plitei şi găteşte pentru şapte sau opt în loc de doi. Ştie că el s-a culcat cu cel puţin una dintre tinerele revoluţionare. I-a spus doar dintotdeauna că el nu suportă decît o „căsnicie bazată pe libertate”. Nici unul dintre ei să nu-i facă reproşuri celuilalt. Îşi mai aminteşte că a fost de acord? Da, a fost, spune Zenzl, dar acum nu mai e. Se înfurie, plînge, urlă, iar Erich Mühsam evadează pentru cîteva zile, uneori pentru cîteva săptămîni. Nu e

de joacă să fii căsătorită cu un anarhist. Pe 1 mai 1929, de Ziua Muncii, el e pe stradă, fără Zenzl, care l-a avertizat. Mărşăluieşte cu comuniştii printre blocuri, ţine discursuri înflăcărate, are loc o mică încăierare cu poliția, a doua zi merge în cartierul Neukölln, unde muncitorii au ridicat baricade şi se luptă cu forțele de ordine. Are loc un măcel – „Maiul sîngeros” din Berlin –, după care Roter Frontkämpferbung, organizaţia de luptă a KPD, este interzisă (Bertolt Brecht priveşte bătălia de pe stradă de la fereastra prietenului său Fritz Sternberg şi devine un comunist şi mai fanatic). Pe 6 mai, cînd toată lumea e încă indignată de cei 33 de morţi şi 250 de răniţi, Erich Mühsam, acest veşnic romantic, merge la clubul Tineretul Anarhist de pe Weinmeisterstraße, chiar lîngă Alexanderplatz, şi ţine o conferinţă. Tema: „Despre libertate în dragoste”. Nu se ştie dacă după aceea a mers acasă, la Zenzl a lui, sau a practicat amorul liber în altă parte.

*

Singura scrisoare pe care viitorul mare scriitor Vladimir Nabokov, pe atunci încă necunoscut, i-o scrie soției sale în 1929 conţine numai două cuvinte şi un semn de exclamare: „Prins Thais!”. Poate i-a pus scrisoarea pe pat, în timp ce ea dormea, în camera însorită din Le Boulou, în Pirinei, unde îşi petrec prima lor vacanţă adevărată într-un mic hotel. Ceea ce a prins este un fluture, un exemplar spaniol rar din familia Papilionidae, şi Vera zîmbeşte cînd vede bileţelul, căci ştie că soţului ei nimic nu-i place mai mult decît să colinde pajiştile, în zori, cînd pantofii se udă încă de rouă, şi să prindă fluturi cu plasa lui albă.

Cu cîțiva ani înainte, Vladimir Nabokov, care a prins-o și pe Vera, îi scrisese o poezie publicată în revista emigranţilor ruşi, *Rul*, pe care o intitulase „Întîlnirea. Înlănţuit de această stranie apropiere”. Unele versuri puteau fi descifrate numai de ea:

Inima mea trebuie să meargă mai departe.
Dar dacă tu eşti cea care îmi e sortită…[*3]

După puţină vreme, hoinăreala inimii sale aventuroase se încheia şi el înţelesese că ea era destinul său. Vladimir Nabokov scrisese deci: „Trebuie să-ţi spun un lucru… Poate că ţi-am mai spus asta, dar o să-ţi spun iarăşi, pentru siguranţă. Pisicuţo, e foarte important – te rog – fii atentă. Există multe lucruri importante în viaţă, de ex.: tenisul, soarele, literatura – dar lucrul acesta pur şi simplu nu se compară cu toate celelalte – este cu mult mai important, mai profund, mai amplu şi mai divin. Acest lucru… În plus, nu e nevoie de o prefaţă atît de lungă; o să-ţi spun direct despre ce e vorba. Iată: te iubesc”[*4].

Atunci a înţeles Vera, acest minunat, strălucitor fluture, că ea nu va trebui să mai zboare. S-au căsătorit şi s-au descurcat cumva în ciudatul Berlin al anilor ’20. Majoritatea ruşilor care se refugiaseră în Germania după Revoluţia din Octombrie se mutaseră de mult la Paris. Dar Vera face traduceri şi lucrează într-un cabinet de avocatură, iar Vladimir dă lecţii de tenis, face figuraţie la studiourile de film UFA, predă şahul copiilor talentaţi din Grunewald şi limba rusă unor doamne în vîrstă. Dar în primul rînd scrie. Iar faptul că în primăvara lui 1929 pot să-şi permită această splendidă vacanţă în sud îl datorează editurii Ullstein, care îi publică noua carte *Rege, damă, valet* în foileton, mai tîrziu în volum, şi îi plăteşte pentru asta exorbitanta sumă de 7.500 de mărci. În această carte, Nabokov a introdus prin contrabandă fericirea sa cu Vera. Cei doi apar ca o pereche care atrage toate privirile: „Franz observase de mult acest cuplu… Uneori, bărbatul purta o plasă de fluturi. Fata avea o gură rujată discret și niște blînzi ochi gri-albăstrii, iar logodnicul sau soțul ei, suplu, cu un elegant început de chelie, disprețuind totul pe lume în afară de ea, o privea cu mîndrie; iar Franz s-a simțit invidios pe acea pereche”[*5].

Vera şi Vladimir sînt un cuplu total neobişnuit, căci sînt fericiţi împreună şi aşa vor rămîne.

*

Pe 8 iulie 1929 Jean-Paul Sartre o întîlneşte în sfîrşit pe adorata sa Simone de Beauvoir pentru prima oară în afara zidurilor Sorbonei. De data asta, în cămăruţa sa din căminul studenţesc, împreună cu colegul său Réne Maheu. Din toată Franţa au fost admişi pentru *agrégation* la École Normale numai 76 de studenţi. Cine ia examenul poate preda toată viaţa filosofia la o şcoală din Franţa. Acum, după probele scrise, toţi învaţă pentru examenul oral, despre care se spune că e letal. Presiunea e uriaşă, candidaţii trebuie să parcurgă toată istoria filosofiei europene. Intrînd în camera lui Sartre, Simone de Beauvoir este şocată de mizerie, de dezordine şi de mirosuri, dar încearcă să nu se lase distrasă şi, după ce s-au aşezat toţi, prezintă timp de patruzeci de minute interpretarea metafizicii lui Leibniz. Sartre şi Maheu nu au multe de adăugat, ei îşi imaginaseră o întîlnire ceva mai degajată. Mai ales Maheu, care se simte puternic atras de Simone, e dezamăgit de această vizită formală. Ea îşi întrerupe o singură dată discursul, cînd observă că abajurul veiozei este confecţionat din desuuri roşii. Nu ştie că veioza i-a fost dăruită lui Sartre de Simone Jollivet, iubita lui din Toulouse, o prostituată de lux cu ambiţii literare, şi e bine că nu ştie. După plecarea ei, cei doi tineri îi caută o poreclă. Sartre propune „Walkiria”, fiindcă i-a amintit de feciorelnica zeiţă nordică a războiului. Nu, spune Maheu, ea e un castor care roade la pomul cunoaşterii şi construieşte noi edificii, aşadar „Castorul”. Rămîn la această propunere. La următoarea întîlnire, Simone de Beauvoir primeşte titlul de „Castor”. Îl va păstra cu credinţă toată viaţa. Pe 17 iulie se anunţă rezultatele examenului scris, Sartre şi de Beauvoir au trecut şi sînt admişi la proba orală. Réne Maheu, cel care i-a combinat, a căzut. Pleacă imediat din Paris. Jean-Paul Sartre o invită pe Simone de Beauvoir pentru prima dată la cină, comandă un vin bun şi îi spune: „Castor, de acum, eu am să mă îngrijesc de dumneata”. Dar în dimineaţa următoare trebuie să înveţe la filosofie – şi aşa rămîn împreună următoarele paisprezece zile. Ei doi,

cu Kant, cu Rousseau, cu Leibniz, cu Platon. Între timp, cîte o cafea, seara un pahar de vin, după aceea un film western la cinema. A doua zi, de la opt, se apucă iar de învăţat. Nici vorbă de drăgălăşenii. Dar gîndurile lor sînt deja strîns îmbrăţişate. Pe 30 iulie se anunţă rezultatele la examenul oral. Pe locul întîi e Jean-Paul Sartre, pe locul doi – Simone de Beauvoir. Fericita cîştigătoare a locului doi pleacă pentru o vară lungă cu familia la o mătuşă la ţară, pe cîmpurile şi colinele din Limousin. Se plimbă pe pajişti, se gîndeşte la Sartre, dar mai ales la atrăgătorul său prieten Maheu, şi scrie în jurnal: „Am nevoie de Sartre şi îl iubesc pe Maheu. Îl iubesc pe Sartre pentru ceea ce dă şi pe Maheu pentru ceea ce este". Dar nu pe Maheu îl invită spontan să o viziteze la ţară, în Saint-Germain-les-Belles, ci pe Sartre. El ia primul tren, se instalează într-un mic hotel din apropiere şi se întîlnesc în fiecare zi. Se aşază pe iarbă într-o poieniţă din păduricea de castani învecinată, beau cidru, mănîncă brînză şi baghete şi filosofează. E cald, e august, vîntul adie uşor dinspre munţi. Se sărută cast. Cînd se lasă seara, visează la un viitor comun. Sînt cele mai frumoase zile din viaţa lor.

*

Cînd dansatoarea exotică Josephine Baker şi contele italian Giuseppe Pepito Abatino vor să se căsătorească la Paris, organizează pur şi simplu o conferinţă de presă. Toată lumea scrie despre fericita pereche şi priveşte fotografiile care îi înfăţişează chicotind; din acest moment, sînt consideraţi soţ şi soţie. Este povestea Cenuşăresei, născută într-un *slum* din St. Louis, care a cucerit inima unui conte european *smart*. Asta ar trebui să fie suficient, căci mirele preferă să nu meargă la oficiul stării civile, pentru că astfel s-ar afla că nu e un conte italian dintr-o familie veche de secole şi nici un renumit locotenent de cavalerie, ci doar un pietrar sicilian.

În schimb, Baker este într-adevăr Josephine Baker, o tînără afro-americană zvăpăiată de 21 de ani, fără şcoală, fără falsă pudoare şi fără simţul timpului, dar cu un infailibil simţ al ritmului şi cu un inimitabil talent de dansatoare. Pietrarul Pepito este totuşi cel care îi modelează corpul, făcînd din el o sculptură modernă perfectă. Şi asta înseamnă deja în anii ’20 că îl transformă într-o marcă. Pepito îi celebrează talentul, îi cultivă capriciile şi îi zdrobește adversarii. Josephine Baker devine „Josephine Baker” – în scurt timp, ea reuşeşte să-şi danseze nu doar numele, ci şi ghilimelele, pentru că ele se leagănă la fel de frumos în faţă şi în spate, în sus şi în jos, ca emblema ei, fustiţa din banane.

Cît l-a avut ca impresar şi amant pe Georges Simenon, marele, ba nu, cel mai mare autor de romane poliţiste din toate timpurile, el se ocupa doar de hîrtiile ei şi avea grijă ca la cîteva săptămîni să se achite facturile pentru rufăria de mătase şi ca Josephine să ajungă la timp la revistă cel puţin de două ori pe săptămînă. Dar Pepito nu se mulţumeşte cu atît: el nu vrea să facă ordine, vrea să facă avere. Iar Josephine îi dă mînă liberă. Faptul că pentru prima oară un bărbat alb nu vrea doar să se culce cu ea, ci chiar să o ia în căsătorie (cel puţin aşa pretinde el) îi conferă acea stabilitate emoţională care i-a lipsit pînă acum. Pepito nu numai că îi dăruieşte stabilitate, ci îi și proiectează evoluţia carierei. Pe afişele care invită la show-ul ei de la *Folies Bergère* scrie acum: „Cu Joséphine Baker, contesă Pepito Abatino”. Pepito nu-i oferă doar un titlu, ci îi şi adaugă un accent ascuțit pe „e”.

Pepito a avut grijă ca femeile să cumpere pentru fetiţe păpuşi Josephine Baker şi pentru ele produse cosmetice pentru care a creat marca Bakerfix – ulei de protecție solară, o loţiune pentru corp şi renumita pomadă cu care naşa produsului şi impresarul ei îşi dau pe păr. Iar pentru bărbaţi? Ei au voie să viseze după ce-o văd la frumuseţea şi dezinvoltura dansatoarei negre. Pepito numeşte show-ul ei „un vent de folie”, o adiere de nebunie. Ştie cum se procedează, este exact adierea după care tînjeşte

tot Parisul spre sfîrşitul anilor ’20. Pepito simte însă că efectul începe să scadă treptat. De aceea o pune pe Josephine Baker, care nu are decît puţin peste 20 de ani, să-şi publice – nu e o glumă – autobiografia, nevinovată, naivă, excentrică: e vorba de cosmetică şi de animale de companie, de halatul ei roz şi de Paris. După aceea plănuiește să-i comande lui Adolf Loos, marele arhitect modernist vienez, să le construiască o casă în mijlocul oraşului. Ar fi fost o senzaţie, o clădire-simbol, placată în dungi cu marmură neagră şi albă, în interior o scenă doar pentru Josephine Baker, primul superstar afro-american din Europa, în centrul casei un *pool*, Josephine ca Venus înotînd. Din păcate nu s-a realizat, steaua ei în Paris începea să apună. Aşa că Pepito organizează un mare turneu prin Europa. Va fi o călătorie ciudată, între triumf şi rasism.

Înainte de a pleca în turneu, Josephine Baker trebuie să se despartă de animalele ei. Cu inimia sfîşiată îşi lasă la Paris peruşii, iepuraşii, pisicile, purceluşul. Numai cei doi pechinezi, Fifi şi Baby Girl, au voie să urce în tren. Bagajul se compune din 15 geamantane-dulap cu 196 de perechi de pantofi, 137 de costume şi blănuri. E de înţeles de ce mama lui Pepito îi scrie unei prietene că Josephine ar putea să mai renunţe la ceva haine şi pantofi. Pe declaraţia vamală sînt trecute şi 64 de kilograme de pudră pentru machiaj. Iscusitul manager Pepito a ştiut să renunţe la reclama pentru această pudră, deoarece, dacă toată lumea ar fi aflat că Josephine Baker îşi dă cu pudră pe faţă înainte de a urca pe scenă, ca să pară mai albă, şi-ar fi pierdut orice credit printre toţi negrii. Însă pentru albii din Europa Răsăriteană cele 64 de kilograme nu sînt de ajuns. Dacă noaptea e aclamată pe scenele din Viena şi Budapesta ca marea senzaţie din Paris, ziua e atacată cu armament greu. Peste tot se constituie cercuri conservatoare şi biericeşti. La intrarea trenului în Viena, unde e aşteptată de mulţimea entuziastă, la Paulanerkirche se trage clopotul ca avertisment împotriva „diavolului negru”, pentru a înfiera atîta poftă trupească şi atîta păcat dansat. La slujba de duminică dimineaţa preoţii insistă atît de mult

şi atît de plastic asupra pericolului pe care îl reprezintă dansurile reprobabile, încît imediat după „Tatăl nostru” mulţi credincioşi îşi procură un bilet de intrare. Josephine Baker va dansa săptămîni întregi la teatrul „Johann Strauss”, cu sala plină.

Călătoria continuă astfel prin Europa cu cele cincisprezece geamantane-dulap, cu cei doi cîini şi cu un soţ. Spre Budapesta, Praga, Zagreb, Amsterdam. I se permite să se producă pînă şi la Basel, numai la München nu, căci în Bavaria nu mai e loc pentru nudism încă din 1929. Cele mai înverşunate proteste se înregistrează însă la Berlin – în acel Berlin unde în 1926 avusese parte de cele mai strălucite triumfuri, seducînd-o pe Ruth Landshoff, stîrnind admirația contelui Harry Kessler, care a compus chiar un balet pentru ea… Şi de fapt venise cu ideea să stea acolo cel puţin o jumătate de an, poate chiar să înfiinţeze o filială a clubului ei francez „Chez Joséphine”, aşa rămăsese oraşul în memoria ei, scînteietor, plin de energie, tolerant. Dar adierea de nebunie încetase. Cînd se produce împreună cu o dansatoare nemţoaică blondă, un critic scrie indignat a doua zi: „Cum au îndrăznit s-o lase pe fermecătoarea noastră blondă Lea Seidl să apară alături de o negresă?”. *Völkischer Beobachter* o numeşte „pe jumătate maimuţă”. Ziarele care nu scriu rasist scriu antisemit, fiindcă organizatorii spectacolelor sînt evrei şi combinaţia dintre dansatoarea neagră goală şi organizatorii evrei este prea mult pentru presa naţional-socialistă. Într-o seară, o trupă SA aruncă în sală bombe rău-mirositoare. Josephine Baker întrerupe programul, îşi ia lucruşoarele şi dispare. Show-ul este scos din repertoriu, iar în primăvara lui 1929 Josephine Baker şi Pepito se întorc pe nepusă masă la Paris.

*

Cînd, în anii ’20, Anaïs Nin şi soţul ei, Hugo Guiler, se instalează în Rue Schoelcher 11 la Paris, chiar lîngă cimitirul Montparnasse, nimeni nu

bănuieşte nici că acesta ar putea fi un eveniment major în istoria oraşului iubirii, nici că 30 de ani mai tîrziu Simone de Beauvoir se va muta exact în aceeaşi locuinţă. În orice caz, Anaïs Nin, deziluzionată de căsnicie şi de Paris, notează în jurnalul ei: „Aş vrea să nu fi venit niciodată aici. Parisul trebuie văzut cu o privire romantică, altfel e o mare decepţie”. Soţul ei, bancherul Hugo, îi dăruieşte mereu ediţii noi din *Kamasutra*, cumpărate în librăriile de pe chei, în timp ce Anaïs scrie în jurnal: „Eu iubesc puritatea”. De altfel, ea nu-şi iubeşte decît jurnalele, adevăratul ei elixir. Sînt prevăzute cu un mic lăcăţel, a cărui cheie o poartă la gît, legată cu un lănţişor de aur. O scoate de la gît numai cînd are lecţii de dans din buric, dar profesoara consideră că e lipsită de talent. Trebuie să găsească altceva. Zile întregi nu se ridică din pat, scrie în jurnal despre starea ei de ameţeală, nu ştie cum trebuie să iubească şi citeşte pe nerăsuflate romanul lui D.H. Lawrence *Femei îndrăgostite*. O extaziază felul în care Lawrence se prăbuşeşte în haos, „fiindcă prăbuşirea în haos e o trăsătură a epocii noastre”, scrie ea în jurnal. Va fi curînd şi o trăsătură a vieţii ei.

*

În acelaşi moment, Henry Miller e întins pe pat, în mica sa locuinţă de pe Clinton Avenue din Brooklyn, şi citeşte, la fel, *Femei îndrăgostite*. Se simte neiubit, mai ales de această parte din omenire. Nu poate uita că soţia lui, June, şi-a adus pur şi simplu în casă iubita, pe Mara Andrews, iar el, soţul, a trebuit să-şi strîngă pernele şi să se mute pe canapea. Cele două femei bîntuie noapte de noapte prin baruri; într-o seară, disperat, Miller agaţă certificatul de căsătorie pe oglinda din hol, ca să fie primul lucru pe care îl vor vedea cele două femei cînd vor urca treptele clătinîndu-se şi chicotind. Ele însă trec pe lîngă oglindă şi se îndreaptă spre patul conjugal.

*

Ruth Landshoff sărută întotdeauna cu ochii deschişi. Îi place să ştie de buzele cui atîrnă. Zburătăceşte încolo şi-ncoace, ca o pasăre neastîmpărată, prin Berlinul de la sfîrşitul anilor ’20, ciripind, ţopăind, de la Josephine Baker şi Mopsa Sternheim la Klaus Mann şi Karl Vollmoeller, din cafenele în saloane şi varieteuri, între *high and low*, între sexe, încît aproape că te sperii cînd se opreşte deodată sau chiar tace. Cînd zîmbeşte, aurul curge. Cînd nu zîmbeşte, ai impresia că plînge. Astăzi îl ia pe Charlie Chaplin de la aeroport ca să îi arate Berlinul. Dar mai mult decît orice se arată pe sine.

*

Pe 6 iulie 1929, Alma Mahler, fosta soție a compozitorului Gustav Mahler, a împlinit 50 de ani şi se mărită în sfîrşit cu scriitorul Franz Werfel, cu 11 ani mai tînăr decît ea, „bărbatul-copil”, şi devine Alma Mahler-Werfel. Au trăit deja 10 ani în concubinaj şi Werfel îi e foarte recunoscător că imediat după cununie se poate retrage în casa ei din Breitenstein am Semmering. Se căsătoresc în momentul în care se aflau de fapt în pragul despărţirii. Alma vrea ca Werfel să producă „literatură universală”, iar el se bucură cînd este lăsat în pace. Fiindcă pe Alma nu o interesează de fapt decît sexul și să știe cine cu cine s-a mai combinat. Cînd îşi ia avînt în această direcție şi, ahtiată după „senzaţii tari”, golește pahar după pahar de benedictină, lichiorul ei preferat, Franz îşi ia epuizat geamantanul şi pălăria şi se retrage în liniştea munţilor. În plus, evreul Werfel se teme de acum de furioasele atacuri antisemite ale soţiei sale. Aşa că îi pare bine că Alma e mai mult pe drumuri. Cînd imediat după nuntă ea pleacă la Veneţia, Werfel revine în secret la iudaism – de care se dezisese cu patru săptămîni înainte în vederea căsătoriei, la cererea Almei (la nuntă, nici n-a vrut să-i vadă pe părinţii lui evrei). Ea scrie, ameţită, în

jurnal: „Beau ca să fiu fericită”. Iar el scrie carte după carte ca să nu dispere.

*

Era deja complet epuizat cînd a venit pe lume în 1874.

Nu pot să-mi scutur de pe pleoape
întreaga oboseală a popoarelor uitate,

scrie copilul minune Hugo von Hofmannsthal la 18 ani. Pe atunci Viena abia se trezea şi spiritul lumii punea în mişcare energiile creatoare ale lui Egon Schiele şi Georg Trakl, Ludwig Wittgenstein şi Sigmund Freud, Arthur Schnitzler şi Karl Kraus şi ale tuturor celorlalţi. Hugo von Hofmannsthal stătea neajutorat lîngă ei, copleşit de valurile de modernitate pe care le vedea în jur. La 25 de ani era deja o legendă, iar acum, la 55, e o fosilă elegant îmbrăcată, un aristocrat al spiritului, un snob nesuferit şi ocazional un producător de librete pentru Richard Strauss. Din cînd în cînd scrie şi proză, la fel de fin răsucită precum capetele mustăţii sale. Decretase că „revoluţia conservatoare” va trebui să fie marea viziune a anilor ’20. Pentru el, aceasta înseamnă, între altele, şi apărarea permanentă a căsniciei. Toate comediile şi libretele sale sînt în realitate o celebrare răsunătoare a căsniciei, îi scrie el prietenului său Carl Burckhardt; tot ce gîndeşte el despre acest subiect se ascunde în piesele sale. Se vede că e atît de bine ascuns, încît soţia sa Gerty trebuie să caute îndelung. Asta pentru că marele teoretician al căsniciei nu e prea activ în practică. Principala sa virtute ca soţ pare să fie înţelegerea. De aceea i se pare normal ca pe soţia lui să n-o intereseze subiectele pe care le discută cu prietenii săi. Şi ca ea să iasă din cameră cînd el vrea să le citească ceva. „O căsnicie”, spune el, „nu înseamnă că trebuie să împărtăşeşti totul”.

În cărţile sale o spune ceva mai complicat. Căsnicia, scrie el în *Ad me ipsum*, rezolvă „cele două antinomii ale existenţei, cea dintre timpul trecător şi durată – şi cea dintre singurătate şi comunitate”. De aceea, viaţa fără o legătură duce la o viaţă fără o misiune, iar cel care nu se căsătoreşte vegetează într-un fel de „preexistenţă”. E relativ uşor de înţeles că Hugo von Hofmannsthal nu se poate impune cu aceste teorii în anii ’20 la Berlin şi la Paris. În Rodaun însă, elegantul cartier vienez în care s-a retras, şi la festivalurile din Salzburg perechile căsătorite urmăresc teoriile sale cîntate cu un zîmbet recunoscător şi îşi strîng mîinile preț de cîteva secunde.

Dar cît de des o ţine Hugo von Hofmannsthal pe Gerty a sa de mînă? E greu de spus. În toată proza şi în scrisorile sale, două personaje nu apar de fapt niciodată: Gerty şi el însuşi. Chiar şi faţă de prieteni, el este cel mai discret cînd e vorba de sine, atît în ce priveşte viaţa lui interioară, cît şi originea lui evreiască. Şi aşa se şi cuvine să rămînă, căci deja în anii ’20 el îi avertiza panicat pe toţi să nu-i scrie biografia – ar fi ceva „ridicol” –, explicînd că va da instrucţiuni „să se interzică această pălăvrăgeală edulcorată”.

Astfel îşi zăvorăşte zonele cele mai intime, cele mai periclitate; sufletul său sensibil a interzis corporalul, eroticul. Pentru el căsnicia este ceva care ţine de cap – doar, s-ar putea spune, un concept perfect convingător. Observă el oare că în aplicarea acestuia sînt probleme la fel ca în cazul multor altor idei strălucite? Din relația lui cu Gerty se nasc totuși trei copii: 1902, Christiane, 1903, Franz, şi 1906, Raimund, dar Hugo von Hofmannsthal aranjează lucrurile în aşa fel încît la fiecare naştere să se afle într-un turneu de conferințe în străinătate. De unde nu se grăbeşte să se întoarcă. Toată viaţa a fost un geniu în arta de a se eschiva. În faţa prietenilor, de la îndatoriri, în fața copiilor, de la lucru. Dar în fața femeilor? Nu ştim. Cînd era tînăr l-a respins pe Stefan George, dar are prieteni intimi printre homosexuali – Leopold von Andrian, Rudolf Alexander Schröder, contele Harry Kessler. Acest conte Kessler notează

clarvăzător: cînd vorbeşte cu femeile, Hofmannsthal are „ceva dintr-un diplomat, dintr-un octogenar”. Iar în acel moment el de-abia împlinise 30 de ani.

Cînd face cunoştinţă cu Gerty Schlesinger, viitoarea lui soţie, îi scrie fratelui său de ce a ales-o: „Ea priveşte viaţa cu încredere şi fără nici o năzuinţă”. Se pare că asta îl destinde, lui Gerty „îi lipseşte din fericire gravitatea”. Sau, formulat mult mai puţin elegant: are un minunat fel „de a respinge tot ceea ce nu corespunde nivelului ei spiritual; ea priveşte cu indiferenţă amabilă o anumită limitare a intelectului ei ca pe ceva dat”. E complet mulţumită cu asta şi nu are sens să vrei „să o lămureşti în legătură cu ceva cu ajutorul cărţilor sau prin discuţii”. Acesta este deci idealul de soţie al lui Hugo von Hofmannsthal.

Dacă Hofmannstahl spune că „nu-şi poate imagina viaţa fără căsnicie”, această afirmaţie ritoasă conţine şi o umbră de descîntec protector. Căsnicia reprezintă în cazul lui mai degrabă modelul singurătăţii perfecte. Un efort de o viaţă de a-şi îngropa prolix înclinaţiile homofile. E ca şi cum autorul libretului la *Cavalerul rozelor* ar fi vrut să creeze un ideal strălucitor al speciei „soţ” pentru a se proteja de el însuşi. Ai aproape impresia că şi-a ascuns perfect chiar faţă de sine adevăratele înclinaţii prin înfrumuseţarea permanentă a faţadei şi armura lirică a artei. În opera sa nu există nici un Gustav von Aschenbach care să se uite după tinerii din Lido tînjind plin de dor, nici un chelner stilat care să se plimbe ţanţoş prin jurnalele intime ca la Thomas Mann. Atitudinea lui Hofmannstahl faţă de căsnicie seamănă puţin cu cea faţă de eroism: în timpul Primului Război Mondial, el elogiază peste tot voinţa curajoasă de a învinge şi spiritul bărbătesc de sacrificiu al soldaţilor, dar trage toate sforile pentru a fi transferat cît mai repede de pe frontul plin de primejdii într-un birou cald de furier.

Nu poate să evite însă cea mai groaznică bătălie a sa. În vara lui 1929, armistiţiul dintre el şi fiul său Franz se transformă într-un istovitor război

de tranşee. Fiul marcat de viaţă se întoarce la 26 de ani în casa părintească din Rodaun. Franz se luptă să iasă din umbra impozantei figuri paterne, scrie, are o dragoste nefericită, se revoltă împotriva supra-tatălui, care o preferă pe sora lui. Vocea îi cedează însă mereu; se cufundă atunci într-o tăcere mînioasă, ca şi cum n-ar putea spune ce îi tortureazǎ sufletul. Apoi, dintr-odată, în noaptea de 13 iulie, o împuşcătură răsună în camera fiului. Hugo von Hofmannsthal și soţia lui, Gerty, sar speriaţi, fiecare în camera sa. Franz s-a sinucis. Din acest moment, Hugo von Hofmannsthal şade apatic în fotoliu. Pe 15 iulie, cînd se ridică să meargă la înmormîntarea fiului său, este doborît de un atac de apoplexie. Sau mai degrabă de inimă rea. „Cel ce are pe Fiul are viaţa; cel ce nu are pe Fiul lui Dumnezeu nu are viaţa” (I Ioan, 5, 12). Hugo von Hofmannsthal este înmormîntat după două zile în cimitirul din Kalksburg, lîngă mormîntul proaspăt al lui Franz von Hofmannsthal. Deoarece s-a simţit legat de ordinul franciscanilor, este îngropat conform ultimei lui dorinţe în veșmîntul lor monahal. Astfel se încheie viaţa acestui mare teoretician al căsniciei, ca un cast călugăr.

*

Există un fiu care îl înţelege pe acest fiu disperat: Klaus Mann. Scrie un necrolog pentru Hugo von Hofmannsthal, care e de fapt un necrolog pentru Franz von Hofmannsthal. Plin de înţelegere pentru despărţirea de viaţă atunci cînd nu eşti iubit îndeajuns. Sau cînd eşti zdrobit de renumele tatălui. „A murit ca unul dintre noi, ca un frate de-al nostru. Unde a eşuat el, puteam eşua şi noi, cu siguranţă că n-am fost mai tari decît el. Deoarece noi trăim încă, sîntem şi noi răspunzători de moartea sa; deci şi de cea a tatălui său, care a urmat.” Ce cuvinte înfiorătoare îi trimite aici un fiu altui fiu – inclusiv recunoaşterea faptului că ştie de multă vreme în ce situaţie îl pune zi de zi pe tatăl său, Thomas Mann, cu homosexualitatea sa ofensivă. Există foarte puţine fotografii cu Thomas şi Klaus Mann – iar în

puţinele care există, Klaus, care de obicei pozează ca un dandy, zîmbeşte nesigur, într-o grimasă forţată. Şi în curînd, în același an, 1929, apăsarea asupra lui Klaus Mann sporeşte – tatălui său i se acordă Premiul Nobel pentru literatură. În zilele de după acest anunţ, Klaus Mann începe să consume, pe lîngă cocaină, şi morfină, ca să se narcotizeze. Fiul nu merge la înmînarea Premiului Nobel la Stockholm. Tatăl lui nu l-a invitat.

*

Există un cult incredibil al răcelii, a ceea ce este cool – dorinţa de a-l convinge pe celălalt, cînd îl năpădesc lacrimile, că inima e doar un muşchi. Şi că romantismul e o mişcare din secolul al XIX-lea. „Noi toţi am fost niște copii foarte normali ai păcii reci, am fost niște ființe glaciale, iar cei mai mulţi dintre noi au ştiut că în curînd va veni cumva o nouă catastrofă”, spune Lisa Matthias, suferinda „Lottchen” a lui Kurt Tucholsky. Trauma războiului, groaza de gheaţă şi tenebre fac ca mai ales bărbaţii să îmbrace o platoşă care să-i ferească de orice efuziuni sentimentale. Walter Gropius, ţeapăn în costum şi cu privirea fixă în Bauhaus la Weimar şi Dessau, Max Beckmann în *Autoportret în smoking*, autoportretul cu guler de blană al lui Ernst Jünger din *În furtuni de oțel*. Un snobism rece faţă de sine şi faţă de ceilalţi, dus la paroxism de artiştii Noii Obiectivităţi. Vechiului ideal al expresionismului, „autenticitatea”, i se opune acum exigența „artisticului”; pictorul se uită la modelul său ca un medic: Vă rog să vă dezbrăcaţi, dar să nu vă dezgoliţi.

Otto Dix, cititor al lui Nietzsche, se pictează ca *Explorator la Polul Nord*, George Grosz se laudă cu caracterul său de „calotă polară”, Bertolt Brecht, în bluzonul lui de piele, lansează profeţii despre împietrire în „Lesebuch für Städtebewohner” – „Lăudaţi frigul!” –, Ernst Jünger cere o „literatură sub zero grade”. Şi cum se poate face asta? În „Führer durch das lasterhafte Berlin”, Curt Moreck recomandă noile baruri de pe

Kurfürstendamm: „În curăţenia strălucitoare de sticlă şi nichel îţi poţi răcori fiinţa interioară cu fantastice cocteiluri americane cu gheaţă”.

*

Oare numai bărbaţii simt nevoia să se răcorească? Bineînţeles că nu. Tamara de Lempicka o exersează toată viaţa, pictează tablou după tablou, experimentează cu materialele şi cu efectele pînă îşi găseşte propriul stil. Piele rece, netedă ca emailul, amintind de limbajul copleşitor al afişelor publicitare, trupuri exagerat de zvelte şi răsucite ca la manieriştii italieni. Mai tîrziu, cînd se va vedea cît de bine se potrivește cu eleganţa rafinată a mobilelor franţuzeşti din epocă, pictura ei va fi numită „art deco”, iar și mai tîrziu, cînd Andy Warhol va începe să o admire, se va preciza: „pop art deco”. Dar deocamdată, în 1929, este prezent pur. Şi oricine e pictat de ea are senzaţia că a devenit o icoană. Tamara de Lempicka, venită la Paris din Polonia, îşi ţine mîndră capul ca pe un trofeu, arborîndu-şi corpul mlădios ca pe un neglijeu; ea este echivalentul feminin al tipului dandy, care întruchipează noua epocă. Cei pe care îi pictează sînt gata să plătească un preţ exorbitant, știind că de multe ori pictatul nu este singura formă de colaborare dintre artist și model. „Pentru inspiraţia mea am nevoie de amanţi”, spune Tamara de Lempicka. Iar bărbaţii o inspiră în aceeași măsură ca femeile.

Numai poetul şi erotomanul italian Gabriele D’Annunzio şi-a frînt coarnele cu ea. A invitat-o pe Tamara de Lempicka la conacul său ca să-i facă portretul. Dar mai întîi a vrut să se culce cu ea. Chiar în prima seară, bărbatul de 63 de ani vine în camera ei şi se dezbracă (vă scutesc de alte detalii). Ea îl roagă să se îmbrace la loc. D’Annunzio n-a înţeles că pentru ea venea întîi munca și după aceea plăcerea. Iar ea n-a înţeles că el accepta să fie pictat numai de cineva de a cărui admiraţie fără rezerve era sigur. La scurt timp după ce e dat afară din cameră, el se tăvăleşte în faţa

uşii cu servitoarea pe care o are la îndemînă pentru aşa ceva. A doua zi, Tamara de Lempicka îşi face bagajul. Şi preferă să se picteze pe ea: *Tamara într-un Bugatti verde* este o lucrare comandată de revista berlineză *Die Dame*, în original la fel de mică precum coperta revistei, 35 pe 27 de centimetri, şi totuşi un mare tablou al epocii. Doamna ţine volanul negru cu mănuşa bej. Se simte că piciorul e gata să apese pe acceleraţie. Buzele roşii, ochii conturați cu dermatograful, o privire complet nouă, irezistibilă, căci „privirea îndreptată înainte nu trădează nimic" (William Boyd).

Pe atunci Tamara de Lempicka nu avea decît un Renault, dar ea ştie cît de importantă e punerea în scenă, de aceea pictează pe stradă, în faţă la Café de Flore, un Bugatti deosebit de frumos şi apoi, în atelier, se adaugă pe ea la volan. Cînd văd pentru prima dată tabloul pe coperta revistei *Die Dame*, Ruth Landshoff, Annemarie Schwarzenbach, Erika Mann, Maud Thyssen şi Clärenore Stinnes au impresia că îşi privesc propriul portret. De altfel, în acest tablou, locul de lîngă Tamara de Lempicka nu e ocupat. Noua femeie nu mai are nevoie de un însoţitor.

Ea ştie bine unde duce drumul. Şi cum se frînează. Cînd extrem de bogatul baron Raoul Kuffner, proprietarul celei mai mari suprafeţe de pămînt dintr-o bucată din întreaga fostă monarhie chezaro-crăiască şi amant al dansatoarei andaluze Nana de Herrera, intră în atelierul ei, ea acceptă să-i facă portretul metresei lui din Paris. Tamara de Lempicka e îngrozită văzînd cît de fără gust e îmbrăcată şi o roagă să se dezbrace. Apoi se îngrozeşte de lipsa ei de sex-appeal. Pentru prima oară Tamara de Lempicka pictează un portret întru totul conform realității pe care o are în fața ochilor, fără să o reprezinte cîtuși de puțin mai înaltă, mai frumoasă sau mai catifelată. Cu o plăcere diabolică îi pictează miliardarului, pentru o sumă inimaginabilă, un tablou în care amanta lui e urîtă, inhibată şi mult mai în vîrstă decît în realitate. Cînd baronul vine în atelier şi vede cît de puţin atrăgătoare pare metresa lui în tablou şi cu cît mai atrăgătoare este

pictoriţa, începe o relaţie cu Tamara de Lempicka. Ea face uz de comanda primită ca de o crimă comandată. De acum încolo ştie bine: cu tablouri se poate obţine orice – şi se poate distruge orice. Inclusiv dragostea.

*

În 1929, căsătoria dintre Gustaf Gründgens şi Erika Mann se desface. Verificînd situaţia din acte şi din sentimente, decizia de a divorța pare mai raţională decît cea de a se căsători, luată cu cîţiva ani mai înainte.

S-a întîmplat aşa: fiica lui Thomas Mann, autoarea şi actriţa Erika Mann, oficial lesbiană, l-a cunoscut pe actorul homosexual Gustaf Gründgens la Hamburg, la repetiţiile pentru piesa cu patru personaje *Anja și Esther*. Ceilalţi doi interpreţi sînt Klaus Mann şi Pamela Wedekind. Iniţial, se vede că Gründgens nu ştie, la fel ca Erika Mann, dacă nu cumva ar fi preferabil să o aleagă pe Pamela, dar pînă la urmă se combină cu Erika şi după puţin timp se logodesc – din cauza frustrării, de plictiseală sau din exuberanţă; la fel și Klaus şi Pamela.

De fapt, la momentul respectiv, Gründgens se simte foarte bine cu pictorul Jan Kurzke. „Jan este alter egoul meu”, le scrie Gründgens cu puţin înainte de nuntă părinţilor îngrijoraţi, „ca să pot crea trebuie să trăiesc în armonie cu el”. După aceea salută apariţia lui Klaus Mann pe scena din Hamburg cu aceste rînduri fulminante: „Tînăra generaţie şi-a găsit poetul în Klaus Mann… Cu o dragoste neîndurătoare, el o prezintă cu toată neştiinţa ei ştiutoare, cu neînfrînarea ei înfrînată, cu depravarea ei pură. Trebuie iubiţi aceşti tineri, care au atîta dragoste în ei, şi rătăcirile lor, cu vulnerabilitatea lor ştiutoare. Dar mai ales trebuie iubit poetul acestor tineri”. Gründgens însă nu-și respectă propria poruncă şi, în loc să-l iubească pe poet, o iubeşte pe sora lui. Nunta în casa lui Thomas Mann nu este lipsită de o anumită picanterie, fiindcă martor este Klaus Pringsheim, fratele Katiei Mann, care flirtează la masă destul de

nestingherit cu mirele. Mireasa, la rîndul ei, propune pentru luna de miere camera din hotelul Kurgarten din Friedrichshafen în care a stat cu patru săptămîni înainte cu Pamela Wedekind, de unde va scrie imediat o scrisoare plină de dor către „scumpa Pamela, pe care o iubesc peste măsură”. Mirii, care nu prea ştiu ce să facă unul cu altul, sînt salvaţi de faptul că după puțin timp sosesc în hotel Klaus Mann şi Pamela Wedekind. În plus, este invitat un atlet bine făcut, care aleargă singuratic prin faţa hotelului, Hermann Kleinhuber. Încă din 1930, Gründgens își va petrece vacanţa cu această cunoştinţă întîmplătoare la Lago Maggiore (Pamela va fi atunci cu scriitorul Carl Sternheim, iar Klaus şi Erika – cu ei înșiși).

Mama Katiei Mann, Hedwig von Pringsheim, cu înţelepciunea ei stoică, descrie exact situaţia: „E o curioasă căsnicie modernă, încît Sfîntul Duh va trebui să se ostenească din greu ca să ajung eu străbunică”. După revederea cvartetului la Friedrichshafen, Erika Mann şi Gründgens se mută într-un apartament pe Oberstraße 125, în Hamburg – şi ca să nu-i uite pe ceilalţi doi îşi botează pisicile ca în piesă, „Anja” şi „Esther”.

Ca lucrurile să se potrivească şi mai bine, Klaus Mann se mută şi el după puţin timp în noua locuinţă a cuplului pentru a scrie piesa *Revue zu Vieren* (*Revistă în patru*). Martorul de la cununie, Klaus Pringsheim, compune muzica, iar prietena lui, Mopsa Sternheim, face decorurile. Rolurile principale sînt jucate, fără glumă, tot de Gründgens, Erika Mann, Klaus Mann și Pamela Wedekind. „Compulsie la repetiţie”, ar fi spus Sigmund Freud. Piesa este un eşec total. Gründgens renunţă imediat după premieră şi e înlocuit de alt actor, turneul prin Germania e un dezastru, iar sfîrşitul carierei teatrale comune este de fapt şi sfîrşitul piesei *Căsnicia*, pe care voiseră să o joace Erika Mann şi Gründgens.

Gründgens se mută ca actor la Berlin, locuieşte iniţial în studioul prietenului său hamburghez, Jan Kurzke, pentru ca apoi să cadă în braţele lui Francesco von Mendelssohn – probabil cea mai strălucitoare pasăre a

paradisului din grădina zoologică nu tocmai săracă în păsări ale paradisului care este Berlinul de la sfîrşitul anilor ’20. Mendelssohn, urmaş al marelui filosof şi fiu al unui bogat bancher, e un violoncelist excepţional și un excentric cum scrie la carte. Scaunele automobilului său decapotabil sînt tapiţate cu blană de hermelină, iar la balurile din lumea bună îi place să se dezbrace de paltonul de blană ca să-şi afişeze nudul în fața mulţimii entuziaste. Ahtiat după noi senzații, Gründgens îl însoţeşte seară de seară prin barurile din Schöneberg. Mai întîi însă e pe scenă, adulat de public. Tot mai des joacă roluri de intrigant lipsit de scrupule. Îi reuşesc deosebit de bine.

După spectacol se ferchezuieşte şi se afundă împreună cu Francesco von Mendelssohn în viaţa homosexuală din Berlin – şi Gründgens îşi gustă pentru prima oară din plin narcisismul. În 1929, în Berlin găsești, cum scrie şi Christopher Isherwood, locul potrivit pentru orice gust: adresa cea mai importantă este Eldorado, cu musculoşii dansatori în slip, unde se întîlnesc şi reprezentanţi ai boemei heterosexuale pentru primul sau ultimul cocteil al serii. Mai sînt apoi Schnurrbarttempel, pentru taţii de familie, şi permanentele baluri ale matrozilor din Florida; în sfîrşit, la Mikado, travestiţii dansează tangou. De la Frederic cel Mare, principiul moral al Prusiei este: fiecare să-și găsească propria cale spre fericire. Gründgens și Mendelssohn preferă Jockey-Bar, încă de pe atunci legendar, de pe Lutherstraße şi Silhouette de pe Geisbergstraße, un mic salon de dans plin de fum de ţigară, unde la bar stau adolescenţi în haine femeieşti, cu coliere de perle false în decolteurile plate.

Cu cît sînt mai mari succesele lui Gründgens pe scenă, cu atît mai excentric devine modul său de viaţă. Îşi cumpără o jachetă de călărie, un pardesiu Burberry şi un smoking de la casa de modă Hermann Hoffmann, un frac, un costum din mătase şi un halat de casă de la croitorul vienez Knize, iar de la firma de automobile Dello & Co (ce nume frumos pentru o firmă de automobile[*6]) un Opel cabriolet nou-nouț, fără teşituri, roşu-

ţipător şi cu tapiţerie specială din piele roşie. Deoarece ia ceea ce comandă, dar de cele mai multe ori uită să și achite, vînzătorii îl reclamă în mod regulat, iar facturile ajung astfel la tribunal şi, spre bucuria noastră, şi în cărţile de istorie.

În 1929, căsnicia Erikăi Mann cu şoferul singurului Opel roşu din Berlin, Gustaf Gründgens, se desface așadar din motive întemeiate. Iar pentru că viaţa este cea care creează cele mai bune poante, Gustaf Gründgens semnează în primăvara aceluiași an primul său contract cu studiourile UFA, obținînd rolul principal în musicalul *Ich glaub nie mehr an eine Frau* (*Nu mai cred în femei*). Puţin după premiera filmului sosesc în fine actele de divorţ de la tribunal, iar Gustaf Gründgens şi prietenul său, Francesco von Mendelssohn, destupă o sticlă de şampanie şi se gătesc pentru o seară în barurile pentru travestiţi din Schöneberg.

*

Pîntecul mamei este în general un drum cu sens unic. Erich Kästner circulă însă toată viaţa în sensul invers. Femeile din patul său se schimbă frecvent, iar mama lui din Dresda, Ida Kästner, numită „dragă mămică”, este întotdeauna prima care află. După ea vine cititorul. Scriitorului îi place, de asemenea, să meargă din cînd în cînd cu Ida în vacanţă la Lago Maggiore sau la Marea Baltică, pentru a se reface după Berlin. Dar, pe de altă parte, gustă sentimentul de a fi acolo un boem. Şade în Café Josty din Schöneberg şi bea cafele cu lapte una după alta, rozîndu-şi creionul. Într-o zi trece prin fața cafenelei o tînără pe bicicletă, cu o pălărie remarcabilă. În ziua următoare vine iar la Café Josty, iar la a treia cafea cu lapte o vede din nou pe biciclista cu pălărie. Kästner înhață creionul şi se porneşte. Nici n-a făcut cunoştinţă cu ea şi deja o transformă într-un personaj literar, „Pony Pălăriuţă”, legendara verişoară a legendarului său erou din *Emil şi detectivii* (dar, ca un bun fiu, Erich Kästner nu o uită nici în această carte

pe mămica şi îi înalţă un monument în personajul devotatei doamne Tischbein).

La un moment dat, Kästner intră în vorbă cu biciclista care pedalează prin faţa cafenelei Josty: o cheamă Margot Schönlank şi, cînd el îi face cu ochiul, tocmai se îndreaptă spre şcoala de meserii. La scurt timp după aceea, Kästner comunică deja consumarea faptului într-o scrisoare „către mămica": „Noua mea iubită e o ştrengară grozav de drăguţă. Din păcate, sînt iarăşi prea îndrăgostit. Nimic n-are sens dacă durează prea mult". Căci, de durat, cel mai mult durează, fireşte, mămica. Dar, i se plînge Kästner, printre femeile moderne din Berlin el şi-aşa se simte inutil. Au devenit atît de independente, cu munca la birou şi cu autosatisfacţia, încît „pur şi simplu nu mai au nevoie de bărbaţi".

*

Femeile nu mai au nevoie de bărbaţi. Acesta este mesajul deprimant pentru bărbaţii de la sfîrşitului deceniului trei. Nu mai au nevoie de ei ca să le întreţină – căci de acum se întreţin singure, cel puţin în Berlin şi în celelalte oraşe mari, lucrînd în birouri. „De la 9 la 5 se numesc toate «domnişoară». După-amiază primesc şi un prenume", scrie Mascha Kaléko. Nu mai au nevoie de bărbaţi nici ca să le ducă din punctul A în punctul B, căci îşi conduc singure automobilul, pozează pe capotă şi savurează vîntul din faţă, mai ales cînd lîngă ele stă doar un căţeluş. Şi nu mai au nevoie de bărbaţi nici pentru sex, căci găsesc satisfacţie la prietenele lor (sau se satisfac singure). Iar dacă acceptă un bărbat, acesta ştie că femeia l-a ales la fel cum a ales-o el pe ea şi că şi ea poate pune capăt legăturii la fel de repede ca el. „Să te culci cu el, da, dar fără intimităţi", rezumă Kurt Tucholsky, mare cunoscător al acestor femei. Iubitelor sale le dă cel mai des diminutive de genul masculin, cum procedează și Erich Maria Remarque sau Erich Kästner. Bărbaţii încearcă

deci să participe şi ei la jocul amestecului sexelor, dar bineînţeles că nu au nici o şansă. Dandy feminini stau seara în barurile de pe Kurfürstendamm, la Schwannecke şi la Schlichter, fumează, dansează, poartă costume bărbăteşti şi cravată ca Marlene Dietrich şi scriu. Articole şi foiletonaşe, cu pană uşoară şi muşcătoare, pentru *Uhu*, *Dame*, *Querschnitt* şi toate celelalte ziare mari din Republica de la Weimar. Dar femeile din noua generaţie scriu mai ales cărţi, care strălucesc incontestabil: nu e vorba despre morală sau despre utopii, ci despre setea de experienţe – pentru eroinele feminine ale autoarelor feminine, bărbatul nu prea mai e decît un fel de garnitură. Charlotte Wolff povesteşte despre ieșirile sale la Verona Diele din Schöneberg cu Dora Benjamin, prima soţie a lui Walter Benjamin: „Bărbaţii obişnuiau să-şi însoţească soţiile lesbiene la cluburile lor. Dar de îndată ce intrau, deveneau figuranţi, stăteau la măsuţe şi priveau la ce se întîmpla”. A sta la o măsuţă şi a privi la ce se întîmplă – acesta era noul rol, neobişnuit, al bărbatului modern. La fel şi în literatură. O nouă generaţie de scritoare creează o nouă generaţie de eroine. Indiferent dacă în *Das kunstseidene Mädchen* de Irmgard Keun, *Lyrisches Stenogrammheft* de Mascha Kaléko, *Menschen im Hotel* de Vicki Baum, *Die Vielen und der Eine* de Ruth Landshoff sau *Käsebier erobert den Kurfürstendamm* de Gabriele Tergit. Acelaşi lucru se întîmplă în studiourile fotografice de pe lîngă Kurfürstendamm, unde se impune un nou limbaj al imaginilor: femei care se sustrag poftei bărbaţilor, ca în fotografiile alb-negru realizate de Marianne Breslauer sau de Annemarie Schwarzenbach, Frieda Riss şi Lotte Jacobi. Şi în tablourile unei Lotte Laserstein, care cercetează şi explorează mereu din altă perspectivă, cu o privire nouă, lipsită de complexe, corpul prietenei ei, Traute Rose. Femei descrise şi văzute de femei. O revoluţie estetică, marcată de îndrăzneală şi feminitate. Tot ce e superfluu este lepădat din mers, aşa cum face Ruth Landshoff renunţînd la inutila literă „h” şi semnînd ca autoare numai cu forma simplificată a prenumelui său, Rut. Figurile simbolice ale noii

gîndiri sînt Marlene Dietrich şi Margo Lion, care în revista *Es liegt was in der Luft* cîntă dragostea salvatoare dintre femei. În revistă, cele două femei merg împreună să-şi cumpere desuuri şi cîntă: „Cînd cea mai bună prietenă, cu cea mai bună prietenă”. Cînd cea mai bună prietenă merge cu cea mai bună prietenă, atunci nu mai au nevoie de bărbaţi.

*

Treaba începe grozav: atunci cînd, la New York, tînăra Lee Miller traversează strada şi e cît pe ce să fie călcată de un camion, un bărbat drăguţ o trage în ultima secundă pe trotuar. Bărbatul se numeşte Condé Montrose Nast, este editorul revistei *Vogue* şi cel mai puternic om din lumea modei. După cîteva săptămîni, Lee Miller e iubita lui. După cîteva luni, apare pe coperta revistei *Vogue*, fotografiată de marele Edward Steichen. Dar ea nu are chef să fie fotografiată toată ziua. Asta a făcut şi tatăl ei, de cînd e pe lume, a fotografiat-o de cele mai multe ori goală şi nu s-a oprit nici cînd era fetiţă şi nici cînd a devenit femeie. Acum, în 1929, în această vară fierbinte din New York, nu mai vrea să fie obiect, ci subiect, altfel spus: fotografă. Edward Steichen îi dă o scrisoare de recomandare pentru starul fotografiei Man Ray din Paris. După două zile, ea se îmbarcă.

Ajungînd la Paris cu trenul de la Le Havre, ia imediat un taxi spre Montparnasse şi sună la uşa studioului lui Man Ray de pe Rue Campagne-Première 31. Portarul îi spune însă că poate să sune cît o vrea, Man Ray e plecat peste vară. Deprimată, Lee Miller îşi ia geamantanele şi pleacă pe jos pe bulevardul Raspail. Soarele e apăsător, iar ea intră într-o cafenea de vizavi. La parter e prea multă lume şi gălăgie, aşa că urcă la etaj, comandă o cafea şi priveşte, adusă la realitate, agitaţia de pe stradă. Dintr-odată, pe scară apare Man Ray şi se aşază la o masă. Lee Miller nu-şi poate crede ochilor. Şi el își cară geamantanele: este evident că vrea să bea ultima

cafea înainte de a pleca în vacanţă. Lee Miller se înfăţişează la masa lui, spunînd: „Sînt noua dumneavoastră elevă”. El o priveşte iritat pe sub sprîncenele sale stufoase pe îndrăzneaţa, grozava frumuseţe din faţa lui. Îi priveşte buzele, care par pictate cu o pensulă fină în roşu deschis. Cînd îşi revine, reuşeşte să spună: „Nu, nu e posibil, eu nu am elevi. Pe lîngă asta, sînt pe picior de plecare la Biarritz, în vacanţă”. La care Lee Miller, fără să clipească: „Ştiu. Şi eu merg cu dumneavoastră”.

Cînd se urcă în tren în Gare du Nord, este eleva lui, cînd iau loc în compartiment e modelul său, iar cînd ajung la Biarritz e iubita lui.

*

Dintre marii expresionişti germani, unul singur a supravieţuit războiului. Franz Marc şi August Macke au căzut pe front, Ernst Ludwig Kirchner însă, chiar dacă marcat pînă la sfîrşitul vieţii, a supravieţuit departe de lacurile din Moritzburg şi de Potsdamer Platz, unde îşi pictase renumitele portrete de femei. Kirchner se retrage în Alpii elveţieni împreună cu Erna Schilling, partenera cu care împărțise locuinţa-grotă expresionistă din Wilmersdorf. După atîtea explozii de grenadă în tranşee nu mai suportă zgomotul; tolerează cel mult clopotele de la gîtul vacilor, briza montană care adie în jurul casei şi ţipătul îndepărtat al vulturilor care se rotesc în jurul piscurilor. Aici, deasupra Davosului și puțin mai jos de Stafelalp, a închiriat o casă ţărănească simplă; încăperile întunecoase sînt îmbrăcate în bîrne groase. Pictează altfel decît pînă acum, mai elegiac în ce priveşte forma şi mai ciudat în ce priveşte culorile: femei şi capre în roz interzis, în verde strident, în mov ţipător. Munca zilnică a ţăranilor din jurul său îl linişteşte – cositul, bătutul coasei, mugetul vacilor. Uneori coboară cu autobuzul pînă la Davos, se aşază într-un bar ca odinioară şi bea cafea, aruncă o privire peste ziar şi se întoarce grăbit la păşunea lui alpină. E un supravieţuitor. E unul care a căzut din timp. În curînd apare

un catalog al lucrărilor sale grafice, iar mari expoziţii îi prezintă tablourile expresioniste. Noile lui lucrări nu interesează însă pe nimeni în afară de Erna, credincioasa lui parteneră. Cînd călătoresc, o declară uneori „doamna Kirchner" şi ea zîmbeşte în tăcere. E adesea bolnavă, suferă; doctorii încearcă fără succes să o ajute, o trimit la băi, dar ea se întoarce de acolo la fel de bolnavă.

În această fază a vieţii sale, Ernst Ludwig Kirchner trebuie să picteze ceea ce îl înconjoară. De aceea acum pictează munţii, ţăranii, peste tot brazi; uneori se pictează pe el împreună cu Erna, strîns îmbrăţişaţi, ca Yin şi Yang. Retragerea din lume l-a dus la resemnare. Sau invers. Imaginea sa despre bărbat şi femeie e mai degrabă tradiţională: „femeia", spune el, „este formată sufleteşte de fiecare bărbat care a posedat-o sexual, fiecare din ei îşi lasă umbra pe ea". De lumină nu e vorba niciodată la Kirchner.

Pe Erna, formată deci în esenţă de lungile umbre pe care le proiectează Kirchner asupra ei, o numeşte „scumpa lui camaradă". Forma convieţuirii lor a găsit-o în cartea *The companionate marriage* a americanului Ben B. Lindsey, care apare în 1929 în Germania: o pledoarie pentru căsătoria fără copii, pentru o convieţuire de comun acord, fără multe pretenţii, dar cu răspundere pentru celălalt. Asta este cam tot ce i se pare posibil lui Ernst Ludwig Kirchner, aici sus, pe pajiştea alpină, mutilat interior de război, cu sufletul torturat de prea mulţi ani de morfină. În exemplarul lui din cartea lui Lindsey a subliniat cu o linie groasă două fraze: „În realitate, fantezia a fost, alături de instinctul sexual, una din marile pîrghii care au ridicat neamul omenesc deasupra animalelor. Artele creative precum muzica, pictura, poezia, dansul, dragostea şi chiar şi religia au rezultat din unirea instinctului sexual cu fantezia". După ce termină de citit cartea, o dăruieşte unei tinere perechi din Davos.

*

În toamna lui 1929, fotograful August Sander din Köln, cel care a stilizat cu acribie şi cu o privire lucidă negru pe alb ceea ce s-a fixat în memoria noastră vizuală despre sfîrşitul anilor ’20, vrea să-l fotografieze pe dadaistul Raoul Hausmann în condiții amoroase reale, deci împreună cu soţia şi cu amanta. Aşa că Hausmann se dezbracă de cămaşă, îşi scoate pantofii, îşi prezintă mîndru bustul bronzat şi o cuprinde cu dreapta pe soţia sa Hedwig, îmbrăcată într-o rochie pînă sub genunchi. Ea priveşe în obiectiv parcă satisfăcută că a scăpat de obligaţiile matrimoniale. Cu braţul stîng, el o cuprinde lasciv pe amanta sa Vera Broido, a cărei rochie e mai scurtă cu zece centimetri hotărîtori. Privirea ei e sigur cu zece procente mai degajată. August Sander apasă pe declanșator. Va intitula fotografia *Căsnicie de artist*. Triourile par să aibă în aceşti ani o semiviaţă mai lungă decît clasicele duete. La urma urmei, acesta a rezistat pînă în 1934.

*

Franz Hessel, care, ca lector şi traducător la editura Rowohlt din Berlin, a tradus din Casanova şi din Balzac şi, împreună cu Walter Benjamin, *În căutarea timpului pierdut* a lui Proust, și-a găsit o femeie la fel de tranzitorie ca gîndurile sale: Doris von Schönthan, o stea strălucitoare din centrul boemei berlineze, cunoscută în barurile şi cafenelele din vest sub numele „Jorinde”, dar al cărei nume de familie este – incredibil, dar adevărat –, Ehemann[*7]. Probabil că din acest motiv nu poate să se căsătorească. Un motiv în plus pentru ca Franz să stea liniștit, căci el este deja soţul lui Helen Hessel. „Jorinde” este jurnalistă, prezintă în revista *Die Dame* noua modă în materie de pălării, fotografiază, zboară de colo-colo prin Berlin. Hessel o urmăreşte în zbor, iar primul său text despre ea se numeşte „Uşoară febră de primăvară

berlineză”. Al doilea se intitulează deja „Doris în ploaie”. Hessel o descrie pe Doris în camera ei, Doris pe malul lacului, Doris pe stradă. Sînt probabil cele mai bune texte scrise de el. Datorită acestei siluete adorate, Berlinul este dintr-odată perceptibil, Doris văzută din spate dobîndește acea magie care însufleţeşte fanteziile romantice de la Caspar David Friedrich încoace. De cele mai multe ori Franz nu-i vede decît spatele, scrie el, atît de repede merge ea, iar plimbăreţul nostru grăbește pasul în urma ei. Mînat astfel, Franz Hessel scrie cea mai importantă carte a sa: *Spazieren in Berlin* (*Plimbări prin Berlin*).

*

Pe 2 august 1929, *Le Journal de Dinard* anunţă că soții Picasso s-au instalat din nou în Bretagne. Mai întîi la hotelul Le Gallic, după aceea în aristocratica vilă Bel-Event. Nu spune însă că Picasso şi-a adus iarăşi iubita, Marie-Thérèse Walter, care locuieşte în mica pensiune Albion.

După-amiaza Picasso pendulează între umbrarul de pe plajă, unde stau Olga şi fiul său Paolo, şi prosopul Mariei-Thérèse. Olga se ascunde sub o umbrelă, ca să-şi îngrijească paloarea ei nobilă. Marie-Thérèse se prăjeşte toată ziua la soare: ştie că Picasso iubeşte pielea ei bronzată şi părul ei blond, care devine tot mai auriu de la sare şi soare. Picasso şi Marie-Thérèse savurează acest joc de-a v-aţi ascunselea. Ea nu vrea să devină Madame Picasso, vrea să rămînă muza lui.

*

În august 1929, Erich Kästner îşi petrece concediul împreună cu mama lui la Marea Baltică. După aceea o roagă pe prietena sa Margot, adică Pony Pălărioară din *Emil şi detectivii*, să-i caute o nouă locuinţă. „Mămicuţei lui dragi” îi scrie: „Pony o să aibă ceva de alergat, dar o face

cu plăcere, vrăbiuţa”. Ea găseşte un apartament drăguţ de trei camere pe Roscherstraße 16, la etajul 4, într-un imobil cu curte, cu vedere spre un castan ale cărui roade îşi întind țepii verzi spre cer. Pe 1 octombrie mama vine de la Dresda la Berlin special pentru mutare şi îi aduce băieţelului perne şi linguri. Pony îl aprovizionează cu alte lucruri din locuinţa părinţilor ei, între altele o găleată pentru gunoi şi o tavă. Kästner îi scrie mamei: „Are impresia că e utilă şi se bucură”. Din cînd în cînd ea îi pregăteşte cina şi se îngrijeşte de oaspeţii lui. Uneori are chiar dreptul să rămînă la el peste noapte. Într-o dimineaţă îi povesteşte, încă somnoroasă, ce a visat. După cîteva zile îşi regăseşte visul în poezia „Ein gutes Mädchen träum” („O fată bună visează”) din *Weltbühne*. Kästner îşi valorifică femeile. Nu le iubeşte. Scrie în poemul său:

Ea parcă străbătea o veşnicie.
Plîngea. Iar el rîdea.

Pentru Tucholsky, cu care Kästner seamănă perfect în ceea ce privește exploatarea sentimentelor, „O fată bună visează” e una dintre poeziile preferate. Dar observă foarte exact ce se ascunde aici: „Caracteristic pentru Kästner este că nici o silabă nu e pentru fata care visează. Eu cred că el se teme de sentimente. Nu că ar fi insensibil, dar se teme de sentimente pentru că prea de multe ori le-a văzut transformate într-un senimentalism dulceag”.

*

Este momentul să luăm o gură de aer. Căci acum călătorim spre Marea Mediterană, în Spania, unde domnesc confuzia şi, logic, căldura. E adevărat că vîntul suflă dinspre munte în rafale violente, dar tramontana nu aduce răcoare, ci doar o dezordine şi mai mare în minţi şi în inimi. Este

vorba de Paul Éluard, de soţia sa Gala, de Réne Magritte, de soţia sa Georgette, de Luis Buñuel şi, bineînțeles, de Salvador Dalí.

Éluard chiar ar fi trebuit să știe că nu e avantajos pentru căsnicia lui să meargă cu soţia în străinătate ca să-i viziteze pe suprarealiştii în vogă. La începutul anilor ’20, cînd l-au cunoscut la Köln pe Max Ernst, acesta s-a grăbit să o picteze pe Gala cu sînii dezgoliţi, şi astfel a început o relaţie în trei, care a măcinat-o mai întîi pe prea puţin curajoasa soţie a lui Max Ernst, apoi şi pe îngăduitorul Éluard. El evadează în Asia, dar Max Ernst şi Gala, obosiţi între timp de anii de beţie amoroasă, vin după el şi îl readuc pe meleagurile patriei şi ale căsniciei. În cercul suprarealiştilor din Paris, Gala e o provocare continuă – André Breton vorbeşte de Gala doar ca de femeia „pe ai cărei sîni se topeşte grindina unui anumit vis de damnare”. Éluard, la rîndul lui, proslăveşte întruna în convorbirile cu artiştii suprarealişti calităţile erotice ale soţiei sale, dar, după ce petrece un an în Arosa ca să-şi trateze o afecţiune pulmonară, atît el, cît şi ea au aşa de multe aventuri, încît pasiunea a mai pierdut ceva din strălucire. Faţă de Gala el rămîne totuşi un trubadur: „Nu există viaţă, există doar dragoste. Fără dragoste, totul e pentru totdeauna pierdut, pierdut, pierdut”.

Există şi o fiică, Cécile, dar ea le-a fost încredințată de timpuriu bunicilor; Gala i-a declarat soţului uluit că pentru ea educaţia copilului nu intră în discuţie, iar el a fost de acord. Acum, în vara lui 1929, după însănătoşirea lui Paul Éluard, cuplul vrea să-și mai ofere o șansă. Éluard cumpără chiar o locuinţă pentru amîndoi în Paris şi o amenajează cu covoare şi mobile scumpe. După aceea călătoresc o zi întreagă cu nenumărate cufere şi cu cele mai bune intenţii pînă la Cadaqués, un loc uitat de Dumnezeu, unde excentricul Salvador Dalí îşi practica haotica artă. Tocmai filmase împreună cu Luis Buñuel *Cîinele andaluz* şi-şi prezentase autoportretul *Marele masturbator.* Acum toată lumea vrea să-l cunoască, iar galeristul Goemans dorește să discute cu el despre o mare expoziţie la Paris, în toamnă. Însă deocamdată e încă vară. Soarele arde,

vîntul mînă valurile care se sparg cu zgomot de ţărm, spuma zboară la peste un metru înălțime. Pescarii din sat se uită iritaţi la grupul mondenilor din Paris şi-şi cîrpesc plasele. Nu văd, nu aud nimic, minunată neştiinţă, asemenea cu algele întunecate din adîncul mării.

Încă de la prima cină împreună, Dalí izbucneşte mereu în hohote isterice, necontrolate, zgomotoase, stridente, se ridică de la masă împiedicîndu-se, iese pe uşă, revine după cîteva minute ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Şi-a ras părul de la subsuoară şi şi-a pus o muşcată în păr. Suprarealiştii din Paris şi eventualul său viitor galerist, de altfel obişnuiţi cu ciudăţeniile speciei umane, se concentrează mai degrabă asupra excelentului homar şi se privesc pe furiş. Oare nu cumva tînărul din capul mesei nu e întreg la minte?

Gala are însă o altă părere. Cade pe loc în mrejele acestui bărbat ciudat, cu bustul bine bronzat şi cu mustăcioara neagră. De la prima privire îl recunoaşte în esenţa lui. Îi descoperă obsesiile, simte frica lui de sexualitate, care îl domină ca un monstru. Şi îl ia pur şi simplu de mînă. Există o fotografie din acele zile, puţin neclară: Dalí şi Gala întinşi amîndoi pe plaja pietroasă, mîinile ei împreunate pe pieptul lui, amîndoi cu ochii închişi, pe feţele lor un zîmbet fericit. Cel care îi fotografiază este Paul Éluard, soţul Galei. Văzînd acest zîmbet, apasă pe declanșator şi apoi îşi face bagajul.

Luis Buñuel simte şi el această nouă energie. Pînă în ajun a turnat cu Dalí noul său film, *L' âge d'or*, dar, dintr-odată, pictorul nu mai e disponibil, stă lîngă Gala şi o ţine emoţionat de mînă. Buñuel izbucneşte la un moment dat, se aruncă asupra ei, o strînge de gît, pînă cînd Dalí îl imploră să o lase în pace. A doua zi, Luis Buñuel părăseşte şi el Cadaqués.

Rămîn numai ei doi: Gala şi Dalí. „Gala a devenit sarea vieţii mele, templul personalităţii mele, farul meu, dublul meu – EU”, jubilează Dalí. Se vor culca doar o singură dată, fiindcă de fapt el are o frică teribilă de sexul feminin, astfel încît la 25 de ani e încă virgin. Numai posteriorul i-l

poate privi fără pericol; aici el este doar cel care priveşte şi nu trebuie să se teamă de privirea care ar putea trezi în el monstrul numit sexualitate. Gala îl înţelege şi îl mîngîie înţelegătoare pe părul negru. De cînd ştie că nebunia lui e în mîinile ei, Dalí nu mai rîde isteric, fără motiv. După ce toţi ceilalţi, inclusiv soţul Galei, au plecat înapoi la Paris, cei doi se mută repede într-o colibă minusculă, chiar lîngă apă, în golful vecin, departe de toate. Numai cîţiva pescari sînt în apropiere; cu cei mai chipeşi merge ea uneori pe mare, cînd poftele o copleşesc. Cînd Gala pleacă cu cîte un pescar, pentru Dalí e o mare uşurare; căci vrea ca ea să se simtă bine. Atunci îşi ia şevaletul ca să se cufunde în fantasmele sale şi să-i picteze dosul. Soarele e sus pe cer, timpul se scurge. Cînd Gala se întoarce, mănîncă homari proaspăt prinşi. Şi Dalí spune: „Frumuseţea va fi comestibilă sau nu va mai fi frumuseţe”. Poftă bună.

*

Curentul Bauhaus vrea să creeze un nou om, cu corpul şi spiritul idealizate. Doar într-un singur punct curentul rămîne tradiţional: „maeştrii”, care chiar aşa îşi spun, sînt bărbaţi, Wassily Kandinsky, Marcel Breuer, Lyonel Feininger, Oskar Schlemmer şi Josef Albers. Şi deasupra tuturor tronează ca un patriarh Walter Gropius. Femeile sînt admise numai ca studente – singură Gunta Stölzl face excepţie. După şapte ani de cînd a început ca elevă în Weimar, are dreptul să se numească „maestră”, în atelierul de ţesătorie de la Dessau, dar de fapt nu e o schimbare reală, fiindcă maeştrii bărbaţi au senzaţia că ţesutul face parte din clasicele activităţi feminine.

Gunta Stölzl e alături de ei din prima clipă, mai întîi sedusă de vrăjitorul culorilor Johannes Itten, după aceea de Paul Klee, pentru a deveni în cele din urmă studenta lui Oskar Schlemmer. În cel mai celebru

tablou al acestuia, *Bauhaustreppe*, expus astăzi în MoMA din New York, o vedem ca pe un personaj abstract, urcînd scara împreună cu elevele ei. Un urcuş plin de obstacole. Tot ce a învăţat de la marii pictori se scurge în ţesăturile ei, opere abstacte de o poezie molatică, curgătoare. Dar în cazul Guntei Stölzl pînă şi asta ar fi o idee încă prizonieră a clişeelor despre estetica feminină: sub conducerea ei, secţia de textile de la Bauhaus din Dessau devine laboratorul de creaţie pentru designul profesional industrial. Ea ţese cu fîșii de celofan şi, în atelierul ei, lucrează cu sîrmă, care va servi la crearea mobilelor din oţel tubular. Pentru ea, atelierul este un *think tank*: „A ţese înseamnă a construi. A construi ceva organizat din fire neorganizate". Şi descoperă că acest principiu este valabil şi în dragoste. Construieşte ceva ordonat din firele dezordonate ale vieţii ei, căsătorindu-se în 1929 cu studentul la arhitectură Arieh Sharon din Palestina, cu puţin înainte de naşterea fiicei lor Yael, la 8 octombrie. Îl întrebase pe fratele ei, Erwin, dacă avea rezerve de natură juridică în privința cetăţeniei palestiniene pe care urma să o dobîndească, iar el a spus că asta nu era o problemă.

Dar Gunta Stölzl, ca tînără mamă şi ca nouă palestiniană, află brusc care sînt limitele şcolii progresiste Bauhaus. Este loc pentru dragostea liberă, dar nu și pentru copii. Cînd încearcă, cu o admirabilă ambiţie, să împace rolul de şefă în atelier cu maternitatea şi îşi alăptează copilul în Bauhaus, bărbaţii şi femeile încep să şuşotească iritaţi. E normal aşa ceva? La început asta o stimulează să meargă în continuare pe calea ei. Soţul ei, Arieh Sharon, sionist din prima generaţie, trimis la Bauhaus de kibuțul său, o susţine în dorinţa ei de a se impune la Bauhaus în rolul de mamă care şi lucrează. Pentru el însă, epoca devine din ce în ce mai insuportabilă. A preluat construcţia marii şcoli a sindicatului din Bernau şi e obligat să răspundă mereu la întrebarea enervantă referitoare la cetăţenia sa.

*

Toate perechile fericite se aseamănă între ele. Perechile nefericite însă sînt nefericite fiecare într-un fel numai al ei.

*

În 1929, anii ’20 se apropie inexorabil de sfîrşit – şi la fel şi căsnicia soților Fitzgerald. În 1921, cînd au venit din America în Europa cu vasul Aquitania, cei doi Fitzgerald întruchipau încă noua Americă, epoca vibrantă a jazzului, setea de viaţă, nu de sens, cucerirea lumii în costum de vară şi rochie de cocteil, Zelda, răpitoarea frumuseţe sălbatică din statele din Sud, ca și soţul ei, profetul declinului, blond, politicos, care croieşte poveşti de dragoste încărcate de nostalgie atemporală şi eleganţă stilistică, cum nu s-au mai citit pînă acum. *Cei frumoși și blestemați* şi apoi *Marele Gatsby* au fost basmele fraţilor Grimm din anii ’20, atît de melancolice şi de brutale în adevărul lor. A fost odată în America. Cei doi Fitzgerald au fost o sclipitoare stea fixă pe firmamentul anglo-saxon din Paris, deja presărat de stele precum Gertrude Stein şi James Joyce, Sylvia Beach cu librăria ei, Shakespeare & Company, Cole Porter şi Josephine Baker, John Dos Passos şi, desigur, Hemingway. Un aparent nesfîrşit *Midnight in Paris*, ce-i drept, cu luna în descreştere. Căci în familia Fitzgerald lucrurile se complică cu fiecare an, Zelda chicotind tot mai des minute în şir şi Scott devenind agresiv cînd a băut prea mult, adică tot timpul.

În primăvara lui 1929, cînd se întorc la Paris venind din America, se pierd căutînd speranţa şi glamourul de altădată. Sînt ca doi săritori la trapez, sus de tot, mereu sus de tot, încordaţi, atîrnînd unul de altul, fiecare ţinut de celălalt, iar jos, sub ei, abisul. Cîndva Zelda i-a scris lui Scott în prima ei scrisoare de dragoste că fără el nu va putea trăi, că îl va iubi mereu – chiar dacă el se va decide vreodată să o urască. În această primăvară, care se aşterne peste Paris încălzindu-l ca o pătură de lînă

albastru-închis, acest lucru se întîmplă pentru prima oară. Zelda ia lecţii de balet, Scott – lecţii de declin. Ea dansează cît e ziua de lungă. El bea cît e noaptea de lungă. Cînd *New Yorker* îi cere un scurt text autobiografic, Scott îi trimite lista băuturilor alcoolice pe care le-a dat pe gît în ultimul deceniu. Bea ca să-şi simtă decăderea, ca să fie la fel de nedemn pe cît se simte cînd e treaz. Dimineaţa, cînd taximetriştii îl aduc acasă din turneul lui prin crîşme şi prin barurile rău-famate de pe Rive Gauche şi urcă scările împleticindu-se, Zelda tocmai se trezeşte ca să-și facă încălzirea pentru lecţia de balet. A primit în fine un loc la renumita Madame Egorova, care a dansat cu Nijinski în *Ballets Russes* şi conduce acum cea mai bună şcoală de balet din Paris în Mansarde de l'Olympia, pe Boulevard des Capucines. Zelda o adoră pe această rusoaică, îi duce zilnic gardenii albe, în fiecare săptămînă un alt parfum, iar cînd ea îi atinge glezna ca să-i corecteze poziţia piciorului, i se face pielea ca de găină pe tot corpul. Ea crede că e dragoste, dar e probabil doar o obsesie. Nu mai vrea altceva decît ca faimoasa Madame Egorova să o placă: continuă să se antreneze cînd ajunge acasă, bea numai apă, noaptea îşi leagă picioarele de stîlpii patului şi doarme cu degetele de la picioare spre exterior, ca să devină mai elastice. Dar degetele ei au deja 29 de ani, nu mai sînt flexibile ca salcia tînără. Chiar cînd se ceartă cu Scott, în scurtele momente în care el e treaz şi sînt amîndoi acasă, îşi curbează picioarele şi zîmbeşte ca o balerină. Soţii se sfîşie, se chinuie reciproc cum scrie la carte. O căsnicie cu insolvenţă prelungită. Acum Zelda scrie şi ea povestiri ca Scott, dar revista *College Humor* le publică sub semnătura lui „F. Scott şi Zelda Fitzgerald", ca să se vîndă mai bine. Ea explodează. Provocat de Zelda, scrie şi el din nou, dintr-odată, pentru cîteva sute de dolari, noi povestiri, singura temă a acestora fiind, ca şi în cazul celor scrise de ea, imposibilitatea de a comunica în căsnicie. Cel mai mult lui în vara asta îi place să plece cu Hemingway, cu care e aşa de bine să bei şi să filosofezi privind adînc în pahar. Într-o seară din iunie 1929, Scott povesteşte la

Michaud's, cu vocea gîtuită, că Zelda i-a spus că penisul lui e prea mic, mai mic decît al tuturor celorlalţi bărbaţi. Hemingway îi propune să meargă imediat cu el la toaletă, să se convingă. Sentinţa expertului Ernest Hemingway sună: totul e normal. Hemingway observă totuşi că Fitzgerald nu e deloc satisfăcut de rezultatul măsurătorii: „El se cramponase de această explicaţie pentru starea lui şi nu voia să fie consolat". Hemingway se oferă să meargă a doua zi cu neconsolatul la Luvru pentru ca acesta să se compare cu sculpturile antice, dar Fitzgerald refuză și se bălăceşte în pretinsa sa micime. Zelda a spus-o şi asta pentru el e adevărul. Un nou pretext să bea şi să se creadă mare.

Şcoala de balet are vacanţa de vară, toată lumea e în concediu, cei doi Fitzgerald observă că trebuie să plece şi ei în vacanţă, ca să nu se mai sfîşie în locuinţa lor de pe Rue Palatin. Pleacă pe Riviera, doi oameni aproape înecaţi merg la mare, închiriază vila Fleur de Bois cu onorariul pentru povestirile lui Scott, vor să „înoate, să se bronzeze şi să întinerească", după cum scrie Scott. Dar mai ales vor să-şi distragă atenţia de la ei înșişi. De data aceasta sînt ajutaţi de Sara şi Gerald Murphy, legendara pereche americană de salonarzi bogaţi, cu vila lor America din Antibes, unde poţi să uiţi de lumea înconjurătoare mai bine ca oriunde. *Cocktail parties* sub frunzele grele ale palmierilor, pe gazonul tuns scurt, toţi indivizii frumos bronzaţi şi îmbrăcaţi în alb din New York şi din Paris, şampania bine răcită şi soarele la apus care îţi încălzeşte spatele – nimic nu-i mai ajută pe cei doi Fitzgerald. Viaţa nu e un *sundowner*. Zelda zîmbeşte seri întregi fără motiv, de parcă s-ar afla la bara din şcoala de balet, şi nu lîngă balustrada de deasupra valurilor care se sparg izbindu-se de ţărm. „De puțin timp", îi scrie Scott lui Hemingway de pe Riviera, „către ora unsprezece am tendinţa să mă prăbușesc, lacrimile îmi curg din ochi, asta dacă nu cumva ginul urcă pînă la pleoape şi se revarsă".

„În vara aceea o singură dată ai venit în patul meu", va spune ea mai tîrziu. „Eu nu-mi amintesc de tine în vara aceea", îi va răspunde el mai

tîrziu.

În ziua în care vara se termină, spre sfîrșitul lui septembrie, se întorc la Paris, la nefericirea lor, cu cîteva răni în plus. Cînd Scott conduce automobilul pe cornișă, deasupra mării care vuieşte, sub un soare orbitor, Zelda pune din senin mîna pe volan și, rîzînd ca o nebună, trage de el cît poate de tare în direcţia prăpastiei, din dorinţa de a se prăbuşi cu maşina în valurile mîngîietoare. Scott reuşeşte însă în ultima clipă să întoarcă volanul în cealaltă direcţie. Numai cîteva pietre de pe marginea drumului se prăvălesc cu zgomot în mare.

*

Ruth Landshoff goneşte prin anii ’20 ca într-o beţie, schimbînd cunoştinţele, schimbînd automobilele, schimbînd căţeluşii – dar cu acelaşi şarm. Ca nepoată a marelui editor Samuel Fischer, ea exersează crochetul cu Thomas Mann, ca elevă joacă în filmul *Nosferatu* al lui Murnau, ca adultă lucrează cu Charlie Chaplin şi Arturo Toscanini, cu Oskar Kokoschka şi Greta Garbo, Josephine Baker şi Mopsa Sternheim. Da, şi cu Marlene Dietrich, cu care a prezentat recent ultima modă în materie de costume de baie, de aceea în această frumoasă zi de vară a anului 1929, în Palazzo Vendramin din Veneţia, cu un martini rece în mînă şi cu ochii spre Canal Grande, îi spune lui Karl Vollmoeller, sclipitorul ei partener actual: „Ia-o pe Dietrich, are nişte picioare pe care îţi vine să le mîngîi tot timpul”.

Vollmoeller stă de zile întregi cu Carl Zuckmayer şi cu Ruth în palazzo-ul său şi meditează la scenariul şi la distribuţia pentru *Îngerul albastru*. A durat ani de zile pînă l-a convins pe Heinrich Mann să vîndă dreptul de ecranizare pentru romanul său *Profesorul Unrat*. Acum au nevoie de o interpretă principală, ba nu: de interpreta principală ideală, de *îngerul albastru*, de Lola Lola. „Dietrich?”, întreabă Vollmoeller

consternat. Cum ar putea el să-i convingă pe regizorul Josef von Sternberg şi pe interpretul principal Emil Jannings că o necunoscută dansatoare de varieteu ar putea să joace rolul principal în acest film exorbitant de scump al studiourilor UFA? „O aranjăm noi”, spune Ruth Landshoff rîzînd. Şi au aranjat-o, bineînţeles.

*

Cînd Konrad Adenauer, în septembrie 1929, după patru săptămîni de vacanţă de vară cu familia la lacul Thun, tresare scurt privind nota de plată finală, soţia lui, Gussie, simte că ceva nu e în regulă. Mai tîrziu, în compartiment, cînd copiii au adormit în fine după zece runde obositoare de *Nu te supăra, frate*, Adenauer îi vorbeşte despre grijile lui. Măcar în parte. Konrad Adenauer, primarul general al oraşului Köln, era de acasă un om foarte bogat. Dar accentul cade aici pe „era”. În ultimii ani, contaminat de febra acţiunilor din America, și-a vîndut toate acţiunile de la întreprinderea mecanică Maschinen- und Kranbau, de la societatea Elberfelder Farben, precum și de la producătorul de gaz Rheinische Gaswerke, şi a băgat toţi banii în niște firme americane cu nume sonore şi cu mari perspective de viitor, în Bemberg-Shares şi American-Shares. Şi deoarece era aşa de tentant, a continuat să cumpere, de data asta pe credit. Numai că firmele au dat faliment pe neaşteptate. Iar Konrad Adenauer datorează în vara lui 1929 Băncii Germane suma incredibilă de un milion de mărci. Se teme că acest lucru ar putea ieşi la iveală din pricina hotelierului elveţian. Faţă de soţia sa, Gussie, nu se exprimă atît de clar. Vorbeşte doar de probleme băneşti trecătoare. Ea nu-l crede deloc.

*

Pe 14 octombrie 1929, Jean-Paul Sartre şi Simone de Beauvoir petrec pentru prima oară o noapte împreună – în noua lor locuinţă din Paris, pe Avenue Denfert-Rochereau 91, la etajul 5 pe dreapta. Tapetul e de un portocaliu cum nu s-a mai văzut. Mai ales acest lucru îl vor ține minte.

*

Cînd soţii Fitzgerald ajung în septembrie la Paris, nu ei se prăbuşesc, ci bursele. Iniţial cade doar tencuiala, ele încearcă zadarnic să se mai agaţe de ceva, pentru ca pe 25 octombrie 1929, de „Vinerea Neagră”, să se scufunde în adînc.

*

Ea fumează ţigară de la ţigară, pe el asta îl cam supără, sînt pînă la trei pachete pe zi. Altceva nu are să-i reproşeze baronesei Nina von Lerchenfeld. „Aş dori”, spune contele Claus von Stauffenberg în octombrie 1929, la un bal al nobilimii din Franken, privind adînc în ochii baronesei de 19 ani, „aş dori să deveniţi mama copiilor mei”. Ea îşi opreşte scurt respiraţia. Bănuieşte că e cea mai pasională declaraţie de dragoste de care e capabil.

*

Şi astfel se încheie una dintre cele mai deconcertante poveşti de dragoste din secolul XX: „Să nu mă uiţi şi să nu uiţi cît de bine şi de profund ştiu că dragostea noastră a devenit binecuvîntarea vieţii mele. Această convingere nu poate fi zdruncinată, nici măcar astăzi” – astăzi

este a patruzecea aniversare a zilei de naştere a lui Martin Heidegger, pe 26 septembrie 1929. Exact în această zi, iubita lui evreică Hannah Arendt, autoarea rîndurilor citate, se căsătoreşte cu colegul ei de facultate Günther Stern. Speră că prin această căsătorie şi prin alegerea datei se va putea elibera de gîndul la Heidegger. Bineînţeles că nu va reuşi.

*

A avut o copilărie fără griji, pe care și-a petrecut-o călărind sau alergînd prin şirurile de camere din reședințele aristocratice, în mijlocul pajiștilor grase din acel colţ verde vrăjit al Saxoniei Inferioare care, lîngă Hildesheim, se pierde în codri întunecoşi. În iazurile din sate sînt raci din belșug, în garaje automobile, pe terase *bowle* cu căpșuni şi pe cîmpuri lanuri de grîu. Toată lumea e la picioarele tinerei, sălbaticei baronese Lisa von Dobeneck, născută în 1912. La 15 ani putea fi deja văzută pe coperta revistei *Elegante Welt*, la 17 ani, în vara lui 1929, joacă tenis cu tînărul Gottfried von Cramm pe terenurile acestuia – şi cu lovitura ei pătrunde în inima lui. Cînd el îi jură iubire într-o scrisoare, între două turnee de tenis, ea îi răspunde în octombrie 1929: „Mă bucur că mă iubeşti și aproape mi se pare că te iubesc şi eu”.

*

În clipa în care cîntăreţei de cabaret Trude Hesterberg îi e clar că nu ea, ci Marlene Dietrich va primi rolul principal din *Îngerul albastru*, ecranizarea romanului *Profesorul Unrat* al partenerului ei din acel moment, Heinrich Mann, îl părăseşte imediat.

*

Uneori survine acel moment în care viaţa suferă o răsturnare. În deceniile care urmează te duci mereu la vale pe acest plan înclinat, încerci să urci, dar aluneci din nou în jos. Viaţa lui Alfred Döblin a suferit o asemenea răsturnare cînd tatăl său, Max, şi-a părăsit familia, lăsîndu-și soţia cu patru copii într-o sărăcie lucie. Tatăl a plecat cu amanta lui din Bremerhaven în America. Alfred Döblin avea 10 ani. Cu o zi înainte de a pleca, Döblin senior îi ceruse să-i lege şireturile pantofilor, căci el nu se putea apleca din cauza burţii imense. Döblin va căuta toată viaţa să nu calce pe urmele tatălui său.

Mereu Alfred vrea să o părăsească pe soţia sa, Erna, care îl tiranizează cu gelozia ei, cu tăcerile ei de zile întregi, dar pînă la urmă rămîne sau se întoarce la ea, pentru că unul din cei patru copii ai lor va împlini curînd 10 ani – şi vrea să-l ferească de ceea ce a suferit el însuşi cînd avea 10 ani (fiii săi vor spune mai tîrziu că pentru ei cel mai grav lucru a fost că tatăl lor nu s-a despărţit de mama lor). Doctorul în neurologie Alfred Döblin, care încă din 1913, deci dinainte de război, era în contact cu Ernst Ludwig Kirchner, cu cercul revistei *Sturm* din jurul lui Herwarth Walden şi cu tot Berlinul expresionist, s-a stabilit în anii '20 în partea de est a orașului, pe Frankfurter Allee 340. Acolo, la parterul întunecos, e cabinetul lui pentru pacienţi asiguraţi legal, consultaţi după-amiaza de la patru la şase, şi tot acolo locuieşte el cu familia lui. Acolo e şi vechea maşină de scris la care soţia sa, Erna, transcrie seara pe curat ceea ce soţul ei a așternut pe hîrtie, cu scrisul său ilizibil pentru oricine altcineva, din viitorul său roman *Berlin Alexanderplatz*. Alfred Döblin merge aproape zilnic de acasă pînă la Alexanderplatz, care exercită asupra lui o atracție magică, şi se cufundă în străzile şi destinele din jurul său, însufleţit de dorinţa, cum spune el, „de a palpa periferia acestei fiinţe gigantice". Aproape zilnic îi citeşte în cofetăria Unter den Linden fotografei Yolla Niclas, cu 20 de ani mai tînără decît el, ce a mai scris. O cheamă de fapt Charlotte Niclas, este, ca şi el,

evreică, dar el i-a zis așa de cînd s-au cunoscut la un bal, ştiind din prima clipă că pe ea o aşteptase. Ea a acceptat supusă numele, cum acceptă tot ce vine de la Döblin. Încă din prima seară are impresia că un înger a luat-o de mînă. Va zbura cu el prin anii ’20, ascunsă după el. Cînd el îi citeşte din *Berlin Alexanderplatz*, ei îi dau lacrimile de fiecare dată. După aceea ia tramvaiul 78, cu care merge o oră pînă pe Schlüterstraße, în Charlottenburg, unde locuieşte cu părinţii. După ceva timp este invitată regulat la familia Döblin, prezentată băieţilor ca „tanti Yolla”, însă urmărită cu ochi bănuitori de stăpîna casei, Erna. Începe să îl fotografieze pe scriitorul care devine tot mai celebru, cînd singur, privind maliţios de după lentilele groase, cînd jucîndu-se cu fiii săi. Ziarele din Berlin se întrec să-i publice fotografiile şi astfel iubita impune imaginea lui publică prin fotografiile ei din *Frankfurter Zeitung*, *Querschnitt*, *Dame*, *Magazin* şi *Uhu*.

Pe Yolla Niclas a întîlnit-o, bineînţeles, exact la vîrsta la care tatăl său o cunoscuse pe iubita sa. Şi mereu încearcă să îndrăznească cu ea evadarea din infernul casnic. Mai întîi îşi rade barbişonul, gest tipic pentru *midlife-crisis*, apoi se mută chiar, temporar, într-o pensiune din Zehlendorf. Dar soţia lui îi scrie la această adresă că se omoară dacă nu se întoarce. Cînd se întîlneşte cu Yolla Niclas, la care găseşte tot ce iubeşte el, blîndeţea, melancolia, romantismul, primul lucru pe care îl face este să îşi scoată ochelarii. Soţia lui, înzestrată cu duritatea, calităţile practice şi pragmatismul pe care el le urăşte atît, a declarat odată în societate că nu şi-a văzut niciodată soţul fără ochelari, provocînd stupoarea celor de faţă. Yolla a fost pentru Alfred Döblin din prima clipă fiinţa naturală spirituală, trupul şi sufletul după care a tînjit. Nu reuşeşte însă să lase totul pentru ea. Nu, el o roagă să-l oblige să se hotărască între ea şi soţie. De unul singur nu e, din păcate, în stare să o facă. Dar asta e peste puterile tinerei Yolla, care nu vrea să-l şantajeze pe cel pe care îl divinizează: îl iubeşte prea tare. „Să mergem pe drumul pe care ni l-a dat Dumnezeu, suflet iubit.” Şi

el? El merge pe drumul pe care i l-a fixat Erna. Se mută iar de la pensiune, îi cumpără soţiei flori ca să-i arăte că se căieşte şi revine acasă. O săptămînă trebuie să doarmă pe canapea, după aceea are voie să se întoarcă în pat. Şi iarăşi, seara, cînd băieţii dorm, Erna bate la maşină pe curat paginile din povestea lui Franz Biberkopf, eroul din *Berlin Alexanderplatz*, pe care dimineaţa soţul ei i le-a citit amantei, pagini despre sfîşierea între a rămîne şi a pleca, despre părăsire şi sacrificiu şi despre oboseala care te cuprinde după atîtea speranţe spulberate.

În scrisori, Alfred Döblin i se adresează de acum tot mai mult Yollei cu „surioară”, iar ea îi replică prin „frăţioare”; aşa evadează ei din realitate în cetatea îngăduită a frăţietăţii. Dar Erna? Erna începe să colecţioneze cactuşi ca o maniacă, toate pervazurile ferestrelor sînt invadate de ei, iar cînd Yolla îl vizitează în timpul consultaţiilor, Erna vine în cameră să ude cactuşii.

Romanul *Berlin Alexanderplatz* apare în 1929. Alfred Döblin dobîndește un renume internaţional. Dar rămîne profund nefericit. Ceva mai tîrziu scrie o piesă şi îi dă titlul *Căsnicia*. Este clar că o cunoaşte la fel de bine cum cunoaşte Alexanderplatz. Premiera are loc la Leipzig, unde autorul merge cu acceleratul, împreună cu soţia şi cu amanta sa Yolla. Cînd soţia sa se duce la toaletă, el îi spune amantei cît de dezamăgit este pentru că nu l-a eliberat din această căsnicie.

*

În anii ’20 Alfred Döblin a parcurs de sute de ori, de mii de ori drumul de pe Frankfurter Allee pînă la Alexanderplatz. În această zi de primăvară, Wolfgang Koeppen îl parcurge în sens opus, de la Alexanderplatz spre Frankfurter Allee. E fascinat de romanul lui Döblin, nu poate să creadă că autorul este într-adevăr medic şi se convinge abia cînd vede firma: „Dr. Alfred Döblin, consultaţii: orele 16-18”. De mult voia să-i spună că îl

admiră. Dar admiratorului îi lipseşte curajul. De aceea se gîndeşte să se prezinte ca pacient. Dar curajul îi lipseşte şi ca pacient. Zăbovește în faţa casei pînă ies ultimii pacienţi. După aceea se întoarce agale spre Alexanderplatz, plin de admirație şi şovăind. În cele din urmă se întoarce spre vest, spre Charlottenburg. Koeppen şi Döblin nu se vor vedea niciodată. Păcat. La urma urmei însă, i se potriveşte acestui om ale cărui viaţă şi creaţie au fost aproape de a rămîne doar o promisiune.

*

Pe Düsseldorfer Straße 43, la Berlin, în toamna lui 1929 se petrece o dramă amoroasă de proporții. Thea Sternheim a închiriat aici două apartamente. Într-unul locuieşte ea cu fiica ei, pe cît de frumoasă, pe atît de nesupusă, vijelioasa Mopsa – dependentă fără speranţă de analgezicul eukodal, care i-a fost prescris după un accident de motocicletă pe pista AVUS, şi de cocaină, pe care a descoperit-o prin Klaus Mann şi prin iubita ei, Annemarie Schwarzenbach. Între timp, prin viața ei au trecut şi cîţiva bărbaţi; chiar în vara precedentă a avut un avort chinuitor, tatăl fiind probabil René Crevel, poetul homosexual de care era îndrăgostit iremediabil Klaus Mann şi în care Mopsa găsise un suflet pereche. Mopsa se culcase înainte de asta de două ori cu Gottfried Benn, ceea ce Thea Sternheim nu poate să le-o ierte nici fiicei şi nici lui Benn, deoarece se simte mai intim legată de el decît de oricine altcineva de cînd, aflat la adăpost de război, poetul iluminase casa familiei Sternheim din Bruxelles cu plecăciunile şi cu versurile lui. Acum mama încearcă să-şi salveze fiica luînd-o la ea şi acceptînd să fie insultată de Mopsa de dimineaţa pînă seara. În cea de-a doua locuinţă, alăturată, încearcă să-şi salveze fostul soţ. L-a adus la Berlin din spitalul de boli nervoase din Kreuzlingen: are sifilis în stadiul terţiar şi o paralizie cerebrală, face scandal, fantazează, își iese din minţi. Cu toate acestea, logodnica lui, Pamela Wedekind, fosta

parteneră a lui Klaus Mann și a surorii lui, Erika Mann, se mută pe nepusă masă la Carl Sternheim, în locuinţa pe care acesta o împarte cu îngrijitorul său, Oskar. Thea Sternheim, de acum permanent batjocorită de fiica ei, de soţul ei şi de logodnica acestuia, cărora le plăteşte chiria, primeşte injecţii cu opiacee de la îngrijitorul lui Carl ca să reziste la toată această nebunie. Cel care îşi pierde însă complet minţile este Carl Sternheim, cînd frizerul îi rade din greşeală mustaţa.

Poeta Annette Kolb vrea să vină în vizită la Thea Sternheim s-o mai consoleze. Deoarece sună la uşa greşită, bazîndu-se pe numele „Sternheim” de lîngă butonul soneriei, cea care îi deschide speriată este Pamela Wedekind. Din fundul cavoului capitonat răsună urletele şi blestemele lui Carl Sternheim, fără mustaţă. Annette Kolb se scuză în pripă şi sună vizavi, la prietena ei. Năucită, se aşază la măsuţa de cafea, nevenindu-i să creadă ceea ce văzuse, la care Thea Sternheim îi spune: „Ce să faci, draga mea, asta e Noua Obiectivitate”.

Seara devreme, cînd cele două femei ies să facă o plimbare, departe de toate poveștile cu fiica, logodnica și fostul soţ, în hol se întîlnesc cu doctorul Gottfried Benn. El se înclină, îşi scoate pălăria şi spune: „Omagiile mele, doamnelor”. Carl Sternheim l-a chemat telefonic, sperînd că medicul specialist în boli venerice îl va ajuta să iasă din nebunia sa. Ele îi răspund scurt şi politicos; pe casa scărilor e întuneric şi frig, iar Thea îl roagă să nu sune la uşa greşită, ca să nu-i trezească fiicei sale amintirea pasiunii amoroase. El îi zîmbeşte scurt, cu multă înţelegere. Dar la Mopsa nebunia tocmai a izbucnit din nou – iar noul combustibil masculin al acestui pîrjol sigur nu e mai bun decît precedentul. Cu puţin timp în urmă a făcut cunoştinţă cu Rudolph von Ripper, un ciudat poet austriac cu o dantură înspăimîntătoare şi cu trăsăturile schimonosite, căruia toţi îi zic „Jack the Ripper”. După Klaus Mann, acesta a făcut în scurt timp şi din Mopsa o morfinomană. Şi fiindcă le place atît de mult să se drogheze împreună, hotărăsc să se şi căsătorească.

Cînd fiica ei o anunţă că urmează o nuntă, Thea Sternheim este consternată. Pe deasupra, Oskar, îngrijitorul voinic ca un urs, îşi dă demisia. Mărturiseşte că nu mai poate, că nu mai suportă melancolia soţului ei, după cum se exprimă el. Ea înghite în sec şi îl lasă să plece. La un moment dat, cînd Pamela nu e de faţă, Thea încearcă să-şi convertească fostul soţ, împreunîndu-i palmele şi vorbindu-i despre iubirea lui Iisus. El face o criză nervoasă, sare de la balcon şi-şi fracturează o coastă. De data asta, Thea Sternheim este cea care telefonează după doctor.

A doua zi, ea îi încredinţează unui avocat toate acţiunile şi scrisorile de credit pe numele Mopsei, ca să nu poată fi transformate în droguri. La întoarcere, se stîrnește o vijelie grozavă, care scutură frunzele ruginii ale stejarilor seculari; tocmai atunci îi sună la ușă vecinul şi fostul ei soţ. Devenit complet nebun, Carl Sternheim îi declară solemn că se va căsători cu Pamela Wedekind. După ce Carl pleacă, Thea Sternheim are nevoie nu doar de un calmant, ci şi de o tărie. Cotidianul de seară berlinez *Acht-Uhr-Abendblatt* comentează competent: „De acum, Mopsa Sternheim îi va spune «mamă» prietenei sale Pamela”. Aceasta este concluzia umoristică a unei drame omeneşti de o gravitate sacră.

*

Lisa Matthias ştie că în preajma lui Tucholsky, pe lîngă Mary, soția lui de la Paris, de care nu mai vrea să se despartă, mai există şi alte femei în Berlin, adesea văduve sau foste colege de şcoală. După ce în octombrie 1929, la întoarcerea de la Castelul Gripsholm, Tucholsky s-a mutat la ea, Lisa încearcă să ocupe cît mai mult loc în viaţa lui, astfel încît să nu mai fie loc în patul lui şi pentru altele. Tucholsky îi spune mereu că are „întruniri importante”. Într-o zi, din prostie, lasă agenda deschisă şi astfel Lisa Matthias află că „întrunirile importante” se numesc pe 6 noiembrie

Musch, pe 7 noiembrie Hedi, pe 8 noiembrie Grete, pe 10 noiembrie Emmy, pe 11 noiembrie iarăşi Musch şi pe 12 noiembrie Charlottchen.

După ce a fost demascat şi frecvenţa abaterilor sale a ieșit la iveală, el o roagă în genunchi să-l ierte şi îi dăruieşte o sută de trandafiri. Lisa Matthias îi scrie unei prietene că Tucholsky e un „biet nebun, a cărui sexualitate e pe cale să devină erotomanie". Îşi dă seama că nu are rost să mai viseze la o căsătorie cu acest bărbat. Tucholsky îi scrie soţiei la Paris (Matthias s-a culcat) o scrisoare deosebit de sensibilă şi adaugă un cec considerabil. După care se aşază la maşină şi scrie poemul „Ideal şi realitate", care apare în *Weltbühne* pe 19 noiembrie, deci chiar după zilele bogate în amor şi după împăcarea larmoaiantă:

În liniştea nocturnă şi-n paturi monogame,
te tot gîndeşti în viaţă ce-ţi lipseşte.
Nervii scrîşnesc. Ah, dacă am avea
ceea ce, fiindcă nu-i aici, ne chinuieşte.

*

După ce turneul prin Europa s-a dovedit o tortură pentru Josephine Baker, Pepito, impresarul şi soţul ei, vrea să facă o încercare în America de Sud. Dar puterile catolice se mobilizează și aici, protestînd violent împotriva depravării moravurilor. Atacurile rasiste îi amintesc lui Josephine toate umilirile suferite în copilăre, însă ea urcă seară de seară pe scenă şi dansează pentru o lume mai bună, ca să uite lumea din jurul ei. Cu Pepito lucrurile stau tot mai prost. Cu cît mai aprig se osteneşte ca manager, cu atît dragostea lor se răceşte. Josephine l-a cunoscut la Rio de Janeiro pe arhitectul francez Le Corbusier, care o atrage pe orbita sa cu impulsul raţional al misionarului. Ea îl seduce prin uşurinţa cu care dansează și care îi permite să cucerească spaţiile cu aceeaşi forţă cu care încearcă el să o facă în calitate de arhitect. Hotărăsc să se întoarcă

împreună în Europa cu vaporul Lutetia. În timpul zilei, cei doi fac lungi plimbări pe punte, la care Pepito, suferind de rău de mare, nu participă. Pe 9 decembrie 1929, traversarea Ecuatorului este sărbătorită în sala de bal. Josephine Baker s-a costumat în Le Corbusier, iar Le Corbusier în Josephine Baker. Alunecînd sub cerul înstelat în emisfera nordică, amîndoi au deodată senzaţia că se prăbuşesc fără oprire. Orchestra tocmai face o pauză, la masa lor e tăcere. Se privesc scurt, trompeta începe un charleston, ei merg pe ringul de dans, cumva nesiguri în rolurile lor inversate, dar rîsul îi salvează. Pepito se retrage în cabină, nu se simte bine. Josephine Baker şi Le Corbusier dansează neîncetat, pînă cînd totul în jurul lor se învîrteşte. După aceea merg împreună la duş, iar Josephine Baker îi spală marelui arhitect vopseaua neagră de pe pielea albă. Ordinea s-a restabilit. El o desenează goală. Ea pozează pe patul din cabina lui. Ar putea să mă idolatrizeze ceva mai mult, se gîndeşte Le Corbusier. Ea îşi ia chitara şi cîntă cu minunatul ei glas de copil: „I am a little blackbird looking for a white bird…”.

*

În anii ’20, Gottfried Benn scrie un vers care va dăinui şi dincolo de acest deceniu: „Viaţa înseamnă a construi poduri peste rîuri care trec”. Poate a scris aceste cuvinte pentru prima dată în 17 decembrie 1929, pe un cartonaș rotund pentru bere. E ziua în care Mopsa Sternheim se căsătoreşte cu morfinomanul alienat Rudolph von Ripper. La Oficiul Stării Civile sînt prezenţi părinţii ei, deci Carl Sternheim, care se foieşte ca un apucat din cauza sifilisului, şi Thea Sternheim. Dar și Gottfried Benn. Acest Benn, pe care de fapt Mopsa îl iubeşte la nebunie şi care, cu trei ani în urmă – după ce a părăsit-o –, i-a făcut o spălătură gastrică după ce ea a încercat să se sinucidă cu veronal, e într-adevăr martor la cununia ei. Cînd Mopsa, complet amețită de droguri, rosteşte „Da” către Rudolph

von Ripper, Benn are o tresărire. Thea Sternheim, mama ei, are ochii înlăcrimaţi. După nici zece zile, Mopsa, într-o stare de confuzie extremă, va fi internată într-o clinică de dezintoxicare. Ceea ce le lipsea teribil oamenilor din anii ’20 era dragostea (sau măcar un psihoterapeut). Ceea ce au primit erau excitante.

*

Există căsnicii, spune Thomas Mann, a căror apariţie nici cel mai mare geniu literar nu şi-ar putea-o imagina.

*

Ernst Jünger stă în locuinţa sa de pe Stralauer Allee 36, în estul dur al Berlinului, şi discută aproape în fiecare seară cu prieteni naţional-revoluţionari. În iarna geroasă se întîmplă uneori să taie cîte o piesă de mobililer şi să o pună pe foc. În cartea aproape suprarealistă pe care o scrie, *Inimă aventuroasă*, povesteşte un vis în care un zarzavagiu recomandă andivele violete cu pastramă din carne de om. Jünger își menține inima cu puţin deasupra temperaturii de îngheţ. Soţia sa, Gretha, ar putea povesti multe. El îi va fi necredincios toată viaţa. Iar seara, cînd îi relatează aventurile sale, speră să găsească înţelegere pentru faptul că el, ca să creeze, nu are altă cale decît să caute beția şi în afara căminului. Dacă Gretha nu-i arată destulă bunăvoinţă, Jünger se retrage cu Carl Schmitt, sclipitorul profesor de drept public, căsătorit între timp a doua oară cu Duška, o „martiră” sîrboaică, cu care practică o separare strictă între viaţa de familie şi erotism. Duška trebuie să-l consoleze cînd se întoarce din escapadele lui sexuale cu studente sau cu prostituate. Şi ea chiar o face, spre deosebire de Gretha Jünger. Schmitt, marcat de război la fel ca Jünger, caută permanent şi pe cîmpul de bătălie al amorului „starea

de excepţie”, avînd o frică cumplită de liniştea din căminul familial. Da, Schmitt utilizează sexul ca pe un stimulent carnal şi îl caută în mod expres înainte de apariţii în public sau înainte de a scrie un text important; are nevoie, cum îi explică soţiei sale, de „senzaţia de putere de după o orgie sexuală”. O roagă să facă bine să îl înţeleagă că nu poate găsi asta în patul conjugal, cu toate medicamentele de pe noptieră, cu papucii de sub pat şi cu grijile zilnice. Pentru Carl Schmitt, principala sarcină a soţiei este să-i ofere stabilitate înainte şi după escapadele lui extraconjugale. Ea nu îşi varsă lacrimile de faţă cu el, ci de faţă cu Gretha Jünger, cu care petrece de multe ori serile întunecate din Berlin cînd soţii lor ies la vînătoare de aventuri lipsite de inimă.

*

În timpul turnării filmului *Îngerul albastru* în studiourile UFA din Babelsberg, compozitorul Friedrich Hollaender compune pentru Marlene Dietrich cîntecul *Din creştet pînă-n tălpi, sînt făcută pentru dragoste*. Versul „Eu pot doar să iubesc, şi altceva nimic” reprezintă cea mai nimerită descriere pentru „Lola Lola” din film. Hollaender a compus cîntecul în Fa major, dar pentru vocea joasă a artistei în film se cîntă în Re major. Pentru Marlene Dietrich, bărbaţii vor fi întotdeauna gata să-şi adapteze idealurile şi tonul la realitate.

*

Logodna Lisei cu Gottfried von Cramm a fost anunţată în seara de ajun a Crăciunului din 1929 în castelul Burghof, în prezenţa ambelor familii. Lisa are 17 ani şi ochii şi părul unui tînăr animal de pradă. Gottfried are 20 de ani şi are deja alura elegantă a veşnicului gentleman. Ascensiunea care îl va transforma în cel mai bun jucător de tenis din toate

timpurile este pe cale să înceapă. Logodna timpurie a celor doi produce un şoc nu atît pentru familiile lor, cît pentru adoratorii lor. Relativ îndrăgostit de Lisa, Bernhard zur Lippe-Biesterfeld se va căsători mai tîrziu cu Juliana, prinţesa moştenitoare a Olandei. Deocamdată e consternat, dar pare că ştie să se stăpînească. „Am primit o scrisoare foarte raţională de la Bernilo, în care scrie că sigur nu se va sinucide şi că vom rămîne prieteni etc." Aşa îi relatează Lisa logodnicului ei reacţia rivalului său. Pentru Gottfried suferă mai ales un bărbat, Jürgen Ernst von Wedel, al cărui frate s-a căsătorit cu sora Lisei şi care face parte din cercul intim al tinerei perechi. Lisa îi scrie lui Gottfried, care e la un turneu de tenis în Veneţia: „J E W nu mai e supărat pe tine. Mi-a mărturisit într-o clipă de slăbiciune că te place foarte, foarte mult. Cînd a văzut fotografia ta de la Lido era să-și piardă cunoștința. Astă-seară a trecut special pe aici, ca s-o mai vadă o dată". Logodnica şi prietenul logodnicului privesc astfel cu veneraţie fotografia lui Gottfried von Cramm, orbitor de frumos, bronzat, cu părul lins, întunecat, cu trupul înveșmîntat în pînză de in deschisă la culoare.

*

Aşa ceva n-a fost prevăzut. Walter Gropius, fostul director de la Bauhaus din Dessau, este cel care decide întotdeauna ce trebuie să se întîmple – inclusiv în iubirile lui. După căsătoria cu Alma Mahler, pe care i-a răpit-o lui Oskar Kokoschka, relaţia lui cu a doua soţie, Ise, funcţionează destul de bine; ea îl ajută să organizeze Bauhaus şi să-şi organizeze viaţa. Cînd ea aproape a reuşit să-l convingă pe Konrad Adenauer să mute Bauhaus în Renania, Gropius i-a scris, plin de mîndrie: „Dulcea mea doamnă Bauhaus, eşti dată dracului şi poţi să te umfli în pene. Noi, cei de aici, privim realizările tale cu cel mai mare respect. Sînt profund mişcat, steaua mea bună, şi te iubesc tot mai mult".

Numai că, după cîţiva ani şi cîteva certuri legate de Bauhaus, steaua lui cea bună ajunge pe altă orbită. O duceau bine totuși în noua vilă a directorului de la Dessau – aveau toaster, fier de călcat, uscător de păr, aspirator şi un aparat electric de jumulit gîşte, deci tot programul modern.

Dar Walter Gropius s-a săturat. Părăseşte Bauhaus. Poate că e vorba de *midlife-crisis*. Sau de o dorință de împlinire personală. Vrea să fie din nou numai arhitect. Aşa că Ise şi Walter Gropius își iau o locuinţă spaţioasă în Berlin, pe Potsdamer Straße 121a. Portretul Isei apare în revista *Sie und er* sub titlul „Cupluri de artiști arhitecţi". Ea, se spune, ar fi „tipul noii femei, sportivă, conştientă de alura ei tinerească". Contele Kessler o numeşte „o femeie tînără foarte frumoasă". În iunie 1930, pleacă cu Gropius în concediu la Ascona, la umbra lui Monte Verità. Cei doi închiriază Casa Hauser împreună cu vechii colegi de la Bauhaus Marcel Breuer şi Herbert Bayer, petrec ore întregi la soare, pe terasă, joacă *boccia*. Gropius în costumul lui sever, iar Bayer cu bustul bronzat şi în pantaloni de in.

Deoarece Gropius trebuie să se întoarcă mai devreme la Berlin, în iulie începe legătura dintre doamna Bauhaus şi maestrul de la Bauhaus, Herbert Bayer. Poate că și aici este vorba de *midlife-crisis*. Sau de o dorință de împlinire personală. Ise Gropius vrea să redevină femeie. Gropius îi scrie din Berlin la Lago Maggiore, fiindcă simte că ea se îndepărtează de el: „Iubeşte-mă, chiar dacă acum sînt cărunt şi uzat". Sîntem în septembrie. Ea nu-i răspunde. El îi scrie că pe viitor vrea să se ocupe mai mult de ea, că a cam neglijat-o. Dar Ise Gropius tot nu-i răspunde. El o sună, apoi îi scrie din nou: „Ce s-a întîmplat cu tine? La telefon ai fost aşa de rece şi de protocolară! De ce dispoziţia ta e umbrită?". Sîntem deja în octombrie. În Ascona, Ise savurează beţia amoroasă, prelungeşte întruna contractul de închiriere pentru casă. Simte că amantul ei va fi ajuns în curînd din urmă de norii cotidianului; uneori îi vede deja umbrindu-i fruntea, la urma urmei şi el este căsătorit. Sincer

vorbind, îi declară el o dată, se simte prost că s-a îndrăgostit de soţia mentorului şi prietenului său pe care îl vede ca pe un tată.

*

Cînd Leni Riefenstahl apare ca dansatoare în Berlinul anilor ’20, Fred Hildenbrandt scrie în *Berliner Tageblatt* că din păcate îi lipseşte însuşirea principală a unei dansatoare: „capacitatea de a exprima sentimente”. Ea nu e decît „un manechin prin braţele căruia nu curge sînge”. Nu, acolo curge doar adrenalină. Şi, din păcate, destul de multă morfină. Tot mai des capotează şi trebuie să se interneze într-o clinică de dezintoxicare. Iubitul şi logodnicul ei, regizorul Harry R. Sokal, spune că e ahtiată după „beţia succesului”. Şi, în mod vădit, şi după puterea ficţiunii – pînă azi e neclar care întîmplări din memoriile ei sînt reale şi care imaginare. În orice caz, au fost mulţi bărbați în viața ei.

Şi-a pierdut marea iubire: Hans Schneeberger. Era partenerul ideal, iubea meseria de operator, iubea munţii şi schiul. Iar cînd a părăsit-o pentru alta, ea a suferit un şoc. Minute în şir a urlat în camera ei, a alergat plîngînd prin locuinţă şi s-a înţepat peste tot cu un coupe-papier. Simțea că trebuie să-şi ucidă pur şi simplu iubirea. După aceea începe o nouă viaţă. De la dans, trece la fabrica de vise a filmului. Noul ei iubit, Sokal, îi face cunoştinţă cu Luis Trenker, care, la rîndul lui, i-o prezintă regizorului Arnold Fanck. Cînd Sokal află că Riefenstahl, ca să primească rolul în *Muntele sfînt*, are o relaţie atît cu Trenker, cît şi cu Fanck, rupe logodna. De acum înainte, iubiții ei vor fi mai ales cameramani, de exemplu Hans Ertl, care turnează cu ea *SOS Eisberg*, şi Walter Riml, care lucrează cu ea la *Lumina albastră*. Dar Riml îl avertizează pe Ertl: „Să nu te încurci cu vampa asta, altfel o să păţeşti ca mine. Vreau să te avertizez să te fereşti de această femeie, pentru care noi nu sîntem altceva decît praline din care se înfruptă cît timp îi face plăcere”. Regizorul Sokal, fostul ei iubit şi noul

ei vecin pe Hindenburgstraße 97, în Wilmersdorf, a rezumat situația astfel: „Partenerii ei au fost întotdeauna cei mai buni în specialitatea lor, nimfomania ei are trăsături elitiste”. Pentru unul dintre ei Leni Riefenstahl nutreşte o admiraţie pur platonică. În camera ei a amenajat un mic altar pentru Adolf Hitler, cu nenumărate fotografii în rame aurite. Iar cînd îl întîlneşte pentru prima oară într-un loc ascuns, la Marea Nordului, recurge la un tablou de natură orgiastică: „Am avut impresia că suprafaţa pămîntului se deschide în faţa mea, ca o emisferă care se despică brusc în mijloc şi din care țîșnește un gigantic jet de apă, atît de puternic, încît atinge cerul şi face pămîntul să se cutremure”.

*

Se plimbă singur, uşor aplecat de spate, pe aleile cu pietriş din micul parc al palatului Doorn. Cu un an în urmă, soţia lui a pus să se instaleze un bust de marmură în faţa gardului viu de cimişir; a fost bine intenţionată, asta e clar. Dar el nu suportă să-l vadă. Căci bustul îl înfăţişează chiar pe el – demn şi oficial, mîndru, cu vîrfurile mustăţii răsucite în sus, cu pieptul plin de decoraţii. Bustul e pentru el o jignire zilnică. Fiindcă acum kaizerul Wilhelm al II-lea poartă haine civile; îşi face plimbarea de după-amiază într-un costum de vară, deschis la culoare. În depărtare se aud o sirenă, o căruţă, cîteva automobile, apoi se lasă iar liniştea. Un monarh la pensie. Bine că măcar pietrişul scrîşneşte cît de cît, se gîndeşte el, făcîndu-şi turele prin parc în exilul său olandez. Şi, ca în fiecare după-amiază, se întreabă dacă atunci, în acel noiembrie ceţos din 1918, a procedat corect dînd bir cu fugiţii. Doar n-a fost detronat. Şi pînă astăzi, nu doar adversarii săi politici resimt lipsa unei răsturnări active, a unei revoluţii, ci chiar şi el. Are impresia că se află într-o călătorie. Ca şi cum tronul din Berlin l-ar aştepta. Aşa că sparge neobosit lemne cu braţul drept, valid, cu mîna stîngă mereu în buzunarul de la haină. Spărgînd

lemne se simte mai bărbat, se bucură cînd butucul lovit de secure se despică. Ţac. Şi ţac. Şi ţac. Între timp vine și ora ceaiului.

Şi-a lăsat barbă încă din prima zi cînd a venit în Olanda. La început, măruntă și ţepoasă, dar de Crăciun în 1918 era deja un adevărat barbişon alb. Continuă să-l poarte, încăpățînat, în timp ce legendarele vîrfuri ale mustăţilor sale colilii atîrnă şi ele obosite în această după-amiază de vară tîrzie olandeză. El nu vede cum la etajul întîi, în budoarul unde au fost aduse toate mobilele din palatul de la Berlin, perdeaua din palatul Bellevue, modificată, este trasă puţin într-o parte şi Hermine, a doua lui soţie, îl priveşte de sus cum se plimbă singuratic. Provenită din ramura mai veche a familiei Reuß, ea încă visează, în mijlocul mobilelor din castelele prusace abandonate, la întoarcerea triumfală la supuşii credincioşi din Berlin. Încă de pe vremea cînd era căsătorită cu prinţul von Schoenaich-Carolath avea o fotografie mare de-a lui pe pian. Iar după moartea soțului ei, întreaga locuinţă demonstra tot mai mult adoraţia ei ardentă. Apoi, cînd şi împărăteasa Augusta Viktoria a murit în Doorn, ea i-a scris idolului ei o scrisoare de condoleanţe atît de sfîşietoare, încît lui nu i-a rămas altceva de făcut decît să se logodească cu femeia mai tînără cu 30 de ani decît el. Hermine a impus din prima zi ca servitorii să i se adreseze soţului ei din nou cu „Maiestatea Voastră” – așa cum făcea şi ea. Merge regulat în Germania ca să încheie alianţe, în speranța că poate va reuşi cîndva să devină împărăteasă; îl întreabă pe Göring, îl întreabă pe Papen şi îl întreabă pe Hitler. Wilhelm îi lasă mînă liberă: se bucură de omagii, chiar dacă uneori îl obosesc, de exemplu cînd ea organizează excursii pentru grupuri din Berlin şi sute de turişti străini îi strigă din parc: „Maiestate”. Wilhelm ştie foarte bine că nu mai e împărat; sparge ore întregi lemne, face plimbări, fumează ţigări, un *lockdown* fără sfîrşit. Conform acordului cu guvernul olandez, are voie să se deplaseze numai pînă la 15 kilometri de Haus Doorn. O încercare de a combate monarhia cu aceleași mijloace precum, mai tîrziu, pandemia de coronavirus.

*

Annemarie Schwarzenbach se îndrăgosteşte pe nepusă masă de Erika Mann. Dar Erika Mann se mulțumește să o ia în braţe. Ea admiră sufletul gingaş al androginei fiice a unui fabricant de mătase elveţian, dar vede dincolo de ochii negri prăpastia: cunoaşte această rătăcire de la fratele ei Klaus şi o cuprinde, ca și pe el, cu braţele ei musculoase, o încurajează, o ferește puţin de relele lumii. Iar dacă Annemarie nu găseşte în Erika iubita pe care şi-a dorit-o (căci inima acesteia îi aparţine Theresei Giehse), găseşte măcar o mamă. „Copilul tău, A”, semnează Annemarie scrisorile exaltate către Erika, deși aceasta e de o vîrstă cu ea, sau „Frăţiorul tău”. Ca aspect, ele par chiar surori, cu fețele lor cu trăsături regulate, cu siluetele de eterne adolescente, tunsoarea băieţească și îmbrăcămintea care mizează pe identitatea sexuală, una scriind, cealaltă fotografiind, însufleţite amîndouă de independenţa pe care le-o asigură automobilul personal. Le face plăcere să gonească nebuneşte una după alta sau alături prin Schwabing sau pe Kurfürstendamm, să coboare din mașină ca să comande un absint într-un bar, cu mănuşile de piele la vedere, şi să pîndească cu coada ochiului privirile celor de la celelalte mese.

*

Toată Europa este zguduită de criza economică. Toată Europa? Nu! În contul lui Erich Maria Remarque intră zi de zi mii de mărci. Romanul său antirăzboinic *Pe frontul de vest nimic nou* ajunge cel mai mare succes de la sfîrşitul Republicii de la Weimar; pînă în iunie 1930 s-au vîndut un milion de exemplare. Lui Remarque i-a trebuit un deceniu ca să-și înveșmînteze în cuvinte suferinţele din Primul Război Mondial – şi prin aceasta a vorbit în numele unei întregi generaţii, căutînd să redea incurabilele răni sufleteşti şi trupeşti. Copilăria lui în frumosul Osnabrück n-a fost frumoasă: douăsprezece mutări, moartea fratelui mai mare,

pierderea mamei, răpusă de cancer după chinuri îndelungate; acasă domnesc frica şi tristeţea, în bucătărie nu miroase niciodată a cafea şi voie bună. Şi în iunie 1916, exact cînd împlineşte 18 ani, soseşte ordinul de încorporare. Doi ani de război, răni, frică de moarte, disperare. Îi trebuie 10 ani ca să treacă peste toate astea. Devine redactor la revista firmei de anvelope Continental, apoi ziarist la *Sport im Bild* din Berlin. Abia aici, în acest oraş care goneşte nebuneşte după progres, între cursele de şase zile, turneele de tenis, meciurile de box și cursele automobilistice pe pista AVUS, abia la umbra acestui tren de mare viteză care este viaţa Remarque poate în fine să scrie despre apăsarea paralizantă a războiului: „Sîntem în plus chiar pentru noi înşine". Cu asta exprimă golul pe care îl simte o întreagă generaţie. Faptul că îşi adaugă prenumele „Maria" la numele de la naştere Erich Remark este o dovadă sigură a veneraţiei sale pentru Rainer Maria Rilke, mort în 1926, eroul tuturor celor care, ţinînd seama de gravitatea propriilor experienţe, consideră că tăcerea este singura formă de comunicare adecvată cu restul lumii.

*

Există oare şi printre pictori vreunul care cîştigă în urma războiului? Nu. Spiritualizatul Franz Marc a fost împuşcat tocmai pe unul din caii pe care i-a sublimat în pictura lui. Iar August Macke, cel mai vesel dintre expresioniştii germani, a murit de o moarte groaznică pe întinsele cîmpuri de luptă din Flandra. Ernst Ludwig Kirchner a supravieţuit, dar s-a retras în munţi, grav traumatizat, dependent de morfină şi trăind zi de zi spaima că iarăşi va exploda o bombă lîngă el. Singur Otto Dix reuşeşte să se elibereze de oroarea războiului prin tablouri care ating calitatea celor antebelice. Cu ochii dilataţi cu care a văzut trupurile sfîrtecate priveşte acum pe cîmpurile de luptă ale sexului din Berlin prostituatele şi îmbogăţiţii, pozele deşarte şi trupurile moarte care încearcă încă să

danseze şi pe ale căror trăsături se vede zîmbetul măştilor mortuare ca în tripticul său *Die Großstadt*. Deosebirile dintre frumos şi urît sînt şi în pictură doar o chestiune teoretică. În calitate de profesor la Academia din Dresda, preferă să predea practica – privirea neiertătoare asupra faptelor, un amestec continuu de violenţă, moarte şi eros. Aceasta este Noua Neobiectivitate. „Ca să cunoşti omul”, spune el, „trebuie să-l fi văzut în această stare dezlănţuită, în război”. Orice război, afirmă Dix, se poartă în fond pentru o vulvă. Priveşte la fel de rece trupurile după ce războiul s-a terminat, mai degrabă un vînător de capete decît un portretist. Îşi îndreaptă ochii mari, avizi, nu doar spre dansatoarea Anita Berber în rochia ei roşie, pe care a pictat-o ca pe o icoană a anilor ’20 atrasă irezistibil de moarte şi pe care în 1928 a condus-o într-adevăr la mormînt împreună cu soţia sa, Martha. Îi priveşte la fel pe toţi ceilalţi oameni pe care îi pictează, de parcă ar trebui să deseneze afişe cu „Căutat”. Şi îi priveşte la fel de neîndurător, extrem de tulburător, pe propriii copii – i-a pictat pe Ursus şi pe Nely, nou-născuţi, cum niciodată n-au mai fost pictaţi copiii, plini de riduri şi de zbîrcituri, boţiţi de travaliu, cu ochii larg deschişi de groaza de a fi aruncaţi în lume.

*

În timpul filmărilor la *Îngerul albastru*, Josef von Sternberg nu reușește să se decidă. Peste zi filmează cu Marlene Dietrich şi e sedus de greutatea ei diafană, de nobleţea ei ordinară şi de indiferenţa ei senzuală. După aceea îi arată glacialei, misterioasei Leni Riefenstahl ce a filmat, dar ea nu-i iartă faptul că nu pe ea, ci pe Dietrich a făcut-o „Lola Lola”. Dietrich, la rîndul ei, nu poate să o sufere pe Riefenstahl, scuipă ca o pisică atunci cînd o întîlnește pe platoul studiourilor UFA la Babelsberg. Sternberg se îndrăgosteşte tot mai mult de interpreta lui principală. Talentul ei de seducătoare nu-l mai vizează de mult pe pomposul Emil

Jannings, care joacă rolul profesorului Unrat, ci pe regizorul din spatele aparatului de filmat. Dietrich simte „forţa divină şi demonică” a acestui bărbat sever, atît de obsedat de calitate şi de înzestrat cu fantezie, încît sub pulpana lui începe să devină femeia care doreşte să fie. Mai tîrziu va spune chiar că abia el a creat-o cu camera lui, „un amestec de cunoștinţe tehnice şi de psihologie cu iubire pură”.

Sternberg o vizitează pe Dietrich în locuinţa ei de pe Kaiserallee. Ea pregăteşte un ceai pentru celebrul regizor, sub privirile curioase ale fiicei, Maria, şi ale soţului. Ei nu ştiu că Leni Riefenstahl poate privi de pe terasa ei de pe acoperiş în locuinţa Marlenei Dietrich prin ferestrele camerelor din spate. Şi noi nu ştim dacă este adevărat că în ianuarie 1930, aşa cum scrie Riefenstahl, „nu era încă sigur care dintre noi, Marlene sau eu, avea să-l urmeze pe Sternberg la Hollywood”.

*

Erika Mann se îndrăgosteşte de Therese Giehse. Această iubire are o bază foarte frumoasă: rîsul împreună. S-au cunoscut la München, la spectacolul de cabaret al lui Karl Valentin şi Liesl Karlstadt, chicotind una lîngă alta şi antrenîndu-se reciproc, îmbătate de umorul comun. Dar, spre deosebire de căsnicia ei cu Gründgens, relaţia aceasta nu e o glumă. Nu, este a doua ei mare iubire după Pamela Wedekind, dar de data asta nu se mai întîlnesc două femei ca grup de întrajutorare, ca fiice care suferă din cauza taţilor acaparatori, ci două tinere solitare care se admiră reciproc – pentru curajul de a fi altfel. Pe de-o parte, Therese: introvertită, serioasă, sculptează cuvintele din tăcere, ieșind din sine numai pe scenă, și locuieşte încă cu mama şi cu sora ei. Pe de altă parte, Erika Mann: vioaie, mobilă, parcurgînd jumătate din Europa cu automobilul ei, mereu voioasă şi bună de gură, atît acasă, la curtea lui Thomas Mann I, cît și în localurile frecventate de artişti din Berlin, München, Paris şi New York. Dar tocmai

această inegalitate a forţelor se dovedeşte pe deplin stabilizatoare, şi pentru că le dă celor două ocazia să se amuze împreună de mofturile lor.

*

După ce Margarete Karplus şi-a luat doctoratul în chimie la Berlin, înainte de a prelua în anul următor jumătatea care îi revenea din întreprinderea de pielărie Karplus & Herzberger a tatălui ei, a mers pentru a-și desăvîrși pregătirea la IG Farben, în Frankfurt. La Frankfurt locuiește cu logodnicul ei, Theodor Wiesengrund Adorno. Constată amîndoi că între ei există, la urma urmei, ceva care seamănă cu marea iubire. Ea îl reduce pe Walter Benjamin la o prietenie prin corespondenţă, foarte intimă, ocazional însoțită de cîte un cec. Situaţia îi convine şi lui Benjamin: îi place rolul menestrelului medieval, preferînd să se mistuie de un dor care aproape că se transformă în nostalgie. Iar Adorno acceptă un timp aceste amoruri. Uneori dragostea este ca un ceai bun, trebuie lăsată să se infuzeze.

*

Josef von Sternberg își părăseşte soţia, pe Riza, pentru Marlene Dietrich. La sfîrşitul lui ianuarie 1930, filmările la *Îngerul albastru* s-au terminat. La mijlocul lui februarie, Sternberg se întoarce singur cu vaporul Bremen la Hollywood. În cabina sa de la bord, găseşte un coş cu provizii de la Marlene Dietrich. După două zile, ziarele din Berlin anunţă că Marlene Dietrich îl va urma probabil curînd la Hollywood.

*

N-a fost o epocă strălucită pentru marile iubiri. A fost epoca „Romanţei obiective”[*8], cum şi-a intitulat Erich Kästner poezia epocii. Două persoane împart mai întîi patul, „după care îşi pierd dragostea, cum îşi pierd alţii bastonul sau pălăria”. În cursul iernii şi-a pierdut şi el iubirea pentru Margot Schönlank, alias Pony Pălărioară. Ea plînge amarnic, el o consolează. Aşa stau lucrurile, n-ai ce face. El se mută la noua iubită. În scrisorile lui e numită „Moritz” – nici pînă azi nu se ştie cine a fost cu adevărat. Merge cu ea la Lago Maggiore, pe care îl îndrăgeşte atît de mult, dar îi scrie mamei lui: „La început Moritz n-a vrut să meargă, fiindcă ea mă iubeşte şi eu n-o iubesc”. După aceea se hotărăşte să meargă, şi pe 10 martie 1930 el îi scrie „dragii lui mămicuţe”: „Ar trebui amputat tot ce ţine de bărbăţie. Altfel, această harababură nu se mai termină niciodată”. Castrarea voluntară ca utopie într-o scrisoare către mamă – ce sărbătoare pentru orice freudian! Dar Kästner, fireşte, abandonează ideea amputării. Şi continuă să ducă femeile la nefericire, în timp ce el devine tot mai rece (în jurul lui se tremură cu adevărat). Scrie poezia „Ein Mann gibt Auskunft” („Un bărbat se destăinuie”) şi mărturiseşte cu o sinceritate deconcertantă:

Te-am sfătuit să te desparţi de mine,
şi-ţi mulţumesc că pînă azi ai stat.
M-ai cunoscut făr’ să mă-nţelegi bine.
Iubindu-mă tu m-ai înfricoşat.

Asta era situaţia iubirii pe la 1930.

*

Pe 7 martie 1930, după-amiaza, ambasada americană din Paris organizează o recepţie. Muzica e plăcută, foarte discretă, soarele scăpătînd

privește încurajator prin ferestre, clinchet de pahare, totul este foarte civilizat. Şi totuşi marele fotograf Jacques-Henri Lartigue se plictiseşte. A schimbat cîteva cuvinte în engleza lui rudimentară cu o americancă blondă, a aşteptat o veşnicie la bar pentru o nouă băutură, dar cînd se îndreaptă spre garderobă – amurgeşte deja – e lovit de trăsnet. Fulgerul vine din doi ochi căprui, încețoșați, plini de un dor infinit. „Bonsoir, madame", bîiguie el. Se pare că ea se îndreaptă spre ringul de dans, aşa că Lartigue îşi schimbă imediat direcţia şi îi cere mai întîi să-i spună cum se numește şi apoi să-i acorde un dans. Renée Perle, spune ea, și provine dintr-o veche familie de aristocraţi din România. Pentru Lartigue totul sună ca o poezie. Cînd în timpul dansului lent îi simte gura în apropierea gurii sale, cînd pune delicat mîna pe spatele ei decoltat şi ea nu se retrage, e complet pierdut. După dans părăsesc amîndoi recepţia, iar în următorii doi ani vor fi aproape nedespărţiţi.

În anii din jurul lui 1930 există multe regine neîncoronate, cele mai multe fiind actriţe de cinema, dar, dacă există o femeie a cărei aură ne izbeşte pînă azi din fotografiile lui Lartigue cu o senzualitate somnolentă, aceea e Renée Perle. Renée în Biarritz, la Juan-les-Pins, Cap d'Antibes, Saint-Tropez. Pantaloni albi, largi, pielea măslinie, o bluză uşoară, de culoare deschisă, un lanţ de aur sau o brăţară discretă, eleganţă pură, de o nobleţe calmă şi o pasiune clocotitoare. În plus, o gură absolut incredibilă, părul scurt, uşor ondulat şi, bineînţeles, ochii negri, plini de cea mai profundă melancolie est-europeană. Numai în fotografiile în care deschide gura și i se văd dinţii mici, dintr-odată icoana devine ființă umană. Dar Lartigue o vrea ca icoană, de aceea o roagă să schiţeze cel mult un zîmbet, vrea să fotografieze buzele fardate, gura închisă. Vrea să imortalizeze trupul ei feminin în rochii de vară de culoare deschisă, avînd în fundal marea, palmierii, făgăduinţa paradisului. Din acea zi de 7 martie 1930 începe o simbioză care va dura doi ani; petrec fiecare zi împreună şi nu trece nici o zi în care Lartigue să n-o fotografieze. Sînt nebuni unul după

celălalt. Niciodată începutul deceniului patru n-a arătat mai senzual şi mai nobil ca în aceste fotografii alb-negru. Sînt imaginile unei divinizări.

Ceva mai tîrziu, Renée Perle începe să se adore singură. Închiriază un atelier în Paris – şi se pictează. În fiecare zi. Sînt tablouri de un kitsch îngrozitor. Mereu aceleaşi buze strînse, pe faţa ei, ca două bărci înguste pe un lac sub lumina lunii. După aceea vine Lartigue şi o fotografiază pe Renée Perle care pictează portrete ale lui Renée Perle în atelierul ei. La început doar el a gravitat în jurul ei, acum și ea gravitează în jurul ei înseși. Bineînţeles că aşa ceva nu se poate termina cu bine.

*

Lui Heinrich Mann îi e clar că aventura lui cu Trude Hesterberg are ceva disperat. Ceea ce vrea el este să se elibereze cumva de căsnicia cu Mimi, care îl macină. La sfîrşitul anilor ’20 Mimi luptă pentru această căsnicie, dar şi, la Marienbad şi Franzbad, împotriva kilogramelor. Contele Harry Kessler o priveşte cu ochi de artist și se arată mai îngăduitor. Mimi Mann e „destul de apetisantă, un Renoir ceva mai plinuţ”. Dar aventura cu Trude Hesterberg termină căsnicia ei cu Heinrich Mann şi îl termină şi pe el. În primăvara lui 1930 sînt divorţaţi oficial. Cum se întîmplă de atîtea ori, motivul oficial al divorţului, Trude Hesterberg, a fost deja depăşit. Heinrich Mann se mută la Berlin, Mimi Mann rămîne la München cu fiica lor, Leonie, şi, după ce fumul războiului provocat de divorţ s-a risipit, îi scrie fostului soţ: „Pentru mine tu eşti singurul de dragul căruia merită să suferi”. Dar Heinrich Mann, aflat deja la Nisa, se consolează, la 59 de ani, cu Nelly Kröger, o animatoare din barul berlinez Bajadere de pe Kleiststraße, cu care în primăvara lui 1930 a plecat pe neaşteptate în sudul Franţei (de fapt, din 1913, a plecat mereu cu femeia din acel moment primăvara la Nisa, unde

a stat de fiecare dată la Hôtel de Nice, în aceeaşi cameră, ceea ce se cheamă compulsie la repetiție).

Heinrich Mann a avut dintotdeauna o înclinaţie aproape sentimentală pentru cea mai veche meserie din lume, comentată mereu bănuitor de fratele său Thomas, foarte strict în ce priveşte moravurile. Pe Nelly Kröger a cunoscut-o la Bajadere în haosul divorţului din iarnă, într-o seară cînd era deosebit de trist, iar vîrfurile mustăţii lui blonde-arămii atîrnau mai obosite decît de obicei. Iar cînd celelalte două femei au dispărut din viaţa lui, şi-a „intensificat”, după spusele lui, această relaţie. Cu alte cuvinte, îi cumpără desuuri și o desenează goală, ceea ce i-a făcut întotdeauna plăcere. Dar de data asta ceva e altfel. Nelly Kröger e prima femeie de lume de care vrea să-şi lege viaţa.

Deci pe 23 martie 1930 vede împreună cu Nelly Kröger *Îngerul albastru*, într-un cinematograf de pe Promenade des Anglais. Producătorul de la UFA, Erich Pommer, venise anume cu o săptămînă înainte de premiera oficială la celebrul autor ca să-i ofere o proiecție specială sub palmieri. Heinrich Mann savurează agitaţia care se face în jurul său. Savurează şi strălucirea filmului, căci acum şi-a găsit şi el imorala lui „Lola Lola” – care nu-l duce însă la nebunie, ci îl ţine de mînă şi îl admiră. Iar asta îi face atît de bine.

*

Îngerul albastru are premiera la Berlin pe 31 martie 1930, la cinematograful Gloria Filmpalast. Filmul arată triumful decadenţei asupra ultimelor rămăşiţe de demnitate bărbătească. Marlene Dietrich, în rolul lascivei Lola, distruge bărbatul onest. Este şi un triumf al ei asupra ultimelor rămășițe ale filmului mut. Viitorul începe, iar ea l-a cîntat prima. În aceeaşi noapte, Marlene Dietrich ia trenul spre Marea Nordului din Bahnhof Zoo, la nici două sute de metri de cinematograf. La Bremerhaven

va lua vaporul, e hotărîtă să meargă la Hollywood. Amantul ei abandonat, Willi Forst, e singurul care o conduce la gară. Bravul ei soţ este la München, în interes de serviciu, unde le-a luat şi pe fetiţă şi pe bonă. Ea îi dă un telefon de adio din restaurantul gării, însă abia dacă înţelege ce spune, din cauza scrîşnetului trenurilor care intră în gară. Mai şopteşte un „adieu” şi se grăbeşte la tren. Willi Forst îi duce geamantanele, ea duce cu sine zîmbetul femeii care a cîştigat. În gară o aşteaptă menajera ei din Berlin, care o va însoţi în lunga călătorie. Cu mîna în care ţine florile primite pe scena din Gloria Palast, Marlene face cîteva semne ezitante de rămas-bun de la fereastră. A doua zi dimineaţă, în Bremerhaven, se va trece astfel pe lista pasagerilor: „Marie (Marlene) Siebert-Dietrich, căsătorită, actriţă din Berlin”. Cînd închide ochii în cabină şi valurile se izbesc de proră, aude încă entuziasmul asurzitor al oamenilor care sărbătoresc *Îngerul albastru*. În vis pleacă în zbor – către Josef von Sternberg.

*

Cînd Viktor Klemperer vede *Îngerul albastru* la cinematograf, e copleşit. „Conţinutul este un kitsch melodramatic – e clar. Dar ce efect are. Marlene Dietrich e aproape mai bună decît Jannings. Are ceva atît de natural, nici josnic, nici rău, nici sentimental – e în mod inconștient umană şi depravată: «E mult de cînd nu s-a mai bătut cineva pentru mine» – această frază, cu totul lipsită de patetism şi totuşi cumva recunoscătoare… Aş putea scrie pagini întregi despre ea.” Klemperer pare să simtă că Dietrich exprimă prin această frază din film ceva ce va fi valabil pentru toată viaţa ei de acum înainte: că bărbaţii se vor bate pentru ea. Pentru Klemperer, mersul la cinematograf cu soţia sa, Eva, este o evadare rară şi singurul său refugiu. Din exterior cuplul e ameninţat de primele agitaţii antisemite, din interior, de depresiile Evei. „Zilele trec

greu, uneori foarte triste, întotdeauna deprimante. Mi-e frică.” În jurnalul său, Klemperer documentează într-un mod unic viaţa sa de protestant evreu care, ca romanist la Universitatea din Dresda, simte oprimarea crescîndă. Relatează aici, zi după zi, săptămînă după săptămînă, despre marea lui iubire pentru Eva şi despre demonii care îi ameninţă. Şi despre cît de neputincios este. „Cel mai groaznic e cînd ieşim la plimbare. Totul e atît de sumbru. Nu mă mai pot apropia de Eva. Şi toate eforturile mele de a o consola sînt percepute cu amărăciune şi disecate logic.”

*

Jean-Paul Sartre, la 23 de ani, după primele nopți petrecute cu Simone de Beauvoir, în vîrstă de 21 de ani, propune un model de căsnicie absolut nou. La baza ei trebuie să stea libertatea – pentru ambii parteneri. Oare e de acord cu asta? Dacă nu, spre regretul lui, el trebuie să se retragă, cu toată dragostea. Simone înghite în sec: ea nu se poate despărţi aşa de repede de visurile ei de fată; cu două luni în urmă, pe pajiştile de lîngă Limoges, dragostea lor nu părea aşa de modernă, dar fie. Îl iubeşte pe acest bărbat şi se pare că poate să-l aibă numai cu această condiţie. Ce să-i faci, îi explică el calm, e un geniu. Ca să se poată dezvolta complet trebuie să-şi trăiască în mod liber sexualitatea. Ca să-i stimuleze creativitatea. La 23 de ani nu are de gînd să renunţe pentru tot restul vieţii la aventuri. În timp ce Sartre îşi apără libertatea, Beauvoir nu ştie, la atît de puțin timp după prima lor noapte de dragoste, cum ar putea arăta libertatea ei. Sartre îi spune însă: „Îţi dăruiesc libertatea pe viaţă, Simone, este cel mai frumos cadou pe care ţi-l pot face”. În mod vădit, femeia onorată astfel consideră că n-are rost să caute calul de dar la dinţi. Aşa că acceptă şi celelalte condiţii puse de Sartre: transparenţă perfectă, discuţie deschisă despre orice – sentimente, aventuri, aspirații. Fără copii, fiindcă aceştia te distrag şi cer atenţie şi timp. În rest, Simone n-are de ce să-şi

facă griji. Bineînţeles că el o va iubi mereu numai pe ea, iubirea lor este „primordială”. Această iubire constituie baza pactului lor. Dar ea ar accepta ca el să nu vrea să se scuze cînd o să aibă o aventură, un amor „contingent”? Da? Simone de Beauvoir dă din cap. Jean-Paul Sartre se grăbeşte spre tren, căci îşi satisface stagiul militar de doi ani la staţia meteorologică din cazarma din Saint-Cyr-sur-Mer. E complet buimăcit că Simone de Beauvoir i-a acceptat condiţiile şi se cufundă, cum va recunoaşte mai tîrziu, „într-o anumită melancolie”.

*

Walter Benjamin a grăbit divorţul de soţia sa, Dora, ca să se căsătorească cu prietena Asja Lācis. Niciodată, îi mărturiseşte amicului său Gershom Scholem, n-a simţit forţa transformatoare a dragostei așa cum o simte cu ea, „astfel încît descopăr multe în mine însumi”. Cînd, pe 27 martie 1930, căsnicia este anulată oficial, după un chinuitor război al rozelor, Benjamin trebuie să constate cu regret că Asja Lācis s-a întors deja la Moscova. Se vede că ea nu a luat lucrurile aşa de în serios şi se desparte de un bărbat care după divorţ nu mai are nimic, pentru că tot ce a adus soţia lui în căsnicie i-a revenit ei. Aşa că Benjamin este obligat să descopere iarăşi un nou om în el: părăsitul.

*

În primăvara lui 1930, Zelda Fitzgerald se prăbuşeşte definitiv. După ce F. Scott Fitzgerald a dus-o în dimineaţa de 23 aprilie la spitalul de boli nervoase cu tragicul nume Malmaison şi le-a predat medicilor un pachet de nervi care se zbate şi spune că nu vrea la spital fiindcă pierde lecţia de balet, se întoarce cu automobilul, bulversat, dar uşurat. Ajungînd în locuinţa lor de pe Rue Pergolèse 10, reia lectura volumului al doilea din

Declinul Occidentului de Oswald Spengler. „Nimic nu e, nici pe departe, aşa de bun ca această carte”, îi scrie lui Hemingway. După aceea cotrobăieşte prin bucătărie, căutînd o sticlă de gin. Expresia lui se schimbă cu fiecare pahar, pielea i se întinde. După al doilea pahar arată ca o mască mortuară. După a doua sticlă, ca o mumie.

*

Lisa Matthias merge încă o dată cu Kurt Tucholsky în Suedia. De data asta însă toată vraja care i-a dus acum un an spre nord s-a destrămat. Ea e dezabuzată de permanentele lui aventuri, epuizată de căsnicia lui cu Mary de la Paris, care nu se mai termină. I-a promis totuşi să-i amenajeze încă o casă. Găsesc în Hindås una pe care o închiriază, e zugrăvită în albastru, e frumoasă, în jurul ei sînt nouă pini care par să vegheze asupra ei. Cumpără mobilier din Göteborg, iar Lisa o aranjează cumva, dar nu are de gînd să i-o facă atît de primitoare pe cît ar putea. Atmosfera dintre ei este rece, cum e şi primăvara suedeză. Doar cîteva înseninări, ocazional. Kurt Tucholsky pune atunci pe noua masă din casa de la Göteborg o poezie de Erich Kästner; se cheamă „Stanţe familiare” şi e cît se poate de nouă:

Cînd iubiţii se urăsc,
o fac extraordinar.
Şi dacă ei se stăpînesc,
ura-i păstrată-n dar.
[…]
Ca la duel ei se privesc.
Ambii cunosc anatomia
inimii şi-n punctul slab ochesc.
[…]
Dar deodată ura lor dispare.
Livizi și obosiți ei se contemplă.
[…]
Se joacă iarăşi de-a bărbatul și femeia,
fiindcă dup-asemenea momente
iubirea e din nou plăcută.

Dar Lisa Matthias nu se mai lasă încă o dată înduplecată să resimtă dragostea ca plăcută după asemenea momente. Se întoarce – în sud, în iubitul ei Lugano, de unde îi scrie prietenei sale Käthe: „Lucrurile stau prost cu Tucho. Eu nu mai rezist. Nu sînt făcută să fiu nevastă de marinar". După plecarea ei, Tucholsky se apucă să înveţe suedeza cu Gertrude Mayer, fiica unei suedeze din satul vecin. În mai, el pleacă deja în vacanță în Anglia, dar nu cu Lisa Matthias, ci cu ea.

*

Pentru Ludwig Wittgenstein doar dragostea este foarte complicată. Toate celelalte le înţelege. Dar Marguerite Respinger, o tînără studentă plină de viaţă de la Academia de Arte din Viena şi prietenă cu sora lui, Margarethe, îl face să-şi piardă minţile. E îndrăgostit, ar vrea să o sărute, dar se îngrozeşte că, din cauza excitaţiei crescînde, se va întina în interior. Modelează un bust al ei şi îl dăruieşte părinţilor săi. Îi scrie aproape zilnic. După ce ea îi dăruieşte de ziua lui batiste, pe 26 aprilie 1930, la

Cambridge, Wittgenstein scrie în jurnalul său: „Dintre toţi oamenii care trăiesc acum, pierderea ei m-ar lovi cel mai tare; n-o spun din frivolitate, căci o iubesc sau sper că o iubesc”. Din păcate, Ludwig Wittgenstein este obsedat de idealul purităţii. Căsnicia pe care şi-o imaginează ar trebui să fie fără sexualitate, îi explică el, și, în orice caz, fără copii, căci ea este ceva sfînt. Marguerite îl priveşte nedumerită. Dar şi el se războieşte cu marele său ideal. Aşa că pe 2 mai notează: „Dacă aş fi mai cuviincios, iubirea mea faţă de ea ar fi şi ea mai cuviincioasă”. Pe 9 mai scrie că e absolut clar că-i îndrăgostit, chiar dacă, din păcate, situaţia este „fără speranţă”. E sfîşiat între dorinţa de a o săruta şi teama de senzualitatea erotică ameninţătoare care îl cuprinde de fiecare dată fără să o poată înfrîna. Meditează cum ar putea trăi într-o căsnicie care respectă imperativul castităţii. Dar asta rămîne o problemă logică pe care nici măcar Wittgenstein n-o poate rezolva.

*

Ca orice utopie, iubirea devine cu atît mai mare cu cît o aştepţi mai mult.

*

Ninon Dolbin, născută Ausländer, poreclită „die Ausländerin” („străina”), aşteaptă în continuare viza de intrare în inima lui Hermann Hesse. Există două probleme. În primul rînd, ea se înţelege încă foarte bine cu fostul ei soţ, scenograful şi desenatorul Alfred Dolbin, de care nici nu s-a despărţit cu adevărat şi cu care îşi petrece timpul cu mare plăcere la Berlin şi în sudul Franţei (mai ales ca să-şi revină după toanele şi lamentările lui Hesse). În al doilea rînd, nici Hermann Hesse nu prea o lasă să se lege serios de el. Ninon, nostalgica evreică din Cernăuţi, din cel

mai îndepărtat colţ al Imperiului Habsburgic, îl admiră de mai bine de două decenii şi îi scrie din 1914, de cînd tocmai împlinise 14 ani, deci de la cea mai potrivită vîrstă pentru a-l citi pe Hesse. Îl venerează, el e pentru ea fie Zeus, fie Sfîntul Francisc – în orice caz, el e domnul și stăpînul ei. După prima lor noapte de amor, ea îi declară în mod solemn: „Nu pot să-ţi spun pe nume, căci evreii nu au voie să rostească numele Domnului”. Iar după a doua: „Cînd ţi-ai pus capul în poala mea, m-am simţit de parcă l-aş fi ţinut pe Crucificat”. Nici mai mult, nici mai puţin.

Pentru Hesse această divinizare e puţin prea mult. Chiar dacă îi place, în suferinţa lui, cînd ea îl cuprinde în braţe, adăpostindu-l. Dragostea lui pentru Ninon este la fel de confuză ca unele pasaje din cartea sa *Narcis şi Gură-de-Aur* – de cele mai multe ori, proza aceasta este puţin prea ceremonioasă și fadă. Cînd Narcis vorbeşte despre dragoste, Hesse atinge culmi ale confuziei, una atît de pură, încît îți merge drept la inimă. Mînat de această sinceră neclaritate, Hermann Hesse îi permite în cele din urmă lui Ninon să se mute în casa lui de piatră de la Montagnola, din Ticino, Casa Camuzzi – dar numai în apartamentul întunecos de la parter, cu pereţii plini de mucegai. El locuieşte în aripa însorită din dreapta, cu vedere pînă departe peste lacul Lugano, peste munţi, sperînd mereu într-o beţie rece a creativităţii tumultuoase. Tocmai a publicat *Lupul de stepă*, această mărturisire nemiloasă, tulburătoare. Cartea l-a tulburat şi pe el, inclusiv fizic, încît e mereu bolnav și se văicărește; îşi simte pentru prima oară vîrsta, s-a retras în Montagnola sa şi îi permite sărmanei Ninon doar din cînd în cînd să urce la el din bîrlogul ei rece şi umed. Cînd vrea ceva de la ea (şi vrea destul de multe), lasă o „scrisoare internă” pe o măsuţă situată între etaje. De cele mai multe ori este vorba despre indicaţii jignitoare, cereri de a păstra distanţa, comenzi de mîncare. Dacă i se pare că devine prea abuzivă, îi comunică în scris că statutul ei e doar unul de „oaspete”. Acest autor cu pălăria lui de pai şi cu tenul bronzat, aparent atît de paşnic şi de blînd, este în realitate un nevrotic atunci cînd se simte

hărțuit (şi de fapt aşa se simte tot timpul). Rareori, cînd e într-o dispoziţie bună (ceea ce de fapt nu se întîmplă niciodată), desenează pe scrisoare o păsăruică sau pictează în acuarelă un copac, în stilul călduţ al unei cărţi pentru copii. Şi mai rar o invită pe frumoasa, blînda Ninon în dormitorul lui. Căci e panicat de ideea că ar putea procrea încă o dată. Știe cît de mult şi-o doreşte Ninon. De aceea s-a supus unei operaţii de sterilizare la Berlin, înainte ca ea să se mute la el, dar ei nu i-a spus. Cum nu i-a spus nici despre a doua măsură de precauție: l-a rugat pe cel mai bun prieten al său, psihanalistul Josef Lang, să-i facă horoscopul lui Ninon.

*

Pe 11 mai 1930, Zelda Fitzgerald este externată din clinica Malmaison, după ce i-a convins pe doctori că profesoara ei de balet tînjeşte de dorul ei şi nu mai poate fără ea. Merge într-adevăr direct la aceasta, însă vorbeşte atît de fără şir şi o îmbrăţişează de faţă cu toate elevele, încît Madame Egorova o trimite imediat acasă. Complet deprimată, Zelda încearcă pentru prima dată să se sinucidă. Scott Fitzgerald caută îngrozit o soluţie pentru soţia sa, care şi-a pierdut complet minţile. Soluţia este găsită în Elveţia romandă, în clinica Les Rives de Prangins din Nyon, în apropiere de Geneva, o clinică respectabilă, unde arbuștii de cimişir sînt tunşi exact ca în parcul de la Versailles. În camera ei, Zelda nu pune pe masă nici fotografia soţului, nici pe cea a fiicei, ci pe cea a profesoarei de balet. Medicul curant, Oscar Forel, o diagnostichează rapid: schizofrenie.

Va dura ceva timp, îi spune doctorul Forel lui Fitzgerald şi îl întreabă dacă n-ar vrea să facă şi el o cură de dezalcoolizare. Nu ştiu despre ce vorbiţi, spune F. Scott Fitzgerald indignat, apoi urcă în camera sa şi bea un whisky dublu.

La început, Fitzgerald are voie să-şi vadă soţia numai o dată la două săptămîni, de aceea se tot mută prin hotelurile de lux din Glion, Vevey, Caux, Lausanne şi Geneva. Ea îi scrie de pe patul de spital: „După cum trebuie să-ți fi dat seama, divergența e prea mare pentru ca noi să mai fim vreodată altceva decît o harababură în doi și, cum nu am găsit niciodată la celălalt sprijin sau mulțumire, cel mai bun lucru ar fi să le căutăm separat. De fapt, ai putea începe indiferent ce trebuie să începi ca să divorțăm imediat”[*9]. Încă e primăvară. Apoi vine vara, rîndunicile zboară jos, vine toamna, platanii îşi scutură frunzele galbene, vine iarna şi vîntul bate dinspre munte. Scott Fitzgerald nu solicită divorţul, ci îi trimite soţiei sale un buchet de trandafiri la fiecare două zile. Aici, în starea aceasta funestă, în hoteluri respectabile ale căror mochete absorb zgomotul paşilor şi lacrimile, aici, bînd gin scump şi prost, financiar pe butuci din cauza cheltuielilor cu camerele de hotel şi cu spitalul, fizic la pămînt din cauza cantităţilor imense de alcool pe care le consumă începînd de la ora unu, aici deci, copleșit de teamă, prizonier pe ţărmul lacului Geneva, Scott Fitzgerald scrie în vara şi toamna lui 1930 cîteva din cele mai bune povestiri ale sale: *Two Wrongs*, *The Rough Crossing*, *Babylon Revisited*. Exact aici își găseşte tonalitatea unică din anii ’30, pe cît de dureroasă, pe atît de dulce. Zelda primeşte în spital toate medicamentele imaginabile pe vremea aceea – morfină, beladonă, barbiturice – și i se pun cataplasme pentru eczeme, iar ea acceptă totul şi zîmbeşte ca și cum ar fi venită de pe altă planetă. Cînd se mai opune şi face crize, este sedată zile întregi.

Zelda îi scrie soţului ei: „Mi-e foarte teamă că atunci cînd o să vii şi o să descoperi că n-a mai rămas nimic altceva decît haos şi vid, o să fii îngrozit”[*10]. Încă nu ştie că în curînd Fitzgerald va face literatură universală din acest haos şi din vidul acesta.

*

Cum reacţionează Paul Éluard, soţul încornorat al Galei, faţă de obsesiile ei pentru Salvador Dalí? Într-un mod foarte neobişnuit. Le dă voie soţiei sale şi partenerului ei chiar să locuiască în apartamentul din Montmartre pe care l-a cumpărat şi l-a mobilat de fapt pentru el şi pentru Gala. Uneori, Gala se mai culcă cu Paul Éluard, ca să nu moară de foame cu sexualitatea de-a-ndoaselea a lui Dalí. Éluard îi scrie la Cadaqués, în căsuţa lor de piatră de pe ţărm: „Iubeşte-mă, dar cînd îţi vine cheful, foloseşte-ţi libertatea". Şi cînd îşi dă seama că într-adevăr şi-a pierdut adorata în favoarea lui Dalí, îi scrie că noaptea, cînd se simte singur, îi place să privească fotografii cu ea goală. Nu i-a rămas decît, spune el, să traiască „viaţa unui învins".

*

Pe 17 aprilie Pamela Wedekind se căsătoreşte deci cu Carl Sternheim. El se simte bine, între timp mustaţa i-a crescut la loc şi străluceşte în splendidul ei castaniu închis, privirea îi e ușor rătăcită, dar reuşeşte să spună „da" în momentul potrivit. Cununia trebuie neapărat să aibă loc la Oficiul Stării Civile din Berlin-Moabit, asta a fost dorinţa Pamelei, fiindcă acolo s-au căsătorit în 1906 iubitul ei tată Frank şi mama ei. După ceremonie merg la restaurantul hotelului Eden, acolo unde Billy Wilder lucrase ca dansator solist, Marlene Dietrich juca golf pe terasa de pe acoperiş şi Josephine Baker mînca la bar o salată de cartofi înainte de spectacol. O societate restrînsă participă la nunta ciudată a unui dramaturg alienat (ce profesiune potrivită!) cu tînăra lui soţie. Gottfried Benn a renunţat între timp la postul său de medic curant al lui Carl, fiindcă nici acesta și nici Pamela Wedekind „nu sînt în toate minţile. Nu se poate face nimic, trebuie lăsaţi în plata Domnului". Cam la fel gîndeşte şi Klaus Mann, fostul logodnic al Pamelei. Nu vine la nuntă, dar trimite în schimb

via *Literarische Welt* un „Discurs care n-a fost ţinut la masa de nuntă a unei prietene”. Încă n-a putut trece peste faptul că ea l-a refuzat. Discursul său nerostit este o încercare remarcabilă de a cuprinde în cuvinte situaţia iubirii pe la 1930: „Căsătoria a devenit ca o epidemie printre noi. Căsnicia este tentativa patetică de a învinge singurătatea, despre care ştim că e definitivă. Nici una dintre aceste căsnicii nu are de-a face cu banii sau cu sexul. Trebuie să o spun: sînt căsătorii din dragoste. Dragostea este încercarea omului de a-şi învinge singurătatea invincibilă. Încercarea pe care o faci e serioasă şi frumoasă – nu găsesc o felicitare mai bună. Nu pot să prevăd că va ieşi bine. Nici la viitoarea ta căsătorie n-aş putea găsi alte cuvine decît astăzi – nici măcar dacă ar fi să fie cununia noastră”. Klaus Mann şi Pamela Wedekind nu numai că nu se vor căsători unul cu altul, dar după această felicitare nici nu se vor mai vedea vreodată.

Cît timp a suferit din cauza planurilor de căsătorie ale fiicei ei, Tilly Wedekind, mama miresei, a început să vorbească la telefon cu Gottfried Benn, fiindcă ştia că acesta îl tratase pe viitorul ei ginere. Şi de cînd i-a auzit prima oară glasul, a avut senzaţia că e „mîngîiată şi hipnotizată” de el. După cîteva zile nunta avea să devină realitate. Wedekind şi Benn, amîndoi născuţi în primăvara caldă a anului 1886, se întîlnesc deci pentru prima dată singuri. Tilly Wedekind poartă o rochie de zi neagră și un mantou – amuzată de faptul că modelul se numeşte „Văduva veselă”. La ora opt fix aude soneria şi foşnetul hîrtiei de la flori pe care Benn o mototoleşte stîngaci. Stă în faţa uşii cu buchetul de garoafe în mînă. A renunţat să-l trateze pe ginere. De acum se va ocupa de starea fizică a soacrei.

Ea deschide uşa şi vede „o gură aproape gingașă şi nişte ochi trişti. Are o privire ciudată, aşa de pierdută, de profundă, de tristă”. Îl invită să intre şi iau loc. Benn îi povesteşte despre Lili Breda, prietena lui care s-a sinucis – ce introducere plină de tact pentru prima seară cu femeia care te doreşte! Dar Tilly Wedekind o cunoscuse pe Lili Breda, ba chiar destul de

bine – ea fusese aceea care la premiera piesei *Franziska* a fostului ei soţ, Frank Wedekind, ieşise goală dintr-o fîntînă. Aşa se închide, prin urmare, cercul. Pamela sună şi o întreabă pe mama ei dacă poate să doarmă la ea în acea seară, întrucît Carl are o criză. „Sigur că da, fetiţa mea”, spune Tilly, iar Gottfried Benn îşi strînge repede lucrurile şi pleacă.

Pe 24 aprilie 1930, Benn o invită pe Tilly Wedekind la teatru, iar apoi la el, în locuinţa unde are şi cabinetul, pe Belle-Alliance-Straße. Şi, în loc să se dezbrace, el se îmbracă. Speră că ea n-are nimic împotrivă dacă îşi ia halatul de medic, spune el, aşa e obişnuit şi se simte mai bine în halat. La care Tilly Wedekind își spune: „Am crezut că vrea să mă disece”. El și-a cîntat deja cu plăcere experienţele patologice în *Morgue* şi ea le-a citit cu un fior plăcut atunci, înainte de Marele Război. Dar de data asta el are poftă de carne vie. Gottfried Benn, apărat de halatul de medic, o întreabă, în timp ce aduce o farfurie cu sandviciuri şi două pahare de vin spumant, dacă îşi rade părul de pe ceafă şi o mîngîie uşor.

Sînt reunite astfel personajele pentru cea mai ciudată piesă a lui Gottfried Benn. Regizorul Benn pune în scenă un robust *ménage-à-trois*, căci în paralel cu relația cu Tilly Wedekind continuă relaţia plenară cu Elinor Büller, cea mai apropiată prietenă a fostei sale iubite Lili Breda. Începe o viaţă dublă, care va dura nouă ani, fără ca vreuna dintre cele două femei să afle una de cealaltă. Una este dragostea sa „divină” (Elinor) şi una dragostea sa „pămîntească” (Tilly), două foste actriţe, apropiate ca vîrstă, mereu corect îmbrăcate, ale căror suflete se aprind întotdeauna la versurile gingaşe scrise de mîna lui. Iar în cazul în care amîndouă femeile ar vrea să-l viziteze în acelaşi timp, oricînd poate să-i spună uneia dintre ele că el, ca poet, are uneori pur şi simplu o nevoie imperioasă de solitudine, altfel forţa sa creatoare ar seca. Ea sigur va trebui să înţeleagă aşa ceva.

*

„Sexualitatea”, scrie bătrînul Freud în aceste zile, „face parte dintre cele mai periculoase activităţi ale individului”.

*

Henry Miller a ajuns între timp la Paris, venind de la New York, fără soţia sa June, care a rămas acolo. E total ruinat, peste zi încearcă să cîştige cîţiva franci, dar noaptea e obligat să cerşească un loc de dormit şi dimineaţa o cafea. A hotărît să devină un scriitor celebru aici și nicăieri în altă parte, bate şi tot bate la maşină, literă după literă, dar nu iese nici un text care să-l satisfacă. Durerea e încă prea mare pentru ca povestea lui despre scriitorul a cărui soţie îl înşală cu altă femeie să devină literatură adevărată; deocamdată e numai o încercare de vindecare a traumei. Îşi dă seama că totul îl apasă: oraşul, arşiţa, propriile aşteptări. „Montparnasse”, scrie el, „e un loc trist. Cu toată lascivitatea şi toată beţia, oamenii ăștia sînt în realitate nefericiţi”. Rătăceşte prin oraş, fiecare franc pe care îl capătă ajunge direct la bordel, tîndăleşte prin Le Select, prin Rotonde, aşteptînd mereu un cunoscut american care să-i plătească băutura. Nu refuză nici o femeie, nici o sticlă, nici un pat, ia tot ce i se oferă. Henry Miller are 40 de ani şi e terminat. Pe 24 august 1931 îşi termină şi romanul. Soţia sa, June, sosită de la New York, e îngrozită citindu-l: „Tu vezi lucrurile numai din perspectiva ta limitată de bărbat, faci o problemă sexuală din orice. Şi cînd colo nu e nicidecum vorba de asta, ci de ceva rar şi frumos”.

Nici autorul nu-i pare deloc frumos după luni de neglijenţă. Jigărit, aproape chel, fără nici un elan. Ar fi preferat să-l vadă, spune ea, „mai spumos, mai tînăr, mai romantic”.

Pe 25 august 1931 Henry Miller începe o nouă carte, spumoasă, tinerească, romantică. Introduce prima coală în maşina de scris, trage din

ţigară şi scrie: „*Tropicul Cancerului* de Henry Miller". „Asta ce-o să mai fie?", întreabă June. La care Henry Miller: „Cartea despre Paris: scrisă la persoana întîi, necenzurată, nestilizată – la dracu' cu toate!".

*

Jos nisipul moale, sus coroanele înalte al pinilor, în nări aroma afinelor coapte şi în urechi valurile care se izbesc de ţărm, iar şi iar şi iar. Vîntul cald suflă dinspre apus. Mai tîrziu, toţi membrii numerosului şi ciudatului clan pe care îl formează familia Mann vor spune că în această vară a anului 1930 au fost fericiţi în capătul nord-estic al ţinutului Memel, în Nidden, pe istmul Curlandei, unde scriitorul şi-a construit, cu banii din Premiul Nobel abia primit, o casă pe nisipul alb. Aceasta tronează pe o dună înaltă, între albastrul de Prusia al lagunei şi verdele glacial al Mării Baltice. Deasupra se întinde un cer incredibil, cu munţi de nori, lumina îşi face de cap în această zonă de trecere fluidă dintre uscat şi brizanţi, dintre civilizaţie şi natură.

Seara, întreaga familie urcă pînă în cel mai înalt punct al dunei ca să privească apusul soarelui. „Aici nu-ţi vine decît să cînţi imnuri de slavă", observă Katia Mann; ca membru deplin al familiei Mann, a învăţat şi ea să-şi ascundă sentimentele în spatele ironiei.

Termenul „vacanţă" trebuie pus şi el între ghilimele ironice. Thomas Mann i-a explicat de mult soţiei sale că el „nu se pricepe la odihnă fără activitate". Iar ea a acceptat. În aer liber, el nu poate să lucreze, are nevoie de un acoperiş deasupra capului, „pentru ca ideea să nu se evapore ca un vis". Da, Thomas Mann chiar aşa vorbeşte. Inclusiv la 30 de grade la umbră. El motivează astfel alegerea sejurului la Nidden: acolo îşi vor petrece „vacanţa şcolarii noştri", „contrabalansînd sedentaritatea noastră sud-germană". Sedentaritatea sud-germană. Nici măcar vîntul vijelios nu poate spulbera construcţiile nominale din capul lui Thomas Mann.

Familia Mann a fost anul trecut prima oară aici sus, în vacanţă, şi a găsit acest teren cu vedere spre golf, sub pinii înalţi din nord. Un an a durat construcţia, după care, „Casa de vară Thomas Mann”, cum se numea în proiect, a fost gata să îi primească. Bineînţeles că Nidden nu e prea practic pentru sedentaritatea sud-germană, la o mie de kilometri şi două zile de mers – mai întîi o veşnicie cu trenul de noapte pînă la Berlin, în noaptea următoare cu trenul pînă la Königsberg, pe urmă schimbatul trenului și, în cele din urmă, traversarea golfului cu vaporul pînă la Nidden. O călătorie infernală cu atîţia copii şi atîtea geamantane. Au sosit pe 16 iulie, chiar de la începutul vacanţei celor mici, Elisabeth, de 11 ani, şi Michael, de 12. Tot satul s-a adunat pe chei la sosirea vaporului ca să-i întîmpine pe celebrii noi locatari. Thomas Mann, în pardesiul bej-deschis şi în costum cu vestă, găseşte primirea cam obositoare, spre deosebire de Katia, soţia sa, care o consideră absolut potrivită. Patul conjugal al familiei Mann este, cu excepţia procreării celor şase copii, o zonă puţin frecventată, de aceea Katia se bucură cu atît mai mult de asemenea atenţii din afară. Chiar şi dacă acestea se reduc la semnele făcute cu mîna de nevestele de pescari din Nidden. Totuși, nici Katia Mann nu-şi arată emoţia cînd coboară pe chei. În familia Mann, toţi sînt de acord, tacit, că cea mai mică exteriorizare a sentimentelor este întotdeauna cea mai potrivită.

*

Cînd Erich Maria Remarque s-a căsătorit cu splendida Ilse Jutta Zambona, a trebuit mai întîi să socotească. Rezultatul: un sfert nemţoaică, un sfert italiancă, un sfert excentrică şi un sfert melancolică. A lăsat, pentru el, un fabricant de tutun şi acum locuiesc împreună pe Hohenzollerndamm, în Berlin. El nu vorbeşte de iubire cînd o informează pe sora lui despre căsătorie: „Vreau să fac fericită o fiinţă umană – pe

altcineva, fiindcă eu nu pot fi fericit”. Noi, cei de astăzi, şcoliţi în psihologie, ştim încă din acest punct că de aici nu va ieşi nimic. Cuplul nu-şi doreşte copii, ci numai cîini. Cumpără un setter irlandez, Billy. Însă Billy nu face faţă nici în calitate de cîine de pază, nici cînd e vorba să păzească oiţele, căci în scurt timp Erich Maria Remarque şi Jutta Zambona au reînceput să colinde fiecare în parte prin cafenelele şi barurile de noapte din oraş, în căutare de noi cuceriri. El, cu pălărie și cu un bastonaş elegant, ea, în taior, cu tocuri înalte, ca un sfinx. Jutta începe o aventură cu scenaristul Franz Schulz, care tocmai scrie *Cei trei de la staţia de benzină*, cu un *ménage-à-trois* mult mai reuşit decît cel dintre Jutta Zambona, Remarque şi Franz Schulz. Într-o noapte, Remarque intră pe fereastra deschisă în locuinţa lui Franz, unde o găseşte pe Jutta, şi îşi cotonogeşte rivalul în aşa hal, încît acesta va merge o săptămînă întreagă la studiourile UFA cu un ochi vînăt şi cu un umăr dislocat – Billy Wilder ne-a transmis această istorioară în mod detaliat.

Dar şi Remarque, înjosit de amorurile Juttei şi preferînd să evite publicitatea după indescriptibilul succes al romanului *Pe frontul de vest nimic nou*, începe o aventură cu agenta şi impresara sa Brigitte Neuner. Ea reglementează accesul publicului la mandantul ei – şi propriul acces la dormitorul lui. Căsnicia ei e şi ea pe sfîrşite şi, datorită acestui echilibru al forţelor, relaţia lor ocazională funcţionează excelent, stimulînd circulaţia, protejînd stomacul şi rămînînd discretă. Pe 4 ianuarie 1930, căsătoria dintre Erich Maria Remarque şi Jutta Zambona este anulată de comun acord, ceea ce nu-i împiedică să-și continue relația cu veselie. După divorţul oficial, cei doi pleacă împreună pentru prima oară la Davos, la schi. După aceea Remarque face o călătorie singur prin Europa, fugind de celebritate şi de sine însuşi. Lucrează la manuscrisul său, pe care îl intitulează, foarte potrivit, *Întoarcerea din război*. După cîtva timp, din localitatea balneară Heringsdorf îi scrie agentei sale Brigitte că a terminat optzeci de pagini din noua sa carte: „Mi-e dor de tine – e comic, nu? Ba

chiar foarte dor”. E atît de nefamiliarizat cu sentimentele lui şi se îndoieşte într-atît de dorul său, încît nu-l poate formula decît vorbind de senzația de comic pe care i-o stîrnește. Brigitte Neuner n-o găseşte deloc comică. Este pe cale să-şi piardă poziția de curtezană la curtea lui Erich Maria Remarque. Întors din călătorie, acesta a cunoscut-o în salonul lui Betty Stern pe noua sa damă de pică, Ruth Albu. Şi nici acum fosta lui soţie Jutta nu vrea să se desprindă de el, sperînd că există întotdeauna o întoarcere din război. De cînd e divorţată de Erich Maria Remarque, Jutta Zambona începe de fapt să-l iubească cu adevărat.

*

Abia sosită la Hollywood, Marlene Dietrich turnează deja primul ei film la Paramount. Josef Sternberg, care a făcut-o *Îngerul albastru* la Berlin, e îndrăgostit de ea pînă peste cap. Scrie scenariul la *Morocco* special pentru ea şi veghează gelos asupra vieţii ei instinctuale. Sînt fericiţi împreună, dar Marlenei îi este dor de Berlin şi de fiica ei. Se întoarce în Europa. Își reface relația cu Willi Forst. Merge cu soţul ei şi cu Maria, bona fetiţei, la grădina zoologică. Şi la Romanisches Café. Turism nostalgic, aşadar. Savurează din nou boema, chiftelele şi dialectul berlinez. Face cunoştinţă cu Franz Hessel, care vrea să-i facă un portret pentru un mare ziar, cîntă din nou şi, după ce se satură de Berlin, dorul de Hollywood şi de Josef von Sternberg pune din nou stăpînire pe ea – se urcă iar în tren, apoi pe vapor şi se întoarce în America. *The show must go on.*

*

Frumoasa localitate Grünheide din Brandenburg era un loc preferat pentru a face mişcare departe de gazele de eşapament încă cu mult înainte

ca Tesla să se fi stabilit aici. Gerhart Hauptmann a plasat în Grünheide cadrul în care se desfășoară acțiunea din *Bahnwärter Thiel*. Ernst Rowohlt se plimba cu bicicleta în jurul lacului de cîte ori se sătura de autorii lui. Iar marele compozitor Kurt Weill şi marea cîntăreaţă şi actriţă Lotte Lenya s-au cunoscut tot aici, într-o bărcuţă cu vîsle. După o tinereţe foarte zbuciumată în Viena, Lotte s-a refugiat la Berlin, mai întîi trecînd prin Zürich, pentru a scăpa de atacurile şi de abuzurile tatălui ei alcoolic, găsind adăpost în cele din urmă la dramaturgul Georg Kaiser şi la familia lui. Într-o bună zi, acesta o roagă să meargă la gară să-l ia pe compozitorul Kurt Weill – şi fiindcă soarele arde atît de nemilos şi ea speră că la întoarcere o să vîslească el, ia o barcă, pentru a traversa lacul Peetzsee pînă la mica haltă Fangschleuse. Îl recunoaşte imediat – arată ca un profesor, ochelari cu ramă metalică, părul rar, ciufulit, început de burtă, foarte amabil, oarecum dezorientat. Lotte Lenya, practică, îl plasează în barcă – şi îşi dă rapid seama că va trebui să vîslească ea, dacă vor să ajungă pe celălalt mal înainte să se întunece. Asta deoarece Kurt Weill pur şi simplu nu se opreşte din vorbit, despre compoziţiile lui, despre frumuseţea naturii, despre farmecul liniştii. Lotte Lenya îl priveşte tot timpul – iar cînd ajung la celălalt mal, sînt pierduţi amîndoi. A fost absolut clar încă de pe peron, de la prima privire, care a durat cu o sutime de secundă prea mult – unindu-i ca o rază scurtă, arzătoare. Nu e de mirare că Weill s-a îndrăgostit de Lotte – este fascinat de această dantură perfectă cu strungăreaţa impertinentă, de senzualitatea pură şi mai ales de această voce nemaiauzită, cu o octavă mai jos de laringită, care îl face pe compozitor să se topească precum ceara. „Cînd îmi e dor de tine”, îi va scrie el după puţin timp, „cel mai mult mă gîndesc la timbrul vocii tale, pe care îl iubesc ca pe o forţă a naturii”. Începe imediat să compună lieduri pentru Lotte Lenya şi, după puţin timp, se vor muta la Berlin, se vor căsători, apoi vor triumfa împreună cu *Opera de trei parale*. În 1930, după ecranizarea piesei, Lotte Lenya devine o stea adulată – la premiera de la

teatru uitaseră să-i treacă numele pe afiş, spre supărarea soţului. Acum însă *Opera de trei parale* este legată indisolubil de ea, Lotte Lenya, „Jenny, logodnica piraţilor”. Seara, pe scenă, își cîntă infamele ei cîntece, după care se cuibărește în braţele compozitorului ei, în noua lor locuinţă de pe Bayernallee, şi toarce ca o pisicuţă care şi-a găsit în fine locul lîngă sobă. Dar nu după mult timp o apucă dorul de ducă, rătăceşte nopţile, iar Weill va înțelege repede că trebuie să o lase să colinde, dacă vrea să se reîntoarcă la el.

*

Benn se plimbă greoi pe străzi. Deşi cele mai mari catastrofe abia urmează să-l lovească, deja merge de parcă le-ar duce pe umeri, „împovărat de tristeţe, sigur de prăbuşire”, după propria lui expresie. Benn spune despre Rilke, pe care îl numeşte „maestrul german de neatins”, că a scris un vers pe care generaţia lui nu-l va uita niciodată: „Cine vorbeşte de victorie? – să-nduri e totul”.

*

La începutul lui 1930, Ludwig Wittgenstein şi Marguerite Respinger se întîlnesc în Elveţia. Discută despre căsătorie şi se sărută – dar deodată ea se întoarce, privind încruntată, într-o parte. Apoi începe să plîngă şi îi spune, după cum notează el în jurnalul său, că „ea nu înţelege absolut deloc relaţia ei cu mine”. Se plimbă cu barca pe Rin în apropiere de Basel, se lasă duşi de curent spre o insulă înconjurată de stuf şi continuă să discute. O idilă, de fapt. Dar după una sau două sărutări mai lungi, pe Wittgenstein îl apucă panica. Începe să transpire cînd simte că hormonii se pun în mişcare. Vîslesc înapoi pînă la Basel. El o ia de mînă, ea e ca împietrită, nici nu vrea să se mai uite în ochii lui. Ludwig Wittgenstein,

unul dintre cei mai inteligenţi oameni din lume, nu mai înţelege chiar nimic.

*

Charlotte Wolff a înotat de timpuriu în Liebe[*11] (Liwa). Rîul din faţa zidurilor orăşelului Riesenburg, cu numele său poetic, era rece, iar costumele de baie incomode, dar, în verile scurte de aici, de la marginea Reichului, cînd soarele strălucea, se scălda întotdeauna cu prietenele ei. Pe vremea copilăriei, la începutul secolului, cînd kaizerul trecea prin zonă pentru a merge să vîneze la contele Finck von Finckenstein, în dimineţile ceţoase, toată familia se deplasa cu caleaşca prin pădurile seculare, inspirînd mirosul de putregai, înfofolită în pături călduroase, spre a-l zări pentru o clipă, cu atît mai prețioasă, pe Wilhelm al II-lea, în uniforma de gală. Kaizerul ridica braţul şi accepta graţios, prin gardul castelului de vînătoare, curiozitatea şi aclamaţiile supuşilor. Pe atunci, mustaţa lui era încă neagră. Mai tîrziu, la Danzig, la vîrsta de 13 ani, Charlotte se îndrăgosteşte de Ida, o misterioasă evreică rusoaică de 16 ani, și este invitată de familia ei în vacanță la Zoppot (Sopot): într-o noapte, cînd părinţii Idei dorm, fetele se iubesc pentru prima dată, cu picioarele încă pline de nisip, în vreme ce prin fereastra deschisă pătrunde vuietul mării. Nici una dintre ele n-a auzit de homosexualitate, nu aveau nici un exemplu, au încercat pur şi simplu. Părinţii n-au spus nimic, dimineaţa la cafea au zîmbit, poate din înţelepciune, poate din naivitate. Într-o zi, Ida i-a arătat fotografia Lisei, cea mai bună prietenă a ei din Odessa, care locuia acum în Berlin, şi Charlotte s-a îndrăgostit de fotografie, convinsă că Lisa era întruchiparea Nastasiei Filipovna a lui Dostoievski. În fiecare după-amiază, după ce-şi face lecţiile, visează în camera ei din Danzig că ajunge la inima necunoscutei Lisa din Berlin. Cîndva o va vizita într-adevăr la Berlin, în vălmăşagul Primului Război Mondial, după o nesfîrşită şi

obositoare călătorie cu trenul, sub pretextul unui consult medical. Se îndrăgostesc una de alta într-o pensiune din Charlottenburg – gîndurile au creat realitatea. Cîţiva ani mai tîrziu, Charlotte e de mult studentă la Berlin, după anii pe care i-a petrecut la Heidegger, în Freiburg, iar misterioasa Lisa, care are de mult o căsnicie nefericită undeva în Rusia, o vizitează pe Charlotte în Charlottenburg. Rolurile s-au inversat, dar iubirea a rămas aceeaşi. Charlotte o ţine de mînă. Un pic de fericire. Multe lacrimi. Dostoievski.

Totuşi, există o viaţă şi după Dostoievski. Şi una după Lisa. După ce studiază medicina, Charlotte Wolff lucrează ca doctoriţă la Allgemeine Krankenkasse şi se ocupă de femeile din cartierele sărace din nordul Berlinului, de întreruperi de sarcini, probleme de contracepție, în curînd şi de asistenţă psihologică. Trăieşte cu Katherine, o blondă frumoasă, bine făcută, fizioterapeută, într-un apartament confortabil, burghez, dintr-un bloc nou de pe Südwestkorso din Wilmersdorf. După-amiaza, după serviciu, Charlotte Wolff scrie poezii de o profunzime subversivă, avînd adesea ca temă dorul ei după mitica Lisa. Katherine, în camera ei, pictează ceea ce îi cere sufletul. Seara ies împreună în oraş. „Mă excită climatul erotic al Berlinului”, scrie Charlotte Wolff, „îmi dă senzaţia că trăiesc cu fiecare fibră a corpului meu”. Însă e mai curînd deranjată de sexualizarea întregii vieţi berlineze din jurul anului 1930. Iubeşte barurile lesbiene, iubeşte femeile, dar doreşte să redea corporalităţii „valoarea ei adecvată pe scala senzațiilor”. Cînd te gîndeşti la poeziile lui Bertolt Brecht, ale lui Georg Trakl sau Alfred Lichtenstein, explică ea, vezi „că sexul ca atare reprezintă sentinţa capitală pentru imaginaţie şi pentru emoţii, pe cînd erotismul le face să renască mereu”. Şi mai spune că problema este să inunzi creierul cu imagini erotice, asta ar întreţine iubirea, dorinţa şi dorul, care sînt adevărata substanţă a poeziei.

*

Încă o vorbă despre Charlotte Wolff, această tînără doctoriţă cu un suflet matur şi înţelept. A spus ceva gingaş şi adevărat despre iubire – şi despre ceea ce se întîmplă cu oamenii care nu au parte de ea. „Dezamăgirea”, scrie ea, „creează o vulnerabilitate, care are acelaşi efect ca noaptea asupra anumitor plante: îşi închid florile”.

*

Dietrich Bonhoeffer îl iubeşte pe Sfîntul Augustin mai mult decît pe oricare dintre contemporanii lui. Acesta a scris în secolul al IV-lea în *Confesiuni*: „Neliniştită e inima noastră pînă se odihneşte în Tine”. Pornind de la această frază, Bonhoeffer face teoria prezentului. „«Neliniştită», acesta este cuvîntul care contează”, le spune el enoriaşilor săi din Barcelona. „Neliniştea este trăsătura prin care omul se deosebeşte de animale. Neliniştea – aceasta este forţa care creează istoria şi cultura, neliniştea e rădăcina oricărui spirit.” El vorbea despre neliniştea care vine din căutare, „îndreptată spre cele veşnice”. Dar se simte puţin şi neliniştea legată de cele vremelnice. Bonhoeffer a împlinit 23 de ani. În afară de Dumnezeu, n-a iubit încă pe nimeni cu adevărat. Dar Hermann Thumm, tînărul învăţător de la şcoala germană din Barcelona, îi place mult. Merg împreună la coridă şi, cînd e posibil, la operă, după aceea colindă prin baruri şi abia către ora trei şi jumătate ajung în pat; cel puțin așa le spune părinţilor, dintr-un impuls de a se confesa, în scrisorile pe care le trimite din fierbintea Barcelonă în umbrosul Grunewald. Dar după întoarcerea lui Bonhoeffer în Germania, unde își ia abilitarea, Hermann Thumm se logodește surprinzător de repede. În aprilie 1930, Bonhoeffer merge la Barcelona la nunta lui – nu știm în ce dispoziţie se află. Însă e iarăşi fermecat de mirosul de liliac din oraş, de căpşunile proaspete de la orice colţ de stradă şi se bucură să se îmbrace cu noul costum de vară, făcut de

croitorii din Berlin. Cînd Hermann Thumm îi spune „da” altcuiva şi ceremonia s-a încheiat, Bonhoeffer evadează pentru o săptămînă, singur, pe coasta catalană, la Tossa de Mar. Are nevoie, le scrie părinţilor, să se refacă după „evenimentele de la nuntă”. Călătoreşte, melancolic, la clasa I, face băi în mare, mănîncă stridii, bea vin, face plimbări și, în ciuda norilor care îşi fac de cap deasupra lui, e tot mai bronzat şi mai neliniştit: în ce direcţie să meargă? Încă nu ştie. Dietrich Bonhoeffer, sau călugărul şi marea.

*

Anii ’30 petrecuţi la Berlin, va spune mai tîrziu legendarul jucător de tenis Gottfried von Cramm, au fost cei mai frumoşi din viaţa sa. La sfîrşitul lui 1930, Cramm se mută cu tînăra lui mireasă Lisa în prima lor locuinţă comună, pe Dernburgstraße 35, în vestul Berlinului. În timpul zilei, Gottfried se antrenează cu o voinţă de fier pe terenurile de tenis ale clubului Rot-Weiß, după care merge cu Lisa să înoate în lacurile din vest, ca apoi să dispară în barurile din Schöneberg şi Charlottenburg, unde petrec pînă tîrziu în noapte – dar întotdeauna cu cea mai mare eleganţă. Amîndoi încep foarte de timpuriu să aibă aventuri extraconjugale, Lisa cu Gustav Jaenecke, partenerul de dublu al soţului ei, iar Gottfried, printre alţii, cu actorul Manasse Herbst – în Berlin, baronul tenismen îşi poate trăi mult mai deschis bisexualitatea decît pe domeniul familiei din Saxonia Inferioară. Apare cu Manasse Herbst în localurile speciale, mai ales în Silhouette, pe Geisbergstraße, unde vin şi Christopher Isherwood şi Magnus Hirschfeld. Pe lîngă Manasse, Cramm se întîlneşte şi cu prietenul său din tinereţe Jürgen Ernst von Wedel, cel care a vizitat-o pe logodnica lui ca să admire împreună fotografiile trupului atletic al lui Cramm. Lisa von Cramm priveşte cu dragoste şi indulgenţă comportamentul soţului ei; de altfel, îşi acordă aceleaşi libertăţi, nu numai cu bărbaţi, ci şi cu femei –

Ruth von Morgen şi Marianne Bresslauer fac parte din cercul ei. Dar cel care citeşte scrisorile din acei ani ale perechii nu poate să caracterizeze căsnicia celor doi decît ca fericită. Naţional-socialiştii încă nu se interesează de modul de viaţă şi de relațiile amoroase ale elegantului baron tenismen german.

*

Simone de Beauvoir suferă mult mai mult din pricina absenţei lui Jean-Paul Sartre decît el. Pentru el totul e în regulă cîtă vreme simte că e iubit, îşi îndeplineşte peste zi serviciul plicticos în cazarmă şi se bucură după aceea să-şi aprindă pipa şi să cugete la mari probleme filosofice. Seara se întîlneşte adesea cu Simone de Beauvoir; amîndoi călătoresc între Paris şi Saint-Cyr-sur-Mer, iar mai tîrziu între Paris și cazarma din Tours, însă de cele mai multe ori au prea puţin timp la dispoziție, sînt mai mereu pe un peron, întîlnindu-se sau luîndu-şi rămas-bun. O veşnică tranziție. De multe ori iau masa împreună, dar rareori împart și patul, fiindcă ea nu are voie să doarmă în cazarmă și e prea temătoare ca să meargă cu el la hotel ziua. Spre marea ei surprindere, Simone de Beauvoir constată că mai ales ea suferă: „Am fost silită să recunosc un adevăr pe care mă străduiam să-l ascund de cînd eram o fetiţă: poftele mele erau mai puternice decît voinţa mea”. De fapt a încheiat cu Sartre un pact, să îi spună tot ce o apasă. Totuşi îi ascunde dorința ei nesatisfăcută. Încet-încet îşi dă seama că situaţia devine periculoasă, că nu se mai gîndeşte decît la el, că el înseamnă lumea pentru ea, că ea nu vrea să citească decît ce citeşte el, să urască ce urăşte el şi să iubească ce iubeşte el. Simte că începe să piardă astfel din vedere fiinţa care ar trebui să fie cea mai importantă pentru ea: pe sine însăşi.

*

Pe 28 noiembrie 1930, după şaptesprezece săptămîni de căsnicie, Alma Mahler-Werfel scrie, la Viena, despre soţul ei Franz: „N-are decît să-şi vadă singur de rahatul lui. De ce m-am măritat? O tîmpenie”. Coboară la bucătărie după a doua sticlă de lichior de plante, prima e de mult goală. Priveşte frumosul portret pe care i l-a făcut Oskar Kokoschka în 1913, cînd era nebun după ea. Îi place cînd bărbaţii sînt nebuni după ea, ăsta este drogul ei. Kokoschka i-a scris de altfel o carte poştală de curînd. Oare n-ar trebui să se întîlnească din nou cu el?

La fel cum a făcut pe vremuri cu Kokoschka, acum îl îndeamnă pe Werfel să producă mereu „capodopere”. Werfel ar trebui să-i fie recunoscător pe vecie, scrie ea în jurnalele care încep să dea pe dinafară de fantezii alcoolice şi de antisemitism. „Şi iarăşi eu sînt cea care-l îndeamnă să lucreze, cu firea mea ariană, obraznică, sănătoasă. O evreică brunetă ar fi făcut de mult din el o abstracție. El poartă acest pericol în interiorul lui.” Rămîne întrebarea dacă pentru sufletul lui Werfel a fost folositor faptul că ea l-a transformat în ceva atît de concret.

*

În decembrie 1930, Lisa Matthias îl vizitează pentru ultima oară pe Kurt Tucholsky în casa lui suedeză din Hindås. El a folosit timpul petrecut în Suedia ca să transforme prima vară cu „Lottchen” în literatură. Cartea începe cu un schimb glumeţ de scrisori cu editorul său, Ernst Rowohlt – editorul îi cere din nou lui Tucholsky o „mică poveste de iubire de vară”, cum a fost *Rheinsberg*, dar autorul îi răspunde: „Iubire în zilele noastre? Iubeşti dumneata? Cine oare mai iubeşte astăzi?”.

Probabil că Lisa Matthias a sughiţat tare citind aceste rînduri, așezată pe canapeaua roşie din casa albastră din Hindås, în acea Suedie unde în urmă cu un an crezuse că-şi găsise marea iubire. Matthias oricum nu e în

toane bune. Tocmai și-a îngropat la Berlin dragostea pentru Peter Suhrkamp, care s-a căsătorit cu alta. Şi a mai şi găsit în casa lui Tucholsky peste tot agrafe de păr ale Gertrudei Meyer, profesoara lui de limba suedeză. Prin urmare, îi vine greu să se concentreze asupra acestui roman care vorbește despre ea. Iar ceea ce citește o îngrozeşte: „Aceasta a fost deci cartea iubirii noastre – mă izbea dinspre ea o răceală de gheaţă. Nici un dram de sentiment adevărat, nici urmă de gingăşie, nici vorbă de iubire. Am avut impresia că mă prăbuşesc în abis". După două zile pleacă. Nici iubirea ei n-a supravieţuit literaturizării. „Iubire în zilele noastre? Cine oare mai iubeşte astăzi?" – aceste cuvinte ale lui Tucholsky îi revin necontenit în minte în timpul lungii călătorii cu automobilul de la Hindås pînă acasă, la Berlin, care nu se mai termină, trecînd pe lîngă mesteceni, peste cîmpii nesfîrşite, pe lîngă lacuri, căsuţe vopsite în roşu, pe lîngă mare, pe lîngă păduri de brazi. Lisa Matthias merge şi tot merge, ia vaporul spre Travemünde, apoi își reia drumul pe uscat, merge mai departe, tot mai departe, printre colinele domoale din Mecklenburg, pînă la Berlin, plîngînd încetişor.

*

„Un mic-burghez pervertit", notează în jurnal atentul conte Harry Kessler cînd îl întîlneşte prima oară pe Arnolt Bronnen. Este cel mai jucat autor dramatic din Republica de la Weimar la sfîrşitul anilor '20, un bărbat care-şi ţine furia în frîu, cu o voce piţigăiată, prieten intim cu Bertolt Brecht şi Ernst Jünger, dramaturg la Radio Funk-Stunde, un încăpăţînat cu părul blond rar şi un mare antipatic. Se lasă fotografiat pentru revista *Die Dame* în pijama de mătase şi cu dogul său în parcarea de la clubul de tenis Blau-Weiß din vestul Berlinului; pe 1 octombrie, Joseph Goebbels i-o prezintă pe terasa aceluiași club pe Olga Schkarina-Prowe-Förster. O rusoaică de 21 de ani, permanent beată, care are în mod

vădit la fel de multă nevoie de sex ca și de agitaţie. Începe o relaţie în trei: fanaticul şchiop Goebbels, matahala greoaie Bronnen şi tînăra *femme fatale* maniaco-depresivă Olga se văd aproape zilnic în trei. Bronnen spunea despre Olga: „Dacă era vorba de dragoste, ea nu putea decît să rîdă. Existau probabil anumite plăceri fizice care o îmboldeau să încerce cît se poate de des şi de superficial jocul erotic. Prin asta nu risca nimic, fiindcă era sterilă”.

Bronnen şi Olga se logodesc. Înaintea lui s-ar fi culcat cu 28 de bărbaţi, îi spune, iar el poate să o creadă. Sărbătoresc logodna în locuinţa lui Bronnen; la petrecerea la care au venit şi Gretha şi Ernst Jünger, logodnica apare abia către miezul nopţii, cu Joseph Goebbels de mînă. A trebuit mai întîi să-i calce pantalonii „doctorului”, cum îl numeşte pe proaspătul promovat. O spune fără să se jeneze, plină de voioşie. Pe 17 octombrie 1930, Olga şi Arnolt, împreună cu Ernst şi Friedrich Georg Jünger şi 30 de luptători din SA, întrerup un discurs al lui Thomas Mann în care acesta avertiza cu privire la pericolul naţional-socialist. Iar pe 1 decembrie, la premiera filmului antirăzboinic *Pe frontul de vest nimic nou* după romanul lui Erich Maria Remarque la Nollendorftheater, dau drumul unor şoareci albi, care chiţăie în sală. După ce este eliberată din arestul provizoriu, Olga nu merge acasă cu logodnicul ei, ci cu Goebbels. Îi spune că a fost „o faptă din dragoste pentru el”. Pe 17 decembrie, Olga şi Arnolt Bronnen vor să se căsătorească, dar el trebuie să-i promită în prealabil lui Goebbels că această căsătorie nu va schimba cu nimic munca ei pentru NSDAP.

Petrecerea de nuntă are loc în restaurantul clubului Blau-Weiß, unde cu zece săptămîni înainte s-au cunoscut prin intermediul lui Goebbels. De data asta, Goebbels vine abia după miezul nopţii şi îi dăruieşte miresei un imens buchet de trandafiri roşii. Cînd tînăra pereche vrea să se retragă pentru noaptea nunţii, în camera celor doi sună telefonul. Goebbels comandă cu voce clară ca Olga să se prezinte imediat la el. Dar Bronnen?

Scos din joc ca soţ, fiul rătăcitor intră în rolul tatălui său decedat: „M-am ocupat de biata mea mamă, bucuroasă să mă aibă numai pentru ea”. Olga se va întoarce abia în noaptea următoare.

Între timp Bronnen s-a îngrijit de mama lui, pentru că în sens existenţial el trebuie să-i fie recunoscător. Cu două zile înainte de nuntă, ea declară la tribunal că tatăl lui Arnolt n-a fost soţul ei evreu, ci pastorul care i-a cununat. Îi scrie fiului: „Ai toate motivele să te simţi creştin, fiule”. Cea mai cunoscută piesă a lui Bronnen se intitulează, foarte potrivit, *Paricidul*.

Nici Goebbels şi nici Bronnen nu ştiu de altfel că Olga Forster lucrează din 1929 pentru serviciul secret rus NKVD sub numele de cod Agent 229. Adevărul, în fond, nu există. Există numai versiuni ale adevărului.

*

„Eu vreau să văd lucrurile nude, clare”, spune Otto Dix. Foarte des, o vede ziua nudă în atelier pe Käthe König, modelul său, şi în scurt timp începe o aventură cu ea. Acasă, în locuinţa elegantă de pe Bayreuther Straße 32 din sudul Dresdei, la severa sa soţie Martha, are în meniu delicatese. În familia ei se cînta Chopin. Dar lui Dix, odraslă de proletar cu mîini mari și butucănoase, îi plac şi lucrurile mai puțin delicate. Nu se lasă modelat de Martha ca să devină un gentleman nici cînd ajunge profesor universitar. Aşa că începe de timpuriu să penduleze între cele două sfere, între fericirea familială, bine temperată sexual, şi, în atelier, pasiunea fierbinte trăită cu Käthe, cu dialectul ei saxon. Va urma.

*

Cînd Simone de Beauvoir îşi dă seama că Jean-Paul Sartre a reluat legătura cu Simone Jollivet, curtezana din Paris care i-a dăruit cîndva veioza cu abajurul din desuuri roşii, e cuprinsă de o gelozie violentă. Dar Jean-Paul îi răspunde lapidar, în scris, că s-au înţeles că orice formă de gelozie între ei este interzisă. El e convins că prin puterea voinţei se poate controla orice emoţie, nimeni nu e silit „să-şi acorde un ceas de tristeţe”, asta nu e decît slăbiciune a minţii.

*

După „ceasuri de tristeţe”, pe 7 aprilie 1931, la ora nouă seara, Walter Benjamin ia o capsulă de haşiş şi îl roagă pe vărul său, medicul Egon Wissing, să-i noteze halucinaţiile. De aici ştim ce a urmat pentru el după ce a luat drogul: „O imagine care apare fără un context controlabil: năvoade, plase întinse pe tot pămîntul, înainte de sfîrşitul lumii”. După cîteva săptămîni, redevenit lucid și avînd în faţa ochilor sfîrşitul lumii, face bilanţul vieţii sale ca bărbat alături de Jula Cohn, de soţia sa Dora şi de Asja Lācis: „În general, viaţa mea este dominată de trei mari iubiri, nu doar în ceea ce priveşte cursul ei, periodizarea, ci şi în ceea ce-l priveşte pe cel care a trăit-o. Am cunoscut în viaţa mea trei femei şi în mine trei bărbaţi diferiţi. A scrie povestea vieţii mele ar însemna să descriu dezvoltarea şi declinul acestor trei bărbaţi”. Prietena sa Charlotte Wolff a formulat această idee altfel, cu multă simpatie, dar şi foarte clar: „Walter îmi aduce aminte de Rainer Maria Rilke, pentru care dorul de iubită era mai dezirabil decît prezenţa ei”.

*

În 1931, Elisabeth von Hennings se desparte definitiv de Bogislav von Schleicher: pe 4 mai 1931 divorţează de el, pentru ca pe 28 iulie 1931 să se căsătorească cu vărul acestuia, Kurt von Schleicher. Mai tîrziu, acest divorţ avea să aibă urmări fatale. Paul von Hindenburg ia multă vreme în serios sfaturile lui Schleicher, care zilnic îl avertizează să nu deschidă NSDAP-ului calea spre putere. Naziştii însă sparg un birou de avocatură din Charlottenburg, sustrag toate documentele referitoare la divorţul soţiei lui Schleicher şi îi trimit detaliile picante lui Hindenburg. Acesta este convins de caracterul sacru al căsniciei – iar îndoielile lui în legătură cu cinstea lui Elisabeth von Schleicher îl pun şi pe noul ei soţ într-o lumină dezavantajoasă.

*

În primăvara lui 1931, Curzio Malaparte aşteaptă la Paris apariţia cărţii sale *Tehnica loviturii de stat*. Pe jumătate neamţ, el se numeşte de fapt Curt Erich Suckert, dar, după ce gazele toxice germane i-au mîncat plămînii în Primul Război Mondial, a trecut de partea Italiei, unde s-a şi născut, şi şi-a schimbat numele. Malaparte a rămas futurist, cu toată catastrofa originară care a fost războiul, dar – spre deosebire de Napoleon, adică de „Bonaparte” – el crede mereu în varianta cea mai rea, deci e un „Malaparte”. N-a rezistat multă vreme ca redactor-şef al ziarului *La Stampa* din Torino, post pe care îl primise prin protecţia industriaşului Giovanni Agnelli. A scris nopţi în şir la *Tehnica loviturii de stat*, dar a preferat să ia manuscrisul cu el la Paris, temîndu-se de furia lui Mussolini şi a zbirilor săi.

Aşa că acum, la 31 de ani, fără slujbă şi aproape apatrid, stă în cafenelele de la stradă din Cartierul Latin; o vede pe Josephine Baker dansînd, îl vede pe James Joyce tăcînd, pe Picasso înconjurat de curteni,

şi-i vede pe toţi nemţii care vin, scriitori, jurnalişti, plimbăreţi, care iubesc aşa de mult Parisul și se iubesc şi pe ei mult mai mult de îndată ce au băut primul pahar de vin în acest oraș şi au hoinărit de-a lungul Senei, în lumina blîndă și mîngîietoare a felinarelor. Malaparte îi studiază cu o exactitate nemiloasă. E un mare Don Juan, unul care dispune de foarte multă răbdare. Pîndeşte ore întregi la umbră, ca un leu, în faţă la Le Select, la ultima masă din stînga, chiar lîngă trunchiul gros al platanului. Îşi cultivă statutul de aristocrat italian tenebros, comandă numai cafea neagră şi absint, dezbracă cu ochii săi pătrunzători oamenii de pe terasă şi soarbe cu urechile convorbirile lor. Aici, în Parisul de la începutul anilor ’30, cînd oraşul își trage sufletul doar pentru o clipă la scara istoriei universale şi îi atrage pe nemţi la fel de irezistibil ca pe americani, aici stă acest elegant italiano-german dornic să înțeleagă fascismul pe terasele cafenelelor, în biblioteci și în ziare. Şi să scrie despre estetica loviturii de stat, de parcă toată problema ar fi forma. În primăvara lui 1931 apare cartea sa, numai în franceză; el profeţește acolo că Hitler va ajunge la putere nu printr-o lovitură de stat, ci printr-un compromis parlamentar – un „dictator din greşeală”, în cuvintele lui. Nemţii cu care discută această teză pe terasele din Paris îl consideră nebun. Nu pricep că este o carte despre apărarea libertăţii. Şi că Malaparte a înţeles că relaţia lui Hitler cu nemţii este o problemă de încurcare a sexelor: „În realitate, Hitler are un caracter foarte feminin: inteligenţa lui, ambiţiile lui, pînă şi voinţa lui nu au nimic masculin. […] Ca toţi dictatorii, Hitler îi iubeşte numai pe cei pe care îi poate dispreţui. Hitler este dictatorul, femeia pe care Germania o merită”. Nemţii şi francezii care citesc asta în Paris se mulțumesc să scuture din cap. Au toţi impresia că Germania merită altă femeie decît cea pe care şi-o imaginează acest ciudat italian în coşmarurile sale.

*

La inaugurarea barului pentru bărbaţi Pan-Palais de pe Schiffbauerdamm („cincizeci de mese cu telefon, orchestră de dans şi preţuri piperate”), Gustaf Gründgens apare cu noul său prieten, Carl Forcht, fostul iubit al lui Klaus Mann. Gründgens vine în smoking, Forcht – în rochie de seară. De acum locuiesc amîndoi în apartamentul lui Gründgens de pe Bredtschneiderstraße 12, împreună cu cîinele-lup al lui Gründgens şi cu servitorul său Willi, cu care acesta repetă rolurile cînd Forcht e la duş sau nu reuşeşte să se trezească.

*

După inaugurarea barului Pan-Palais, Magnus Hirschfeld, directorul Institului de Sexologie din Berlin, porneşte într-un turneu de conferinţe prin lume. Vrea să-i informeze pe oameni despre homosexualitate şi despre „treptele intermediare ale sexualităţii”, după cum se exprimă el. Conferenţiază şi conduce cercetări în Rusia, America şi Asia. La Shanghai îl cunoaşte în 1931 pe tînărul student medicinist de 23 de ani Li Shiu Tong – şi se îndrăgosteşte de chinezul extraordinar de frumos şi cu maniere alese. Din acest moment, Li Shiu Tong nu va mai lipsi nici o zi de lîngă Hirschfeld. Cercetătorul, urît de nazişti încă din anii ’20, nu va mai pune niciodată piciorul în Germania după acest turneu de conferinţe.

*

În 1931, Erich Maria Remarque o iubeşte mai ales pe Ruth Albu, o tînără actriţă de numai 19 ani, frumoasă, citită şi încă măritată cu fiul lui Arthur Schnitzler. Dar ea se aruncă imediat în braţele lui Remarque: el „era iubirea vieţii mele”, va spune mai tîrziu, „credeam că n-am să mai

pot iubi niciodată pe altcineva”. Pentru Remarque, această iubire are urmări importante: îl duce spre artă. Şi spre Ascona. Deci spre următoarele sale două mari pasiuni. Ruth Albu îi face cunoştinţă cu negustorul de artă Walter Feilchenfeldt, prin intermediul căruia Remarque cumpără în scurt timp o colecţie importantă de artă franceză. Tablouri de Degas, Cézanne, Toulouse-Lautrec şi Renoir, opere ale marilor artişti ai duşmanului tradițional, finanţate tocmai cu cîştigurile aduse de romanul care descrie urmările devastatoare ale războiului împotriva francezilor. Pentru Ruth Albu n-a fost uşor la început să se apropie de Remarque, fiindcă uriașul succes al cărţii l-a transformat într-un sihastru. După divorţul de Jutta Zambona în 1930, a închiriat un apartament în hotelul Majestic, înfăşurîndu-se însă, cum scrie Albu, „în singurătatea lui ca în elegantul său pulover de caşmir”. Şi din păcate a băut din ce în ce mai mult, chiar şi cînd a mers în oraşul său natal, Osnabrück, ca să scrie, însoţit doar de Billy, cîinele lui. Ruth Albu reuşeşte să-l vindece şi de depresie, şi de snobism. Datorită nepăsării ei. Şi datorită călătoriei în Ticino spre sfîrşitul acelui august cald, senin al lui 1931. Speriat după interzicerea filmului *Pe frontul de vest nimic nou* şi după scandalurile provocate de SA în cinematografe, Remarque caută un mijloc elegant de a părăsi Germania. În Porto Ronco, la doar cîţiva kilometri de Ascona, la Lago Maggiore din Ticino, deci în capătul de sud al Elveţiei, Remarque şi Albu găsesc o vilă de vis, Casa Monte Tabor. Într-o zi însorită de septembrie coboară cu automobilul Lancia de pe șoseaua care duce spre Italia şi se îndreaptă spre lac. Văd mai întîi Monte Verità, această colină legendară a dansului liber şi a gîndirii libere, pe urmă casa cu ferestrele oblonite, vrăjită, dînd direct spre lac. Întreabă în piaţă, întreabă frizerul şi află imediat cine o vinde. Merg acolo – şi în aceeaşi seară Remarque bate palma cu samsarul elveţian. O regie de-a dreptul divină. Vila i-a aparţinut pictorului Arnold Böcklin – vederea dinspre casă, în jos, spre cele două insule, Isole di Brissago, l-a inspirat pentru legendarul tablou *Insula*

morţilor. Aici vrea deci Erich Maria Remarque să se bucure de viaţă de acum înainte pentru suma de 80.000 de franci brut. Le roagă pe cele două femei, fosta sa soţie Jutta Zambona şi noua sa iubită Ruth Albu, să amenajeze casa deocamdată goală; ele cumpără lenjerie şi mobilă, în timp ce Remarque merge la Berlin, la bancă. În toamna lui 1931 poate încă să-și transfere relativ fără probleme tot avutul dintr-un cont german într-un cont elveţian – ajutat de al treilea aliat, impresara şi fosta lui iubită Brigitte Neuner. E îmbucurător să vezi că toate cele trei femei îl vorbesc multă vreme de bine pe acest bărbat.

*

Picasso îşi trăieşte acum viaţa dublă la cel mai înalt nivel. Deoarece a vîndut atît de multe tablouri şi şi-a depozitat toţi banii în bancnote în camera din spate a locuinţei sale, nu-i pasă de crahul bursier. Ba chiar profită de acesta, fiindcă poate să cumpere un castel splendid, imens la Boisgeloup, în Normandia, după falimentul proprietarului: două etaje, şiruri nesfîrşite de camere, obloane verzi. În plus, un parc superb, unde îşi poate exercita noua pasiune pentru sculptură. Şi, cel mai important lucru, nu mai e nevoit, ca în verile trecute, să-și transporte întreaga producție la Paris, toate pînzele, culorile, blocurile de desen. Nu, totul rămîne pur şi simplu în acest castel, iar castelanul merge doar din cînd în cînd la Paris, la soţie şi copil. În timpul săptămînii face din iubita sa Marie-Thérèse Walter domniţa castelului. Numai o dată la două săptămîni, cînd Olga şi Paolo vin la tata la castel şi se programează un weekend în familie, cu oaspeţi şi *bowle* şi foc de tabără, muza lui trebuie să meargă pentru cîteva zile la Paris, la mama şi la surorile ei. O regie bună e preferabilă fidelităţii. Toate sculpturile care iau naştere în Boisgeloup o reprezintă în esenţă pe Marie-Thérèse. Picasso transformă silueta ei zveltă, trupul statuar, profilul ei roman într-o sumedenie de corpuri abstracte şi concrete

pe care le răspîndeşte prin tot parcul. La urma urmei, umbra ei pe plaja din Dinard a fost izvorul de inspiraţie pentru aceste sculpturi. În aceşti ani, Picasso nu poate trăi fără această umbră. Nici în vara lui 1930 şi nici în cea a lui 1931, cînd își petrece vacanța estivală cu Olga şi cu fiul lui pe Riviera, la Juan-les-Pins. Marie-Thérèse locuieşte din nou într-o pensiune, la distanţă de cîteva străzi, şi face plajă pînă o cheamă maestrul şi stăpînul ei. Poate să accepte. Ştie că va veni și vremea ei. Chiar în această dimineaţă Picasso i-a scris: „Te văd în faţa ochilor, frumosul meu peisaj, şi nu mă satur să te privesc cum stai întinsă pe spate în nisip, draga mea, te iubesc".

*

În 1931, Erich Kästner lucrează la noul său roman. Ar trebui să se numească *Der Gang vor die Hunde* (*Drumul în jos*), e un tablou al moravurilor din Berlin, dar editura îi face greutăţi din cauza titlului şi a unor pasaje care zugrăvesc decăderea moravurilor. Aşa că se hotărăşte să-l numească *Fabian*. Cu subtitlul *Povestea unui moralist*. Este, în realitate, propria sa poveste. Cuprinde totul: eroul care nu şi-a revenit după prima dragoste şi se cramponează bolnăvicios de mama lui, îşi uită tatăl şi rătăceşte fără scop dintr-un pat într-altul, printr-un Berlin frenetic, anonim, gălăgios, ipostaza modernă a „Sodomei şi Gomorei". Un inventar al sentimentelor, îmbibat de o disperare adîncă şi de o ultimă încercare de umor. Presa e în extaz, apar glorificări semnate de marii cronicari, de Hermann Kesten, Alfred Kantorowicz, de Hans Fallada şi Hermann Hesse. (De altfel, aproape că nu există în aceşti ani un critic literar atît de exact ca Hesse; şi, în plus, nu poţi decît să te miri de calitatea acestor critici – şi de faptul că prin *Fabian* Republica de la Weimar își conştientizează atît de dureros sfîrşitul. Asta se vede în articolele strălucite din punct de vedere stilistic tocmai ale acelor autori evrei care după cîteva

luni vor fi alungaţi din Germania pentru totdeauna.) Dar Kästner nu se poate bucura de succesul bestsellerului său. Cu viaţa sa amoroasă dezordonată, a căpătat o blenoragie. De aceea viaţa sa sexuală intră în pauză din iulie pînă în decembrie 1931. Merge săptămînal la Ernst Cohn, medicul său specialist în boli venerice. Acesta îi administrează preparate pe bază de argint şi sulfamide, apoi experimentează chiar cu curent electric. Nu-i de glumă. „Îmi vine să tai imediat scrinul în bucăţi", îi scrie el mamei sale. Este singura femeie căreia i-a spus despre boala lui. În scrisorile sale intră chiar în detalii anatomice. Faţă de ceilalţi păstrează tăcerea. N-ar fi cadrat cu izbucnirile de furie ale eroului său, „moralistul" Fabian, cu filipicele lui împotriva decăderii morale din capitală, dacă s-ar fi ştiut că autorul are blenoragie.

*

În 1931 apare continuarea romanului *Pe frontul de vest nimic nou* de Erich Maria Remarque. Povesteşte despre amărăciunea de după întoarcerea din război: în patria germană totul pare neschimbat, şi totuşi totul a devenit altfel. Remarque afirmă că numai femeile ar fi putut reface sănătatea psihică a bărbaţilor, dar n-au vrut. Fiindcă au simţit că istoria le mai pregăteşte şi alte sarcini. Şi pentru că s-au săturat să se sacrifice sau să-i venereze pe bărbaţi ca pe nişte „eroi", deşi îi consideră narcisişti şi papă-lapte. Dar și pentru că şi-au data seama că se descurcă foarte bine şi fără ei. În *Întoarcerea din război*, Remarque scrie că după un eveniment cum a fost Primul Război Mondial nu există drum înapoi.

Mulţi au încercat să iasă din această criză refugiindu-se în căsătorie – verigheta ca un colac de salvare. Margaret Goldsmith scrie în 1931 în cartea ei *Patience geht vorüber* despre bărbaţii distruşi lăuntric de război, flămînzi şi totodată sătui, care în Berlinul anilor '20, încă de pe ringul de dans, în timp ce muzica mai cînta, întrebau femeile dacă nu vor să se

mărite cu ei, deşi de-abia le întrebaseră cum le cheamă. Sentimentul pierzaniei producea o grabă monstruoasă, iar gîndul că un război s-a terminat, dar un altul poate începe imediat le dădea senzaţia că nu mai au timp de pierdut. Erich Maria Remarque descrie asta în *Întoarcerea din război*: „Şi voia să se căsătorească, fiindcă nu se putea readapta după război, fiindcă îi era teamă de sine însuşi şi de amintirile lui, şi căuta un punct de sprijin”[*12].

*

Da, Erich Maria Remarque s-ar fi potrivit probabil pe atunci perfect cu Marlene Dietrich, dar ea e încă la Hollywood. Şi are de luptat cu propriile probleme. În mai 1931 s-a întors în America, de data asta cu fiica ei, Maria. Nu-i pasă dacă acest lucru riscă să-i afecteze rolul de *femme fatale*, imagine pe care vor să o comercializeze studiourile cinematografice. În contractul cu Paramount Studios chiar trebuie să semneze clauza că nu va apărea niciodată în public ca mamă.

Poate că Marlene Dietrich speră că rivala ei, Riza von Sternberg, care încă se luptă pentru dragostea soţului ei, o va lăsa în pace văzînd că rău-famata „Lola Lola” apare dintr-odată prin studiouri cu fiica ei. Josef von Sternberg îşi întîmpină adorata cu o surpriză: a găsit pentru ea casa perfectă, pe cea mai elegantă stradă din Beverly Hills, North Roxbury Drive, la numărul 82, cu un interior luxos şi cu un zid înalt spre exterior, care să o ferească de ochi străini. Acolo locuiesc din mai 1931 Marlene Dietrich, menajera ei şi Maria, în vîrstă de şase ani. De cele mai multe ori, cu ele este şi Josef von Sternberg. Cele două automobile Rolls-Royce, al lui albastru-închis, al ei cenuşiu, stau armonios noaptea alături în faţa vilei. Marlene Dietrich îi oferă acum o fotografie a ei din *Îngerul albastru*. Pe spate e scris cu cerneală verde: „Creatorului meu, de la creaţia lui”. El se revanşează cu un portret al lui, cu palton din păr de cămilă, ghetre,

baston, mustaţa răsucită, privirea pătrunzătoare: „Pentru Marlene, ce sînt eu fără tine?”.

Mai şi iunie 1931 sînt pentru amîndoi luni de fericire pură. În timpul zilei filmează împreună, seara gătesc împreună, creatorul, creaţia sa şi fiica acesteia.

Tatăl Mariei, Rudi, s-a mutat după plecarea mamei la Paris cu iubita sa Tamara; Sternberg i-a găsit acolo o slujbă la Paramount Europa. Rudi vrea chiar să renunţe la îndrăgita lor locuinţă de pe Kaiserallee 54 (astăzi Bundesallee), dar asta nu-i place ei; Marlene nu acceptă ca altcineva decît ea să-i decidă modul de viaţă. Ba chiar mai mult: are nevoie urgentă de Rudi la Hollywood. Ca mijloc de propagandă. Deoarece Riza von Sternberg nu e de acord ca soţul ei să aibă o relaţie cvasi-conjugală cu Dietrich şi îl dă în judecată – la fel şi pe Dietrich, pentru calomnie. Paramount Studios sînt alarmate, n-au nevoie de reclamă proastă în presă, lor le trebuie un star fără pată şi un regizor concentrat asupra muncii sale.

Speriată, Marlene Dietrich îi telegrafiază soţului ei la Paris: „PREZENŢA TA AICI MI-AR FI DE MARE FOLOS PENTRU PUBLICITY ÎN LEGĂTURĂ CU PROCESUL DNEI STERNBERG. SĂRUTĂRI MUTTI”. Rudi Sieber nu prea are chef să joace în America rolul de soț într-o familie fericită. După încă trei telegrame se îmbarcă totuşi la Cherbourg, traversează în patru zile Atlanticul şi apoi străbate cu trenul cele 2.500 de mile de la New York la Hollywood.

Obosit de drum, Rudi Sieber aterizează pe 19 iulie 1931, complet zăpăcit, în noua viaţă a soţiei sale: o vilă splendidă în Beverly Hills, un cer albastru, strălucitor, palmieri, un şofer care îi deschide portiera unui Rolls Royce – și, în plus, o Marlene care se dă pe lîngă el ca pe lîngă un cocoş şi o fiică ce nu se mai satură de el. A doua zi, de cum şi-a revenit, familia se aranjează pentru o ieşire: Marlene Dietrich în costumul ei tipic, cu cravată, alături, soţul într-un costum deschis la culoare, iar fiica fericită ținîndu-şi părinţii de mînă. La distanţa cuvenită, Josef von Sternberg. Aşa

se prezintă familia în faţa uşii şi în faţa presei. Apar sute de fotografii pentru inima ipocrită a opiniei publice americane. Rudi Sieber repetă încontinuu în microfoanele reporterilor: „Marlene şi cu mine sîntem prieteni buni şi sinceri ai lui Mister von Sternberg şi îl susţinem împotriva atacurilor fostei sale soţii”.

Cu asta, Rudi Sieber şi-a făcut datoria. În august se întoarce în Europa.

După ce imaginile cu fericita familie Dietrich produc efectul scontat, Josef von Sternberg scapă ieftin la procesul de divorţ cu soţia sa. Ea îşi retrage plîngerea împotriva Marlenei Dietrich. Asta se numeşte o operațiune de PR reuşită.

Dar Rudi Sieber? El e la Paris şi de cele mai multe ori nu mai răspunde cînd ea îi trimite telegrame cu „MILIOANE DE SĂRUTĂRI”. În anexă îi trimite mereu liste de cumpărături din Paris. Vrea cărţi cu poze pentru fiica lor. Şi pentru ea, noi desuuri: „TU CUNOŞTI LENJERIA PE CARE O CUMPĂR EU MEREU, FRUMOASĂ, DAR PRACTICĂ. O MIE DE SĂRUTĂRI MUTTI”. Soţul nu e bun numai pentru fotografii de PR, ci şi în calitate de cunoscător al numărului la sutien. Iar Rudi Sieber face ce i se cere şi trimite pachete din Paris pentru Mutti la Hollywood, scriindu-i: „Gîndiţi-vă la sărmanul vostru tată, care e aşa de singur. Miliarde de sărutări. Papitsch”. Dacă în opt săptămîni milioane de sărutări se transformă în miliarde de sărutări, aşa ceva se numeşte inflaţie. Pentru că lui i se cam termină mereu banii în bătrîna Europă. Scrie: „PLEASE MUTTI SEND MONEY I NEED IT”.

*

Lui Kurt Wolff, care înainte de Primul Război Mondial a fost editorul lui Kafka şi al lui Trakl şi care şi acum, în 1931, trăieşte din asta, îi place să nu fie obligat să se fixeze. Cu timpul, a devenit mai puţin ambiţios pe

plan profesional, editura lui există mai mult pe hîrtie; viaţa luxoasă în societatea müncheneză o finanţează mai ales din moştenirea soţiei sale. Un *bon vivant* ca la carte. Dar unul care şi-a cam ieşit din formă, costumele îl strîng, vesta nu se mai încheie, iar de cînd autorii nu-l mai caută se cufundă într-o agitaţie fără scop şi în alcool. Dar, în 1929, cînd temperamentala şi recalcitranta Helene Mosel, născută în 1906 în zodia leului, la Skopje, vine ca stagiară la editura lui, totul este dat peste cap. Ea iubeşte cărţile aproape mai mult decît el – asta îl provoacă (dar tocmai asta va face din ea mai tîrziu o editoare la fel de mare). Helene, care trăieşte în condiţii modeste într-o mansardă din München, împreună cu mama şi cu surorile ei, are o mîndrie, o nobleţe a ei și nu se lasă cu una, cu două cucerită cu invitaţii la şampanie. Dar Kurt Wolff încearcă. Din 1930, între el şi Helene este un meci continuu, între da şi nu, între Paris şi München, unde Wolff îşi lichidează treptat afacerile cu editura şi căsnicia. Soţia sa, Elisabeth, e îndrăgostită de ginecologul ei şi e dispusă la un divorţ pe cale amiabilă. Helene Mosel, cu 20 de ani mai tînără decît Kurt Wolff, a apărut în viaţa lui într-un moment potrivit, mai întîi ca secretară şi ca traducătoare neobosită, iar mai tîrziu ca femeie bună la toate la editura Panthéon din Paris, proiectul paneuropean al lui Wolff. Dar din punct de vedere financiar s-au întîlnit într-un moment delicat, căci editura lui Kurt Wolff e într-o situaţie dramatică. După crahul bursier, Wolff se zbate să obţină ceva finanţări pentru noi proiecte. Îi scrie Helenei la Paris: „Ştiu că tu ai răbdare, să nu ţi-o pierzi”. În aprilie 1930 îi spunea deja că vrea să bea şi să mănînce mai puţin. Poate că atunci ar putea în fine „să o iubească mai bine, mai tare, mai adevărat”. De cîte ori nu s-a auzit (şi spus) aşa ceva! Cît de puţin credibile sînt astfel de promisuni! Dar se întîmplă ceva incredibil: Kurt Wolff îşi reduce într-adevăr greutatea de la 83 de kilograme, cît avea cînd a cunoscut-o, la 68 de kilograme, greutate pe care o va menţine din acest moment pînă la sfîrşitul vieţii. Bea mai puţin, îi scrie scrisori tot mai gingaşe. Asta o impresionează pe Helene,

care începe să fie mai sigură de dragostea lui, văzînd că e pregătit pentru o schimbare adevărată. Îi scrie entuziasmată fratelui ei Georg: „Nu trebuie să vrei să posezi ceea ce iubeşti, trebuie să îl iubeşti cu adevărat, ca să existe o cunoaștere reciprocă, o legătură indestructibilă prin tăria sentimentului”.

Dar în aprilie 1931, cînd se decide într-adevăr să testeze tăria sentimentului şi să meargă cu Wolff pentru două luni pe Riviera, suferă o deziluzie amarnică. Kurt a slăbit, e adevărat, şi e mult mai adesea treaz, dar din păcate a recăzut într-un alt vechi obicei. Pe lîngă Helene, şi-a găsit încă o iubită pentru vară şi pentru recepţiile dintre Le Lavandou şi Juan-les-Pins: Manon Neven DuMont, o blondă foarte înaltă şi foarte elegantă. Kurt îi propune Helenei să trăiască o vreme într-un *ménage-à-trois*, ea nu îndrăzneşte să refuze, iar el găseşte repede o vilă frumoasă lîngă plaja din Saint-Topez pentru ei trei. Cicadele cîntă, marea vuiește, smochinele se coc încet – sudul Franţei arată ca în poveşti, dar pentru Helene e iadul pe pămînt. Plînge des, constată că e făcută pentru muncă şi pentru iubire, nu pentru moravurile boemei, şi se apucă să scrie o piesă de teatru sfidătoare cu titlul *Trio*. Eroii principali sînt un EL de 44 de ani, o EA de 34 de ani şi o „Garçonne” de 24. Este deci realitatea, nu e teatru. Helene nu se împacă nici cu una, nici cu cealaltă. Într-o zi, cînd Manon şi Kurt sînt plecaţi, îi scrie un bileţel: „Iubitule, lumea ta nu e lumea mea” – şi pleacă. Părăseşte luxul, confortul şi notele false ale unui trio ale cărui instrumente nu se armonizează. Mistralul face să fluture perdelele şi îi zguduie nervii. Îşi găsește o colibă, un „cabanon”, modest, sărăcăcios, minunat, la cîteva sute de metri distanță, la marginea unei vii cu vedere spre mare.

În această colibă cu acoperişul de țiglă roşie mîncată de intemperii, cu pereţii daţi cu var şi acoperiți de trandafiri agățători şi cu obloanele verzi, în vara lui 1931 începe noua ei viaţă, prima ei piesă cu un singur personaj. Cînd s-a mutat, vîntul a amuţit, pe cer nu e nici un nor, sînt 24 de grade, lămîi se coc în faţa ferestrei, de departe se aud vag clopotele bisericii din

Saint-Tropez, munţii sînt la o aruncătură de băţ. Termină repede piesa *Trio*, apoi, pe jumătate vindecată prin scris, îi trimite fratelui ei Georg această minunată frază: „Îl iubesc pe Kurt atît de mult, încît am putut să plec”. După aceea îşi face lista de cumpărături pentru piaţa din Saint-Tropez. Helene a lucrat toată iarna, a tradus în fiecare noapte şi în fiecare duminică, a strîns franc după franc pentru această listă de cumpărături. Are nevoie neapărat de un şezlong cu dungi, o masă verde pentru grădină, o lampă cu spirt, faianţă, perdele şi tot ce trebuie pentru o viaţă normală în acest colţişor, unul dintre cele mai frumoase de pe pămînt. Lista de cumpărături este declaraţia ei de independenţă. Seara, proprietarii, un cuplu de viticultori bătrîni şi zbîrciţi, îi aduc o pisicuţă, un ghemuleţ cenuşiu, cald, pe care îi vine să-l ascundă imediat în sîn, atît de încîntată e.

Foarte calmă, îi scrie fratelui ei că nu trebuie să-şi facă griji din pricina ei, că ştie că în curînd Kurt o să se întoarcă la ea, că relaţia lui cu eleganta Manon se va sfîrşi „din cauza epuizării reciproce”, fiindcă „Manon face parte dintre femeile care se mărită, iar Kurt dintre bărbaţii cu care nu te căsătoreşti, Manon nu va suporta asta prea mult”. Chiar e atît de sigură? În orice caz, ea devine din ce în ce mai independentă cu fiecare dimineaţă în care deschide fericită obloanele şi lumina se revarsă în căsuţa ei ca o apă pînă atunci zăgăzuită. Se apucă să scrie o carte pe care o intitulează *Hintergrund für die Liebe* (*Fundal pentru iubire*). Va fi unul dintre cele mai fermecătoare romane despre sudul Franţei. Şi despre cum poţi scăpa de un patriarh. Şi despre cum îl poţi atrage prin propria independenţă.

După ce o revede la balul pescarilor din Saint-Tropez, Kurt îşi face a doua zi bagajul şi se mută din casa pe care a închiriat-o ca să stea cu Manon şi cu Helene în coliba Helenei. La început, ea se simte puţin stînjenită pentru că trebuie să împartă din nou patul cu un bărbat. Cu pisica era mai simplu. Dar simte că a crescut destul de mult ca să poată împărţi, că a devenit jumătatea unei perechi, exact jumătate. De aceea, în

august 1931, Kurt Wolff şi Helene Mosel sînt în fine potriviţi unul pentru altul.

Kurt Wolff însuşi se cufundă cu totul în această existenţă modestă; privind lucrurile retrospectiv, pare că s-ar fi pregătit fără să ştie pentru viaţa de suferinţă din emigraţia care urma.

Seara, cînd Kurt şi Helene sînt singuri pe terasă, cu picioarele pe masa verde, observînd în tăcere natura în timp ce amurgul se lasă încet, Helene îi explică: toate astea, adică marea care scînteiază pînă în zare, smochinii cu aroma lor biblică, munţii cu culmile lor răcoroase, lămîii cu fructele de un galben strălucitor, iarba care se pleacă sub briza uşoară a serii, toate astea, îi explică ea lui Kurt, nu sînt de fapt altceva decît „fundalul". „Pentru ce?", întreabă Kurt. „Pentru iubire", răspunde Helene.

*

Pe 19 septembrie 1931, Zelda şi F. Scott Fitzgerald părăsesc Bătrînul Continent. Se îmbarcă la Southampton pe Aquitania cu destinaţia New York. Este acelaşi vapor cu care au venit în 1921 pentru prima oară în Europa.

Fitzgerald scrie mîndru pe o fotografie a ei din aceste zile de septembrie încărcate de speranţă: *recovered*, „vindecată". Amîndoi sînt încrezători, chiar foarte încrezători. Terapia de la spitalul din Nyon pare să fi dat roade. Zelda a scăpat de zîmbetul acela schizofrenic, şi-a regăsit curajul de a trăi şi propriul stil: „Te iubesc atît de mult şi tu mi-ai telefonat, două ore am făcut echilibristică pe sîrmele de telefon, cu dragostea ta ca o umbrelă în mînă, ca să nu cad". Încet-încet, această echilibristă se întoarce la viaţă. El scrie în jurnalul său: „Un an de aşteptare. De la întuneric la speranţă".

De cum ajung la New York, se grăbesc spre Montgomery, oraşul ei natal. Închiriază o casă şi îşi cumpără două animale: o pisică persană, pe

care o numesc „Chopin”, şi un teckel. Îi dau, cu toată seriozitatea, numele „Trouble”.

*

În septembrie 1931, Ludwig Wittgenstein s-a retras într-o colibă îndepărtată, la Skjolden, în Norvegia, ca să-şi dea seama dacă o iubeşte într-adevăr pe Marguerite Respinger. O invită la el – ea străbate jumătate de Europă ca să-l vadă şi se cazează la un ţăran din apropiere. Vrea să discute cu Wittgenstein, dar e de negăsit. Găseşte doar o Biblie, pe care Wittgenstein a pus-o în camera ei. La pagina cu imnul închinat dragostei, la capitolul 13 din Întîia Epistolă către Corinteni, e o scrisoare de la el. „Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuieşte, nu se laudă, nu se trufeşte”. Dar pentru Marguerite e prea mult pentru o relaţie care nici măcar nu a început. Şi cu un partener care se ascunde de ea. Lasă Biblia din mînă, face plimbări lungi şi înoată în fiord. În lungile nopţi albe stă trează şi aşteaptă ca Wittgenstein să vină din coliba lui. Dar el nu vine. Se consideră deja „un porc”, după cum notează în jurnal, fiindcă nu se poate gîndi decît la ea goală. Marguerite se întoarce acasă fără să fi rezolvat nimic. Chiar şi iubirea poate să se ofilească.

*

În acest timp, Ninon Dolbin continuă să lupte în Ticino pentru promisiunea din partea lui Hermann Hesse de a o lua de soție. Simte că are o şansă, fiindcă H.C. Bodmer, mecena lui Hesse din Zürich, i-a amenajat o splendidă casă nouă pe malul lacului Lugano, în inima vegetației luxuriante a sudului, pe un teren imens, însorit şi cu o privelişte uluitoare spre Italia. Ea nu vrea să intre în noua casă doar ca „secretară”

(ceea ce este de facto), ci ca soţia lui. Vrea să-l vindece de *midlife crisis*, dar nu-şi dă seama că el nu acceptă să fie ajutat, pentru că forţa lui creatoare izvorăşte din durere.

Ninon îi scrie într-una dintre „scrisorile interne” din Casa Camuzzi că acum îl roagă insistent să se căsătorească cu ea, precizînd că „pentru noi asta nu înseamnă nimic şi între noi nu se va schimba nimic. Este vorba de poziţia noastră în societate”. Hesse o citeşte, dar trebuie să îi precizeze mai întîi partenerei sale ce înseamnă a fi împreună cu el, cu Hermann Hesse: „Eu am nevoie de un spaţiu interior în care să fiu absolut singur, în care nu are voie să intre nimeni. Cererile tale ameninţă acest spaţiu. În ultima vreme ai tulburat de mai multe ori ritmul în care trăieşte sufletul meu”.

De ce Hesse se căsătoreşte pînă la urmă cu cea care-i tulbură ritmul şi liniştea? Nu ştim. Însă e o căsnicie plină de linii despărţitoare stabilite dinainte: Ninon şi Hesse discută cu arhitectul, casa trebuie să aibă două locuinţe separate: una pentru Hesse, una pentru Ninon. Există două intrări, cele două locuinţe sînt legate numai printr-o uşă, la etaj, între camerele de baie. Hesse primeşte un fel de chilie de călugăr, cu dormitor, cu o cameră de lucru şi cu duş cald. Perspectiva de a-şi păstra independenţa l-a făcut probabil să cedeze, poate şi faptul că toţi îl presau să se căsătorească, nu doar Ninon, ci şi Bodmer, cel care a dispus construirea casei şi binevoitorul său mecena, Katia Mann şi, nu în ultimul rînd, astrologul său. În iunie 1931 Ninon poate în sfîrşit să-i ceară divorţul soţului ei, Fred Dolbin, care i-l acordă uşurat (un an mai tîrziu se va căsători şi el cu vechea sa amantă Ellen Herz).

După pronunţarea divorţului, Hermann Hesse anunţă căsătoria pe 14 noiembrie 1931 în Castagnola. O nuntă la jumătatea lui noiembrie, la două grade, pe un vînt nesuferit din nord-vest şi pe burniţă. Meteorologic, cerul nu le prognozează o fericire nebună. Cu o zi înainte de cununie, Hesse îi scrie prietenului său Heinrich Wiegand: „Mîine după-amiază

merg la Starea Civilă ca să mi se pună un belciug în nas. A fost dorinţa lui Ninon, încă de mult, şi acum, după ce s-a implicat aşa de tare în construcţia casei etc. etc., pe scurt, acum se întîmplă”. După aceea, adaugă el, „Ninon va pleca în luna de miere”. Se întîmplă deci pentru că nu se poate lipsi de Ninon şi pentru „etc.”. Cine s-ar fi aşteptat de la Hesse, creatorul visătorului *Siddhartha*, de la acest *Lup de stepă* bronzat, la o explicaţie atît de deprimantă a unei căsătorii? În orice caz, în seara dinaintea nunţii, Ninon are dreptul să ducă această scrisoare la poştă. Se spune că a plîns. Despre cununie nu ştim nimic. Ştim doar că imediat după aceea, pe 15 noiembrie, Hermann Hesse pleacă singur la băi, la Baden. Şi că Ninon Hesse, născută Ausländer, fostă Dolbin, porneşte într-adevăr singură în „luna de miere”. Cu vagonul de dormit, la Roma, la zeii Antichităţii. Ce tragedie.

*

La Bauhaus, în Dessau, Gunta Stölzl nu se ocupă doar de conducerea atelierului de ţesătorie, ci mai și împinge, în pauze, un cărucior de copil prin parcul din faţă. Soţul ei, Arieh Sharon, e tot pe şantierul noii şcoli a sindicatelor din Bernau şi ea îi scrie în primăvara lui 1931 fratelui ei despre primele neplăceri: „Sharon e tot în Bernau, sîntem un cuplu de weekend, ceea ce pentru muncă poate că nu e rău, dar altfel e cam așa și-așa”. Climatul din atelier s-a înrăutăţit, împotriva Guntei Stölzl se ţese o intrigă cu scopul de a o face să renunţe la funcţia pe care o deține. Noul director de la Bauhaus, Mies van der Rohe, este presat de administraţia de dreapta a oraşului Dessau. O studentă de la atelierul de ţesătorie, în conflict cu Gunta Stölzl, s-a plîns de ea autorităților municipale, atacînd-o „în plan sexual”. Nu e clar dacă e vorba despre o aventură lesbiană sau de una extraconjugală ori despre căsnicia ei cu un evreu palestinian. Oricum, Stölzl îşi dă înfuriată demisia şi părăseşte Bauhaus. Numai fetiţa ei o mai

distrage de la stările de angoasă şi de furie. Soţul ei pleacă în Palestina, paşaportul lui a expirat, nu mai are viză şi trebuie să şi-o reînnoiască. Gunta Stölzl, bavareza catolică, nu mai are cetăţenie germană în urma căsătoriei cu Sharon. Ea presimte că aceasta ar putea constitui o problemă, consiliul municipal din Dessau este tot mai controlat de NSDAP, căruia Bauhaus îi stă ca un ghimpe în coastă. În vara lui 1931, Stölzl încearcă în Dessau să-şi recapete cetăţenia, dar nu reuşeşte. În noiembrie 1931, Gunta Stölzl emigrează cu fiica ei de doi ani în Elveţia. Soţul ei, Arieh, îi scrie într-o scrisoare lungă că în călătoria sa spre Palestina a cunoscut pe cineva şi că nu ştie cînd se va întoarce.

*

Ieşită din mîna lui Man Ray, Lee Miller întruchipează de acum la Paris tipul „garçonne”. Își acoperă părul blond, tuns scurt, cu o beretă, corpul musculos cu haine simple, strîmte, este femeia modernă, cu atît mai mult cu cît e cu două capete mai înaltă decît celebrul ei amant. La început e într-adevăr o şcolăriţă dornică să înveţe, dar foarte repede începe să fotografieze şi ea şi să se emancipeze. Din muză şi model devine o artistă care cunoaşte trucurile maestrului, ştie cum să introducă în fotografii acea aură unică şi cum să folosească lumina ca pe o pensulă. În cazul unor fotografii din jurul anului 1930 nu se mai poate spune cine a apăsat pe declanşatorul aparatului de fotografiat, maestrul sau eleva lui – şi dacă aceasta n-a devenit la rîndu-i de mult o maestră. Dar Man Ray nu vrea să o fotografieze decît pe ea, gîtul ei care nu se mai termină, ochii ei, acea eleganţă nonșalantă a pleoapelor ei, sînii ei mici, dar ca sculptaţi în marmură, şi apoi, iar şi iar, buzele ei. Aceste buze îl fac să-şi piardă mintea. Chiar și cînd nu sînt rujate. Dar, dacă ea să dă cu puţin ruj, s-a zis nu numai cu el, ci cu toţi cei care-i ies în cale. Man Ray face din Lee Miller o icoană, aşa cum făcuse înainte și cu Kiki din Montparnasse. De

data asta găseşte şi titlul potrivit pentru ea: *La femme surréaliste*, cum îşi intitulează o fotografie din 1930, deci „Femeia suprarealistă”.

După munca de peste zi, Man Ray şi Lee Miller colindă seară de seară pe străzi, intră pentru o băutură la Jockey-Bar, schiţează un salut amabil în direcţia lui James Joyce şi a lui Hemingway, ajung la clubul de jazz al lui Jean Cocteau, în apropiere de Rue du Fauboug Saint-Honoré, sau la legendarul Bricktop’s, clubul de noapte american, unde, între două-trei pahare de Rémy Martin, dansează pe muzica lui Cole Porter. Cînd Man Ray o ţine în braţe pe Lee Miller şi dansează cu ea, uşor ameţit, uneori nu-i vine să creadă ce noroc a avut. Cu ajutorul ei a uitat-o definitiv pe Kiki, prima lui muză.

Dar Miller se emancipează încet-încet de el. Asta începe cînd tatăl ei, Theodore, o vizitează la Paris şi Man Ray trebuie să vadă, scuturînd din cap, cum tatăl îşi fotografiază zile întregi fiica goală, în cele mai îndrăzneţe poziţii. După plecarea tatălui ei înapoi în America, Miller îl fotografiază pe Charlie Chaplin în studioul ei din Paris. Şi începe o aventură cu el. Rareori a văzut o femeie atît de veselă ca ea, avea să spună Chaplin mai tîrziu, şi această afirmație într-adevăr poate fi considerată un compliment. Chaplin o ia cu el în decembrie 1931 la St. Moritz, unde ea o fotografiază pe celebra Nimet Eloui Bey. Această doamnă se bucura de o faimă incontestabilă, deoarece în 1926 Rainer Maria Rilke a cules pentru ea în Duino acel tandafir de la a cărui înţepătură a făcut septicemia care l-a ucis. La St. Moritz ea se lasă fotografiată de Lee Miller fără să bănuiască nici o clipă că aceasta va deveni cea mai mare rivală a ei. Căci soţul ei, celebrul afacerist egiptean Aziz Eloui Bey, s-a îndrăgostit pînă peste cap de Lee Miller. Şi Lee Miller, cu complexul ei patern, își deschide uşor inima pentru bărbaţii mai în vîrstă, manieraţi şi cu costum cu vestă.

*

În anul 1931 n-a fost interzis numai filmul antirăzboi *Pe frontul de vest nimic nou* al lui Erich Maria Remarque, ci şi piesa antiiubire *Die Ehe* (*Căsnicia*) a lui Alfred Döblin. Cu asta se potriveşte şi faptul că soţia lui Döblin i-a intezis amantei lui, Yolla, să mai calce vreodată în locuinţa berlineză a familiei Döblin de pe Kaiserdamm. Alfred Döblin are o cădere nervoasă şi pleacă la băi.

*

În decembrie 1931, Richard Osborn vine la un prînz la Anaïs Nin, în Louveciennes, aproape de intrarea în Paris, cu un prieten şi îl prezintă: Henry Miller. Osborn i-a trimis cîteva capitole din manuscrisul romanului acestuia *Tropicul Cancerului*, aşa că Anaïs ştie pe cine i-a adus avocatul ei. După plecarea lor, ea scrie în jurnal o primă declaraţie confidenţială: „E un bărbat care se îmbată cu viaţa. E exact ca mine”. Este volumul 42 al jurnalului ei, care începînd din această zi îi va fi dedicat în întregime lui Henry Miller, în vîrstă de 41 de ani. Pe 29 decembrie 1931 el revine la Louveciennes la cină, dar de data asta este însoţit de soţia sa, June. Anaïs Nin o vede de sus, de la fereastră, şi cînd tînăra americană păşeşte în grădiniţa din faţa casei, i se taie răsuflarea. S-a îndrăgostit fulgerător, dar bineînţeles că nu poate să o arate. Se va ocupa de asta Rubi, cîinele ei chow-chow, care tot timpul cinei se va freca înnebunit de picioarele lui June.

Pe 6 ianuarie 1932, Anaïs Nin o întîlneşte pentru prima oară pe June Miller singură. E ca şi pierdută, fiindcă ştie de la Henry despre aventurile ei lesbiene. O întîlneşte din nou pe 11, pe 12, pe 14 şi pe 18 ianuarie, fac cumpărături în magazinele pariziene de îmbrăcăminte, merg la cafenea, se sărută uşor cînd nu le vede nimeni. Anaïs o roagă pe June să-i spună cum se culcă femeile una cu alta. Deoarece June e aproape la fel de lefteră ca

Henry, e bucuroasă că adoratoarea ei Anaïs începe să-i cumpere lenjerie intimă. Pe 19 ianuarie, June părăseşte Parisul pe nepusă masă, cu geamantanele pline de desuuri noi. Hugo Guiler, soţul lui Anaïs, care credea deja că îşi pierduse soţia din cauza altei femei, e uşurat deocamdată, dar pe 20 ianuarie lumea se prăbuşeşte definitiv pentru el, cînd Anaïs îl invită pe Henry să rămînă peste noapte la ei. Seara, Hugo scrie în jurnalul pe care îl ţine numai pentru că Anaïs îl obligă s-o facă: „Viaţa asta mi se pare un infern”. Pentru soţia lui, dimpotrivă, cerul s-a deschis. După plecarea lui June, în primăvară se va concentra numai asupra lui Henry – şi el asupra ei.

*

La Dresda, Victor Klemperer, evreu convertit, şi soţia lui sînt îndepărtaţi din ce în ce mai mult din viaţa universitară şi din societate. Pe 5 aprilie 1932 el notează: „Nu mi-a rămas decît frica pentru Eva şi pentru mine. Nu mai simt nimic”. Trăieşte, scrie el, „împreună cu ea într-o închisoare”. Mai au doar o speranţă: o casă. În plimbările lor găsesc un teren pe o pantă, deasupra oraşului. Am Kirschberg 19. Cînd trec pe acolo, cireşii sînt în floare. S-ar putea ca în acest loc lucrurile să se îndrepte.

*

Ce primăvară de vis – sus lanţul munţilor acoperiţi de zăpadă, jos lacul de un albastru închis, de-a lungul promenadei palmierii, în ale căror frunze vîntul cîntă veşnica melodie a Sudului. În aprilie 1932, Erich Maria Remarque s-a mutat definitiv în Porto Ronco. Aici primăvara începe mai devreme şi toamna vine mai tîrziu, totul e un pic mai blînd decît în îndepărtatul, nordicul Berlin. Iar pe străzi şi în *piazza*, toţi se poartă un pic mai elegant. De aceea lui Erich Maria Remarque, dandy între marii

scriitori ai Republicii de la Weimar, îi place tare mult aici: iubeşte *grandezza* cu care oamenii stau la bar în Ascona şi cu care norii plutesc peste lac. Aici vrea să rămînă. Aici se simte pentru prima oară ceva mai protejat. Priveşte de la masa de scris spre lacul a cărui apă poate trece în cîteva secunde de la turcoaz la un albastru intens, vede palmierii și tufele luxuriante de rododendron, ale căror rădăcini se umflă toamna de apa absorbită în lungile săptămîni de ploaie, pentru ca în primăvară să risipească această forţă într-o mare de flori rozalii. Remarque face zilnic două plimbări, una dimineaţa, ca să-şi bea primul espresso la Café Verbano, după ce bărbierul l-a ras, și alta seara, pentru o ultimă băutură în barul hotelului Schiff. Apoi se întoarce acasă, învăluit de căldura blîndă acumulată între munţi.

*

Fenomenalul succes al *Operei de trei parale* şi al *Ascensiunii şi decăderii oraşului Mahagonny* l-a îmbogăţit pe Kurt Weill, deşi ar fi putut fi mult mai bogat dacă Bertolt Brecht, înfocatul anticapitalist şi recele afacerist, nu şi-ar fi rezervat partea leului. Mica parte care îi revine din tantiemele de la *Opera de trei parale* îi ajunge totuşi compozitorului pentru o casă frumoasă în Kleinmachnow, la marginea Berlinului. Kurt Weill este căsătorit cu Lotte Lenya, strălucitoarea interpretă a cîntecelor sale, cu vocea ei răguşită şi cu frivolitatea ei care nu cade niciodată în vulgaritate. Dar Weill ştie că soţia sa nu poate fi îngrădită; el poate fi sigur de admiraţia ei, nu însă şi de fidelitatea ei.

Nimic nu e mai greu pentru el decît să cîştige iubirea propriei soţii.

Momentan însă, dacă e să fie sincer, e mult mai puţin obositor şi mai satisfăcător să-şi petreacă timpul cu Erika Neher, nevasta scenografului Caspar Neher, care a recunoscut în fine că e homosexual şi i-a acordat astfel soţiei sale libertate totală. De care ea se bucură din plin acum pe

canapeaua lui Kurt Weill. De aceea Lotte Lenya nici nu s-a mutat la Kleinmachnow; are lucruri mai bune de făcut. Pentru Weill cel mai mult contează ca Harras, iubitul lui cîine-lup, să se simtă bine.

În aprilie 1932, Lotte Lenya călătoreşte cu soţul ei la Viena pentru repetiţii în vederea premierei vieneze a piesei *Mahagonny*. Cînd îl aude prima oară cîntînd pe tînărul tenor Otto von Pasetti, e pierdută. A uitat cu totul că jos, în fosa orchestrei, e soţul ei. Săgeata lui Cupidon o loveşte chiar pe scenă. Otto e chipeș, înalt, încrezut, sigur de sine şi monden. „În afară de faptul că arată bine”, rezumă Hans Heinsheimer, regizorul montării vieneze, „nu se poate spune nimic deosebit despre el”. Lotte Lenya caută însă nerăbdătoare mai departe – după cîteva zile sînt deja o pereche şi petrec fiecare clipă liberă împreună. Kurt Weill se întoarce destul de abătut la Berlin. Pasetti îşi părăsește imediat soţia şi copilul pentru „Jenny, logodnica piraţilor”, care tocmai a ancorat în portul său. Lotte Lenya şi Otto von Pasetti descoperă rapid încă o pasiune comună: jocurile de noroc. După şase reprezentaţii aclamate furtunos cu *Mahagonny*, Lotte Lenya pleacă cu Pasetti pe Riviera, ca să-şi încerce norocul, cum se spune pe bună dreptate, în cazinouri. În registrele hotelurilor din Monte Carlo, Lotte Lenya, căsătorită Weill, apare înregistrată sub numele de Karoline Pasetti.

Bestsellerul ghidurilor practice din anul 1932 a apărut la editura Mosse sub titlul *Muss man sich gleich scheiden lassen?* (*Chiar trebuie să divorţezi imediat?*). Lotte Lenya îl citeşte cu mare plăcere pe Riviera – şi i-l recomandă soţului ei din Kleinmachnow.

*

Coabitarea lui Josef von Sternberg şi Marlene Dietrich la Hollywood devine tot mai dificilă pe măsură ce se cunosc unul pe altul; el o găseşte

prea capricioasă, ea îi reproşează că cere prea mult de la ea. El este nevoit să recurgă la fantezie ca să o poată face măreaţă în faţa aparatului de filmat, după ce a văzut-o de prea multe ori cum se spală seara pe dinţi. Trebuie să depună eforturi pentru a face din ea ceea ce promite titlul ultimului ei film mut: *Die Frau, nach der man sich sehnt* (*Femeia după care tînjeşti*).

*

Simone de Beauvoir şi Jean-Paul Sartre petrec şi anul 1932 mai mult despărţiţi. El predă în Le Havre, ea în Marsilia, îi despart deci opt sute de kilometri, Franţa e mare. Simone de Beauvoir trece prin clipe foarte nefericite şi încearcă să-şi vindece frustrarea prin plimbări lungi pe coastă şi pe colinele din jur. Ştie că a încheiat cu Sartre un pact care se bazează pe sinceritate, nu pe pasiune. Dar îi vine greu să-l digere. Pînă şi Sartre începe să-şi dea seama că nu doar Simone are nevoie de el, ci şi el de ea. Miercurea, după ore, aleargă la cancelarie să-şi ia paltonul şi servieta şi să prindă trenul de Marsilia. Joia are întotdeauna zi liberă. Iar cînd soarele străluceşte peste Mediterana şi ei doi petrec seara într-o cîrciumioară din port mîncînd stridii, bînd vin şi filosofînd, au senzaţia că s-ar putea să iasă ceva din pactul lor. Numai cînd Sartre vrea să înceapă cu poveşti despre aventurile lui actuale Simone de Beauvoir trebuie să se stăpînească, mai ales pentru că pînă acum nu are nimic deosebit de relatat.

*

În noul cămin al lui Lion şi al Martei Feuchtwanger de pe Mahlerstraße din vestul Berlinului, în 1932 semnează în cartea de oaspeţi numai perechi cu situaţii familiale problematice – cum ar fi Franz şi Helen Hessel, Bertolt Brecht şi Helene Weigel, Walter şi Ise Gropius, Alfred şi

Erna Döblin. La cei doi Feuchtwanger toţi se simt bine, fiindcă aceştia practică cu convingere ceea ce se cheamă o „căsnicie deschisă”. De fapt, între ei nu e niciodată vorba de dragoste, dar nici de despărţire. Au două dormitoare şi le şi folosesc.

*

Problemele noastre vin cu noi chiar și atunci cînd ne întoarcem în patrie. La Montgomery, în apropiere de casa părinţilor ei, schizofrenia Zeldei Fitzgerald izbucneşte din nou. Scott, soţul ei, se află între timp la Hollywood, unde încearcă să facă ceva bani scriind scenarii de film. Ea este din nou internată într-o clinică, unde zîmbește iar fără nici un sens, urlă, se zbate, încearcă să se sinucidă – şi, ca să se calmeze, scrie o carte: *Acordă-mi acest vals*, titlu aproape înduioşător pentru perioada de suferinţă pe care a petrecut-o la Paris şi în clinica din Elveţia. F. Scott Fitzgerald îşi iese din pepeni cînd o citeşte. Nu poate să creadă că Zelda îndrăzneşte să facă literatură din aceste amintiri. Îi scrie că aceasta este misiunea lui, că el este „romancierul profesionist”. Spune că ea s-a purtat incorect cu el, fiindcă „ai cules firimiturile care mi-au căzut la masa de prînz şi le-ai introdus în cărţi”. Sînt scrisori brutale, crize de furie; Scott Fitzgerald îşi apără domeniul şi o jigneşte de moarte pe soţia sa. Pentru scrisul ei anumite subiecte ar trebui să fie absolut tabu: boala, sanatoriile, Coasta de Azur, Elveţia şi psihiatria. Căci, declară F. Scott Fitzgerald, „tot acest material îmi aparţine. Nimic nu e al tău”. Inimaginabil. I se răpeşte unei bolnave dreptul de a-şi interpreta propria boală. Și mai inimaginabil: din acest drept retras de a interpreta boala, din acest „material”, deci din sanatorii, din Coasta de Azur, din Elveţia şi din psihiatrie, F. Scott Fitzgerald va scoate unul dintre marile romane ale secolului: *Blîndețea nopții*.

*

Se poate şi altfel: „Eşti iubit numai cînd ai dreptul să te arăţi slab fără să provoci o reacție de forță”. Theodor Adorno a cunoscut asta. În iubirea sinceră a lui Gretel Karplus, această femeie pe cît de frumoasă, pe atît de mîndră. Nu putem spune decît: Sincere felicitări.

*

În vara lui 1932, Anaïs Nin închiriază o locuinţă în cartierul muncitoresc din Clichy pentru Henry Miller şi prietenul său Alfred Perlès. Îi cumpără lui Miller farfurii, tacîmuri, mobilă şi plăci de patefon cu muzică de Johann Sebastian Bach, compozitor care lui îi place atît de mult. Pentru Miller începe o perioadă „ca în paradis”. Eva lui îl vizitează zilnic, îi oferă mărul şi amîndoi savurează păcatul. *Zile liniștite la Clichy* se va numi cartea despre perioada dinaintea alungării sale din paradis.

*

Care e cel mai improbabil loc unde ni-l putem imagina pe Walter Benjamin, acest intelectual citadin, acest evreu spiritual, autor al *Originii dramei baroce germane* şi al textelor avangardiste despre viața urbană din *Stradă cu sens unic*, ai cărui ochi negri scînteiază de după lentilele groase de aproape un centimetru? Şi care este locul unde e mai bine să nu mergi dacă vrei să scapi de dependenţa de droguri şi dacă ești genul care, la cea mai mică rază de soare, se refugiază în răcoarea protectoare a camerei de lucru? Exact: Ibiza. Tocmai acolo merge Walter Benjamin în aprilie 1932. Este, bineînţeles, pe de o parte, continuarea dramei sale baroce germane – şi a drumului său cu sens unic. Dar, pe de altă parte, viaţa nu e, după cum ştim, neapărat logică. Aşa că Walter Benjamin începe, ruinat, disperat şi

pierdut, la mii de kilometri de iubitul său Berlin, tocmai în mijlocul acestei insule din Mediterana, pe atunci încă puțin cunoscută, primitivă, somnolentă, lucrul la manuscrisul marii lui cărţi *Copilărie berlineză la 1900*. Cînd prietenul său din Berlin Felix Noeggerath i-a povestit despre casa lui de pe insulă, Benjamin şi-a făcut bagajul, şi-a rugat amicii să-i dea ceva bani de drum şi a pornit, luînd puţine lucruri cu el, printre care manuscrisul pentru *Cronica berlineză* şi cîteva romane de Georges Simenon, pe care le citeşte pe punte, după ce pe 7 aprilie se îmbarcă la Hamburg pe cargobotul Catania în direcţia Valencia. Douăsprezece zile mai tîrziu, pe 19 aprilie 1932, într-o marţi cu un soare orbitor, coborînd în Puerto de Ibiza, habar n-are unde s-a refugiat – ştie numai de ce anume a fugit. De propriii demoni, care vor să-l ademenească să se sinucidă, de perspectivele profesionale nesigure, de viaţa lui amoroasă eşuată, de antisemitismul care bîntuie pe străzile din Berlin ca primele rafale de vînt dinaintea furtunii. Găseşte, cu ajutorul lui Noeggerath, o căsuţă simplă, Ses Casetes, în San Antonio; din camera de lucru are o perspectivă minunată asupra mării albastre, strălucitoare. Benjamin este încîntat de arhitectura arhaică, de ritmul domol al vieţii de la ţară, parcă neschimbată de secole, invidiază insula şi pe locuitorii ei pentru „tihna şi frumuseţea lor”. Dintr-odată, el, care la Paris şi la Berlin adeseori nu se ridica din pat din cauza depresiilor, se trezeşte în fiecare dimineaţă la şapte – face cîţiva paşi pînă la plajă ca să se scalde, după aceea se reazemă de un pin, pe plajă, cu o carte în mînă. Dacă spre amiază e prea cald, intră în casă şi citeşte şi scrie, după cum îi povestește Margaretei Karplus, confidenta sa, care din păcate tocmai s-a hotărît să se căsătorească cu prietenul său Adorno. Pe insulă nu există electricitate şi ziare, în schimb există mult timp şi libertate, iar Benjamin învaţă să le preţuiască. O contribuţie importantă are tînăra rusoaică de etnie germană Olga Parem, pe care a întîlnit-o în San Antonio şi pe care a cunoscut-o cu un an în urmă la prietenul său Franz Hessel. Ea povesteşte ceva ce oamenii nu asociază

niciodată cu Benjamin – dar care arată de ce e în stare dragostea: el rîde. Şi rîde chiar tot timpul cînd sînt împreună. „Rîsul lui”, povesteşte Olga Parem, „era fermecător; cînd rîdea, o întreagă lume se deschidea”. Benjamin trebuie să fi fost şi el atît de copleşit de propriul său rîs, de acest noroc nesperat pe plaja din Ibiza, încît se îndrăgosteşte nebuneşte. Cei doi se sărută, conving un pescar să iasă cu ei în larg, seara se urcă amîndoi pe un mic velier şi se plimbă de-a lungul ţărmului, spre asfinţitul nesfîrşit. Walter Benjamin crede că şi-a găsit salvarea. Dar pe măsură ce Olga realizează că ţine în braţe un om pe cale să se prăbuşească, se retrage tot mai mult, iar în scurt timp lui Benjamin nu-i mai arde de rîs. După patru săptămîni o întreabă pe Olga Parem, într-o tentativă nebunească, dacă nu vrea să se căsătorească cu el aici, în Ibiza, dar ea îl refuză. Mai întîi pe jumătate, apoi complet.

Şi cu cît soarele se înalţă mai sus peste mica insulă uitată din Mediterana, cu atît mai întuneric se face în sufletul lui Benjamin. Priveşte tot mai panicat – după cererea în căsătorie refuzată – spre ziua de 15 iulie, cînd va împlini 40 de ani. Are o frică grozavă să-şi facă bilanţul şi să contabilizeze atît de puține lucruri în coloana de credit. Mai încearcă o dată, pe velier, să o convingă pe Olga, promițîndu-i dragoste veşnică. Zadarnic. Benjamin e cuprins de disperare şi-i scrie prietenului său Gershom Scholem că ar vrea să-şi serbeze a patruzecea aniversare la Nisa, în compania unui „flăcău grotesc”. Evident, prin asta se referă la cumătra Moarte. Dar Olga e de acord să-l revadă de ziua lui. De aceea, pe 13, 14 şi 15 iulie Benjamin fumează cu Jean Setz, o cunoştinţă întîmplătoare, o cantitate atît de mare de haşiş, încît îşi petrece ziua de naștere într-o stare de prostraţie – şi supravieţuieşte. Pe 17 iulie ia feribotul de la miezul nopţii spre Mallorca şi de acolo pleacă la Nisa. Noaptea e caldă, nici urmă de briză, cerul e acoperit de nori, calm, întunecat. Walter Benjamin părăseşte Ibiza cu intenţia să-şi pună capăt vieţii. La Nisa, în Hôtel du Petit Parc, îşi face într-adevăr testamentul. Stă într-o cămăruţă

sărăcăcioasă, suferă din cauza căldurii din încăpere, nu poate să doarmă, întunericul linge pereţii murdari. Cînd se întunecă, socotinţa sporeşte, asta o ştie. Dar şi nesocotinţa. Benjamin se aşază iarăşi la masă şi-şi pune la punct testamentul. Lui Elisabeth Hauptmann, colaboratoarea şi iubita lui Brecht, îi lasă un pumnal de argint. În fond, nu prea are ce lăsa în afară de *Angelus Novus*, acuarela de Paul Klee, pe care mai tîrziu îl va numi „Îngerul istoriei" și pe care i-l lasă prietenului său Gershom Scholem. După aceea scrie scrisori de adio, printre care şi primei lui mari iubiri, Jula Cohn: „Tu ştii că odinioară te-am iubit foarte mult. Şi chiar în pragul morţii, viaţa nu are daruri mai mari decît cele pe care i le-au oferit clipele de suferinţă legate de tine". Nu ştim cum a reuşit Walter Benjamin după testament, după scrisorile de adio, după aceste clipe de suferinţă în camera întunecoasă, mizeră, în această zi înăbuşitoare, înnorată de 27 iulie 1932 la Nisa să-şi regăsească optimismul. Dar îl regăseşte. *Angelus Novus*, îngerul său păzitor, reuşeşte să-l mai salveze o dată, apărîndu-l de sine însuşi.

*

Dar ce face Hermann Hesse în aceste luni fierbinţi, furtunoase din vara lui 1932? Îşi ia nişte pantaloni din pînză de in și o cămaşă subţire, care îl fac să arate ca una din ființele diafane din Monte Verità, aflat la distanță de un lac, şi pliveşte ore întregi. Într-adevăr, scrie el în iulie 1932, „plivitul îmi umple zilele, dar e absolut dezinteresat, departe de impulsuri şi speculaţii materiale, fiindcă tot grădinăritul de-abia dacă produce în total trei-patru coşuri de legume. În schimb, munca are ceva religios în ea, îngenunchezi pe pămînt şi smulgi buruienile cum ai celebra un cult, numai de dragul cultului, care se reînnoieşte veşnic, fiindcă după ce cureţi trei-patru răzoare, primul e din nou verde". Și aşa Hesse, acest fugar din lume, se lasă pur şi simplu în voia succesiunii anotimpurilor.

*

În vara lui 1932, Kurt Tucholsky publică în *Weltbühne* următoarea poezie:

Dacă-ţi duci zilele cu ea,
te simţi însingurat cumva.
Dar dacă eşti însingurat,
Picioarele ţi-au îngheţat.

În acest moment e iar în Ticino, acest loc atît de plăcut de pe malul lui Lago Maggiore, cu apele lui de un albastru închis, la umbra Alpilor, loc pe care l-a îndrăgit datorită lui „Lottchen”, Lisa Matthias. Lisa a devenit însă între timp, spre deosebire de regiune, istorie – în Elveţia, de confortul lui fizic şi psihic se ocupă Hedwig Müller, o doctoriţă din Zürich, cu atîta dărurire încît Tucholsky aproape că se gîndeşte să se mute în Elveţia, fiindcă simte că pentru el, ca autor evreu şi publicist încăpăţînat, aerul din Berlin e tot mai rarefiat de cînd presa nazistă a început să-l hăituiască. Prenumele ei, Hedwig, i se pare prea sever, de aceea îi zice „Nuuna”. Întotdeauna trebuie să le dea femeilor pe care le-a ales o poreclă, abia astfel devin propriile lui creaţii.

*

Pentru filmul de dragoste *Stürme der Leidenschaft* (*Furtunile pasiunii*), care rulează la începutul lui 1932 în cinematografele din Germania, Friedrich Hollaender compune cîntecul „Eu nu ştiu cui îi aparţin”. Spectatorii fluieră melodia cînd ies din sala de cinematograf. Este imnul nehotărîrii interioare, în ciuda constrîngerii exterioare, tot mai dure, de a te hotărî. În 1932, Hollaender s-a hotărît definitiv: a ales-o ca soţie pe Hedi Schoop, cîntăreaţă şi dansatoare în cabaretul berlinez Tingel-Tangel. Ultimele două spectacole pe care Hollaender şi Schoop le

produc la Tingel-Tangel se cheamă, în mod semnificativ, *Höchste Eisenbahn* (*Ultima secundă*) şi, cu puţin înainte de închiderea teatrului, *Es war einmal* (*A fost odată*).

*

La întrebarea cui îi aparţine, Charlie Chaplin răspunde, în iulie 1932, în mod surprinzător: lui Paulette Goddard. După cîteva căsătorii, cîţiva copii şi numeroase aventuri la Hollywood şi în restul lumii, o cunoaşte pe tînăra actriţă de 22 de ani pe iahtul unui prieten. Ea rîde cînd el spune bancuri; asta nu e ceva nou. Dar pe ea o interesează şi inima lui; pentru el asta este ceva nou. Singurul lucru care-l deranjează este părul ei, căci urăşte blondul platinat, culoarea la modă la Hollywood. După ce Paulette redevine brunetă, pe 19 septembrie o sărută în public pe aeroportul din Los Angeles, înainte de a pleca la New York. A doua zi fotografia apare în toate ziarele din lume. Cîndva, mai tîrziu, Paulette Goddard se va căsători cu Erich Maria Remarque. Dar încă n-am ajuns acolo.

*

Nici Erich Maria Remarque n-a ajuns încă acolo. În vara lui 1932 el simte deocamdată că marile lui sfîşieri interioare și incertitudinile au emigrat, din păcate, odată cu el. Într-adevăr, într-unul dintre cele mai frumoase locuri din Europa, în golful cald din Ascona, în delta rîului Maggia, inundată de razele soarelui, cu mii de franci în cont şi cu foarte mulţi Van Gogh şi Renoir şi Monet pe pereţi, reuşeşte să nu fie fericit. Nici în sud nimic nou. Bineînţeles că nu se poate distanţa realmente de soţia sa, Jutta, iar ea de el, nici atît. Şi nici nu se poate apropia realmente de noua sa iubită, Ruth. Ea se luptă o iarnă întreagă şi o primăvară întreagă pentru dragostea lui, e furioasă că el nu se poate desprinde de

soţia divorţată şi îi scrie: „N-ai dreptul să posezi doi oameni. Eu n-am nici măcar o jumătate”.

La asta el îi răspunde pocăit printr-o scrisoare din casa lui din Porto Ronco, pe care tocmai Ruth i-a găsit-o. Știe, e drept, că nu poate să-i transmită ceea ce speră destinatara lui, care a divorţat acum doi ani pentru el, şi îi mărturiseşte: „Am senzaţia că plutesc pe un sloi de gheaţă care se topeşte încet-încet. Pot să spun: da, probabil că nu sînt în stare să iubesc, dar cine şi-ar dori-o mai mult ca mine? Da, nu pot să te iubesc aşa cum vrei tu şi cum ai tu nevoie”. Ce trist! În august 1932, tînăra iubire dintre Erich Maria Remarque şi Ruth Albu se destramă. El începe să bea tot mai mult. Ea începe o nouă viaţă – şi îi scrie, în chip de adio: „Ai vrea să iubeşti, dar n-ai să cunoşti niciodată iubirea”.

*

În această vară întîlnim pe Riviera o constelaţie amoroasă mai degrabă insolită – seară de seară, Lotte Lenya şi noul ei amant, tenorul blond Otto von Pasetti, merg prin cazinouri. Şi în fiecare dimineaţă Otto găsește, cum spune el, o metodă „mortală” pentru a cîștiga la ruletă. Din păcate, pierde cu fiecare nouă metodă. Dar a doua zi Lotte Lenya îl crede din nou. Nu e înduioşător? Şi de unde vin banii pe care îi risipesc seară de seară? Din Kleinmachnow, de lîngă Berlin, de la soţul lui Lotte, Kurt Weill.

*

În vara lui 1932, familia Mann merge din nou la Nidden, în Curlanda, să se bucure de noua casă de vacanţă. Din camera lui de lucru, Thomas Mann priveşte pînă departe peste golf; vîntul tivește valurile cu spumă, cufundarii de lîngă ţărm se scufundă și ies necontenit la suprafață. Ar putea însă – se gîndeşte Thomas Mann privind cufundarii – să se scufunde

fără să mai reapară în alt loc? Lucrează la un eseu despre situaţia politică actuală. Pînă şi aici, în extremitatea nord-estică a Reichului, climatul s-a modificat radical. La Königsberg, la alegerile parlamentare, bandele SA-ului şi-au alungat şi şi-au omorît adversarii. Thomas Mann scrie la rechizitoriul său, intitulat „Ce trebuie să cerem”. Lui îi e tot mai clar de cînd, imediat după sosirea la lac, a găsit în cutia poştală un pachet ciudat: un exemplar ars din cartea sa *Casa Buddenbrook*, trimis anonim ca „pedeapsă” pentru denunţarea publică a regimului nazist în ascensiune.

În acest august, Lion Feuchtwanger și soţia sa, Marta, au venit și ei în Prusia Orientală, la dunele semeţe, nesfîrşite de pe această limbă de pămînt. Perechile se întîlnesc o dată pe plajă, dar Katia Mann și-a întors ostentativ privirea în altă parte, notează jignit Lion Feuchtwanger în jurnal. Ei sînt persoane nedorite la curtea familiei Mann (peste un an, pe un alt ţărm, întîlnirea nu va mai putea fi evitată). Familia Feuchtwanger se întoarce a doua zi la Berlin; soţul comod o laudă pe soţia care a condus curajoasă tot drumul, fără să oprească. El şi-a permis să aţipească lîngă ea. Aşa ceva îl impresionează.

La începutul lui septembrie, familia Mann trebuie să se întoarcă la München, căci cei doi copii mai mici încep şcoala. În ultima seară admiră soarele care se scufundă în mare ca o tabletă aurie efervescentă pentru dureri de cap – au deja fiecare un şal pe umeri. Dimineaţa, cînd se urcă în feribotul de Crantz, mai întorc o dată capul, își văd casa albastră de pe culmea dunei, fac cu mîna personalului de la chei, sătenilor care îşi iau la revedere de la cel mai celebru oaspete şi de la familia lui. De data asta, chiar și Thomas Mann schițează un semn cu mîna, scurt, aproape nesigur, de parcă ar presimţi că nu-şi va mai revedea niciodată casa de la Nidden, din Curlanda.

*

Un singur om îl poate obliga pe Iosif Stalin să dea înapoi: Nadia, soţia lui. Cînd ea se înfurie pe aventurile lui, pe aerele pe care şi le dă sau fiindcă nu poate concepe ca el să lase milioane de oameni să moară de foame în Ucraina, Stalin se încuie în baia casei lor de vacanţă din Soci. Se aşază pe marginea căzii şi o lasă să strige ca o furie: „Îţi chinui soţia, îţi chinui fiul şi chinui tot poporul rus”. Atunci el preferă să mai răsucească o dată cheia. Unul dintre cei mai mari criminali ai omenirii se baricadează în baie de frica nevestei.

Cînd Nadia avea trei ani, a căzut în Marea Neagră şi el a salvat-o. La 16 ani s-a îndrăgostit de salvatorul ei, care tocmai se întorcea jigărit din surghiunul lui siberian. Dar fostul cîntăreț în corul bisericii putea să-i cînte arii din *Rigoletto*, iar asta a vrăjit-o. Mai tîrziu i-a şi scris: „Dragă Tatka, mi-e aşa de dor de tine. Tatocika, sînt aşa de singur, să nu întîrzii prea mult”. Dar asta nu va dura. În 1920 se naşte fiul lor, Vasili, în 1926 fiica lor, Svetlana, după care Nadia va trebui să întrerupă zece sarcini la dorinţa lui Stalin. În anii ’20, dosarul ei medical e tot mai gros – dureri permanente ale organelor genitale, migrene groaznice, depresii grave, stări de angoasă. Medicii încearcă să o liniştească cu tablete cu cafeină, dar efectul este invers. Starea ei din anul 1932 ar putea fi denumită, pe baza unui diagnostic retrospectiv, maniaco-depresivă. O Mare Neagră interioară.

Faptul că Stalin e şi el la fel de impulsiv, de sensibil şi de mîndru ca ea nu ajută deloc. Dar, între toate dramele şi exploziile de furie, îşi jură iar şi iar dragoste veşnică. O pereche imposibilă deci, amîndoi egocentrici, cu o răceală dispreţuitoare şi un clocot interior. Poate că sînt prea asemănători ca să poată fi fericiți împreună pe termen lung. Dar Stalin poate să devină crud şi chiar devine, iar atunci Nadia se pierde în bezna depresiei.

*

Ce înseamnă infernul pentru el, îl întreabă Simone de Beauvoir cu puţin înainte de a adormi, după ce s-a spălat pe dinţi. Sartre se ridică din nou în capul oaselor şi spune: „Infernul sînt ceilalţi, pînă ce nu ți-ai băut prima cafea de dimineaţă”. Fiindcă ea îl priveşte indispusă, el completează: „Vorbeam de ceilalţi, nu de tine, Simone. *Bonne nuit*”.

*

Nici măcar Céline, cea mai rece inimă şi cel mai mare antisemit dintre literaţii francezi, nu poate urî cît e ziua de lungă. Între timp mai şi iubeşte, sau măcar se preface. Louis-Ferdinand Destouches, cum sună de fapt numele său complet, mult prea melodios, este fiul unui contabil violent şi instabil şi al unei vînzătoare de mărunţişuri, insensibilă, zăpăcită, obsedată de curăţenie, e aşadar produsul dramei unei copilării nemiloase, petrecute în condiţiile cele mai precare. „Tu nici n-ai inimă”, îi zicea mama lui cînd el, traumatizat, şi-a zăvorît-o. Céline ştie: „Adevărata ură vine din adînc, vine din tinereţe, pe care ţi-ai pierdut-o fără să te poţi apăra, muncind din greu, dar ea e astfel încît crăpi din cauza ei”. Blîndeţea şi tandrețea au murit deci în el înainte ca două gloanţe rătăcite în Primul Război Mondial să fi provocat în sufletul şi în capul său noi răni, din care toată viaţa va curge sînge şi puroi. Şi un tinitus în ureche, pe viaţă, de cînd o grenadă a explodat în tranşee chiar lîngă el. Ochii lui, care încă din copilărie văzuseră prea multe, l-au făcut să devină medic şi să vadă, în aşa-zişii ani nebuni ai deceniului trei, acea *Călătorie la capătul nopții* care avea să-l facă celebru. O adevărată apocalipsă, plină de epidemii, de răni purulente, în limbaj suburban, un roman de debut plin de mînie şi o proză ameţitoare, ale cărei fraze se frîng uneori ca într-o ploaie de gloanţe.

Aici eroismul este descris ca violenţă pură şi laşitatea ca ultimul refugiu al umanului. În primăvara şi vara lui 1932, cînd Céline, care

lucrează ca medic al săracilor la Clichy, îşi încheie marele roman antirăzboinic, încearcă să se cureţe oarecum de mizeria şi de drojdia cărţii tratîndu-se cu aventuri. De fapt, inițial intenţionase să-i dedice romanul dansatoarei americane Elizabeth Craig, cu care tipul ciudat şi uscăţiv care era se combinase de ceva vreme, dar în timp ce citea șpalturile s-a întrebat dacă nu era mai bine să o dedice noilor dame. Un monstru mereu la pîndă, unul dintre cei care vor să se culce cu orice femeie pe care o consideră „drăguţă”.

Tema romanului este frica, frica în stare pură, panica aceea care face inima să galopeze. În scrisorile de amor pe care le scrie în paralel, joacă rolul neînfricatului, sau cel puţin încearcă. Tonalitatea este mereu aceeaşi: extazul faţă de orice „popou”, blesteme groaznice împotriva a tot ce este evreiesc sau comunist, comenzi pe un ton autoritar, complimente linguşitoare, printre care se strecoară sfaturi de igienă. Iubitelor lui le recomandă să pună gheara pe orice bărbat pe care îl prind în mreje, să-l stoarcă „senzual şi financiar”. Scrisorile sale se încheie cu un „Te iubesc foarte mult”. Ceea ce pentru el este ca abrevierea actuală „MfG”[*13]. În scrisorile către tînăra sa prietenă nemţoaică Erika din Breslau, cu care a locuit cîteva săptămîni pe Rue Lepic 9, adaugă uneori la sfîrșit un „Heil Hitler” sau un „Heil Göring”. Are impresia că e spiritual.

În septembrie, lucrurile sînt ceva mai încurcate. Elizabeth Craig e încă pe drum, marea carte care l-a chinut atît este gata, intervine plictiseala, aşa că o invită din nou la Paris pe Erika Irrgang, pasionala iubită din primăvară, ba chiar îi şi trimite prin mandat poştal 250 de franci ca să-şi poată plăti călătoria. Pur şi simplu nu mai poate trăi fără popoul ei, îi scrie el, „să încercăm să ne amuzăm puţin la Paris”. Ea e gata de plecare, însă primeşte o telegramă să nu mai vină, fiindcă el trebuie să meargă urgent la Geneva. De fapt, ce trebuie să facă e să se culce imediat – dar cu altă femeie. Cu cinci zile înainte de sosirea programată a Erikăi la Paris, Céline a făcut cunoștință, în după-amiaza de 4 septembrie 1932, în Café

de la Paix, cu profesoara de gimnastică Cillie Pam din Viena, în vîrstă de 27 de ani. O invită la plimbare, discută într-un amestec de franceză, germană şi engleză. În seara următoare merg împreună la braseria La Coupole în Montparnasse. Din acest moment, timp de două săptămîni îşi petrec serile şi nopţile împreună, fac plimbări, merg la cinematograf, merg la Moulin Rouge, merg în pat. Ea îi mărturiseşte că este căsătorită, că este evreică şi că are un fiu. Céline jubilează, pentru că libertatea nu-i este amenințată, şi găteşte paste. În 1932, antisemitismul lui Céline se oprește încă în pragul dormitorului. Cillie trebuie să se întoarcă la Viena. La despărţire, în gară, ea plînge. El nu.

Ea îi scrie imediat, în tren, o scrisoare înflăcărată. Iar el îi răspunde: „Ai un popou superb, de neuitat”. Cillie Pam va spune mai tîrziu că la restaurant și în pat Céline studia la fel de atent ceea ce i se oferea, antricotul și coapsele ei deopotrivă. Dar că nu prea se bucura nici de mîncare şi nici de dragoste.

*

Lee Miller devine tot mai cunoscută – ca fotografă. Stagiul ei ca model s-a terminat, ca şi cel de muză a lui Man Ray. S-a lăsat sedusă de Charlie Chaplin – după aceea l-a sedus pe Aziz Eloui Bey, milionarul egiptean. Iar în vara lui 1932, şi pe Julien Levy, elegantul ei galerist din New York, care îi organizează expoziții ca să o facă cunoscută și în patria ei. Aşa că pe 11 octombrie 1932 ea părăseşte Parisul, luînd trenul de Cherbourg din gara Saint-Lazare. Înainte de toate însă îl părăseşte pe Man Ray, marele fotograf, maestrul şi, acum, şi concurentul ei. „Am să te aştept întotdeauna”, îi scrie el, ea e iubirea vieţii lui. Îşi face un autoportret cu ştreangul de gît şi cu pistolul la tîmplă. În acest moment, ea se îmbarcă la Cherbourg cu destinaţia New York. Următoarea fotografie în care poate fi văzută o face tatăl ei, cu un declanşator automat: „Familia

Miller de Thanksgiving Day”. Aşa se încheie un an ameţitor, cu mulţi amanţi renumiţi, pentru acum destul de renumita Lee Miller – mîncînd curcan acasă, alături de iubitul ei *Papa*.

*

Dar Man Ray, cel părăsit? Începe lucrul la cel mai renumit tablou al său, *Îndrăgostiţii*. Vrea să picteze niște buze imense care plutesc pe cer. Şi vrea să o uite pe Lee Miller, amintindu-şi de buzele roşii ale predecesoarei ei, Kiki din Montparnasse. Odată, la un *party* al suprarealiștilor, ea își apăsase buzele proaspăt rujate pe gulerul cămăşii lui albe, fără ca el să observe. Seara tîrziu, cînd s-a dezbrăcat, a descoperit amprenta. Şi a fotografiat-o. Aceste fotografii le scoate acum din sertar, după ce Lee Miller l-a părăsit. „Una dintre fotografiile mărite ale acestor buze m-a urmărit ca un vis rămas în amintire”, spune el. O agață chiar deasupra patului său, o pînză imensă – lată de doi metri şi jumătate. Şi în fiecare dimineaţă, înainte de a pleca la atelier, pictează, în pijama, stînd în picioare pe patul în care pînă nu demult dormea Lee Miller, buzele lui Kiki din Montparnasse. Un fel de ritual de exorcizare. Dar tabloul nu vrea să-i reuşească.

*

Romanisches Café din Berlin vibrează în fiecare după-amiază şi în fiecare seară; aici domnește spiritul lumii în aceşti ani strălucitori dinainte de instaurarea întunericului, aici lumea este nimicită, salvată şi refăcută, aici pot fi văzuţi Kurt Tucholsky şi Joseph Roth, Erich Kästner și Max Beckmann, Gottfried Benn şi Alfred Döblin, Ruth Landshoff şi Claire Waldoff, Vicki Baum şi Marlene Dietrich, Lotte Laserstein şi Marianne Breslauer, Gustaf Gründgens şi Brigitte Helm. Femeile şi bărbaţii de la

celelalte 46 de mese sînt şi ei cunoscuţi. Cînd norii fascismului întunecă tot mai mult cerul şi străzile arată crepuscular, în Romanisches Café Mascha Kaléko priveşte într-o seară în gol. Degetele ei se joacă cu pălărioara roşie, părul ei, eliberat de pălărioară, e la fel de încurcat ca gîndurile ei. Nu ştie unde o să ajungă ea şi toate versurile care îi trec prin cap. E deja tîrziu, soţul ei, Saul, a plecat mai devreme, ca de atîtea ori, iar ea stă așezată, deschizîndu-și larg ochii și urechile, se lasă străbătută de zgomot, de frînturi de conversaţie, de vară, şi aşteaptă, poate se vor prinde cîteva cuvinte în vîrşele sinelui ei, se vor zbate şi vor deveni versuri. Iubeşte beţia, deşi ştie că preţul este trezirea ulterioară, ca în poezia ei „Dimineața următoare”:

M-am îmbrăcat. Tu-mi admirai picioarele.
Încă se simțea mirosul cafelei băute de mult.
M-am dus la uşă. Serviciul începea la nouă.

Într-adevăr, ea lucrează încă la Oficiul evreiesc pentru Ajutorarea Muncitorilor, încă e căsătorită, dar evident că între timp începe, noaptea, să se uite împrejur – şi tocmai această pendulare între deziluziile evadării şi aspirațiile de care e copleșită în căminul ei liniștit îi fac glasul atît de popular. Între timp, aproape toate ziarele îi publică poeziile cuceritoare, intitulate „Dragostea în marele oraş” sau „Duminică dimineaţa”, care povestesc cu atîta graţie despre micile tristeţi cotidiene, încît întreg oraşul face o pasiune pentru ele. Oare, se întreabă ea, luînd o înghiţitură din vinul roşu, dorul şi dezamăgirea se potrivesc între ele mai mult decît orice altceva pe lume? Dintr-odată, la masa ei apare Franz Hessel. Marele, renumitul „flâneur”. Scund şi chel, arată ca Buddha. În ochii săi căprui, pe faţa veselă şi în buzele pline se îmbină meditaţia extrem-orientală şi plăcerea epicuriană a gurmandului francez. Omul cu o ureche absolută pentru versul bine compus. Se prezintă ca lector la editura Rowohlt şi-i declară că de luni de zile decupează poeziile ei din *Vossische Zeitung*, din

Querschnitt şi din *Uhu*. „V-ați putea imagina, stimată doamnă Kaléko”, începe Hessel convorbirea în stilul său admirabil de demodat şi de complicat, „să publicați un volum cu poeziile dumneavoastră la editura noastră?”. „Luaţi loc”, răspunde Kaléko buimăcită, încercînd să-şi recapete stăpînirea de sine. Iar cînd Hessel o priveşte cu ochii lui calzi, amabili, spune doar: „Nu pot să-mi imaginez nimic mai frumos”. Comandă împreună încă un Pernod şi se apucă imediat să caute un titlu. Noaptea tîrziu, în drum spre casă, știe că primul ei volum de poezii va apărea în curînd şi că se va numi *Das lyrische Stenogrammheft. Verse vom Alltag* (*Caietul liric de stenograme. Versuri de zi cu zi*). Nu ştie ce să facă de atîta fericire. Dansează pe străzi, îmbătată de viitorul ei, ridică de pe trotuar o pană cenuşie pierdută de o mierlă şi şi-o pune la pălărioara roşie.

*

În toamna anului 1932, căsnicia lui Bertolt Brecht cu Helene Weigel intră în cea mai gravă criză. Brecht s-a jucat din nou cu focul. Pentru premiera noii sale piese, *Mama*, i-a dat ei rolul mamei, însă rolul servitoarei îl joacă Margarete Steffin, o tînără comunistă de 24 de ani din provincie, din Brandenburg, făcută exact din aluatul care îi place lui Brecht: fiică de muncitori care trăieşte pentru lupta de clasă, silitoare, încăpăţînată, devotată, pătrunsă de modestie, cu două codiţe, dar cu o singură misiune. Şi asta 24 de ore din 24, deşi e bolnavă de tuberculoză, deci repetiţiile, spectacolele, întîlnirile trebuie organizate în funcție de internările ei în spital sau în sanatorii. Pentru a putea să strălucească în primul ei rol de teatru, sadicul practicant Brecht i-a recomandat să ia lecţii de dicţie cu soţia sa, Helene Weigel. Aşa s-au cunoscut deci cele două femei, vorbind. Dar războiul lor va dura tot anul 1932 şi va fi dus mai degrabă în tăcere. La acest tablou se adaugă, să nu uităm, Elisabeth Hauptmann, cea mai apropiată colaboratoare, secretara şi muza lui Brecht.

Ea s-a retras de fiecare dată cînd maestrul i-a spus că trebuie să fie cu familia, dar acum e silită să privească cum rivala o depăşeşte, ajungînd direct în patul lui Brecht. Acesta nu are însă timp să se ocupe de şantierul complicatului său sistem de femei – iar ea se supune, ca de obicei. Brecht trebuie să-i oblige pe Helene Weigel şi pe copii să se mute de două ori, fiindcă vrea să o găzduiască în apartamentele sale pe Steffin, care tuşeşte încontinuu – iar Weigel încearcă să-şi protejeze familia de contaminare. Helene ştie şi că Steffin reprezintă un risc absolut pentru inima soţului ei. De cînd a cucerit-o în mai, în timpul unei cure în Rusia, unde a avut loc marea atracţie pentru comunista înflăcărată, Brecht a devenit imprevizibil. Liliacul a înflorit deja, e anotimpul care îl face să uite de sine, la fel şi privirea plină de dor a Margaretei. De acum Steffin îl însoţeşte peste tot, inclusiv la Utting, pe malul lacului Ammersee, unde la sfîrșitul verii va cumpăra pentru prima dată o casă cu grădină şi va încerca să pună la punct complicatul sistem de relaţii dintre familia lui şi iubita sa bolnavă. Numai că nu reuşeşte, iar Helene Weigel şi copiii pleacă mai devreme înapoi. După plecarea lor, Brecht şi Steffin îşi trăiesc pentru prima oară nederanjaţi de nimeni beţia dragostei în mica și drăguţa cabană, afară e lacul fermecător, lîngă casă se coc încet-încet perele, deasupra lor sînt norii, sus de tot[*14]. Această idilă, în mai în Rusia, în august în Bavaria Superioară, pare să fie trupeşte cea mai reuşită din cîte a avut Brecht. Scrie, plin de testosteron şi cumva obosit: „Să facem încă o dată ce am făcut de atîtea ori, asta e ceea ce ne uneşte”. Îi trimite un salut lui Hanns Eisler, pe care îl invită să vină la ei: „Nu vrei să arunci o privire în ochii albaştri ai lui Grete?”. Dar Hanns Eisler nu vine. Iar Margarete Steffin rămîne gravidă. Brecht vrea să o convingă să avorteze, din cauza bolii şi a situaţiei ei; pe deasupra, ea nu cîştigă destul ca să-şi poată creşte copilul. Bineînţeles că totul e cusut cu aţă albă, el se teme pur şi simplu ca nu cumva Helene Weigel să ceară divorțul. Şi să-și piardă astfel „camarada”, care se dedică numai lui, dorințelor lui și luptelor lui politice; un copil ar

complica imens lucrurile. Brecht o bate ore întregi la cap; ea plînge, el e neîndurător.

Steffin este traumatizată, căci a avortat deja în 1928 şi în 1930, prima oară chiar gemeni, deoarece a avut sentimentul că acei copii nu erau făcuți cu tații potriviți. De data asta însă e sigură. În schimb, Brecht este convins că pentru dragostea lor ar fi mai bine să renunţe la copilul comun. Şi Margarete Steffin acceptă plîngînd această logică masculină, cum se poate citi în fiecare dintre versurile ei din aceste zile:

Nici cea mai mare iubire nu ajută
Cînd este vorba de pîine.
Cînd n-ai de lucru, ai grijă,
Nu face copii pentru mîine.

Brecht are grijă în felul lui. Îi scrie Helenei Weigel scrisori de un cot, să nu se complice prea tare, că el o va iubi mereu şi aşa mai departe. În plus, profesional este extrem de ocupat în acest moment şi „se teme de conflicte de natură privată”. Soţiei sale îi oferă clasicele strategii masculine de evitare a conflictelor. Iar iubitei lui, ca recompensă pentru avort, îi oferă o operaţie chirurgicală la renumitul profesor Sauerbruch, la spitalul Charité, pentru plămînii ei mîncaţi de tuberculoză. Aşa că se va cufunda fără copii, dar cu un suflu nou, în anii întunecaţi. Brecht rămîne credincios devizei sale: „În caz de furtună, dispari”.

*

Pentru nazişti, Charlotte Wolff întruchipează treimea răului: ca evreică, socialistă şi lesbiană, este obligată să renunţe la postul de medic care se ocupă cu prevenirea sarcinilor la Casa de Asigurări din Berlin. Şeful ei îi comunică cu mare regret că, din cauza situaţiei politice, rămînerea ei pe post nu mai este posibilă. Ea încearcă să se descurce

lucrînd la un institut de tratamente electro-fizice din Neukölln. Dar după puţin timp, în toamna lui 1932, vede şocată de la fereastră hoarde de tineri în uniformă nazistă mărşăluind prin faţa institutului cu pancarte şi lozinci imense, pe care scrie clar ca bună ziua: „Moarte evreilor”. Charlotte, care ştie că are „o figură tipic evreiască”, se simte în siguranţă de acum încolo doar în spaţii închise şi alături de partenera ei, Katherine, care e înaltă, blondă şi nemţoaică. Nu merg niciodată ţinîndu-se de mînă: berlinezii poate ar fi tolerat-o spre sfîrşitul anilor ’20, dar acum, în 1932, asta ar fi o provocare cu un risc incalculabil. Frecventează amîndouă un curs de chiromanţie şi învaţă, în timp ce țara lor îşi schimbă tot mai mult înfăţişarea, că fiecare om are în palmele sale un peisaj ale cărui linii nu se modifică niciodată. Oare Charlotte poate citi deja în palma Katherinei semnele despărţirii? Tatăl Katherinei insistă ca aceasta să se despartă cît mai repede de iubita ei evreică, pentru propria-i siguranţă. Şi ea o face. Charlotte Wolff străbate ca amorţită ultimele săptămîni ale lui 1932.

*

Robert Musil notează în jurnalul său: „Eu sînt un om fără însuşiri, numai că asta nu se vede. Am toate sentimentele convenţionale bune, ştiu, bineînţeles, cum să mă comport, dar îmi lipseşte identitatea interioară”. De cîte ori îl vede stînd posomorît la masă, soţia lui, Martha, încearcă să folosească psihologia pozitivă şi îi strigă: „Un mic zîmbet!”. Dar muşchii rîsului sînt singurii muşchi pe care Robert Musil nu i-a antrenat niciodată, deşi e un splendid ironist. Şi totuşi, cu toată lipsa de chef de viaţă, cu toate blocajele cînd e vorba de scris şi cu toate sentimentele refulate, în toamna lui 1930 trimite cele 600 de pagini ale primei părți din romanul său *Omul fără însuşiri* editurii Rowohlt din Berlin. Cînd se întoarce de la poştă, Martha vede un fel de zîmbet pe faţa lui.

Un an mai tîrziu, familia Musil se mută de la Viena la Berlin; înţeleptul Musil presimte că în Berlinul anului 1932 va regăsi neliniştea anului 1913, pe care a descris-o în *Omul fără însuşiri*. Trăiesc amîndoi în Pension Stern, pe Kurfürstendamm. Dacă asta se poate numi trai. Bani nu au. Ea încearcă să încropească ceva pentru prînz, el stă la birou şi fumează ţigări fără nicotină. Martha e la fel ca la Viena: casnică, caldă şi liniştită. Iar el e tot ca la Viena: depresiv, rece şi coleric. Ea îl inhibă, dar în acelaşi timp îi protejează nervii sensibili de solicitările lumii din afară. El o iubeşte. La lumina sărăcăcioasă din pensiunea lor, cînd Martha doarme deja, Musil îi dăruieşte eroului său, Ulrich, o nouă formă de iubire, făcîndo să apară pe sora sa, Agathe. Uneori, i se confesează el în aceste zile psihologului Réne Spitz, dragostea lui pentru Martha are ceva fratern. În decembrie 1932 apare volumul al doilea, mai exact, prima parte din volumul al doilea al *Omului fără însuşiri*. În anunţul făcut de editură se spune despre Ulrich, eroul romanului: „Problema drumului corect îl trimite în împărăția de o mie de ani a iubirii – aici scriitorul recreează, în aventurile fraţilor Ulrich şi Agathe, mitul iubirii interzise, imaginea originară a oricărei mistici”. Şi cum o face! Ulrich îi explică surorii lui că istoria omenirii e „cel puţin pe jumătate o poveste de dragoste”. La care ea îi răspunde dragului său frate că povestea lor este „absolut ultima poveste de dragoste care poate exista. Noi o să fim un fel de ultimii mohicani ai iubirii”.

*

Berlin, noiembrie 1932. Lapoviţă, vînt, frig; ştirile din politică sînt tot mai ameninţătoare, trupele SA organizează marşuri pe străzi, intelectualii evrei vorbesc deschis despre emigrare. „Un haos dezgustător. Hitler, tot cu gura mare”, notează Klaus Mann pe 7 noiembrie în camera sa întunecoasă, în care miroase a aer stătut, din pensiunea Fasaneneck din

Charlottenburg. E într-o dispoziţie lugubră, bîntuie prin baruri şi bordeluri, se hrăneşte cu cîrnăciori reci la borcan, se întîlneşte cu foste amoruri şi e într-o căutare maniacă de cocaină. Într-o noapte, la cursa de şase zile, își vede fosta mare slăbiciune, pe Gustaf Gründgens, și întoarce capul înainte de a fi recunoscut. Dar asta nu ajută, căci noaptea are un vis „tandru" cu el, adevăratul Mefisto. A doua zi vin la el în vizită sora lui, Erika, și Annemarie Schwarzenbach, care e îndrăgostită fără rezerve şi iremediabil de ea; merg împreună la Kempinski să mănînce stridii şi să se joace de-a boema, în ciuda viitorului de coşmar care se întinde încet peste Berlin ca un nor negru, aducător de furtună. Înainte de asta, în vară, fuseseră la Veneţia, la elegantul Hôtel des Bains, unde trăiseră şocul după sinuciderea dragului lor prieten Ricki Hallgarten, fumaseră, băuseră, înotaseră, dar Klaus şi Annemarie nu reușiseră să-şi învingă tristeţea, ca şi aici, în acest oraş pe cale să se scufunde. Pe 11 iulie 1932, Klaus a scris la Veneția un text zguduitor despre Ricki Hallgarten, intitulat „Radicalismul inimii". Este de fapt un autoportret: „El a crezut că viaţa însăşi este un blestem, pe care nu-l mai putea suporta. În acelaşi timp, a iubit viaţa. S-a luptat din toate puterile pentru ca iubirea să învingă, şi nu acest întuneric".

În acest noiembrie sumbru Klaus Mann şi Annemarie Schwarzenbach se luptă la rîndul lor în Berlin pentru ca viaţa şi iubirea să triumfe. Ceea ce nu e uşor. Annemarie Schwarzenbach, un înger nemîngîiat, cunoaşte acum, în Berlinul îngrozitor de friguros, datorită fraţilor Mann, binefacerile morfinei, după plăcerile cocainei. „O doză mare la E.", notează Klaus mereu după vizitele la sora sa. Aceste prize sudează și mai mult trioul: Erika, cea puternică, mereu în mijloc, cu Klaus şi Annemarie, clătinîndu-se, de o parte şi de alta. Aşa iau seara droguri împreună, aparent uşor, dar dimineaţa viaţa este foarte diferită pentru fiecare dintre ei.

*

Alma Mahler-Werfel rezumă astfel situaţia generală a urmaşilor marilor scriitori germani: „Copiii lui Thomas Mann sînt homosexuali şi lesbiene, fiica lui Wedekind, o tîrîtură depravată, copiii lui Wassermann, risipitori şi curve”.

*

Moscova, 8 noiembrie 1932. Afară ninge uşor. La Kremlin, Nadia şi Iosif Stalin se pregătesc, fiecare în felul lui, pentru dineul oficial cu ocazia celei de-a cincisprezecea aniversări a revoluţiei ruse. Stalin semnează împreună cu Molotov listele cu răsculaţi, trădători şi suspecţi care urmează să fie executați a doua zi. Nadia face o baie. Se fardează chiar, ceea ce nu face de obicei, și îmbracă rochia neagră brodată cu trandafiri roşii pe care i-a adus-o sora ei Anna de la Berlin. Se învîrtește în faţa oglinzii. Sora ei bate din palme şi-i înfige un trandafir roșu în părul negru.

După ce termină lucrul, Stalin se alătură cercului său intim. Îmbrăcat în tunica roasă, cu părul încărunţit vîlvoi, se aşază morocănos la masa întinsă. În cinstea lui sînt mîncăruri din Georgia: miel, peşte sărat, ceva salată. Pe soţia lui nici n-o observă. Ea începe să flirteze cu vecinul. Şi să spună cu glas tare cît de mult o afectează ţăranii ucraineni care mor de foame.

Stalin, în faţa ei, bea votcă, pahar după pahar. După aceea se apucă să flirteze cu Galia Egorova, care se bucură vizibil şi nu se fereşte nici cînd Stalin începe să-i vîre bobiţe din miez de pîine în sîn. Șocată, Nadia observă totul de pe cealaltă latură a mesei. O apucă furia. Vorbeşte tot mai tare despre violenţa lui Stalin faţă de ţărani. El vrea s-o facă să se oprească, ridică paharul şi strigă: „Pentru nimicirea tuturor duşmanilor ţării! *Na zdarovie*!”. Toată lumea ridică imediat paharul – numai Nadia nu. El strigă la ea: „Hei, bea şi tu cu noi!”. Ea ripostează: „Pe mine nu mă

cheamă hei". Tăcere glacială. Toată lumea înmărmureşte. Nadia se ridică şi iese din sală. Soţia lui Molotov aleargă după ea, vrea să o liniştească; înăuntru, bărbaţii fac glume despre toanele muierilor isterice.

Cîndva, tîrziu în noapte, Stalin revine în locuinţa familiei. Nu se ştie exact dacă şi-a petrecut orele cu vecina de masă sau a rămas afară, în dacea, unde petrecerea a continuat. Se ştie doar că e atît de beat, încît se prăbuşeşte în patul său de campanie, în care preferă să doarmă stăpînitorul unui uriaş imperiu, departe de dormitorul soţiei sale. A doua zi, la ora 11, cînd se trezeşte din coşmaruri, menajera îl anunţă că soţia lui s-a împuşcat în timpul nopţii.

El se clatină. Aleargă spre camera ei, la celălalt capăt al coridorului. Ea e întinsă pe pat, e tot în rochia neagră cu trandafiri roşii. Din gură i s-a prelins un firişor de sînge. Lîngă ea, micul revolver Mauser pe care i l-a adus fratele ei de la Berlin. Pe podea, trandafirul veștejit căzut din părul ei.

„N-am reuşit să te salvez", se spune că ar fi suspinat el lîngă sicriul ei. Nu se simte vinovat. Se simte trădat. „M-a părăsit ca și cum aş fi un duşman", spune el. Şi adaugă: „Copiii o vor uita peste cîteva zile, dar eu sînt marcat pe viaţă". Jignirea pe care o reprezintă pentru Stalin suicidul soţiei sale distruge şi ultimul său rest de încredere în oameni. Începînd din 9 noiembrie 1932, vede peste tot numai complotişti care trebuie nimiciţi.

*

Alma Mahler-Werfel îşi însoţeşte soţul, pe Franz Werfel, într-un turneu de lecturi prin Germania. Îl urăște tot mai mult pentru că este evreu, pentru delicateţea și lentoarea lui. Pe 10 decembrie 1932 întîlneşte în Breslau un bărbat mai pe gustul ei: Adolf Hitler. În aceeaşi seară este organizat un mare miting. Alma îşi roagă soţul să meargă singur la întîlnirea cu cititorii. Goleşte o sticlă de şampanie în restaurantul hotelului

şi merge să-l vadă pe Hitler: „Am aşteptat ore întregi ca să-i văd chipul. Şi, într-adevăr, ce chip! Nu e ca ducele! E ca un efeb”. Alma perorează entuziasmată de discursul lui şi seara tîrziu, după ce soţul s-a întors în fine de la lectura lui. Cei doi îl întîlnesc pe Hitler, care stă în acelaşi hotel. Cu ochii strălucind, Alma îl întreabă pe Franz Werfel: „Cum ți se pare?”. La care Werfel răspunde: „Nu prea simpatic”.

*

Heinrich Mann duce în fine o viaţă liniştită; în decembrie 1932 s-a mutat împreună cu iubita lui, Nelly Kröger, pe Fasanenstraße 61, în Berlin. *Îngerul albastru*, ecranizarea romanului *Profesorul Unrat*, i-a adus un nou renume şi ceva bani. Acum povesteşte viaţa unei femei care servește într-un bar. Este, abia camuflată, viaţa lui Nelly Kröger. Vrea să-i dea titlul *O viaţă serioasă*. Nelly îi calcă costumele şi cămăşile, dar cînd le îmbracă, el preferă ca ea să nu apară lîngă dînsul, ar fi totuşi prea penibil. Atunci Nelly Kröger merge adesea la Rudi Carius, un comunist în vîrstă de 25 de ani, în cartierul Wedding. Heinrich Mann o ştie şi se pare că e bucuros că nu trebuie să se ocupe chiar de toate. A împlinit 60 de ani şi se simte cam obosit.

*

În decembrie 1932, Marguerite Respinger se căsătoreşte, dar nu cu Ludwig Wittgenstein, ci cu Talla Sjögren. Pe 28 septembrie 1930, la Konstanz, Wittgenstein dusese împreună cu ea un pachet la poştă, două pulovere pentru acest Talla. Atunci a simţit prima înţepătură de gelozie, justificată, după cum constată acum. Cu o oră înainte de cununie, Ludwig Wittgenstein o vizitează pe Marguerite acasă, la Viena. „Disperarea mea a ajuns la paroxism”, va scrie ea mai tîrziu, „cînd Ludwig m-a căutat şi mi-a

spus: «Te îmbarci pentru o călătorie pe o mare agitată». M-a implorat: «Rămîi pentru totdeauna legată de mine, aşa n-ai să naufragiezi». Ani de zile am fost în mîinile lui ca o ceară pe care el voia să o modeleze conform idealului său”. Acum lumînarea s-a stins.

*

În vara lui 1932, Ise Gropius şi amantul ei, Herbert Bayer, i-au spus soţului ei, Walter, despre relația lor. Cu dorinţa expresă ca ea să continue. Iar reacția lui Gropius, bătrînul maestru de la Bauhaus, reprezintă o capodoperă emoţională. El arată multă indulgenţă şi o înţelegere deplină. Faţă de soţia sa. Faţă de concurentul şi prietenul său intim. Faţă de soţia acestuia, care vrea să-i interzică soţului contactul cu copilul lor de trei ani. Se străduieşte să-i arate soţiei sale cît de rău îi pare pentru situaţia grea a amantului ei, care trebuie să-şi înşele atît soţia, cît şi mentorul. În decembrie 1932, Walter Gropius merge cu Ise la Arosa într-o drumeţie prin nămeţi. Ei îi place atît de mult regiunea, încît îşi întreabă soţul dacă nu ar putea să rămînă încă patru săptămîni acolo cu Herbert Bayer. Cu plăcere, spune Walter Gropius, dar poate numai paisprezece zile? Viaţa conjugală e o chestiune de compromisuri corecte. Iar dacă ai fost căsătorit cu Alma Mahler, cum a fost Walter Gropius, eşti un luptător experimentat.

*

La sfîrşitul lui 1932, June Miller mai vine o dată la Paris – ca să-şi salveze căsnicia sau să şi-o distrugă definitiv, nu se poate spune cu exactitate. Se instalează la Clichy, la Henry, care și-a dus în prealabil toate jurnalele şi manuscrisele la prietena sa Anaïs Nin, ca să nu le poată citi soția lui. Henry şi June se ceartă întruna, pînă la şase dimineaţa. Într-o zi vine şi Anaïs, se întinde îmbrăcată pe pat şi se uită cum soţii se îmbată şi

se porcăiesc. June trage concluzia definitivă – în timp ce Henry doarme, ea scrie pe o bucată de hîrtie de toaletă: „Te rog să înaintezi divorţul cît se poate de repede”. El lipeşte hîrtia în agenda lui – lîngă chitanţa pentru biletul de vapor pînă la New York, 799 de franci, pe care i-a plătit el, cu bani de la amanta lui, Anaïs. Cînd June vede agenda cu acest colaj, îşi ia geamantanul, se îndreaptă spre uşă şi îi aruncă, în batjocură: „În sfîrşit, acum ai şi ultimul capitol pentru noua ta carte”.

*1. Referință la ciclul *Morgue* (n. tr.).

*2. Un fel de jurnal de călătorie prin Pirinei cu multe povestiri (n. tr.).

*3. Vladimir Nabokov, *Scrisori către Vera*, traducere din limba engleză şi note de Veronica D. Niculescu, Editura Polirom, Iaşi, 2019, p. 22 (n. red.).

*4. *Ibidem*, p. 180 (n. red.).

*5. Vladimir Nabokov, *Rege, damă, valet*, traducere din limba engleză şi note de Veronica D. Niculescu, Editura Polirom, Iaşi, 2020, p. 312 (n. red.).

*6. *Delle* – teşitură (n. tr.).

*7. *Ehemann* – „soț” (n. tr.).

*8. „Sachliche Romanze” (n. tr.).

*9. *Dragă Scott, scumpă Zelda. Scrisorile de dragoste dintre F. Scott Fitzgerald și Zelda Fitzgerald*, Jackson R. Bryer şi Cathy W. Barks (eds.), traducere din limba engleză de Radu Pavel Gheo, Editura Polirom, Iaşi, 2022, p. 142 (n. red.).

10 *Ibidem*, p. 136 (n. red.).

11 *Liebe* – „dragoste” (n. red.).

*12. Erich Maria Remarque, *Întoarcerea din război*, ediţia a II-a, traducere din limba germană şi note de Sanda Munteanu, Editura Polirom, Iaşi, 2021, p. 302 (n. red.).

*13. Abrevierea folosită ca salut final în e-mailuri: *Mit freundlichen Grüßen* (Cu salutări cordiale) (n. tr.).

*14. Citat din poezia „Erinnerung an die Marie A.” (n. tr.).

1933

Cînd Margarete Steffin se trezeşte pe 1 ianuarie 1933 în spital după o noapte cu vise agitate, sora medicală îi aduce o cafea la filtru şi îi urează stereotipic „La mulţi ani”. Margarete ia o bucată de hîrtie şi un creion şi scrie un sonet pentru iubitul ei Bertolt Brecht: „Azi am visat că eram lîngă tine”. N-a fost un vis frumos. După ce o sedusese, își luase tălpășița.

*

Trebuie să mai facem o vizită la spital în această zi de Anul Nou, la Ruth Landshoff. Furioasă şi nerăbdătoare, zace într-un sanatoriu din Elveţia.

Ruth Landshoff este femeia care a întruchipat Berlinul anilor ’20 mai bine decît oricare alta. Născută în 1904 într-o familie de evrei din marea burghezie, Ruth Levy, cu privirea ei unică, scînteietoare, a jucat în aceşti ani toate rolurile posibile: mai întîi i-a fost model lui Oskar Kokoschka, apoi fotografului avangardist Umbo, a fost dansatoare, clientă fidelă în Romanisches Café şi în barurile de homosexuali din Schöneberg, a fost pilot de curse, actriţă în filmul *Nosferatu*, jurnalistă şi autoare a romanului *Die Vielen und der Eine*, text spumos despre viteza, beţia şi spiritul vibrant al perioadei cunoscute ca „The Roaring Twenties”, a cărei veritabilă eroină a fost. A jucat crochet cu Thomas Mann şi scat cu Gerhart Hauptmann, a avut legături cu Charlie Chaplin şi cu Mopsa Sternheim, cu Oskar Kokoschka şi cu Annemarie Schwarzenbach, cu Erika Mann, cu Josephine Baker şi, foarte mult timp, cu Karl Vollmoeller, impresarul secret al lui Max Reinhardt şi al lui Josef von Sternberg, a

cărui locuinţă din Pariser Platz era un epicentru al vieţii culturale din Berlin cînd în toate cafenelele şi barurile se instala plictiseala. Cele mai excentrice trei aristocrate europene de la sfîrşitul anilor ’20 sînt prietenele ei cele mai apropiate: marchiza Luisa Casati la Veneţia, Maud Thyssen la Lugano şi prinţesa de Polignac la Paris. Fotografa Marianne Breslauer face şi ea parte din cercul ei de prieteni, la fel ca și cuplul plin de glamour Lisa şi Gottfried von Cramm – iar editorul Samuel Fischer este unchiul ei. După ruperea logodnei cu un aristocrat englez, Ruth Landshoff face cunoştinţă la Hotel Adlon cu un distins bancher de la Reichs-Kredit-Gesellschaft cu un nume interminabil: contele Hans Ludwig David Wilhelm Friedrich Heinrich Yorck von Wartenburg. Din a doua seară, Ruth îi zice „Sohni”, iar în 1930 se căsătoresc deja – avîndu-i ca martori pe negustorul elveţian de artă Christoph Bernoulli şi pe vechiul ei prieten Francesco von Mendelssohn, combinat în această perioadă cu Gustaf Gründgens. Dar în toamna lui 1932 viaţa ei trepidantă cunoaște o oprire bruscă (ea este seismograful perfect pentru atmosfera anilor ’20). Ruth se îmbolnăveşte de tuberculoză osoasă şi are dureri atroce la coloana vertebrală. Este internată mai întîi într-o clinică din St. Moritz, apoi transferată într-o clinică specială din Leysin, la sud-est de lacul Geneva. Acolo e obligată să zacă la pat săptămîni întregi. Singura ei distracţie: să cînte în corul pacienţilor şi să-şi soarbă supa în sala de mese. Uneori, de exemplu de Crăciun, primește pacheţele cu ciocolată de la prietena ei Annemarie Schwarzenbach. Acolo, în cel mai îndepărtat colțişor al Elveţiei, pe 1 ianuarie 1933, Ruth Yorck von Wartenburg zace, cu dureri mari şi cu puţine speranţe, aşteptînd nerăbdătoare ca viitorul să i se deschidă din nou în faţă.

*

În seara de 1 ianuarie 1931, trupa de cabaret Die Pfeffermühle condusă de Erika Mann are premieră la München, la Bonbonniere, lîngă braseria Hofbräuhaus. Întregul program e o batjocură la adresa naţional-socialiştilor şi a spiritului lor mic-burghez. Printre oaspeţi: părinţii săi Thomas şi Katia, precum şi fratele Klaus. Pe scenă strălucesc Erika şi prietena ei Therese Giehse. Klaus Mann notează: „Trei dobitoci nazişti într-un colţ". Aceştia scriu tot ce aud.

*

În acest ianuarie, Helene Weigel se teme mai puţin de sfîrşitul Republicii de la Weimar decît de sfîrşitul căsniciei ei de aproape o mie de zile. Simte că soţul ei, Bertolt Brecht, ține la relația lui cu Margarete Steffin. El însă îi scrie, minţind ca o gazetă, de ce şi-a încartiruit amanta în apropierea locuinţei lor: „Cum ţi-am spus, şi cum am și crezut, locuinţa pentru Grete este o chestiune eminamente practică. Asta nu înseamnă nicidecum că trebuie să o avem în apropiere". Dar Helene Weigel nu pare convinsă. De aceea, a doua zi, Brecht reia chestiunea, cu atît mai mult cu cît oamenii de teatru şuşotesc despre sonetele cu două înţelesuri care circulă între Steffin şi Brecht, dar şi despre sarcina ei. Brecht scrie: „Dragă Helli, nu-ţi face griji din cauza asta. Ştii bine că îmi displace foarte tare să mă las condus de bîrfele sau de imaginația anumitor filistini". După patru ani de căsnicie, ea știe mai ales că soţului ei îi displace foarte tare să se lase condus de oricine altcineva în afară de sine.

*

Primul emigrant al anului 1933 este George Grosz, cel care a imortalizat Republica de la Weimar în desenele şi tablourile sale: burţile umflate, jobenele, dansatoarele goale, nebunia, sărăcia. Dar cine le priveşte cu atenţie vede şi sfîrșitul unei epoci. Cu puţin înainte de Crăciunul anului 1932, întorcîndu-se de la nişte cursuri ţinute în New York la „Art Students League”, pictorul îi spune soţiei sale, Eva, după cinci minute de la sosire, chiar pe cheiul din Bremerhaven, că s-a întors numai ca să plece definitiv. Academia de Arte i-a oferit un post fix – şi 150 de dolari pe lună. În ultimele luni, Eva Grosz a simţit că pentru familia ei viața e tot mai periculoasă. În tren, cînd George îi povesteşte înflăcărat despre viitorul lor la New York, ea îl îmbrăţişează şi spune: „Da, să mergem”. Abia ajunşi la Berlin, încep să-şi lichideze spaţioasa locuinţă de pe Trautenaustraße şi atelierul de pe Nassauische Straße. Împachetează toate lucrurile importante în containere care vor fi trimise peste ocean, iar pe restul le dăruiesc, căci funia se apropie de par. „A fost ca înainte de premiera unei mari drame sau ca înainte de începutul unei bătălii”, spune George Grosz. „Toată lumea tuşea nervoasă şi se uita încordată la ceas, pentru că în ziare scria în fiecare zi că eram în ceasul al doisprezecelea. Ce urma să vină după douăsprezece era doar sugerat, dar nu era nimic înălţător, nimic blînd pentru mine şi prietenii mei.” Eva şi George Grosz îşi încheie febril viaţa berlineză. Pe 11 ianuarie îşi duc copiii – Martin, de trei ani, şi Peter, de cinci ani – la mătuşa Evei, ca să-i poată aduce la New York în vară. Pe 12 ianuarie se îmbarcă la Bremerhaven pe pachebotul Stuttgart al companiei Norddeutscher Lloyd şi pleacă spre America. Pentru totdeauna. O presimt cînd motoarele duduie şi valurile înspumate cresc în urma lor, iar ţărmul jos al nordului Germaniei se vede ca o linie la orizont înainte de a dispărea.

*

Pe 14 ianuarie, la Dresda, Victor Klemperer scrie în jurnal aceste rînduri disperate: „Chinurile noului an sînt aceleaşi ca şi mai înainte: casa, gerul, pierderea de timp, pierderea de bani, imposibilitatea de a primi un credit, încăpăţînarea Evei în legătură cu construcţia casei şi disperarea ei tot mai accentuată. Chestiunea asta ne va ruina total. Văd sfîrşitul şi mă simt neputincios”. Ceea ce îl întristează cel mai tare este faptul că Eva, iubita lui soţie, care e o mare cîntăreaţă, nu ridică niciodată, absolut niciodată, capacul armoniului pe care i l-a cumpărat pe bani grei ca să se acompanieze. Îl lasă închis. A amuţit.

*

După ce Josef von Sternberg a plecat în Europa, Marlene Dietrich se simte părăsită la Hollywood și, peste iarnă, începe o aventură cu Mercedes de Acosta, care are mult succes ca dansatoare şi ceva mai puţin ca autoare de scenarii. În cercurile de la Hollywood, aceasta este cunoscută în primul rînd ca partenera lesbiană a Gretei Garbo. Se pare că tocmai asta o stîrnește pe Dietrich: să-i dea încă o palmă actriţei considerate mai celebră decît ea. Intenţionat se joacă cu identitatea şi orientările sexuale în costum şi cu lenjerie bărbătească – iar Mercedes de Acosta e sensibilă la aşa ceva de cînd Greta Garbo a plecat într-o lungă călătorie în patria ei, Suedia. Marlene găteşte pentru Mercedes (întotdeauna face cartofi prăjiţi pentru noile ei aventuri, numai pentru fetiţa ei, Maria, nu găteşte niciodată) şi îi trimite aproape zilnic flori albe. Lalelele aduc prea mult a falus, spune Mercedes, şi Marlene trece la trandafiri. Îi trimite şi halate, desuuri, balsamuri pentru păr, săpunuri şi prăjituri. Marlene Dietrich ca Delivery Hero. Pe 16 ianuarie se împlinesc deja trei luni, îi scrie Mercedes de Acosta, „de la noaptea aceea sfîntă şi plină de pasiune în care mi te-ai dat”.

Dar săptămînile sfinte se termină la întoarcerea Gretei Garbo din Suedia. Mercedes de Acosta se simte iar atrasă de ea şi încearcă să-i explice lui Dietrich: Garbo este „o servitoare suedeză cu faţa atinsă de strălucirea divină, interesată numai de bani, de sănătatea ei, de sex, mîncare şi somn”. Dar ea şi-a făcut o imagine dumnezeiască din această femeie: „Iubesc doar persoana asta pe care am creat-o eu, nu și persoana reală”. Marlene Dietrich are impresia că a mai auzit asta. Sună suspect de asemănător cu interpretarea sentimentelor lui Josef Sternberg pentru ea. Între timp, acesta s-a întors din Europa şi îşi intensifică avansurile.

Cînd Dietrich mai află şi că iubita ei a răspîndit detalii despre filmările cu Sternberg pe care ea i le-a destăinuit la adăpostul nopţii, îşi pierde răbdarea. Îi trimite o carte poştală seacă, prin care pune capăt scurtmetrajului ei lesbian de la Hollywood.

Dar, din acest moment, Mercedes de Acosta, femeia care le-a sedus atît pe Greta Garbo, cît şi pe Marlene Dietrich, nu știe ce să se mai facă cu atîtea adoratoare şi adoratori. (După război, Truman Capote va fi fascinat de extravaganta ei viaţă sexuală. El va inventa un joc, pe care îl va numi „hora internaţională”, în care regula e să se utilizeze cît mai puţine paturi pentru a pune în relaţie anumiţi oameni. Mercedes de Acosta va fi „atuul, căci poate fi combinată cu oricine, de la papa Ioan al XXIII-lea pînă la John F. Kennedy”.)

*

Pe 21 ianuarie, la Schauspielhaus din Gendarmenmarkt, la premiera piesei *Faust II*, Max Liebermann stă la două locuri distanţă de Bertolt Brecht. Pentru ultima oară, toți oamenii de cultură din Berlin par să se fi adunat ca să-l vadă pe Gustaf Gründgens în cel mai mare rol al său, diabolicul sfătuitor Mefisto. Publicul e în delir – entuziasmat, dar şi bulversat de fabricarea tulburător de actuală a omului nou, acel

„homunculus”, descrisă de Goethe. Spectatorii îl adulează pe Mefisto, întruchiparea răului cu aparenţă de bine, „intermediarul infernului”. În Mefisto interpretat de Gründgens, scrie Alfred Kerr în cronica sa din *Berliner Tageblatt*, se vede „cea mai puternică forţă a sufletului şi a spiritului”. „Gründgens devine din ce în ce mai mult îngerul căzut.” Iată cum te poţi înşela. Ascensiunea lui Gründgens spre cerul teatrului din anii ’30 e abia la început. Iar Alfred Kerr, cel mai original critic din Germania, va pleca peste trei săptămîni pentru totdeauna din această țară, cu aripile frînte.

*

Pe 25 ianuarie 1933, cînd Joseph Roth părăseşte Berlinul cu trenul de noapte, avînd ca destinaţie Parisul, e o despărţire definitivă. Dar, spre deosebire de toţi cei care ajung pentru prima oară în Franţa, Roth cunoaşte deja viaţa între două scaune și între două ţări, în pensiuni ieftine, ştie cum e să te hrăneşti zile întregi numai cu baghete şi cu vin roşu ieftin. Cînd cîștigă ceva bani cu articolele şi cărţile sale, trimite tot ce nu dă pe băutură la Viena, unde soţia sa Friedl este internată în spitalul de boli nervoase Am Steinhof, sau la Berlin, unde locuieşte amanta sa Andrea Manga Bell, cu cei doi copii ai ei. Aceasta din urmă nu este evreică, dar tatăl ei e cubanez, iar pielea tuciurie le face viața grea ei şi copiilor la Berlin. Ea îl urmează pe Roth mai întîi în Franţa, apoi în Elveţia; la Zürich, cuplul îl întîlnește pe Klaus Mann, aflat în trecere, care va nota în jurnalul său: „Joseph Roth (foarte cherchelit, monarhist şi cu capul în nori) cu draga lui negresă”.

*

Cartea antirăzboinică a lui Erich Maria Remarque *Pe frontul de vest nimic nou* e pentru nazişti un ghimpe în coastă. Iar autorul îi deranjează în mod deosebit. Pe 29 ianuarie 1933, exact cu o zi înainte ca Hitler să pună mîna pe putere, Remarque, care cu un an în urmă a cumpărat o casă în Ticino, își pune geamantanele încărcate în automobilul său Lancia şi merge fără oprire de la Berlin pînă la graniţa elveţiană. Acolo ninge; el le arată paşaportul vameşilor, care îl privesc bănuitor (dar poate e doar impresia lui) şi îl lasă să treacă. Ninsoarea se înteţeşte, dar Remarque simte că i s-a luat o piatră de pe inimă. La prima parcare din Elveţia, trage pe dreapta şi-şi aprinde o ţigară. Fumul se amestecă cu fulgii de zăpadă. Nu ştie exact ce va urma. Ştie numai atît: în sfîrșit ceva nou.

*

Pe 30 ianuarie 1933, cînd începe prăbuşirea, tînărul profesor asociat Dietrich Bonhoeffer ține în amfiteatrul Universităţii Friedrich Wilhelm, de pe bulevardul berlinez Unter den Linden, o conferință despre început, adică despre crearea lumii. Exact la jumătatea drumului dintre două locuri hotărîtoare, Reichskanzlei şi Reichstag, el vorbeşte – pare de necrezut – despre *Creaţie şi cădere*. Cînd ajunge la Cain, care îşi omoară fratele, devenind „primul distrugător”, cum îl numeşte Bonhoeffer, Adolf Hitler este numit de Hindenburg noul cancelar al Reichului.

Bonhoeffer vorbeşte printre rînduri despre începutul celui de-al Treilea Reich. „Lăudăroşenia că noi am fi stăpînii unui nou început nu poate fi concretizată decît în minciună”, spune el. Omul trebuie să suporte umilinţa de a nu putea să ia totul de la început, de a nu putea să recreeze totul. Iar aceasta este o învăţătură pe care trebuie să o tragem din căderea în păcat a lui Adam şi a Evei. Bonhoeffer lansează un apel către naţiunea aflată în pragul catastrofei, tună şi fulgeră de la catedră împotriva

credinţei că omul ar putea crea un om nou. Cînd gongul bate ora exactă, iar Bonhoeffer şi studenţii săi ies pe poartă, întîlnesc coloanele SA, cu torţe, defilînd triumfătoare spre Brandenburger Tor ca să sărbătorească această zi. Ziua în care cred că sînt în stare să creeze un om nou. Bonhoeffer priveşte îngrozit, cu ochii larg deschişi, masele în uniformă, cu torţe, cu feţele aprinse ca de beție, cum se rostogolesc pe străzi ca un torent de lavă.

*

Căderea în păcat revine pentru scurt timp pe pămînt. Întîmplător. Sau datorită providenței, după gustul fiecăruia. În atelierul din Paris al Tamarei de Lempicka, în fața ei stă ca model o femeie deosebit de frumoasă, care după o vreme, obosită, o întreabă dacă se poate duce la bucătărie să-și ia un măr. Se întoarce, goală, cu mărul, vrea să muște din el, cînd Tamara de Lempicka o oprește: „Stop! Nu te mai mișca. Acum arăți exact ca Eva. Ne mai trebuie doar un Adam”. Artista își aduce aminte că în intersecția din fața atelierului ei dirijează circulația un polițist foarte chipeș. Coboară în stradă în halatul de pictoriță și îl convinge să pozeze pentru ea evocînd frumusețea Evei, pe care va putea să o îmbrățișeze imediat. El urcă împreună cu ea, se dezbracă, își pune pistolul pe uniforma împăturită, o ia pe Eva în brațe și, timp de două ore, îi pozează pictoriței. *Adam și Eva* este cel mai frumos tablou al Tamarei de Lempicka, rece și cald în același timp. Noi știm că lîngă această pereche se afla un pistol încărcat. Pe scurt, o cădere în păcat foarte modernă. În spatele celor două nuduri, prima pereche de amorezi, se înalță spre cer zgîrie-norii actuali, aruncînd, după cum spune artista, „umbre de rău augur asupra acestui moment paradisiac, amenințînd să-l înghită, chiar dacă nu reușesc să-l distrugă cu totul”.

*

Joseph Goebbels notează pe 30 ianuarie, seara tîrziu, în jurnalul său: „Hitler este cancelar al Reichului. E ca în basme”.

*

Klaus Mann notează pe 30 ianuarie, seara tîrziu, în jurnalul său: „Hitler cancelar al Reichului. Îngrozitor. N-am crezut niciodată că e posibil. Țara tuturor posibilităților”.

*

La sfîrșitul lui ianuarie, scriitorul și jurnalistul Wolfgang Koeppen se află la München, unde scrie o piesă pentru cabaretul Die Pfeffermühle condus de Erika Mann și Therese Giehse. Motivul e simplu: adorata lui, Sybille Schloß, o actriță în vîrstă de 23 de ani, a fost primită în ansamblu și l-a rugat să-i scrie textul pentru un cîntec de cabaret. După o lungă așteptare istovitoare, el interpretează asta ca pe un semn al interesului ei erotic, scrie imediat textul și îi dă titlul potrivit: *Complexe.* E destul de spiritual. Tema: psihanaliza, Freud și sex-appeal-ul. În ajunul premierei, dîndu-și seama că Sybille Schloß nu va fi a lui și că își rezervă sex-appeal-ul pentru alții, Koeppen se întoarce la Berlin fără să fi obținut nimic. Îi scrie o scrisoare pe care nu i-o va trimite niciodată: „Cînd am plecat de la tine și am așteptat tramvaiul spre gară, în fața teatrului, ocazia era pierdută. Am stat golit, răvășit, suferind, de fapt amorțit de o durere surdă și împietrit”. Misiva, scrisă în trenul spre Berlin, se încheie astfel: „Mîine voi începe o nouă carte”. Iar pe aceasta chiar o va scrie, spre deosebire de toate celelalte cărți anunțate de Koeppen după război, numai că acel „mîine” va fi totuși un an mai tîrziu. Va fi o carte disperată despre

Sybille Schloß și despre sine și despre ocazia pierdută, cu un titlu lipsit de orice echivoc: *Eine unglückliche Liebe* (*O iubire nefericită*).

*

După emigrarea împreună cu soția sa, Eva, George Grosz a tras la micul hotel Cambridge din New York. Seara, ei se întreabă uneori dacă plecarea precipitată într-o țară necunoscută a fost o decizie corectă și necesară. Salariul primit de George pentru cursurile pe care le ține abia ajunge pentru a plăti hotelul, le e dor de copii, iar ziarele americane încă nu comandă ilustrații. Dar cînd, la sfîrșitul lui ianuarie, primește scrisori de la vecinii din Berlin, care îi scriu că poliția și SA l-au căutat în locuința goală și i-au devastat atelierul, George știe că a procedat corect. „I-am mulțumit în taină Dumnezeului meu pentru că m-a apărat și m-a călăuzit cu atîta grijă”. După doar cîteva săptămîni i se va retrage în mod oficial cetățenia germană – și în acest caz este primul; celelalte 553 de persoane publice care nu vor mai avea voie să fie nemți îl vor urma după puțin timp.

*

Compozitorul evreu Friedrich Hollaender, care a făcut-o celebră cu cîntecele sale pe Marlene Dietrich în *Îngerul albastru* și conduce acum ansamblul Tingel-Tangel, se întoarce cu soția sa, Hedi, de la Londra. În gara Anhalter, totul pare normal. Îi dă taximetristului adresa – Cicerostraße 4 – și taxiul pornește. Cînd ajung acasă, soacra lui e la fereastră, la etaj, și le face cu mîna. Însă, în mod ciudat, ea scutură din cap și le face semn să plece, după care închide fereastra. Nedumeriți, soții Hollaender rămîn în stradă, iar soacra coboară. Intră toți trei în cafeneaua din colț. „Sînt sus”, spunea ea. „Gestapoviștii răscolesc peste tot, rup

cărțile, taie tablourile. Mai întîi pe cele de Liebermann, acum și pe cele de Kollwitz. Cărțile poștale de la Else-Lasker Schüler cu steaua lui David pe obrazul tău." „Și acum ce facem?", întreabă Friedrich Hollaender. „Fugiți! Imediat!" Cheamă alt taxi și merg la gara Friedrichstraße, consideră că așa e mai inteligent. La jumătatea drumului sînt însă opriți, o hoardă de tineri SA blochează drumul. Hollaender simte că moare de frică. Soția lui, Hedi, îl acoperă cu paltonul ei larg ca să nu fie văzut, deschide geamul, scoate capul, își scutură pletele blonde și le strigă: „Heil, băieți!". Li se dă voie să plece. Cînd ajung la gară, văd că peste opt minute pleacă un tren spre Paris. Cumpără două bilete la vagonul de dormit, clasa întîi. Urcă în vagon. Controlorul îi cercetează cu atenție: mai întîi fețele, apoi biletele și după aceea pașapoartele. Le arată locurile, dar pașapoartele le reține. Trenul pornește, ei nu știu ce se întîmplă. Nu știu de ce controlorul le-a reținut pașapoartele. Ca să simuleze că nu le pasă, comandă o sticlă de riesling de Moselle și două pahare. Golesc sticla. Se culcă îmbrăcați în paltoane, ca să fie gata pentru orice. Cuprinşi de panică și dezorientați. După o vreme, țăcănitul uniform al roților în beznă îi adoarme. Îi trezesc primele raze de soare; trag cu precauție perdeaua și citesc: „Dames", „Liège". Nu-și pot crede ochilor, ce noroc au avut, au trecut granița! Iar cînd se apropie de Paris, controlorul le înapoiază pașapoartele: a fost pură amabilitate față de pasageri, spune el. Ca să nu fie nevoie să-i trezească la trecerea frontierei. „Ah, da, bineînțeles", spune Friedrich Hollaender, încercînd să-și ascundă ușurarea sub o frază banală. Coboară, încă amețiți, în Gare du Nord. Aud oamenii vorbind în franceză, aud trenurile care sosesc. Au reușit, într-adevăr! Se duc la hotelul Ansonia, „azil de noapte de lux cu candelabre de cristal și preșuri uzate, un cuib al refugiaților". În hol, soții Hollaender îl întîlnesc pe Billy Wilder, care e cu Hella Hartung – locuiesc la etajul trei, spune el. Și-a cusut banii în costum și are de gînd să-i cheltuiască în cele mai bune restaurante din Paris, adaugă pentru Friedrich Hollaender, „părînd absolut convins că alți bani nu vor

veni decît după ce a cheltuit tot”. La etajul cinci al hotelului, Friedrich Hollaender îi întîlnește pe actorul Peter Lorre și pe soția sa, Cilly, a căror ușă e aproape față în față cu cea a compozitorului Franz Wachsmann și a prietenei sale, Alice. La ei atmosfera e încărcată. „De altfel”, scrie Friedrich Hollaender, „moralul întregii colonii nu înceta să oscileze în mod ciudat între umorul pe care membrii ei reușiseră să-l salveze și o iritabilitate nou-dobîndită”. Iar cînd dispoziția refugiaților din Paris era deosebit de proastă și ultimele rămășițe de umor păreau să fie alungate de monotonie și de lipsa de perspective, atunci, relatează Hollaender în maniera lui caracteristică, puteai să mergi la o prostituată roșcată din Montparnasse, pe Avenue de Wagram: „Are un tarif special pentru emigranți. Poți să rămîi la ea toată noaptea, ca să-i vorbești despre Bayreuther Straße și despre micul lac din Grunewald”.

*

Cel mai de seamă critic teatral din Republica de la Weimar, Alfred Kerr, știe exact cînd a început pentru el ultimul act: în după-amiaza de 15 februarie, pe un ger de crăpau pietrele. Fiica sa, Judith, își va aminti: „În februarie 1933 am fost avertizați că urmează să i se ridice pașaportul. Nu știu cine ne-a telefonat. Cineva de la poliție. Tata zăcea la pat, avea gripă, dar mama i-a făcut imediat geamantanul și în două ore a și trecut granița în Cehoslovacia, cu febră mare”. După cîteva zile a plecat de la Praga la Zürich, unde și-a reîntîlnit soția, Julia, și copiii, Michael și Judith – care a trebuit să lase în țara lui Hitler iepurașul roz ce avea să dea titlul unui emoționant roman. Din Elveția au emigrat împreună în Franța. *Faust II* cu Gründgens a fost ultima piesă pe care Alfred Kerr a văzut-o și a discutat-o în Germania.

*

În februarie 1933, la Berlin, Else Lasker-Schüler, această poetă visătoare, prietenă cu Franz Marc, cu Karl Kraus și Gottfried Benn, autoarea unor poezii de dragoste de o extraordinară frumusețe orientală, însuflețită de credința nestrămutată în împăcarea dintre evrei și creștini, este urmărită și bătută în plină stradă de doi tineri membri SA. Își mușcă limba, rana e adîncă, din gură îi curge sînge. Trebuie să meargă la spital, unde limba îi este cusută. Nu mai poate vorbi.

*

Thomas Mann pleacă cu soția sa, Katia, într-un turneu de conferințe la Amsterdam, Bruxelles și Paris, unde vorbește la a cincizecea aniversare a morții lui Richard Wagner. Încă nu știe că este începutul exilului său. S-ar putea să fi bănuit însă, deoarece cu puțin înainte citise despre sine în *Völkischer Beobachter*: „Thomas Mann e un spirit francofil, convins de misiunea sa, marxist, cochetînd și cu centrul, extrem de pacifist și evreu prin alianță”.

*

Cînd Heinrich Mann a fost îndepărtat din funcția de șef al secției de literatură din Academia berlineză, a înțeles că va trebui să plece în curînd, dar cînd la o cină, pe 19 februarie, un fost secretar de stat prusac l-a avertizat că numele lui este pe lista execuțiilor plănuite de naziști, a știut că nu mai are timp de pierdut. A doua zi și-a pregătit fuga, elaborînd un plan amănunțit, împreună cu Nelly Kröger, noua sa parteneră. Momentul plecării a fost dimineața următoare. El a plecat doar cu umbrela, pe post de baston, fără bagaj, la gara Anhalter, avînd un bilet pînă la Frankfurt. A

rugat-o însă pe Nelly să urce în prealabil în trenul care aștepta la peron și să-i pună geamantanul în plasă. Apoi ea coboară rapid din tren, îl așteaptă pe Heinrich Mann pe peron și îi șopteşte la ureche că lucrurile se află pe locul rezervat. Cînd termină, vocea i se îneacă și începe să plîngă. Heinrich Mann o mîngîie ușor pe obraz și, la strigătul conductorului, urcă în tren și se așază ușurat sub geamantanul său. Rămîne peste noapte la Frankfurt, pentru ca totul să pară o călătorie în interiorul țării, iar a doua zi merge prin Baden pînă la Kehl, unde coboară. Își ia geamantanul și umbrela și, pe 22 februarie, trece granița pe jos. „Punctul de trecere a frontierei Pont du Rhin”, scrie pe ștampila din pașaportul său. Nu are nimic de declarat la vamă. Grănicerii nu știu cine este cel pe care tocmai îl lasă să treacă. Îl salută cu „Heil Hitler” și îl lasă, clătinînd din cap, să intre în țara inamicului tradițional. În trenul franțuzesc care îl duce la Toulon, Heinrich Mann notează lapidar în agendă, în ziua emigrării, un singur cuvînt: „plecat”. Cînd *Völkischer Beobachter* află despre fuga lui, comentează: „A dispărut fără urmă fostul trompetist al Academiei din Noiembrie”. În jurnalul prietenului său Wilhelm Herzog, care îl ia din gară la Toulon, putem citi: „Toulon. Heinrich Mann. A scăpat, norocos, din al Treilea Reich. Rîde, se bucură ca un copil”. Heinrich Mann nu se va mai întoarce niciodată în Germania.

*

Pentru Nelly, partenera sa, plecarea a fost mult mai complicată. Imediat după dispariția lui Heinrich Mann, poliţia le-a percheziţionat locuinţa. Nelly a fost arestată şi interogată. Nu se descurcă nicidecum, nu reuşeşte să lichideze gospodăria comună şi să-i transfere banii lui Heinrich în Franţa – în aceste zile de frică şi panică, la dependenţa ei de alcool se adaugă dependenţa de medicamente. Revenindu-şi după o comoție cerebrală suferită fie în arest, fie din cauza unei căzături cînd era

beată (nici măcar lui Heinrich Mann nu i-a spus cum s-a întîmplat), Nelly Kröger se hotărăşte să fugă şi ea din Germania. Nu vrea totuşi să plece singură, ci împreună cu Rudi Carius, tînărul ei amant, un luptător comunist din cartierul berlinez Wedding, care e urmărit de SA. Cîteva zile se ascund în cuterul familiei, amarat în portul Sassnitz de pe insula Rügen, aşteptînd un vînt prielnic.

Cînd află că vîntul o să bată dinspre est/sud-est, închiriază o iolă pentru o mică plimbare. Se prefac că vor să facă o excursie, îşi iau un coş pentru picnic. Cînd ajung însă la limita apelor teritoriale germane, pur și simplu îşi continuă drumul. Vîntul suflă şi mica lor barcă îi duce pînă la Trelleborg, în Suedia. Heinrich Mann le transferă bani la Copenhaga ca să-şi poată continua drumul spre Franţa.

*

Abia eliberat din închisoare, Carl von Ossietzky, editorul revistei *Weltbühne*, se gîndeşte să se despartă de soţia sa, Maud, total dependentă de alcool. El s-a îndrăgostit de Gusti Hecht, nimeni alta decît autoarea recentului bestseller *Muss man sich gleich scheiden lassen?* (*Chiar trebuie să divorţezi imediat?*). Pînă la urmă însă, Ossietzky urmează sfatul prietenei sale şi rămîne lîngă soţie. Pe 27 februarie aude la radio, în locuinţa prietenei sale, Gusti, despre incendierea Reichstagului. Gusti îl sfătuieşte să dispară imediat, dar el îi spune că mai întîi trebuie să treacă pe acasă pe la soţia sa. Maud îl îmboldeşte şi ea să fugă rapid, zicîndu-i că se află în mare pericol din cauza articolelor lui socialiste şi pacifiste. Cu puţin înainte îl numise pe Hitler într-un articol „un ipochimen în pijama, laş şi efeminat” şi pe Goebbels un vierme de brînză isteric. Dar Carl von Ossietzky vrea deocamdată să mai aştepte. Oare ce e în capul lui? Nu ştie cum şi-ar putea susţine familia din străinătate și are multe datorii. Nu ştie cum să achite șederile în sanatoriu pentru soţia lui dependentă de alcool şi

se gîndeşte că moralmente nu are dreptul să o lase singură cu boala ei. Ceea ce ştie este că nu vrea să părăsească oraşul în care trăieşte Gusti. În plus, încă mai crede că social-democraţii şi comuniştii vor opri ascensiunea naziştilor. Stă în bucătărie, adîncit în gînduri, cînd soneria sună: în faţa uşii, doi poliţişti. I se permite să mai mănînce o felie de pîine cu unt, după care e ridicat. Îi spune lui Maud: „Mă întorc curînd". Este dus mai întîi la închisoarea din Spandau, apoi în noul lagăr de concentrare din Sonnenburg, lîngă Küstrin, unde este chinuit şi torturat săptămîni întregi. Soţia lui o trimite pe fiica lor la un internat în Anglia şi se cufundă în alcool. Iubita lui, Gusti Hecht, organizează un „Cerc al prietenilor lui Ossietzky", care le sprijină financiar pe Maud şi pe fiica lor şi intră în contact cu arestatul.

*

În lagărul de concentrare din Sonnenburg suferă şi Erich Mühsam, eroul Revoluţiei din Noiembrie şi luptătorul comunist. Pînă de curînd își vizita tovarăşii de luptă închişi aici, acum e și el printre ei. Încearcă să suporte ca un martir chinurile, bătăile, frica de moarte, torturile. Pe 27 februarie strînsese în sfîrșit destui bani ca să poată cumpăra pentru el şi pentru soţia sa, Zenzl, bilete de tren pînă la Paris. Dar în noaptea cînd flăcările se ridicau deasupra Reichstagului, alungînd întunericul, naziştii l-au arestat. Pe 10 aprilie, Zenzl are voie să-l viziteze cîteva minute în lagăr. Își găseşte soțul iubit „batjocorit şi bătut". Merge la procurorul suprem şi obține să fie transferat în penitenciarul Plötzensee. Acolo e singur în celulă. Mühsam desenează pentru soţia sa o carte ilustrată. Copilărească, naivă şi totuşi expresionistă, anarhie autentică. Un ultim apel la forţa iubirii.

*

Pe Hardenbergstraße 1a, Bertolt Brecht îşi împachetează cele mai importante manuscrise. Pe 27 februarie, cînd arde Reichstagul, se ascunde împreună cu Helene Weigel la Peter Suhrkamp. Pe 28 februarie pleacă amîndoi cu trenul la Praga, iar de acolo la Viena, unde ajung sîmbătă, 4 martie 1933. Locuiesc la sora Helenei Weigel. De acolo, Brecht pornește spre Elveția, în recunoaștere. Ar vrea să se stabilească la Lugano, nu doar pentru climă, ci și pentru că acolo, în sanatoriul pentru bolnavi de plămîni din Agra, se reface după operații iubita sa, Margarete Steffin.

*

În seara de 27 februarie 1933, teatrul Münchner Kammerspiele petrece carnavalul la Regina-Palast-Hotel. Toată lumea e costumată şi poartă măşti, e cumva ameninţător şi totuşi liniştitor să nu ştii cu cine dansezi. Un clovn zîmbăreț o invită pe Erika Mann la un tangou; cei doi fac piruete pe ringul de dans, cînd, deodată, el îi şopteşte la ureche: „Arde Reichstagul”. Ea îi răspunde spontan: „Lasă-l să ardă”. Dar, după numai cîteva secunde, îl întreabă pe misteriosul clovn: „Cum aşa?”. Dintr-odată, toţi cei de pe ringul de dans, clovni, arlechini, doamne veneţiene şi piraţi, încep să strige: „Arde Reichstagul!”. Erika Mann nu va afla niciodată cine a fost clovnul care, în lunea carnavalului din 1933, a fost primul care i-a spus adevărul.

*

Cînd află că arde Reichstagul, Alfred Döblin îşi face imediat bagajul. Pe 28 februarie, în zori, ia trenul spre sudul Germaniei, cît se poate de departe. Coboară din tren şi îşi continuă drumul pe jos. Trece prin ultimul

sat german şi ajunge cu inima zvîcnind, peste o pajişte, în Elveţia. După cîtva timp vine şi soţia sa, Erna, iar mai tîrziu vin şi copiii. Emigrează cu toţii la Paris.

La Paris ajunge și Yolla Niclas, amanta evreică a lui Alfred din anii ’20, căreia Erna Döblin îi interzisese să mai pună piciorul în casa lor. Ea lucrează ca fotograf şi află de la alţi emigranţi numărul lui de telefon. Îl sună. Alfred Döblin e fericit, dar şi speriat. O roagă să nu-l mai sune, n-ar mai putea suporta ca Erna să-i facă viaţa un iad. Yolla Niclas înţelege în acest moment că emigraţia nu schimbă cu nimic condiţiile pentru ca o dragoste să crească – sau să se veștejească.

*

Kurt Wolff şi Helene Mosel, încă îmbătaţi de vara petrecută pe litoralul mediteraneean, trăiesc o iarnă turbulentă la Berlin. Locuiesc mai întîi la sora fostei soţii a lui Kurt. El se întîlneşte cu toţi vechii cunoscuţi şi cu toate vechile amante şi se năpusteşte, după lunile de singurătate în sudul Franţei, în societatea agitată din Berlin, sperînd să primescă un post de director la radio. Helene stă de obicei acasă şi scrie – două edituri, Rowohlt şi Ullstein, se interesează de cartea ei *Hintergrund für Liebe* (*Fundal pentru iubire*), pe care a scris-o vara trecută la masa verde din grădina din Saint-Tropez. Dar norii de deasupra Berlinului atîrnă tot mai jos. Helene îi scrie fratelui ei, Georg, pe 26 februarie: „Ceea ce aud, văd și simt aici este o beţie colectivă, o nebunie colectivă, o psihoză de masă, o atmosferă care aminteşte de 1914”. În noaptea următoare, pe 27 februarie, cînd arde Reichstagul, ea și Kurt încep să-şi facă bagajele. Pe 1 martie îşi iau adio de la toţi prietenii. Seara se urcă în trenul de Paris, unde ajung pe 2 martie. Kurt Wolff, editorul lui Kafka şi al lui Trakl, a fost deci şi el nevoit să emigreze. Iar Helene, partenera lui evreică, cu atît mai mult.

La sfîrşitul lui martie se căsătoresc la Londra. Helene Mosel devine Helen Wolff.

*

Demiterea lui Konrad Adenauer în martie 1933 din postul de primar general al Kölnului este rezultatul unei campanii de defăimare care dura de cîţiva ani. În 1929, NSDAP se prezentase la alegeri cu lozinca „Jos cu Adenauer”. Motivele invocate sînt că a făcut speculaţii la bursă, este credincios, îşi petrece concediile în Elveţia, cîştigă prea mult şi e prea amabil cu evreii. Organul NSDAP *Westdeutscher Beobachter* găseşte în fiecare săptămînă un nou scandal, mai ales din octombrie 1932, de cînd oraşul Köln a fost declarat oficial insolvabil. În primăvară, în condiţiile în care sînt mii de şomeri, iar atmosfera este încinsă la culme, luptele de stradă între SA şi militanţii Frontului Roşu sînt la ordinea zilei. Cînd Hitler vine la Köln în campanie electorală, Adenauer dă jos drapelele cu svastică arborate de NSDAP – dar sînt ultimele lupte de apărare. Înainte de alegerile comunale, nici un adversar al naziştilor nu mai e în siguranţă, asasinatele se ţin lanţ, telefonul din locuinţa lui Adenauer sună neîntrerupt şi voci anonime le transmit lui, soţiei şi fiilor că în curînd vor fi lichidați. Membri SA intră cu forţa în locuinţa lui de serviciu de pe Max-Bruch-Straße şi se distrează făcînd baie în cada lui Adenauer. Pe stradă, vechi cunoştinţe nu mai răspund la salutul său sau al soţiei sale. Adenauer a devenit indezirabil în propriul său oraş. Îşi dă seama că trebuie să acţioneze rapid. Pe 12 martie sînt alegerile comunale; cu o seară înainte, soții Adenauer îşi duc copiii la spitalul Caritas din Hohenlind, aflat sub protecţia Bisericii Catolice. NSDAP cîştigă alegerile, iar Adenauer este scos din funcţie; se refugiază mai întîi la Berlin, în locuinţa la care are oficial dreptul ca preşedinte al Consiliului de Stat al Prusiei, dar este demis şi din această funcţie. Îşi aduce atunci aminte de un fost coleg de

şcoală, Ildefons Herwegen, abatele mănăstirii Maria Laach, care acceptă să-i ofere protecţie în spatele zidurilor înalte ale abației. Adenauer ia imediat trenul spre Eifel şi se cufundă în teamă şi pesimism, salvat, dar disperat: „Dacă n-aş avea familia şi convingerile mele religioase", îi mărturiseşte în 1933 unui prieten din chilia sa, „de mult aş fi pus capăt acestei vieţi care chiar nu mai merită să fie trăită".

*

Romanistul Victor Klemperer, care aşteaptă din minut în minut să fie dat afară din universitate, iar pe străzile din Dresda e ocolit de toate vechile cunoştinţe fiindcă este evreu, mai are un singur refugiu: filmul; de data asta vede la cinematograful Capitol pelicula *Grand Hôtel* după romanul lui Vicki Baum *Menschen im Hotel* (*Oameni în hotel*) – cu Greta Garbo. „Îmi place foarte mult la cinematograf, mă distrage de la prezent", notează el pe 12 martie. Dar soţia lui se lasă prea rar distrasă cu el: „E greu să o conving pe Eva să meargă cu mine. Iar dacă nu-i place şi stă acolo nefericită, nu-mi face nici o plăcere".

Vicki Baum a părăsit şi ea Germania, încă din 1932, împreună cu soţul ei, dirijorul Richard Lert, şi cu cei doi fii ai lor. În America au devenit *oameni în hotel*. Dar în momentul cînd Victor Klemperer vede ecranizarea cărţii ei, ea este deja cineva la Hollywood, locuieşte într-o vilă albă pe o colină, mai sus de Santa Monica. În curînd toate cărţile ei vor fi scoase din bibliotecile şi librăriile germane, căci, potrivit organizaţiei „Kampfbund Deutsche Kultur", ea este nu doar „evreica Vicky Baum-Levy", ci și „o scriitoare a asfaltului, care face în străinătate agitaţie împotriva Germaniei naţionale". În *Vanity Fair* se publică o *homestory* despre noua ei locuinţă de pe Amalfi Drive 1461, Hollywood Hills, prezentată însă ca „o casă germană a unei familii germane".

*

Pe 13 martie îşi părăsesc patria Erika şi Klaus Mann, în aceeaşi zi, dar îndreptîndu-se în direcţii diferite. Imediat după luarea puterii, naziştii i-au închis Erikăi cabaretul Die Pfeffermühle, iar presa lor face spume la gură. Erika a mai mers o dată la vila părinţilor din München ca să pună la adăpost documente importante ale tatălui ei – în primul rînd, manuscrisul *Iosif şi fraţii săi*. De acolo se îndreaptă cu automobilul spre Arosa. Prietena ei, Therese Giehse, dispare în timpul unei repetiţii la teatrul Kammerspiele, mergînd mai întîi în Austria, iar de acolo la Erika, în Arosa. Cînd Erika se urcă în automobil, Klaus Mann îşi face şi el bagajele, mai petrece o oră de intimitate cu Herbert Franz, iubitul său din acel moment, în căminul gol al familiei de pe Poschingerstraße, apoi ia trenul de noapte spre Paris. Ajungînd acolo pe 14 martie, închiriază la etajul patru de la Hôtel Jacob o cameră pentru o lună, scoate jurnalul din geamantan, trage o linie sub cele scrise anterior şi notează, cu mîna încordată, în diagonală pe toată pagina: „Începutul emigraţiei”. Primul său gînd şi primul său vis din exil: Erika, sora lui. „Senzaţia de singurătate se instalează numai cînd ea nu e aici.” Asta trebuie să fie iubire.

*

Pe 17 martie, autoritățile municipale naţional-socialiste din Dessau ordonă o percheziţie la locuinţa profesorului de la Bauhaus Paul Klee şi a soţiei sale, Lily. Sînt confiscate numeroase desene şi documente. Atelierul este răsturnat cu susul în jos. Se presupune că Paul Klee ar fi în realitate un evreu din Galiţia. Ca urmare, familia Klee se mută la Düsseldorf, unde el ocupă o catedră de pictură. Pe 21 aprilie este scos de la catedră fără preaviz.

*

Tot pe 17 martie, Walter Benjamin părăseşte Berlinul cu trenul de noapte de Paris. În ultimele săptămîni a zăcut într-un fel de letargie, abia dacă a ieşit pe uşă şi n-a deschis decît celor care se anunţau în prealabil. Acum şi-a făcut bagajele şi a pornit spre oraşul făgăduinţei. I-a scris însă din timp prietenului său Felix Noeggerath, întrebîndu-l dacă poate să-l găzduiască din nou în Ibiza. Trebuie să plece neapărat.

*

Pe 23 martie, Klaus Mann o vizitează pe Käthe von Porada în locuinţa ei pariziană, la o mică recepţie în onoarea pictorului Max Beckmann, pe care ea îl venerează. Imediat ce pictorul se întoarce la Frankfurt, la soţia sa, Quappi, este concediat din postul de profesor de pictură de la muzeul Städel. Începe lucrul la tripticul monumental *Abfahrt* (*Plecarea*) – redînd durerea despărţirii, transpusă într-o lume mitologică. El va mai rezista însă cîţiva ani pînă să părăsească definitiv Germania.

*

Bertolt Brecht locuieşte în Lugano la Hotel Bellerive, chiar lîngă lac. În faţa uşii cresc palmieri. Urcă aproape zilnic pînă la Agra, la sanatoriul unde este internată Margarete Steffin. Cînd ea nu tuşeşte, stau amîndoi pe şenzlonguri în faţa balconului ei şi visează la viitor. Locul e pitoresc, cu vedere spre sud asupra ambelor braţe ale lacului Lugano, tronînd peste lumea de jos şi, din cîte se pare, şi peste problemele ei. Margarete Steffin zace deci aici cînd Hitler devine cancelar al Reichului, cînd arde Reichstagul, cînd intelectualii evrei trebuie să emigreze din Germania. Şi Brecht e mai mereu lîngă ea, iar cînd sînt despărţiţi îşi scriu sonete; sînt

cele mai frumoase şi mai fără perdea din cîte și-au scris. În erotomania sa, Brecht nu e afectat nici de emigrare.

Împreună merg în vizită la Hermann şi Ninon Hesse, în apropiata Montagnola – Steffin cochetă, cu rochie şi pălărie, Brecht, ca de obicei, în haine de muncitor, cu trabucul în colţul gurii.

La începutul lui aprilie, cînd Helene Weigel vine şi ea în Ticino cu copiii, Barbara şi Stefan, îşi dă imediat seama că Brecht nu a renunţat la relaţia sa şi se gîndeşte din nou la divorț, cu sau fără emigraţie. Deocamdată se hotărăşte să accepte propunerea unei prietene și merge cu copiii în Danemarca. Ce frumos spune Bertolt Brecht: „Sînt un om pe care nu puteţi conta”.

*

Între timp, Katia şi Thomas Mann au ajuns şi ei la Lugano, în Elveţia sigură, dar, după cum scrie fiica lor, Erika, „fugari, nefericiţi, dezorientaţi”. Se întîlnesc şi ei cu Hermann Hesse şi cu soţia sa, Ninon. De asemenea, cu Erich Maria Remarque, care vine din Porto Ronco. Numai pe Bertolt Brecht nu vor să-l vadă; acesta solicită o întîlnire, dar Thomas Mann nu are chef de el.

*

În galeria bărbaţilor celebri ai Almei Mahler-Werfel, lîngă Gustav Mahler, Oskar Kokoschka, Walter Gropius şi Franz Werfel, putem să adăugăm un al cincilea, care se distinge de ceilalți prin două însuşiri: în primul rînd este preot şi în al doilea, din 1933, este cel mai mare expert din Austria în procese de anulare a căsătoriei. Asta probabil a atras-o în mod deosebit pe Alma Mahler-Werfel. Iar în martie 1933, cînd Franz Werfel pleacă în Italia ca să scrie, soţia sa de 54 de ani îl alege drept

confesor tocmai pe acest Johannes Hollnsteiner, în vîrstă de 38 de ani. Alma Mahler-Werfel e încîntată de balansoarul catolic al păcatului, de alternanţa liniştitoare dintre păcat şi iertare, iar acest tînăr călugăr augustinian, canonic al abației Sfîntul Florian, pare să fie persoana ideală pentru le rezolva pe amîndouă aproape în același timp.

Într-adevăr, Alma Mahler, care suferă zilnic din pricina a ceea ce i se pare evreiesc la soţul ei, face o puternică pasiune pentru confidentul ei spiritual. Ea scrie în jurnal: „Noaptea incredibil de lungă a acestei ierni a făcut loc unei presimţiri a primăverii cu vîntul ei cald din sud. E aproape de nesuportat". Îşi scurtează şederea la Werfel, care lucrează în Italia la *Cele patruzeci de zile de pe Musa Dagh*, întorcîndu-se la Viena. Pe 5 martie anunţă plină de mîndrie: „J.H. are 38 de ani şi încă nu a cunoscut FEMEIA. Pe mine mă priveşte altfel şi eu mă binecuvîntez pentru asta. Mi-a spus: «Niciodată nu m-am apropiat atît de tare de o femeie. Tu eşti prima şi vei fi și ultima»".

Chestiunea nu trece neobservată. Automobilul lui Hollnsteiner este parcat aproape zilnic în faţa casei lui Werfel, pe Hohe Warte, iar Alma merge la slujbele lui ori de cîte ori are posibilitatea. Alma notează recunoscătoare că duhovnicul ei trăiește în întregime aici și acum și că are multă înțelegere pentru „viața ei păcătoasă din trecut". Dar preotul cu faţă de puștan şi cu ochelari cu ramă metalică pare să favorizeze în general o interpretare destul de liberă a moralei sexuale catolice. I-a explicat Almei că legămîntul de castitate în sensul cel mai strict nu se aplică decît în momentele în care porți sutana. Iar ei îi face plăcere să-l creadă: „El niciodată n-a pronunţat cuvîntul «păcat» – ar trebui să fiu eu mai catolică decît papa? Fiecare dintre noi este legat: el de Biserică, eu de Werfel". Aşadar, un echilibru de forţe. Ea îi scrie: „Te iubesc, iubesc influenţa ta asupra lumii şi asupra mea. Mi-e dor de tine". Alma Mahler-Werfel este din nou femeia pe care partenerul vrea să o vadă în ea. La fel ca pe Mahler, Gropius, Kokoschka şi Werfel, îl face şi pe Johannes Hollnsteiner

să creadă că ea întruchipează ceea ce şi-a dorit el dintotdeauna. Şi fiindcă e atît de frumos pe pămînt, Alma îl roagă să o ţină de mînă cînd va trebui să urce spre cer. Oare se gîndeşte şi că amantul ar putea declara nulă inclusiv căsătoria ei?

*

Cifra 7, îi scrie Lotte Lenya lui Kurt Weill, este cea care îi poartă noroc. Nici vorbă să-şi piardă această credinţă pentru că nu cîştigă nimic la ruletă în Monte Carlo nici cînd mizează pe 7. Nu, faptul că Weill i-a cumpărat o casă la numărul 7 pe Wissmannstraße este de bun augur. Şi, în plus, în 1933 se împlinesc şapte ani de cînd sînt căsătoriţi. Așa îi scrie ea optimistă de la Marea Mediterană, unde iroseşte în cazinouri banii de la Kurt Weill împreună cu amantul ei Otto Pasetti, jucînd după metode pretins sigure. Dar pe Wissmannstraße 7, la Kleinmachnow, lîngă Berlin, unde locuieşte acum – se înţelege – singur, Kurt Weill primește şi alte scrisori: „Evrei ca dumneata nu sînt bine-veniţi aici”. Şi alte chestii, pe care nu le citează din pudoare. Cînd reprezentaţia de la Magdeburg cu noua sa piesă *Silbersee* (*Lacul de argint*) este sabotată de bătăuşi SA, Weill trage concluziile cuvenite. Din acest moment își va petrece nopțile în hoteluri din Berlin sau la prietenii săi Caspar şi Erika Neher. De cînd Caspar s-a declarat homosexual, soţia lui se îngrijeşte de părăsitul Weill sub toate aspectele. Pe 22 martie pleacă toţi trei din Berlin cu automobilul spre granița cu Franţa. Ca să nu dea de bănuit, Weill nu ia nimic cu sine, nici măcar pe Harras, iubitul său cîine-lup. Casa se va vinde în cursul anului, iar Pasetti, amantul Lottei Lenya, va pierde toţi banii în cazinourile din Monte Carlo şi Nisa. Weill îi dăduse procură deoarece el, ca evreu, nu avea voie să vîndă.

*

La sfîrşitul lui martie coboară pe chei în Ibiza trei persoane care se bucură de oarecare popularitate în Germania: artistul dadaist Raoul Hausmann, soţia sa, Hedwig Mankiewitz, şi muza şi amanta sa, Vera Broido. August Sander a imortalizat acest trio solid în fotografia lui *Die Künstlerehe* (*Căsnicia artistului*). Dar în Berlin asta provoca valuri prea mari. Pe 9 martie au fugit. Acum vor să-și testeze forma de trai revoluţionară pe insula Ibiza. Găsesc o casă bătrînească veche, Can Palerm, într-o vale splendid izolată şi se stabilesc acolo. Hedwig Mankiewitz se ocupă de gospodărie, soţul ei şi muza lui – de artă.

*

Pe Man Ray nu-l interesează politica. Pe el nu-l interesează decît amorul. Continuă să lucreze în fiecare dimineaţă la buzele uriaşe de deasupra patului său. În toamnă a agăţat pe perete o pînză lată de doi metri şi jumătate ca să picteze *Les Amoureux*: două buze în zbor, inspirate de gura fostei sale amante Kiki. Dar în primăvară observă că nu reuşeşte. Buzele ei sînt prea uniforme. Se apucă să modifice pe ici, pe colo. Acum arată groaznic. La un moment dat smulge furios pînza din cadru şi privirea i se opreşte pe o fotografie a ultimei sale prietene, Lee Miller, marea sa iubire, care l-a părăsit în timpul iernii. Vede buzele ei. Niște buze subţiri, fermecătoare. De-acum ştie că de fapt pe acestea a vrut dintotdeauna să le picteze. Începe un nou tablou. Buzele lui Lee Miller, de doi metri lungime, așezate puţin oblic, cum îi plăcea ei să ţină capul, par să plutească pe cer. Dimineaţă de dimineaţă, înainte să plece la atelier, pictează la aceste buze noi pe pînza imensă de deasupra patului în care le-a sărutat pentru prima şi pentru ultima dată.

*

Tînărul socialist Willy Brandt şi prietena sa Gertrude Meyer privesc îngroziţi la boicotul magazinelor evreieşti din Lübeck de pe 1 aprilie, văd cum evreii sînt scuipaţi pe stradă, văd forţa brutală a noii puteri naţional-socialiste. În seara următoare, tînărul de 19 ani o mai strînge o dată îndelung în braţe pe prietena sa de 20 de ani, după care pleacă la Travemünde, de unde, la adăpostul întunericului, un cuter îl duce spre nord, la Rødbyhavn. De acolo îşi continuă călătoria via Copenhaga, cu vasul de pasageri Dronning Maud, spre Oslo, în exilul său norvegian. Nu a luat cu el prea multe: 100 de mărci de la bunica lui, un volum din *Capitalul* lui Karl Marx şi jurămîntul de credinţă al Gertrudei. La Oslo intră repede în Partidul Muncitoresc Norvegian, scrie la ziarul partidului despre Germania, iar la sfîrşitul lui iunie ştie atît de bine norvegiana, încît nu mai are nevoie de translator. Pe 9 iulie i se alătură în exil lui Gertrude Meyer din Lübeck. Fusese arestată în mai pentru răspîndirea de manifeste antifasciste. Imediat după ispăşirea pedepsei, a emigrat ca „turistă". Din iulie 1933, Willy Brandt trăieşte cîţiva ani împreună cu Gertrude Meyer la Oslo, dar în 1971, cînd i se va înmîna acolo Premiul Nobel pentru pace, pe ea n-o va invita, ceea ce o va dezamăgi profund.

*

Nina von Lerchenfeld din Bamberg, de confesiune evanghelică, află de Paști care sînt priorităţile logodnicului ei, contele Claus Schenk von Stauffenberg, proaspăt locotenent-major: în duminica Paştilor, acesta îi duce pe soldaţii catolici din regimentul său la slujbă şi la împărtăşanie, în timp ce ea merge, cu toată familia, la serviciul religios evanghelic. De acolo, el pleacă direct la gară şi se urcă în trenul în care iubitul său frate Georg se află deja împreună cu poetul Stefan George, maestrul său venerat, cu care fraţii se duc la München. Spre norocul ei, Nina von

Lerchenfeld are, pe lîngă familie, şi ţigări. În această duminică de Paști, fumează trei pachete.

*

Lisa Matthias, fosta parteneră a lui Tucholsky, descrie astfel această primăvară berlineză: „De cîte ori suna cineva la uşă sau auzeam telefonul, mă lua cu leşin. În ultimele două săptămîni, din 20 martie pînă pe 4 aprilie, abia dacă am putut pune ceva în gură şi am slăbit patru kilograme”. Pe 1 aprilie are loc boicotul împotriva magazinelor evreieşti: „Pe la ora şapte, cînd mă întorceam cu tramaviul spre casă, magazinele tocmai se închideau. O mulţime de tipi de la SA. Fiecare priveşte pe fiecare atent, bănuitor. La staţia Kaiserdamm, unde schimb tramvaiul, am senzaţia că fiecare ar putea să-l ucidă pe fiecare şi că în aer pluteşte o beţie a sîngelui”. Pe 5 aprilie, Lisa Matthias merge la redacţia editurii Ullstein, unde lucrează ca jurnalistă. Redactorii evrei au fost concediaţi ori stau speriaţi, livizi, la masa de scris. La *Weltbühne*, revistă pentru care scrie uneori și al cărei editor, Ossietzky, a fost deja arestat, tocmai are loc o percheziţie. Dar pînă acum relaţia ei cu Tucholsky, trădătorul de ţară evreu, încă nu apare în actele poliţiei. Aşa că îşi face bagajele şi pe 5 aprilie pleacă în exil în Suedia. Prin Trelleborg, la fel ca Willy Brandt şi ca Nelly Kröger, partenera lui Heinrich Mann. Ajunge deci în acea Suedie unde a petrecut cele mai fericite zile cu Tucholsky, imortalizate în *Castelul Gripsholm*. Doar că fostul ei iubit s-a orientat spre alte femei şi, mai ales, se află acum în Elveţia. Aşa că lunga ei călătorie spre Suedia e tristă, plină de dor şi de teamă.

*

Else Lasker-Schüler, care încă îşi tratează limba cu alifie de salvie de cînd a fost ciomăgită în plină stradă la Berlin de slugile naziștilor, îşi împachetează în seara de 18 aprilie lucrurile şi rochiile în geamantane şi cutii, pe care le etichetează şi le lasă la hotelul Sachsenhof, cu rugămintea să fie păstrate o vreme. Este conștientă că, fiind evreică, trebuie să părăsească această țară cît mai repede. În orașul ei natal, Wuppertal, a fost anulată o întîlnire cu cititorii, fiindcă organizatorii se temeau pentru viața ei. În dimineaţa de 19 aprilie ia trenul de Zürich. La gară, albă ca varul, îşi ia rămas-bun de la prietenii care o însoţesc; în compartiment, ore întregi strînge panicată poşeta. Nu îndrăzneşte nici să meargă la toaletă. La Zürich coboară clătinîndu-se, aproape fără cunoştinţă. Nu-şi poate ierta că a plecat fără să treacă pentru ultima dată pe la mormintele strămoşilor ei din Wuppertal. Hoinăreşte prin oraşul rece, încărcată cu trei genţi; nu are ce să mănînce, cerşeşte şi doarme în primele nopţi sub un copac, pe malul lacului, învelindu-se doar cu paltonul. Cea mai mare poetă a expresionismului german e la capătul puterilor.

*

Doar copacii îi aduc alinare lui Konrad Adenauer. El evadează din politica pe care o urmăreşte zilnic în ziare îmbrățișînd programul strict al mănăstirii Maria Laach. Cînd e posibil, se strecoară pe poartă şi iese în natură: „Pădurea de fagi a înverzit peste noapte, niciodată n-am văzut flori de nu-mă-uita atît de frumoase ca în pădurile astea”, îi scrie prietenei sale apropiate Dora Pferdmenges, la Köln. Și adaugă: „Sînt mişcat şi cutremurat de forţa uriașă pe care natura a arătat-o în ultimele şase săptămîni; ea produce cu adevărat ceva incredibil în acest răstimp”. Din păcate, asta nu e nimic faţă de lucrurile incredibile pe care le-a produs

politica în aceste şase săptămîni cînd începe primăvara în Germania anului 1933.

*

Berlinul se goleşte tot mai tare, observă Max Schmeling cu o teamă crescîndă. „Începînd din primăvara lui 1933, în fiecare săptămînă dispărea cîte unul din cercul nostru la Roxy, la Änne Maenz, la Romanisches Café. Primul a fost Moldauer, după care l-am căutat în zadar pe Fritz Korner, la un moment dat a dispărut şi Ernst Deutsch, iar într-o zi s-a dus şi Ernst Josef Aufricht. Pe urmă soții Bergner, apoi Richard Tauber, iar la urmă Albert Bassermann. Se zvonea că ar fi emigrat şi Bertolt Brecht şi Kurt Weill."

*

În zorii zilei de 11 aprilie 1933, Walter Benjamin, care îşi continuase călătoria spre Barcelona trecînd prin Paris, debarcă de pe Ciudad de Málaga în Puerto de Ibiza. Este ora 6 şi 15 minute. Începe o zi însorită de primăvară. Benjamin îşi aminteşte de șederea sa în Ibiza din anul precedent. Scurtul moment de fericire cu Olga la plajă şi în barcă – reușește să alunge din minte întunericul care a urmat, căci soarele străluceşte prea tare astăzi ca să se complice cu asta. Răsuflă uşurat, în sfîrşit poate trăi o vreme fără teama că este urmărit de lacheii naziştilor, care l-a torturat la Berlin şi i-a răpit somnul. Pentru el, Ibiza în aprilie 1933 înseamnă: cît se poate mai departe de Berlin. Rămînînd totuşi în Europa, terenul pe care se simte acasă. Are nevoie de un loc unde traiul e suficient de ieftin încît să poată să se descurce cu puţinul care i-a mai rămas. În plus, are nevoie de linişte. Aşa că Ibiza, care cu un an în urmă era refugiul și locul său de vacanță, devine acum primul loc al emigrării

sale definitive. De data asta însă totul e apăsător. Dintr-odată insula s-a umplut de turişti din Spania şi din Germania, de care Benjamin fuge. Nu găseşte o gazdă potrivită, prin urmare locuieşte într-o casă doar pe jumătate terminată a lui Noeggerath, expusă vîntului, cum îi scrie lui Gretel Karplus, logodnica lui Adorno, la Berlin. Se simte groaznic. Se trezeşte la şase şi merge la şezlongul lui, ascuns pe o coastă, ca să citească în lumina blîndă a soarelui de dimineaţă. La opt deschide termosul cu cafea şi mănîncă o chiflă. Continuă să lucreze la umbră pînă la ora unu. Dar în fiecare după-amiază se stîrnește un vînt puternic. Uneori rafalele îi iau foile scrise şi le risipesc prin pădurea de pini, e imposibil să mai lucreze cum se cuvine. Aşa că merge tot mai des în satul San Antonio. „Uneori simţi nevoia să ai în faţă o ceașcă de cafea, ca un simbol al civilizaţiei de care altfel te-ai distanţat suficient”, scrie el. Oricum, are mai multă treabă decît ar fi crezut. În lunile care urmează poate să trimită de mai multe ori recenzii la ziarele germane – e adevărat că ele nu mai apar sub numele lui, ci semnate „Detlef Holz”, „Hans Fellner” sau „Karl Gumlich”, ceea ce se pare că sună suficient de arian ca să poată fi publicate. Dar Benjamin îşi face mari griji pentru Rafael, fiul său de 15 ani, care locuieşte încă în Berlin şi nu e numai evreu, ci a devenit şi comunist. Mama sa, Dora, fosta soţie a lui Benjamin, şi-a pierdut locul de muncă, iar fratele lui, Georg, este arestat. Benjamin scrie o poezie:

Inima bate mai tare, mai tare, mai tare;
marea e mai calmă, mai calmă, mai calmă.
Pînă la fund.

*

În 1933 apare *Lyrische Novelle*, o carte plină de melancolie şi durere – autoarea este Annemarie Schwarzenbach, fiica unor industriaşi elveţieni, foarte apropiată, contra voinţei părinţilor ei, de Ruth Landshoff şi de Erika

şi Klaus Mann. Mai tîrziu va ajunge celebră ca fotografă, dar acum a scris o cărticică emoţionantă, povestea unei tinere femei care își jeleşte într-un han din Brandenburg iubirea pierdută, se plimbă pe pajişti şi încearcă fără succes să uite. Este încercarea autoarei de a trece peste propria ei dragoste nefericită faţă de berlineza Ursula von Zedlitz. Durerea e însă la fel de mare ca în prima zi. Klaus şi Erika Mann, împreună cu prietena lor Therese Giehse, o invită să-i viziteze în exilul lor francez în Lavandou. Annemarie Schwarzenbach se urcă în automobilul ei monden şi porneşte spre ei. La începutul lui mai, cei patru petrec cîteva zile senine sub razele calde ale soarelui primăvăratic, întinşi pe terasa hotelului Les Roches Fleuries, fără să facă nimic. Sybille Bedford vine şi ea de la Sanary-sur-Mer, iar Annemarie face aici cîteva dintre cele mai frumoase fotografii ale ei: tineri sub soarele orbitor, tachinîndu-se, relaxaţi, deocamdată scăpaţi de pericol. Toate sînt în alb-negru, dar pline de culori emoţionale. Numai fotografa nu e asemenea imaginilor pe care le surprinde. Din cînd în cînd, în timp ce vorbeşte sau fotografiază, îi dau lacrimile, aparent fără motiv.

*

Pe 6 mai, pe la ora cinci după-amiaza, soseşte la San Antonio, în Ibiza, noul comandant militar al Insulelor Baleare, generalul Franco. Mărşăluieşte cu suita lui de ofiţeri superiori, în drum spre farul din Coves Blanques, pe lîngă casa lui Noeggerath, în care Benjamin s-a baricadat în camera lui şi de unde priveşte o dată scurt printre obloane, tocmai cînd Franco trece prin dreptul ferestrei, la un metru de el. Benjamin a citit în ziar că Franco are 40 de ani, exact vîrsta lui. E străbătut de un fior. Se aşază la birou şi citeşte în continuare *Călătorie la capătul nopţii* a lui Céline, pe care i-a trimis-o Max Horkheimer de la Geneva. Franco, Céline, Walter Benjamin – pe 6 mai 1933, la sfîrșitul după-amiezii, în dreptul paralelei 38 se întretaie, pentru cîteva minute, liniile vieţii a trei

bărbaţi care ar putea reprezenta toate abisurile anilor ’30. Ar fi un ghid de călătorie la capătul nopţii. Căci tocmai acest general Franco va da peste şapte ani ordinul ca nici un refugiat să nu mai poată trece graniţa franco-spaniolă. Ceea ce va avea urmări fatale pentru Walter Benjamin.

*

Marlene Dietrich stă la Hollywood şi nu ştie ce să facă. S-ar întoarce la Berlin, orașul ei iubit, îi e dor de rîsul care o apuca uneori cînd trecea în maşina ei decapotabilă pe Kurfürstendamm. Dar mama ei, Josephine, care trăieşte acolo, o previne, ca şi Josef von Sternberg, amantul şi regizorul ei, care se află la Berlin exact cînd arde Reichstagul. El îi trimite o telegramă, să nu vină în nici un caz în această ţară aflată în disoluţie. Dar Marlene Dietrich vrea neapărat să vină în Europa cu fiica ei, Maria. Măcar la Paris, unde locuieşte soţul ei, Rudi Sieber, cu prietena sa, fosta bonă a Mariei. Din păcate, la Paris locuieşte şi soţia lui Maurice Chevalier, actor francez cu care Dietrich tocmai a început din plictiseală o aventură prea puțin concludentă. Poate totuşi mai bine la Berlin, unde se simte acasă? Pe 8 mai, Rudi Sieber îi telegrafiază foarte clar: „SITUAȚIE BERLIN ÎNGROZITOARE – TOŢI TE DECONSILIAZĂ – PÎNĂ ŞI EDI NAZISTUL SE TEME DE JIGNIRI – MAJORITATEA BARURILOR ÎNCHISE – TEATRU CINEMATOGRAF IMPOSIBIL – STRĂZILE PUSTII – TOŢI EVREII DIN BRANŞA NOASTRĂ LA PARIS VIENA PRAGA – TE AŞTEPT CU MUTTI CHERBOURG APOI ELVEȚIA SAU TIROL”. Răspunsul la această telegramă este absolut surprinzător, se pare că pe neaşteptate actriței îi e dor de soţul ei: NU VREAU TIROL URĂSC SINGURĂTATEA VREAU CU TINE BĂI FRANŢA PUPICI CU DOR MUTTI”. Cînd soseşte într-adevăr la Paris, ea joacă iar rolul de star internaţional: poartă un costum bărbătesc deschis la culoare, un pardesiu albastru, ochelari de soare şi zîmbetul ei misterios, iar lîngă ea la

gară şi de acum încolo mereu alături se află un bărbat: Rudi. Ştiind că i se cere, la fel ca anul trecut la Hollywood, să joace rolul soţului fidel, se lasă fotografiat fără să se împotrivească. În loc să meargă în Tirol, ea închiriază un apartament la Hôtel Georges V, după care pleacă într-adevăr pe Riviera. De la Hollywood sosesc zilnic telegrame de la Josef von Sternberg, uneori şi cîte trei pe zi: „ZEIŢĂ ADORATĂ TOTUL E AŞA DE PUSTIU"; sau: „MI-E DOR DE TINE LA FIECARE GÎND"; sau: „TU FEMEIE INCOMPARABILĂ ŞI CEA MAI FRUMOASĂ DIN TOATĂ CREAŢIA". Treptat, atîta exaltare începe să o calce pe nervi.

Marlene Dietrich îşi petrece deci vara la Paris şi pe Riviera, la fel ca mulţi alţi germani în acest an – dar nu ca o emigrantă terorizată de frică, ci ca o turistă mondenă şi plictisită.

*

Pe 9 mai, Klaus Mann îi scrie o scrisoare disperată autorului pe care îl iubeşte poate cel mai mult: Gottfried Benn. Prin luarea sa de poziţie la Academia de Arte în favoarea noului stat, acesta a provocat multă confuzie. Klaus Mann îi scrie din exil, din Lavandou, de pe coasta franceză a Mării Mediterane, unde este izolat împreună cu sora sa, Erika, şi cu Annemarie Schwarzenbach: „Trebuie să ştiţi că pentru mine – şi pentru alţi cîțiva – sînteţi unul dintre puţinii pe care n-am dori în nici un caz să-i pierdem în favoarea celeilalte tabere. Dar cu siguranță trebuie să ştiţi pe ce daţi iubirea noastră şi ce înlocuitor vi se oferă pentru ea, iar dacă nu sînt profet mincinos, va fi vorba de nerecunoştinţă şi batjocură". Klaus Mann e un profet foarte bun, pentru că exact aşa se va întîmpla. Însă Benn, prizonier al ideii sale fixe cu privire la „noul stat", răstălmăceşte această declaraţie de dragoste, considerînd-o un atac. Klaus Mann rugase să i se răspundă pe adresa de la Hôtel de La Tour, în Sanary-sur-Mer, următoarea escală în exilul său. Cînd ajunge acolo, citeşte în

ziarele germane că în ziua precedentă cărţile sale au fost arse la München în Königsplatz: „Barbarie pînă la infantilism. Dar mă simt onorat". Stă în camera lui de la etajul doi şi aşteaptă. Erika locuieşte alături; discută cu el despre „ce e trist şi înjositor în emigraţie – ceea ce eu nu simt astfel". Nu e de mirare în cazul unuia care, în sinea lui, a fost toată viaţa un fugar. Acum însă stă aici, condamnat de Gottfried Benn la situația înjositoare de a aştepta poștașul. După lunga scrisoare către Gottfried Benn, Klaus Mann scrie în jurnalul său un manifest, mai scurt, dar nu mai puţin important. Pe 12 mai, după lectura ziarelor din Germania, privind spre portul ireal de văratic, scrie: „Deviza noastră: Învaţă să urăşti! Învaţă să fii nedrept! Ei, duşmanii libertăţii, ne-au învăţat ura".

Şi aşteptarea. Căci Benn nu răspunde. Aşa că Klaus Mann priveşte la micile bărci de pescari legănate de briză, seara trage obloanele şi dimineaţa le deschide, aude cînd ies pescarii în larg şi cînd se întorc, aude clopotul de la primărie bătînd din sfert în sfert de oră şi ţipetele pescăruşilor. Dar Gottfried Benn nu-i scrie. Nu. Gottfried Benn îi urlă răspunsul, literalmente, prin radio, pe 23 mai. Îşi intitulează replica „Răspuns emigranţilor literaţi". Îl întreabă, în batjocură, pe Klaus Mann dacă el crede că „istoria e deosebit de activă în staţiunile balneare din Franța". Şi îi cere: „Înţelege odată acolo, la marea dumitale latină", că în Germania „istoria trece printr-o schimbare" şi că un popor vrea „să se regenereze". Da, „eu mă declar personal pentru noul stat, fiindcă poporul meu este acela care îşi construieşte aici drumul". Cînd răspunsul lui Benn apare în *Deutsche Allgemeine Zeitung*, acesta îl pune într-un plic şi i-l trimite lui Klaus Mann la Sanary, la Hôtel de La Tour. Klaus Mann rămîne mut de groază. Bulversat şi totodată inspirat de răspunsul lui Benn, înfiinţează în cîteva săptămîni revista *Die Sammlung*, care va deveni cea mai importantă publicaţie a exilului german. Iar cîţiva ani mai tîrziu, în acelaşi hotel, în aceeaşi cameră (numărul 7), îşi va încheia romanul *Mefisto* despre Gustav Gründgens.

*

În această perioadă, la Berlin, Christopher Isherwood observă tot ce va deveni mai tîrziu celebru datorită ecranizării cărţilor sale în *Cabaret*, cu Liza Minelli. Locuieşte la pensiunea domnișoarei Thurau de pe Nollendorfstraße, îi dă lecţii de engleză „Nataliei Landauer” şi o întîlneşte pe Jean Ross, alias „Sally Bowles”, care îl convinge că „nu poate fi o mare actriţă decît după ce a trăit cîteva amoruri”. Vede cum în Berlin se instaurează frica și cum se înfruntă naziştii şi comuniştii pe străzi. Cum iubitul său Cosy Corner, micul bar al homosexualilor de pe Zossener Straße 7, odinioară plin de fii de muncitori și cunoscut pînă la Londra şi New York, devine un loc tot mai incomod. Isherwood petrece momente de dragoste cu Heinz Neddermeyer, tînărul său prieten neamţ, care îi face mereu şniţele şi chiftele. Şi îi scrie prietenului său Stephen Spender că trebuie să mai stea o vreme la Berlin. „Pentru ultima parte a romanului meu am nevoie să mă mai documentez.” În primăvara lui 1933, cercetările sale pe teren sînt încheiate. *Berlin Stories* (*Povestiri berlineze*) se încheie cu un citat din jurnalul său din iarna dintre 1932 şi 1933. „Atmosfera din Berlin era încărcată de teamă”, scrie el. Prietenii săi evrei au emigrat, prietenii săi homosexuali sînt interogaţi şi vînaţi, barurile lor sînt închise. Pe 6 mai, cînd este vandalizat institutul lui Magnus Hirschfeld, cu care Isherwood e bun prieten, înțelege că e timpul să plece. Pe 10 mai vede cum sînt arse scrierile de la Institutul de Sexologie împreună cu alte cărţi de Tucholsky, Carl von Ossietzky şi Erich Maria Remarque. Începe să-şi ia rămas-bun, împrăștiindu-și lucrurile pe la prieteni și punîndu-le pe cele rămase în două geamantane. Nu ia multe cu el, dar în orice caz îl ia pe Heinz, marea lui iubire germană, căruia i-a făcut rost de un paşaport. Pe 14 mai notează: „A sosit ziua, o zi prea frumoasă, prea tristă ca să fie adevărat, ziua în care trebuie să părăsesc Germania”. Heinz vine să-l ia la şase dimineaţa. O salută pe gazda sa, domnişoara Thurau. Merg în tăcere cu taxiul pînă la gara Anhalter. De acolo iau trenul spre Praga. În cererea

de ieşire de pe teritoriul Germaniei a prietenului său homosexual, Isherwood a trecut: „servitor”. Aşa că grănicerii germani îi lasă să iasă din ţară. Cei doi încă nu ştiu că pentru ei a început o peregrinare de patru ani prin Europa şi prin Africa.

*

Cărţile pentru copii ale lui Erich Kästner sînt apreciate şi de naţional-socialişti, care urăsc însă romanul său *Fabian* din 1932. *Völkischer Beobachter* scrie că acesta este o „mizerie”, o înşiruire de „descrieri de orgii subumane”. În martie, Kästner este exclus din asociaţia pentru sprijinul autorilor germani, împreună cu o serie de „membri comunişti şi radicali de stînga”, printre care autorii evrei Lion Feuchtwanger, Alfred Kerr şi Egon Erwin Kisch. Pe 10 mai, *Fabian* și volumele sale de poezii sînt arse în public – „Împotriva decadenţei şi a decăderii morale”, „Pentru ordine şi morală în familie şi în stat”, scandează naziştii în Piaţa Operei înainte de a-i arunca scrierile pe foc. Erich Kästner este singurul care asistă la autodafe dintre numeroșii autori ale căror cărţi sînt date în această zi pradă focului. Simte pe propria-i piele cum ura îi transformă pe oameni. O studentă îl recunoaşte şi strigă: „Dar acesta e Kästner!”. El scrie: „Surpriza ei de a mă fi văzut, ca să zic aşa, printre cei întristaţi la propria mea înmormîntare a fost atît de mare, încît chiar a ridicat mîna să mă arate. Trebuie să recunosc că nu a fost plăcut pentru mine”. Dar studenţii din jurul lor priveau fascinaţi flăcările care mistuiau cărţile avangardei şi au ignorat strigătul tinerei.

Nu e uşor de înţeles de ce Kästner nu a tremurat în acest moment pentru viaţa lui. El ştie că aproape toţi ceilalţi autori ale căror cărţi înteţesc focul au emigrat deja. Totuşi merge pur şi simplu acasă fără să clipească. A rămas, va spune mai tîrziu, „ca să fiu martor ocular”. Se vede că Erich Kästner e în stare să încaseze multe. Chiar după autodafe, continuă să

meargă la Romanisches Café, nu spune nimănui că şi-a dat votul Partidului Social-Democrat şi se poartă ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, deşi ştie că ultimele sale aventuri, „Moritz” şi „Pony Pălărioară” (adică Margot Schönlank), au emigrat la Paris. În schimb, Kästner pleacă cu noua sa parteneră, actriţa Cara Gyl, în vacanță la lacul Eibsee, în Bavaria. Mănîncă bine, fac scurte plimbări şi se giugiulesc. Printre picături, Kästner scrie la o măsuţă din faţa hotelului la cartea sa *Fliegenden Klassenzimmer* (*Clasa zburătoare*). Într-o zi trece pe la ei secretara lui, Elfriede Mehring; Kästner pozează pentru albumul ei, bronzat, cu cămaşa proaspăt călcată şi aparent inatacabil. De altfel, cum a scris Else Rüthel în excelenta ei recenzie la *Fabian*, Kästner stăpîneşte „jargonul unui conferențiar stilat”. Într-adevăr, se pare că el vrea să modereze pînă şi catastrofa. Cînd a ars Reichstagul, se afla la Zürich, dar nimeni din cei de acolo n-a reuşit să-l împiedice să se întoarcă în capitală, fiindcă e „datoria şi obligaţia noastră să înfruntăm regimul în felul nostru”. Poate că tocmai asta a vrut să demonstreze cu tăcerea sa asurzitoare în momentul arderii cărţilor. Kästner scrie deci o nouă carte, *Clasa zburătoare*, care în decembrie e deja în librării. Cînd apare cartea, Cara Gyl, care este menționată în prefaţă şi care l-a ţinut de mînă cînd scria, e deja istorie: Kästner a înlocuit-o cu Herta Kirchner, o actriță în vîrstă de 20 de ani. El îi scrie imediat mamei sale, Ida, la Dresda: „Serile mi le petrec cu o actriţă blondă, de 20 de ani, care mă citeşte şi mă iubeşte de cînd avea 15 ani”.

A doua zi, cînd Kästner vrea să scoată bani de la filiala băncii sale de pe Nestorstraße, fiindcă drepturile de autor pentru *Clasa zburătoare* au început deja să curgă, află că Gestapoul i-a pus poprire pe cont – la fel ca şi celor 41 de scriitori emigraţi. Este arestat şi interogat de Gestapo. Cînd i se dă drumul, puişorul îi scrie imediat mămicuţei, pentru a o linişti, că totul a fost doar o bagatelă. Ne uităm intrigaţi la acest Kästner din 1933 – ai impresia că refuză să vadă pericolul care îl ameninţă. Îşi motivează

refuzul de a emigra spunînd că mama lui n-ar mai avea ce să facă dacă el nu i-ar mai trimite la Dresda rufele murdare ca să le spele şi să le calce. Ne putem teme că faimosul puişor Kästner ia în serios acest motiv pentru a rămîne în Germania.

*

Magnus Hirschfeld a plecat în exil încă dinainte să fi început epoca modernă a naţional-socialismului. Legendarul sexolog ştie că el întruchipează tot ce urăsc naziştii: este evreu, homosexual şi socialist şi a fondat Institutul de Sexologie din Berlin, al cărui muzeu se bucură de un renume legendar printre homosexualii din toată lumea. După un turneu de conferinţe prin America, Asia şi Rusia, face escală la Ascona, pe malul paşnic al lacului Maggiore, dar după puţin timp este atras de Paris. Alături de el, noua sa dragoste, chinezul Li Shiu Tong, în vîrstă de 25 de ani, care îl susţine pe Hirschfeld financiar datorită averii sale, şi fidelul său iubit berlinez Karl Giese. Cei trei trăiesc, mai întîi în Elveţia, apoi în Franţa, într-un *ménage-à-trois* care nu e lipsit de probleme. În mai 1933 văd la Paris, într-un jurnal cinematografic, cum bandele naziste devastează Institutul de Sexologie şi îi aruncă pe foc toată biblioteca, bustul lui Hirschfeld, 30.000 de fotografii şi cele mai importante documente la marele autodafe din Bebelplatz. Ce coşmar – să fii nevoit să priveşti din fotoliu, dintr-un cinematograf, ca un spectator fără nici o putere, cum ţi se distrug decenii de cercetări! Cînd ies din sală şi se îndepărtează prin băltoacele unei nopţi pariziene ploioase, Giese şi Li Shiu Tong trebuie să-l susţină pe prietenul lor de 65 de ani. Este definitiv distrus.

*

Pe 16 mai, compozitorul Arnold Schönberg emigrează de la Berlin la Paris împreună cu soţia şi cu fiica lor de un an, Nuria, după ce cumnatul său, Rudolf Kolisch, l-a avertizat printr-o telegramă; încă din martie 1933, Academia de Arte din Berlin i-a comunicat că nu mai este bine-venit în cadrul ei. La Paris se întoarce la iudaism, avîndu-l ca martor pe pictorul Marc Chagall, după ce în 1898 ieşise din comunitate. Îi scrie lui Anton Webern: „De 14 ani eram pregătit pentru ceea ce a venit acum. Am putut să mă pregătesc temeinic în această lungă perioadă şi m-am desprins, deşi mi-a venit greu şi am şovăit adesea, de tot ce mă lega de Occident. Sînt de mult decis să fiu evreu”.

În octombrie 1933, Schönberg pleacă cu familia, la bordul lui Île de France, de la Le Havre la New York.

*

Lion Feuchtwanger și soţia sa au ajuns în exil în sudul Franţei, în însorita staţiune Bandol. Imediat, scriitorul o cheamă şi pe secretara sa din Berlin, Lola Sernau. Pe 20 mai începe lucrul la romanul *Familia Oppermann* şi notează în jurnal că s-a culcat nu doar cu soţia sa, ci şi cu secretara. A doua zi însă îi înţepeneşte gîtul şi soţia sa, Marta, îl suspectează de sifilis. La care Feuchtwanger: „Întotdeauna are tendinţa de a adulmeca o «vină» în spatele tuturor întîmplărilor dezagreabile”. În zilele următoare, lucrurile nu se îndreaptă. „Necazuri cu Marta, e greu cu ea”, notează el. Ea îl ţine din scurt. La micul dejun nu primeşte ouă decît după ce a alergat zece ture în jurul noii case. Dar măsurile disciplinare nu ajută împotriva geloziei. Feuchtwanger relatează în jurnalul său: relaţia dintre Marta şi Lola Sernau, amanta şi secretara lui, este „neplăcută”. Apoi adaugă: „Necazuri cu rabla de mașină cumpărată de Marta”. Și tot aşa, cît e vara de lungă. Abia pe 30 iulie se întoarce foaia: „Regulat pe

Marta. Lola mereu prost dispusă”. Nu putem spune decît: n-am vrut să ştim chiar aşa de multe. Şi nici Marta. După cîteva zile, citind jurnalul soţului ei, erotomanul Feuchtwanger, este şocată. „Eu aş scrie mult mai delicat, dar nu pot să uit jurnalul. M-a întristat mult şi a fost singura mea dezamăgire, căci nu mi-am făcut iluzii cu privire la nimeni în afară de el.”

*

Cu totul alte griji au Thomas şi Katia Mann în Bandol, unde, după primele luni de agitaţie şi dezorientare ale exilului, s-au stabilit provizoriu la Grand Hôtel. Nu se simt bine în zăpuşeala apăsătoare, dar copiii lor i-au sfătuit să se stabilească undeva la Marea Mediterană. Seara nu pot să adoarmă nici cu somnifere tari. Nu suportă soarele arzător. Suferă din cauza frigurilor. A ţînţarilor. A mistralului care le macină nervii. Suferă din cauza mulţimii de oameni alături de care trebuie să ia masa şi să stea în ascensor. Suferă în principiu din cauza situației lor de exilaţi. Thomas şi Katia Mann nu se potrivesc cu rolul de *oameni în hotel*. Ei au nevoie de un fundament solid. Aici simt deosebit de acut cît de diferiţi sînt din punct de vedere temperamental. Şi bineînţeles, ca de obicei, Thomas Mann suferă mai tare decît soţia sa. „Senzaţie că sănătatea îmi e zdruncinată”, notează Thomas Mann. „Nervii slăbiţi, corpul dereglat.” Katia încearcă să îl calmeze şi propune zone mai răcoroase, Normandia sau Bretagne, ca loc de exil. Dar pentru asta, spune el, „mi se pare prea tîrziu”. În seara zilei de 6 iunie, cînd împlineşte 58 de ani, Thomas Mann îşi pune singur diagnosticul: „Depresia melancolică a reușit oarecum să se impună”. Observă cu o exactitate delicată cum chipul Katiei devine tot mai serios, tot mai îngrijorat. Klaus şi Erika Mann vin de la Sanary-sur-Mer, discută cu ei „problema de a rămîne aici sau a pleca”, fără să ajungă la un rezultat. Din Toulon, portul militar din vecinătate, se aud mereu, peste mare, bubuituri de tun. Thomas Mann trage concluzia: „Întoarcerea este

exclusă, imposibilă, absurdă, plină de pericole îngrozitoare pentru libertate şi pentru viaţă”. Aşa că se hotărăsc să închirieze vila La Tranquille din satul vecin, Sanary-sur-Mer, pînă se vor lămuri cu privire la viitor.

*

Doctoriţa evreică Charlotte Wolff, prietenă cu Walter Benjamin şi cu Helen şi Franz Hessel, este dată afară de la institutul ei din Berlin-Neukölln şi arestată pe stradă. Ofiţerul de la Gestapo îi explică: „Sînteţi femeie în haine bărbăteşti şi spioană”. Şeful celei mai apropiate secţii de poliţie o eliberează, fiindcă o recunoaşte ca fiind doctorița soţiei sale. După trei zile însă i se percheziţionează locuinţa, fiind suspectată de spionaj în favoarea Rusiei. Charlotte Wolff ştie că este imperios necesar să plece. Pe 26 mai ia trenul spre Paris, prin Aachen. Pe peron, fosta ei parteneră, Katherine, îi strînge mîinile îndelung. Amîndouă au lacrimi în ochi. Katherine s-a despărţit de Charlotte fiindcă tatăl ei i-a spus că prietenia cu o lesbiană evreică periclitează toată familia. Charlotte se urcă în vagon pentru ceea ce va fi cea mai lungă şi mai chinuitoare călătorie cu trenul din viaţa ei. Ori de cîte ori se deschide uşa compartimentului, se aşteaptă să fie un gestapovist care să o aresteze. Totuşi, reușește să treacă graniţa la Aachen. După cîteva ore ajunge la Paris, în Gare du Nord, „într-o stare ce oscilează între groaza care se risipeşte treptat şi speranţa renăscută, cu coşmarul călătoriei încă în minte”. Într-un hotel ieftin, se prăbuşeşte în pat şi doarme epuizată pînă dimineaţă. Încă uşor ameţită, intră într-o cafenea de pe Boulevard Saint-Michel şi comandă fericită primul ei mic dejun franţuzesc: „Café au lait et une tartine”. După aceea este invitată de prietena ei Helen Hessel să locuiască deocamdată cu ea şi cu fiii ei.

*

Pe 28 mai 1933, între Zelda şi F. Scott Fitzgerald are loc marele *showdown*. În cabinetul psihiatrului Thomas Rennie din Baltimore se face bilanţul căsniciei lor, care a început atît de emoţionant în America, pentru ca în Europa să se înece în alcool şi lacrimi. Cei doi duelişti au cerut ca pe lîngă medic să fie prezentă şi o asistentă, care să stenografieze toată discuţia. Pînă la urmă se vor aduna 114 pagini scrise mărunt. F. Scott Fitzgerald este sprijinit de dr. Rennie în încercarea lui de a o convinge pe Zelda că nu are dreptul să-şi scrie propriile cărţi. Zeldei nu-i vine să-şi creadă urechilor, dar rămîne deocamdată calmă. Zelda, care a fost declarată oficial alienată, pare să fie singura raţională. Fitzgerald este furios că soţia lui a cutezat să scrie despre anii petrecuţi în Europa şi în spitalele de boli nervoase; prin asta, a depăşit o limită. „Tu eşti o scriitoare de mîna a treia. Eu sînt cel mai bine plătit autor de povestiri din lume.” Ea reacţionează ironizîndu-l: „Atunci de ce ai nevoie să te legi de un talent de mîna a treia, de ce dracu' eşti aşa de gelos?”. Fitzgerald se înfurie și mai tare. La care Zelda: „Dacă o ţii tot aşa, prefer să mă întorc la spitalul de boli nervoase, acolo e mai relaxant”. Soţul ei răspunde că nu mai rezistă cu Zelda, cînd e cu ea este aproape constrîns să se îmbete, fiindcă ea îl socoteşte vinovat pentru suferinţa ei. Schimbul de replici durează ore în şir. În centru se află mereu atitudinea machistă a lui Fitzgerald, care se crede singurul îndreptăţit să scrie despre trecutul lor comun şi despre timpul petrecut de Zelda prin spitale. Din păcate, cartea despre trecutul lor comun scrisă de F. Scott Fitzgerald în vara lui 1933 este din punct de vedere literar de departe mai bună decît *Acordă-mi acest vals*. În *Blîndețea nopții*, care va apărea în 1934, el exploatează fără ruşine povestea soției sale, fără să ţină seama de consecințe. Dar este literatură universală.

*

Pentru cultura germană înaltă, vara lui 1933 stă sub zodia păcatului capital. În două locuri diferite, la Dresda şi la Paris, oameni alungaţi din funcţii şi din viaţa lor caută o formă contemporană: Kurt Weill şi Bertolt Brecht pe scenă, la Paris, Otto Dix pe pînză, la Dresda. Toate astea, de altfel, au implicaţii directe asupra relaţiilor amoroase ale fiecăruia. Dar să luăm lucrurile pe rînd: după preluarea puterii de către nazişti, Otto Dix este îndepărtat din postul său de profesor la Academia de Arte. Dix nu e nici evreu şi nici comunist, dar pictura sa este înfierată ca „gunoi" şi ca „primejdioasă pentru tineret". Faptul că a denunţat fără cruţare grozăvia războiului îl incriminează într-o epocă în care se proclamă un nou eroism. Încă din aprilie opera sa este etichetată într-o expoziţie la Dresda drept „artă degenerată", iar criticul de artă Bettina Feistel-Rohmeder perorează: „Prin această expoziţie pedagogică, profesorul Dix se învinovăţeşte singur ca fiind un corupător al tineretului german, iar organizaţiile germane de femei ar avea datoria să protesteze public împotriva acestui fapt. Se tăvăleşte în noroi şi în gunoi – şi nici un birou pentru tineret nu intervine!". Otto Dix nu se lasă tulburat de aceste acuzaţii și se refugiază într-o pictură în stilul artei germane din vremuri mai bune, pînă la Lucas Cranach, Dürer, Hans Baldung Grien şi Matthias Grünewald. Caută o cale de a demasca regimul fără a păcătui împotriva artei şi împotriva lui însuşi. Şi pictează pe un panou din lemn de 180 de centimetri înălțime alegoria *Cele şapte păcate capitale*, în maniera vechilor maeştri germani. Avariţia, mînia, invidia, trufia, lenea, concupiscenţa şi lăcomia sînt redate prin niște personaje schimonosite. Invidia este reprezentată printr-un omuleţ furios, cu mustăcioara lui Hitler. În mijlocul tabloului dansează moartea, iar dacă priveşti cu atenţie, vezi că gesturile scheletului schiţează o svastică. Rezistenţa în ulei pe pînză. Un tablou ca rechizitoriu şi ca profeţie.

Concupiscenţa din tablou, femeia voluptuoasă, cu părul ondulat, are trăsăturile amantei lui Dix din Dresda, Käthe König (istoria artei nu

cunoaşte alte posibile legături între imagine şi realitate). Dix ştie că – pe lîngă toate acuzaţiile politice ale epocii împotriva marilor păcătoşi nazişti – şi el comite un mic păcat capital personal: înşelarea permanentă a fidelei sale soţii. Dar speră că ea îl va ierta.

*

Pe 7 iunie, la Paris, într-o simultaneitate extraordinară, Théâtre des Champs-Élysées prezintă premiera piesei *Cele şapte păcate capitale* – o îmbinare sclipitoare de balet, cîntec şi teatru. Piesa e semnată de Bertolt Brecht, muzica de Kurt Weill, iar Lotte Lenya cîntă. Şi mai important: cel care finanţează totul este un mecena englez, Edward James, care vrea ca soţia sa nemţoaică, dansatoarea Tilly Losch, să obţină în fine un rol principal. Ea joacă şi cîntă în piesă, interpretînd o jumătate a unei femei cu două fețe, în vreme ce Lotte Lenya preia cealaltă jumătate. Şi cum vrea întîmplarea, cele două jumătăţi se îndrăgostesc una de alta sub cochetul lor poncho comun – iar la repetiţiile şi în săptămînile care urmează formează o pereche. Tilly Losch trebuie să ţină secret acest lucru faţă de soţul ei, iar Lotte Lenya față de amantul ei, Otto Pasetti (care o aşteaptă nopţi întregi degeaba în Hôtel Splendide). Kurt Weill, care înțelege primul situația, e obişnuit de acum cu astfel de povești; el însuşi tocmai s-a amuzat un pic cu Marie-Laure de Noailles, aristocrata sa protectoare din Paris, iar Lotte Lenya consideră că ceea ce ea numeşte „al optulea păcat capital” nici măcar nu merită atenţie. Oricum, în tot acest timp, ea se înţelege perfect cu Weill, care le finanţează de atîta timp ei şi lui Pasetti viaţa de trîndăvie pe Coasta de Azur. Dacă insistă totuşi asupra divorţului, o face numai din cauza tenorului Pasetti, care a divorţat acum oficial pentru ea de soţia sa, Erna, şi seara, pînă se deschid cazinourile, îi cîntă aria iubirii veşnice.

„Eu însă te voi iubi, bineînţeles, şi de acum înainte”, îi scrie ea viitorului ei fost soț, Weill, în legătură cu cererea de divorţ tocmai depusă. Cînd într-una din zile îl întreabă dacă s-ar împăca cu ideea ca ea să facă un copil cu Pasetti, Weill îi mărturiseşte cu lacrimi în ochi că asta l-ar jigni foarte tare. La care Lotte Lenya îl priveşte lung şi spune: Atunci, sigur că nu, dragă Kurt. Cît durează procesul de divorţ, ea reuşeşte chiar să transfere şi alte bunuri ale lui Weill de la Berlin în Franţa, în primul rînd pe iubitul său cîine-lup, Harras. Seara, după repetiţiile la *Cele şapte păcate capitale*, Weill se plimbă cu el pe cîmpurile încărcate de mirosuri din jurul micii comune Louveciennes, unde a închiriat o casă (splendidă scenă: Anaïs Nin, cea mai celebră locuitoare din această localitate minusculă, și Henry Miller se întîlnesc în plimbarea de seară cu Kurt Weill şi Lotte Lenya, care tocmai au ieşit cu cîinele). Sînt de altfel exact acele cîmpuri pe care le-a pictat delicatul şi sensibilul Camille Pissarro cu 50-60 de ani în urmă, realizînd probabil cele mai frumoase peisaje ale impresionismului.

În final, Edward James, care a finanţat întreg spectacolul cu *Cele şapte păcate capitale* ca să-şi lanseze soţia, îndrăgostită iremediabil de Lotte Lenya, primeşte după ultima reprezentaţie de la Tilly Losch, drept mulţumire pentru angajamentul lui, cererea oficială de divorţ. Aceasta îl atinge însă mai ales la portmoneu, căci el este homosexual şi nu-şi poate imagina nimic mai frumos decît ca Salvador Dalí să-i deseneze mobila – iar el să îl privească.

Dar cu aceasta nu am ajuns încă la capăt cu sacrificiile din dragoste pe care piesa *Cele şapte păcate capitale* le cere de la personajele reale. Brecht intră şi el din nou în joc – şi, odată cu el, și Margarete Steffin, care, după ce a zăcut luni întregi, a fost externată din sanatoriul de la Lugano, ca să-l ajute pe divinizatul ei prieten Brecht la repetiţii. Dar cînd, după cîteva săptămîni fericite la Paris, e obligată să audă de la Brecht că el nu are nicidecum de gînd să se mute cu ea şi că preferă să meargă în

Danemarca, la Thurø, la casa de vacanţă a Karinei Michaelis, unde este găzduită Helene Weigel cu copiii, pentru ea se prăbuşeşte o lume. Acum se gîndeşte şi Margarete Steffin (precum Helene Weigel în primăvară) să se despartă definitiv de el. Îi scrie un sonet, „Imaginează-ţi, vin toate femeile”, unde descrie un vis în care prietenele lui Brecht se întîlnesc toate odată la patul lui:

Cele cu care te-ai jucat cîndva
se joacă acum cu tine.

Încă nu-i vine să creadă că timpul ei alături de Brecht s-a terminat. Brecht însă îşi face bagajul şi pleacă în Danemarca la soţie şi la cei doi copii. La sosire, Helene Weigel i-a amenajat deja o cameră de lucru, cu o masă cu trei tăblii, cu vedere largă spre mare şi situată departe de camerele copiilor. El vrea să o sărute din recunoştinţă, ea îi declară că are voie să se mute la ei numai dacă renunţă imediat şi pentru totdeauna la aventurile lui. El jură pe memoria mamei sale. Şi în aceeaşi seară îi scrie Margaretei Steffin la Paris că se bucură deja foarte tare că o va revedea în august la Paris.

*

Fostul împărat Wilhelm al II-lea – „Alteţa Sa Imperială”, cum îl numesc respectuos servitorii în exilul său olandez – este furios pe a doua lui soţie, Hermine, care se gudură pe lîngă naţional-socialişti. E o încercare grea pentru dragostea tîrzie a bătrînului, obositului monarh: „E într-o stare absolut insuportabilă! Din punct de vedere politic, e bine intenţionată, abia aşteaptă să mă vadă iarăşi pe tron, dar pe calea aleasă de ea nu obţinem nimic. Se dă pe lîngă nazişti şi întreprinde la Berlin şi de aici, prin scrisori, tot felul de lucruri care ne fac mai mult rău decît bine. Eu mă voi feri să mă iau după aceşti oameni”. Preferă în schimb să

meargă în pădure şi să spargă lemne. Fiindcă pe domeniul său, după 12 ani de defrişare practicată de kaizerul abdicat, nu prea mai sînt copaci, a intrat de acum cu securea în pădurile vecinului, un oarecare domn Blijdenstein, care e foarte recunoscător că a găsit un ajutor de pădurar gratuit, competent şi silitor.

*

Pe 8 iunie 1933, înainte de a urca în ring la New York ca să se bată cu Max Schmeling, evreul american Max Baer a pus să i se brodeze pe șort steaua lui David. Prin asta vrea să-şi demonstreze opoziția faţă de luarea puterii de către nazişti. În runda a zecea îl învinge pe Schmeling, care de fapt îi era superior, prin knock-out tehnic. Schmeling n-are nici o şansă.

În realitate, Schmeling are mare noroc: cu puţin înainte, Baer învinsese în runda a cincea un adversar cu o grindină de lovituri, tot prin knock-out tehnic. Iar acesta murise în ring.

A doua zi după meci, cînd Max Schmeling se trezeşte în hotelul său new-yorkez şi se vede în oglindă cu fața tumefiată, se gîndeşte să renunţe pentru totdeauna la box. Această înfrîngere e umilitoare. Se decide să telefoneze imediat la Berlin. Îi spune prietenei sale, actriţa Anny Ondra, care a jucat în primul film sonor al lui Hitchcock, că s-a hotărît: să se ducă la Oficiul Stării Civile şi să depună actele. Ea exclamă ceva de genul: „Chiar aşa, Max?”, după care legătura se întrerupe. Dar, într-adevăr, legătura dintre Max Schmeling şi Anny Ondra este pecetluită pe 8 iulie. Inspirat, după cîte se pare, de Schmeling, Baer, care e cunoscut nu doar pentru dreapta sa puternică, ci şi pentru umorul său, se duce chiar după meci la Hollywood şi se joacă pe el însuşi în filmul *The Boxer and the Lady*. Dar şi Max Schmeling îl imită, jucîndu-se pe sine în filmul *Knockout*, cu o blondă atrăgătoare în rolul miresei boxerului, foarte potrivită – tocmai Anny Ondra.

*

Nimeni nu ştie cum au ajuns Nelly Kröger, partenera lui Heinrich Mann, şi prietenul ei Rudi Carius din Danemarca pînă în sudul Franţei. Dar au ajuns. Heinrich Mann o întîmpină tremurînd de fericire în camera sa de hotel din Bandol. Sînt din nou uniţi sub soarele mîngîietor al sudului. Nu chiar ca acum trei ani, cînd au văzut prima versiune a *Îngerului albastru*, ci pentru că aici încep anii emigrării lor comune. Nelly recurge tot mai des nu doar la alcool, ci şi la pastile. Din cînd în cînd, cu mare plăcere, şi la Rudi Carius. Heinrich Mann ştia de el încă de cînd erau la Berlin. Dar faptul că Nelly şi-a luat cu ea amantul tînăr, obraznicul comunist, pînă la Marea Mediterană îl deranjează. Există un desen din această perioadă făcut de Heinrich Mann, pe atunci în vîrstă de 62 de ani: el stă în uşa camerei sale de hotel, îmbrăcat şi cumva uimit. Iar în patul său e întinsă, goală, prietena sa Nelly Kröger, cu Rudi Carius, de 26 de ani.

*

În timp ce Bertolt Brecht se află cu Helene Weigel şi copiii lor în Danemarca, Margarete Steffin rămîne la Paris. Ea îi scrie o scrisoare nostalgică şi înţeleaptă: „Uneori mă întreb cînd îi vor povesti diverşi prieteni de-ai tăi unei alte fete: «Într-adevăr, în 1932-1933, adesea era pe lîngă el o fată pe care o chema Grete Steffin, după care ea…»”.

Chiar are dreptate. Dar Brecht îi scrie că nu înțelege ce vrea de la el, iubirea lui pentru ea este, bineînţeles, de nezdruncinat. Se grăbeşte să ducă scrisoarea la poştă, pentru că aşteaptă o vizită. Fosta sa amantă şi cea mai apropiată colaboratoare, Elisabeth Hauptmann, soseşte în Danemarca, avînd în bagaje o sumedenie de manuscrise pe care a reușit să le salveze din locuinţa lui înainte de percheziţie, împreună cu un colier de perle al Helenei Weigel. Brecht o imploră să nu se întoarcă la Berlin, însă ea nu se

lasă convinsă (şi este arestată). Noroc că în viaţa lui apare o nouă femeie: Ruth Berlau, o comunistă daneză, celebră pentru călătoria ei pe bicicletă pînă la Moscova. Pînă la familia Brecht vine pe jos.

*

În iunie, Thomas şi Katia Mann se mută cu copiii de la Bandol în mica localitate vecină, Sanary-sur-Mer, unde Klaus şi Erika au sosit în mai, ca şi familia Feuchtwanger. Dar abia cînd laureatul Premiului Nobel şi soţia lui se mută în vila La Tranquille, umbrită de pini şi chiparoşi, deasupra golfului care vuiește, încep poate cele mai strălucite momente din istoria exilului german. La cîteva sute de metri depărtare, Aldous Huxley a terminat de scris cu un an în urmă *Brave New World*. Iar tînăra sa prietenă Sybille Bedford, o strălucitoare stea fixă a acestei societăţi din Sanary a cărei cronicară unică în genul ei va deveni, este cea care le-a găsit această vilă. Aici ia naştere, de-a lungul unei veri calde, iluzia unei cu adevărat *Minunate lumi noi*.

Viaţa emigranţilor din Sanary se desfăşoară în aer liber, în principiu la mesele celor trei cafenele de pe mica promenadă: Café de Lyon – barul localnicilor –, braseria La Marine şi barul Chez Schwob. Aici se întîlnesc marii şi micii exilaţi din Germania la cafeaua de dimineaţă sau la aperitivul de la lăsarea serii. Aici se citesc cu înfiorare ziarele germane, în timp ce soţiile cumpără peşte în port. Aici îşi dau întîlnire seară de seară, în vila de vis a familiei Feuchtwanger, la o lectură la Thomas Mann, la o petrecere de vară la René Schickele, din casa căruia ai o vedere splendidă asupra întregului golf și a apusurilor sale de soare: „Portul zîmbea cu bărcile lui albe, în timp ce în «Ţara Sfîntă» de dincolo de golf cădea seara, accentuînd colinele stîncoase cu umbrele sale”, scrie Schickele. Şi concluzia sa: „Il faisait bon vivre”. Parfumul mimozelor pluteşte peste Sanary „ca o suflare a zeilor”. Scriitorii, pictorii şi filosofii germani sînt

răspîndiţi în toată localitatea, închiriază case şi locuinţe, numai Klaus şi Erika Mann continuă să prefere Hôtel de La Tour din port, fiindcă le oferă acele cincisprezece minute de mers pe jos pînă la vila La Tranquille a părinţilor lor – o distanţă de care au nevoie.

Vila este de altfel o casă cu adevărat minunată, la capătul unui drum lung care urcă din port pînă în vîrful promontoriului. Marea se izbeşte de ţărm din două părţi, iar Thomas Mann poate să aleagă în care parte merge să înoate. Şi o face într-adevăr, zi de zi, împreună cu Katia şi cu copiii Elisabeth şi Michael. Înainte de micul dejun, îşi iau cîte un coş şi coboară pînă la marea caldă, se scaldă, se usucă şi urcă din nou la reşedinţa de vară. După o săptămînă, stăpînul casei începe deja să-şi reia ritmul de lucru: după baie, se aşază la masa de scris şi continuă lucrul la romanul *Iosif şi fraţii săi*. Pe 13 iunie organizează chiar o lectură: seara este călduţă şi cicadele din coroanele pinilor fac o larmă grotescă atunci cînd Thomas Mann începe să citească din noul său manuscris. Vocea lui abia răzbate prin sunetele de sirenă ale insectelor. În spatele vilei familiei Mann a fost amenajat un mic podium; el stă pe un scaun, în spatele lui se află soţia sa, iar Erika, fiica lui, îi întinde cu veneraţie filă după filă. În grădină, tot exilul german, dar și Aldous Huxley şi soţia lui îl ascultă cu emoție. Este acolo și fratele său, Heinrich, cu acea Nelly Kröger pe care Thomas Mann o descrie în jurnalul său ca fiind „deosebit de vulgară”, dar care acum e din familie, n-ai ce-i face. Deoarece se jenează de simplitatea ei intelectuală, Heinrich Mann îi explică fratelui său că asta i se trage de la căzătura dinainte de fuga din Berlin. Înainte ar fi fost cu totul alta. Thomas Mann chiar pare să creadă (sau se preface de dragul fratelui său). Cînd Nelly se serveşte pentru a cincea oară din *bowle* şi începe să se clatine, Heinrich Man îi propune totuşi să o ia încet spre casă.

Făcînd abstracţie de veşnica pereche conjugală Katia şi Thomas Mann, situaţia amoroasă în această vară toridă la Sanary pare complexă – şi cu siguranţă nu ştim nici pe departe totul. În primul rînd este Lion

Feuchtwanger, îmboldit de viaţa sa sexuală la o productivitate incredibilă, cum o dovedesc năucitoarele sale jurnale. Pe lîngă soţia sa Marta există secretara Lola Sernau, care l-a urmat din Germania şi cu care are o relaţie intensă. Dar are aventuri şi cu Liesl Frank, soţia lui Bruno Frank, care locuieşte peste drum de Thomas Mann, apoi cu Sascha Marcuse, soţia lui Ludwig Marcuse. Mai tîrziu, acestora li se vor adăuga Eva Herrmann plus diferite femei din Sanary şi din satele dimprejur.

Există apoi cercul lesbienelor, în care Sybille Bedford este vioara întîi, trăind cu aceeaşi Eva Herrmann; urmează Erika Mann, Annemarie Schwarzenbach şi soţia lui Aldous Huxley, Maria. Helen Hessel şi doctoriţa berlineză Charlotte Wolff vin şi ele peste vară de la Paris la Sanary. Cel mai mare scandal e provocat de reporterul american William Seabrook, care în imensa sa vilă îşi pune în practică înclinaţiile sado-masochiste atîrnîndu-și prietena, încătuşată, de tavan (Golo Mann s-a amuzat ca oaspete la ei). Şi mai sînt cei care vin pentru scurt timp: Heinrich Mann şi Nelly Kröger, Ernst Toller şi Christiane Grautoff, Arnold Zweig și Lily Offenstadt, Bertolt Brecht şi Margarete Steffin. Etc., etc. Numai pentru Klaus Mann nu e nimeni disponibil. De aceea, seara tîrziu, pleacă mereu spre crîşmele din portul Toulon, în căutare de matrozi bine făcuţi, după cum i se destăinuie jurnalului. Povestirea lui despre timpul petrecut la Sanary se intitulează *Schmerz eines Sommers* (*Durerea unei veri*). Această durere o resimt de altfel toţi. E o stare ciudată să te afli într-un paradis spre care ai fost alungat. După ce pleacă oaspeţii şi copiii sînt în pat, Thomas Mann se aşază în fotoliul de nuiele de pe mica lui terasă şi priveşte cerul. Cicadele au amuţit. De jos se aud ultimele vuiete ale valurilor. Deasupra lui se întinde cerul înstelat. Thomas Mann nu poate să priceapă ce l-a mînat pe el, fiu al Lübeckului şi locuitor al Münchenului, în această mică localitate de la Mediterana. Cuvintele adresate de Gottfried Benn fiului său Klaus îi răsună încă în urechi: „Crezi dumneata că istoria e deosebit de activă în staţiunile balneare din

Franţa?”. Priveşte spre firmament şi nu e prea sigur. Pe 25 august află că vila sa de pe Poschingerstraße a fost ocupată de membrii SA, care au vandalizat totul. De acum ştie că au nevoie în mod irevocabil de o nouă patrie. Cînd Thomas şi Katia Mann părăsesc în septembrie Sanary pentru a se stabili permanent la Zürich, se sfîrşeşte cea mai frumoasă fază a celui mai cald, mai însorit şi mai îndrăzneţ proiect comun al emigranţilor din literatura germană.

*

Cînd cineva reuşeşte să scape de nazişti, acest lucru poate fi văzut ca o victorie. Sau dimpotrivă: „Cu cît cunosc mai mulţi emigranţi, cu atît îmi dau seama mai bine de înfrîngerea noastră”, scrie Golo Mann în jurnalul său. În aceste zile de vară se simte foarte atras de unchiul său Heinrich, care îşi îndură soarta „cu multă demnitate”. Îi contrapune atitudinea tatălui său, Thomas Mann, pe care îl simte „asemenea unei femei în durerea sa, jignit de întreaga lume”.

*

„Ce familie ciudată mai sîntem şi noi! Mai tîrziu se vor scrie cărţi despre NOI – nu doar despre unii dintre noi.” Ce cuvinte înţelepte ale lui Klaus Mann! Sau, mai exact, ale lui Klaus Heinrich Thomas Mann, căci, de fiecare dată cînd își deschide paşaportul, îl izbesc atît prenumele tatălui, cît şi cel al unchiului său. În numele său poartă numele ambilor titani. E un adevărat Mann. Este de fapt un miracol că suportă atîta timp această povară apăsătoare. Şi că reușește să-i iubească atît de tare pe cei care îl pun atît de mult la încercare cu gloria şi cu greutatea lor.

*

Pe 16 iunie seara, Viktor Arlosoroff se plimbă cu soţia sa, Sima, în Tel Aviv pe promenada de pe malul mării. A fost o splendidă zi de vară timpurie. Dinspre mare încă suflă o ușoară briză de culoarea piersicii, dinspre terasele şi restaurantele ce mărginesc promenada vin în amurg zvon de conversaţii şi zăngănit de tacîmuri. Deodată, de după un palmier uriaş apar doi bărbaţi. Unul îi luminează faţa cu lanterna, celălalt îl întreabă răstit: „Dumneata eşti dr. Arlosoroff?”. Cînd el răspunde afirmativ, unul dintre bărbaţi trage cîteva focuri de revolver. Viktor Arlosoroff zace plin de sînge pe caldarîm și după puţin timp moare. Soţia sa, Sima, strigă disperată, cei doi bărbaţi fug, neidentificați.

În acest moment, Arlosoroff este ministrul de Externe neoficial al Jewish Agency, reprezentîndu-i pe evreii emigraţi în Palestina cît timp statul Israel nu există încă. Dar Arlosoroff are și un trecut remarcabil. Ani de zile a fost amantul Magdei Quandt, care acum, ca soţie a lui Joseph Goebbels şi intimă cu Adolf Hitler, este un fel de *first lady* a celui de-al Treilea Reich. Nu ştim dacă Joseph Goebbels a fost cel care a ordonat ca predecesorul său să fie ucis în această seară călduţă la Tel Aviv. Ştim doar că-l înnebuneşte gîndul că soţia sa nu numai că l-a iubit cîndva pe acest evreu, ci chiar s-a gîndit să emigreze împreună cu el în Palestina. Şi ştim că Arlosoroff a fost în mai 1933 la Berlin, din însărcinarea lui David Ben-Gurion. Văzînd într-o vitrină fotografia Magdei şi a lui Joseph Goebbels încadrată de trandafiri, încearcă să o contacteze şi îi scrie o scrisoare. Drept răspuns, primeşte un mesaj cifrat prin care Magda îi transmite că pentru ea e prea primejdios să vorbească cu el. Dacă ţine la viaţă, să se întoarcă imediat în Palestina. Aşa şi face. Dar se pare că există cineva care consideră că este mai liniştitor să nu mai existe nici un martor viu al pasiunii evreieşti de odinioară a Magdei Goebbels. După două zile de la întoarcere, Arlosoroff este împuşcat la Tel Aviv.

*

În 1933, Josephine Baker, dansatoarea de revistă cu inima largă şi cu ochii mari, pe care îi poate roti în orbite pînă cînd pupilele dispar, este cea mai bogată afro-americană din lume. După insultele rasiste cu ocazia turneului prin Europa, s-a retras la reşedinţa ei de la ţară, în apropiere de Paris. Soţul ei, Pepito, s-a îngrijit ca imensa vilă Le Beau Chêne să arate ca un templu închinat soţiei sale. La primul etaj şi la al doilea sînt afişate nenumărate fotografii din spectacolele ei. În holul de la intrare se află – nu se ştie de ce – numeroase armuri din secolul al XV-lea. Despre patul în care doarme şi iubeşte Josephine Baker se spune că i-a aparţinut cîndva Mariei Antoaneta. Dar, spre deosebire de predecesoarea ei, Josephine nu rămîne gravidă, spre marea ei durere. Aşa că îşi populează casa cu tot mai multe animale: colivii pentru papagali, cuşti pentru cele trei maimuţe şi căsuţe pentru cîinii din cele patru colțuri ale lumii, care au ajuns între timp să fie treisprezece la număr. Au voie să intre peste tot, numai în baie nu. Pentru că este baia unei regine: toţi pereţii sînt acoperiţi cu oglinzi, cada e din argint şi robinetele sînt din aur veritabil. Numai apa care curge din ele este obişnuită. Cînd e cald, Josephine îşi face baia zilnică afară, în parc, în imensul bazin de marmură în care dormitează nuferi şi înoată peştişori aurii. Josephine Baker şi-a creat un mic paradis. Refuză să citească ziarele. Nu vrea să fie alungată din visele ei.

*

În casa lui Hermann şi Ninon Hesse din Montagnola, așezată mai sus de lacul Lugano, s-a reinstalat rutina obişnuită. Vizitele din primăvară ale exilaţilor au luat sfîrșit – Thomas Mann, Brecht şi toţi ceilalţi au plecat peste vară în Franţa, fiindcă nu au dreptul să se stabilească permanent în Elveţia. De aceea Casa Rossa recade în lîncezeala ei, întreruptă doar de curăţenia periodică – iar asta îl calcă pe Hesse tot mai tare pe nervi. Totul

e prea curat şi prea burghez. Ninon e foarte exigentă, toate duşumelele trebuie şterse şi lustruite zilnic, de gătit se găteşte exact după dieta prescrisă, iar masa se serveşte la ore fixe. Dar, deși îl agasează, acestea sînt şi singurele două aspecte pe care Hesse le elogiază într-o scrisoare către Alfred Kubin: „Îi sînt foarte recunoscător acestei femei pentru că m-a tentat şi m-a cucerit în pragul bătrîneţii, pentru că îmi face menajul şi mă hrăneşte cu lucruri uşoare, care îmi fac bine”. Nu sună a mare iubire. Ninon i-ar putea fi fiică, dar se poartă de parcă i-ar fi mamă. Cînd Elisabeth Gerdts-Rupp, o iubită din tinereţe, îi vizitează, e îngrozită: „Cel mai grav lucru este că mi s-a confirmat ceea ce au spus prietenii săi: pe măsură ce trece timpul, combinația cu Ninon se dovedeşte tot mai mult a fi o greşeală groaznică”.

Problema este că nu doar Hesse pare nefericit, ci și Ninon e la fel de nefericită. Ea conduce cu mînă forte, dar asta o suprasolicită. Hesse îi scrie: „Stările tale de tristeţe şi de lipsă de chef, dăruirea fanatică cu care te îngrijeşti de duşumele şi de mîncare au fost adesea un mister pentru mine”. Uneori, Ninon este un mister şi pentru ea însăşi. Cînd aude că fostul ei soţ s-a recăsătorit, se întreabă: oare a făcut bine că l-a împins pe Hesse să o ia de soție? A făcut bine renunţînd la propriul doctorat şi la visul de a avea copii pentru a fi stăpîna acestei case? Hesse se refugiază în fiecare zi în grădină timp de cîteva ore ca să plivească și de două-trei ori pe an merge la băi la Baden. Ninon se duce în Italia singură, cum a fost şi în voiajul de nuntă. Dar cei doi rezistă cumva.

*

Proaspăt-căsătoriţii Kurt şi Helen Wolff vor de fapt, după fuga lor din Berlin, să se stabilească în Ticino, în apropiere de Hermann Hesse. Dar nu se simt bine acolo, ba chiar se simt respinşi, aşa că îşi continuă peregrinarea spre sudul Franţei, spre minunata căbănuţă pe care Helen a

închiriat-o acum două veri. Acolo, unde și-au descoperit iubirea în deplină libertate, se regăsesc acum, în vara lui 1933, ca exilaţi. După ce îi vizitează împreună cu soția sa Katia, venind din Sanary, Thomas Mann relatează în maniera sa: „La ceai la Wolff şi la doamna sa, în grădina adăpostului său primitiv – casa pentru bătrîneţe a unui ţăran”. Din Grand Hôtel lucrurile se pot vedea şi aşa. Dar pentru gazdă căsuţa aceasta este şi rămîne un loc excepţional, nu un refugiu pentru bătrîneţe, ci un izvor de tinereţe. Pentru Helen Wolff este și casa fericirii pe care a imortalizat-o în romanul ei *Hintergrund für die Liebe* (*Fundal pentru iubire*). În iunie, de altfel, rămîne gravidă, iar această fericire le dă ei şi lui Kurt Wolff, cu tot prezentul apăsător, unele speranţe timide pentru viitor.

*

Povestea de dragoste dintre Anaïs Nin şi Henry Miller e de mult legendară datorită *Jurnalelor intime* scrise de ea şi *Zilelor liniștite la Clichy* de Miller. Din păcate, amorul lor nebun se întrerupe în vara lui 1933, cînd în viaţa ei revine un alt bărbat: tatăl ei. Anaïs Nin le-a povestit tuturor terapeuţilor şi amanţilor săi cît de mult suferă în fiecare zi pentru că tatăl ei, trufaşul muzician Joaquín, le-a părăsit cîndva pe ea şi pe mama ei. În iunie 1933 apare şansa de a vindeca această rană veşnic deschisă. Anaïs, care tocmai a împlinit 34 de ani, merge la tatăl ei de 54 de ani la Valescure, unde el vrea să-şi petreacă vacanţa de vară cu noua lui soţie. La început, Joaquín Nin îi povesteşte fiicei sale cît de sălbatică şi de pasională a fost la vremea ei prima lui soţie, adică mama ei. După aceea, Anaïs îi descrie tatălui ei cum obişnuieşte să-i seducă pe bărbaţi. Acesta este impresionat şi îi mărturiseşte că şi el procedează la fel. Apoi începe imediat: „Tu eşti sinteza tuturor femeilor pe care le-am iubit cîndva”. La aceasta, ea îi permite să-i mîngîie picioarele. El îi povesteşte că a visat că ea l-a sărutat „ca o amantă”.

A doua zi îi spune: „Sentimentele mele pentru tine nu sînt sentimente paterne”. La care Anaïs Nin îi răspunde: „Sentimentele mele pentru tine nu sînt sentimente filiale”. Pe 23 iunie 1933 fac pentru prima dată sex. Această zi va fi pentru totdeauna ziua nunţii lor, spune tatăl.

Anaïs Nin începe un nou jurnal, intitulat *Incest*. Toate aceste citate se găsesc aici. De asemenea, foarte multe detalii sexuale. Şi apoi, ceea ce reprezintă cea mai mare fericire pentru ea: faptul că a reuşit să întoarcă istoria pe dos. În sfîrşit, nu ei, ci tatălui ei îi e frică să nu fie părăsit.

După două săptămîni revine la Paris, dînd pe dinafară de hormoni şi cu jurnalele pline, dar fără sentimentul vinovăţiei. Soţul ei, Hugo, se bucură că o vede cu obrajii îmbujorați şi scrie: „Anaïs s-a întors radioasă deoarece şi-a regăsit tatăl. Dintotdeauna l-a visat pe tatăl ei”. El întocmeşte horoscopul ei şi al tatălui ei, dar nu-l poate interpreta cu adevărat – asta nu o poate face decît soţia sa. Ea recunoaşte: „Luna tatălui meu se află în zodia soarelui meu, cea mai puternică atracţie care există între un bărbat şi o femeie. Cînd Hugo mi-a arătat asta, a dispărut şi ultima urmă de senzaţie de vinovăție”.

*

Dora Benjamin, proaspăt despărţită de Walter Bejamin, reuşeşte să fugă din Berlin împreună cu fiul lor, Stefan, şi deschide o mică pensiune, Villa Verde, în Sanremo. În acest timp, Walter Benjamin trage mîţa de coadă în Ibiza; banii i s-au terminat şi onorariile pentru recenzii nu ajung la el. Arată tot mai neglijent, rătăceşte prin San Antonio şi citeşte, ca să mai uite, romane poliţiste de Simenon. Se ceartă cu familia Noeggerath şi se mută într-o clădire neterminată, fără ferestre şi fără lumină. Hoinăreşte toată ziua, neliniştit, iar noaptea doarme pe podea, pe o pătură, după ce se spală în mare. Sătenii îl numesc „el miserable”. Benjamin schiţează eseul

Experienţă şi sărăcie; îi scrie prietenului său Gershom Scholem că se gîndeşte serios să emigreze în Palestina.

*

Tot anul, Pablo Picasso o pictează întruna pe muza sa Marie-Thérèse Walter, modelul său preferat. Pe Olga, soţia sa, n-o mai pictează deloc. Mergînd cu ea şi cu fiul lor la Barcelona să-şi viziteze familia, imediat cum ajung, scrie la Paris: „Adorata mea iubită, mă întorc, voi fi în curînd la Paris, sînt aşa de fericit să-mi văd iubirea, pentru totdeauna al tău, P.”.

*

Céline, sărbătorit în Franţa pentru cartea sa *Călătorie la capătul nopţii*, îi scrie pe 27 iunie prietenei sale Erika din Berlin: „De vreme ce evreii au fost alungaţi din Germania, trebuie să existe cîteva posturi pentru ceilalţi intelectuali! Heil Hitler! Profită de asta!”. După cîtva timp îi scrie prietenei sale evreice, profesoara de gimnastică Cillie Pam, cu care a petrecut două săptămîni pasionale în septembrie: „Evreii sînt într-o oarecare măsură ameninţaţi, dar foarte puţin, şi eu nu cred că situaţia va deveni vreodată gravă”. Există de altfel lucruri mult mai importante: „Ce mai faci? Faci copii sau faci revoluţie? Şi ce faceţi voi toţi cu libidoul vostru?”.

*

Pe 29 iunie, Victor şi Eva Klemperer au aniversarea căsătoriei. El scrie în jurnal: „Este cea mai dezolantă dintre cele 29 de zile de 29 iunie de cînd sîntem împreună, dar ne-am străduit şi am reuşit cumva să o petrecem în linişte”. Notează ce cuvinte noi vrea să introducă în

„lexiconul” nazismului, care va deveni celebru sub titlul *LTI*[*1]: „Schutzhaft”[*2] şi „gleichschalten”[*3]. Singura sa mîngîiere, pe lîngă cinematograf, sînt cele două pisici care i se freacă de picioare în timp ce scrie în jurnalul său aceste rînduri disperate.

*

Pentru Meret Oppenheim, 1933 este anul în care scrie un nou capitol în istoria artei, devenind muza a doi mari artişti, dar mai întîi îl mușcă pe altul de ureche. Nu, de fapt îi desenează și redesenează urechea, iar şi iar. O şi sculptează de cîteva ori, şi asta deoarece nu reuşeşte să-i cucerească inima. De aceea s-a orientat spre un alt organ al lui Alberto Giacometti. El nu răspunde la dragostea ei, dar îi face în schimb cunoştinţă cu Man Ray, care încă se autocompătimeşte după ce Lee Miller l-a părăsit și s-a întors la New York. Ray o convinge pe Meret Oppenheim să-i pozeze goală lîngă o veche presă tipografică. Pentru fotografie, îi vopseşte antebrațul în negru. Cînd fotografia apare în revista *Minotaure*, în ciclul *Érotique Voilée*, Meret Oppenheim devine celebră peste noapte. După puţin timp, Meret îl întîlneşte pe suprarealistul Max Ernst şi se îndrăgosteşte pe loc de el. Ea are 20 de ani, el a împlinit 42 şi trăieşte cu a doua lui soţie, Marie-Berthe Aurenche, care îl păzeşte cu ochi de cerber. Max Ernst se aprinde instantaneu şi îi scrie: „Dragă Meretli, pot să-ţi spun, absolut deloc suprarealist şi platonic, că abia mai vieţuiesc de cînd ai plecat pe neaşteptate”. Iar a doua zi: „Spune-mi că mă iubeşti” şi „eşti frumoasă, foarte-foarte frumoasă în memoria mea”. Pentru aceşti doi îndrăgostiţi va urma, se poate bănui, o toamnă fericită la Paris, deloc suprarealistă.

*

Gussie Adenauer merge mereu cu trenul de la Köln la Andernach şi apoi cu autobuzul pînă la Maria Laach. Fiul ei Paul, în vîrstă de 10 ani, petrece în iulie cîteva săptămîni la mănăstire împreună cu tatăl său. Acestuia îi prinde bine cînd cineva îl ajută să-și uite disperarea. Maria Laach este numită în scrisorile sale locul „deportării" lui, ba chiar, o dată, „exilul meu".

*

După cununia de la biserica sătească din Bad Saarow cu Anny Ondra, campionul mondial de box Max Schmeling își face nunta pe 8 iulie la hotelul Esplanade. Toţi invitaţii au fost rugaţi să-şi aducă şi costumele de baie. Înainte de cină se merge la piscină. Tînăra pereche îşi va petrece apoi luna de miere în Heiligendamm.

*

Așa cum pe vremuri August Varnhagen nu avea acces la comorile sufleteşti şi spirituale ale soției sale, Rahel Varnhagen von Ense, nici Günther Stern nu are un organ cu care să perceapă continentele interioare ale soţiei sale, Hannah Arendt, care tocmai lucrează la o carte despre Rahel. Nu-i trebuie multă empatie ca să descrie distanţa personajului faţă de soţul ei, deoarece propriile sale experienţe îi sînt de ajuns. „Cu cît Varnhagen înţelege mai mult, cu atît mai constrînsă este Rahel să nu-i comunice anumite lucruri. Nu îi ascunde ceva anume, ci doar nesiguranţa ameninţătoare a nopţilor, crepusculul tulburător al zilei." Arendt nu se poate deschide față de soțul ei cum o făcea cu 10 ani în urmă față de Martin Heidegger, profesorul şi iubitul ei. Căsnicia lor eşuează pînă la

urmă în cel mai frumos sens freudian din cauza trabucurilor. O cutie cu havane, cadou de la prietenul ei Kurt Blumenfeld, provoacă furia lui Stern. În primul rînd, trabucul e pentru bărbaţi, se enervează el, iar în al doilea rînd, pute. Hannah Arendt îşi înfige calmă un trabuc în gură, scutură băţul de chibrit să se stingă şi suflă fumul greu spre tavanul înalt al locuinţei lor dintr-un bloc vechi, situat pe Opitzstraße din Berlin. Deşi ea este cea care a prevăzut de ani de zile ascensiunea lui Hitler şi s-a gîndit să emigreze şi deşi ea este cea care se asfixiază în căsnicia cu Günther Stern, pînă la urmă el este cel care nu mai rezistă și emigrează la Paris. Face parte din cercurile de stînga din jurul lui Bertolt Brecht şi este îngrijorat că însemnările din agenda acestuia ar putea fi folosite de nazişti pentru un nou val de arestări politice. Hannah Arendt va fugi ceva mai tîrziu, îi mai ajută deocamdată pe sioniştii din Berlin să strîngă documente despre antisemitismul de zi cu zi, fiindcă „dacă eşti atacat ca evreu, trebuie să te aperi ca evreu”. Dar după ce petrece opt zile în arest şi este eliberată doar datorită bunăvoinţei unui poliţist lipsit de experienţă, nu mai vrea să-şi forţeze norocul. Este oripilată de faptul că mediul intelectual din Berlin, chiar şi prieteni de-ai ei se lasă atraşi de noul regim. Nu-i vine să creadă cînd aude că Martin Heidegger celebrează în discursul lui ca rector la Universitatea din Freiburg „măreţia, onoarea acestei redeşteptări naţionale”. Pleacă împreună cu mama ei, Martha, la Dresda, iar de acolo, prin Erzgebirge, pînă la ultima staţie din apropiere de graniţa cehoslovacă. Merg la o familie cunoscută de germani simpatizanți, a căror casă se află exact pe graniţă. Noaptea, la adăpostul întunericului, fug din casă, fără să fie văzute de patrulele de grăniceri, spre libertatea cehoslovacă. Hannah Arendt a vrut să rămînă mereu credincioasă limbii ei materne, filosofiei şi literaturii germane, dar ştie că pentru asta este necesar să părăsească Germania. Prin Geneva ajunge la Paris, mereu în misiune pentru cauza evreimii, scrie discursuri și ajută fugarii să emigreze în Palestina. La Paris se reîntîlneşte cu soţul ei, Günther Stern, ba chiar

locuieşte împreună cu el, dar amîndoi ştiu că au ajuns la finalul căsătoriei lor; nici măcar apăsarea emigraţiei nu mai reuşeşte să-i sudeze. Oficial, Hannah se numeşte încă Hannah Stern. De la Berlin i-a adus lui Günther cel mai preţios lucru: manuscrisul unui roman de o mie de pagini, *Die molussische Katakombe* (*Catacomba molosă*), iniţial confiscat de Gestapo de la editura lui Stern, apoi ascuns de Bertolt Brecht și, în sfîrşit, transportat de Hannah Arendt în geamantanul ei, înfăşurat într-o pătură murdară, prin Praga şi Geneva, pînă la Paris. Rareori l-a văzut Arendt pe soţul ei atît de fericit ca în momentul cînd ea a deschis geamantanul şi i-a dat manuscrisul. Aproape că s-a bucurat mai mult de manuscris decît de cea care i l-a adus. La Paris, ea începe să se descurce singură: ia lecţii de ebraică, deoarece „vrea să-şi cunoască poporul”, şi găsește de lucru la o organizaţie evreiască, „Agriculture et Artisanat”.

Dar, mai ales, scrie. Încet-încet, Hannah Stern redevine Hannah Arendt. Înainte de a emigra a aruncat în grabă într-un geamantan toate manuscrisele, fişele şi carnetele de notiţe pentru studiul ei despre Rahel şi a reuşit să le treacă printre rufe peste graniţă. Acum, la Paris, transpunîndu-se în viaţa acestei evreice, mare doamnă de salon şi epistolieră și mai mare, are în faţa ochilor propria soartă, eşecul asimilării care, în anii 1810 şi 1820, părea pentru Rahel o utopie posibilă. Descriind viaţa acestei femei pline de spirit şi cu inimă mare, Arendt reuşeşte să facă din personajul istoric o figură contemporană – tocmai pentru că poate să se transpună atît de exact în dispoziţiile ei sentimentale. La Rahel este vorba de multă durere şi de senzaţia de părăsire şi se simte că Hannah Arendt prelucrează aici sfîrşitul relaţiei ei cu Heidegger, pe cînd în descrierea senzaţiei de gol din căsnicie apare relaţia ei cu Günther Stern. *Great minds feel alike.*

*

Käthe von Porada este trimisă de prietenii ei din Paris la Berlin să afle ce l-a apucat pe Gottfried Benn. De ce acest om de spirit şi al nuanţelor le cîntă în strună noilor și brutalilor potentaţi. Käthe von Porada trebuie să-i spună deci cît de îngroziţi și cît de decepționați sînt germanii din străinătate. Însă nu-şi îndeplineşte misiunea. Din păcate, se îndrăgosteşte de bărbatul pe care urma să îl interogheze. Prima lor întîlnire are loc la începutul lui iulie în locuinţa lui Benn, imediat după consultaţie. Mai întîi ar fi trebuit să-l pună pe Benn în contact cu Max Beckmann, prietenul ei adorat şi venerat. Poetul şi pictorul, atît de asemănători prin fizionomie şi prin înclinaţia lor spre Antichitate şi spre marile idealuri, nu s-au întîlnit niciodată. Dar Käthe von Porada nu reuşeşte nici atît. Benn şi Beckmann amînă mereu întîlnirea; pînă la urmă, Benn declară în ultimul moment că are guturai. Concluzia ei: „N-am mai încercat să-i pun în legătură pe cei doi titani”.

Între Gottfried Benn şi Käthe von Porada, în schimb, treaba merge ca unsă. Ea e cochetă, cu cinci ani mai tînără decît el, cultă şi divorţată – iar Benn, cu tot cabinetul şi cu toate aventurile lui cu Tilly Wedekind şi Elinor Büller, seara e uneori liber. După a două întîlnire, merg împreună la cinematograf. Benn îi scrie că nici nu mai ştie despre ce a fost vorba în film. „Știu în schimb totul despre fermecătoarea făptură pe care o venerez şi de care sînt sigur că este cea mai gingaşă şi mai cultivată lady de la Marea Tireniană. La picioarele căreia mă culc, ca un bernardin credincios. G.B.” Această lady gingaşă şi cultivată rămîne două săptămîni la Berlin şi încep o aventură. El o roagă insistent să nu le spună nimic prietenilor care au trimis-o de la Paris ca să vadă dacă Gottfried Benn mai e întreg la minte: „Ești amabilă să nu informezi pe nimeni despre mine? Nu am deloc această dorinţă. Dă-mi voie să fiu relaţia dumitale personală”.

Benn îi dedică relaţiei lui personale poezia „Prin fiecare oră”:

Prin fiecare cuvînt
sîngerează rana
creaţiei

Poezie pentru Kati – 14.8.1933.

În aceeaşi zi, în cutia lui poştală găseşte un mesaj de la altă femeie – Tilly Wedekind, văduva dramaturgului şi una dintre cele două iubite ale sale din acest moment: „Te iubesc, Benn! Cu mintea şi cu inima, cu trupul şi sufletul, cu toată fiinţa mea – sînt a ta! Tilly”.

Şi pentru ca el să o creadă, a doua zi – e sîmbătă – se opreşte cu Opelul ei în faţa casei de pe Belle-Alliance-Straße, la numărul 12, claxonează – şi Benn coboară. Merg la un lac, Schwielowsee sau Teupitzer See, se scaldă, fac plajă, mănîncă îngheţată.

Dar Käthe von Porada? Problema ei este că, imediat după întoarcerea la Paris, primul pe care îl întîlneşte şi care o invită la masă este tocmai Klaus Mann, cel mai hotărît militant şi cel mai vocal acuzator al rătăcirii lui Benn din primăvara lui 1933. Toată seara e obligată să-şi muşte limba ca să nu se dea de gol. Între timp, nici ea nu-şi mai poate explica de ce, în loc să-şi îndeplinească misiunea la Berlin, s-a culcat cu acuzatul.

*

La Paris, Tamara de Lempicka încearcă să respingă avansurile magnatului baron Raoul Kuffner. Puţin mai înainte i l-a suflat metresei sale printr-un tertip diavolesc, pictînd-o exagerat de urîtă şi schimonosită. De atunci, comanditarul e îndrăgostit de ea, mai ales după ce i-a făcut un portret deosebit de avantajos: bărbătesc şi energic – ca şi cum părul lui n-ar fi mai rar şi trăsăturile mult mai efeminate. Pictura este şi un instrument de manipulare. În vara lui 1933, văduvul îi scrie Tamarei de Lempicka, iubita sa ocazională, că ar vrea să se căsătorească cu ea, deoarece doliul după soţia sa, moartă de un an, s-a terminat. Dar ea îi răspunde: „Te rog să

nu mă presezi, momentan nu am timp să mă căsătoresc. Eu trebuie să pictez”. Poate, adaugă Tamara de Lempicka, în 1934 va găsi timp pentru o nuntă.

*

Sărac și înfricoșat, Walter Benjamin continuă să locuiască în casa neterminată din Ibiza. Își petrece zilele meditînd, scriind şi iar meditînd. Evită soarele, care i se pare dintr-odată la fel de nemilos ca întregul său destin. Într-o dimineaţă descoperă însă că la două case mai încolo s-a mutat o olandeză necunoscută. Are un nume mai lung decît părul ei: Anna Maria Blaupot ten Cate. Are 30 de ani, e pictoriţă, în mai, cînd s-au ars cărţile, a fost la Berlin, iar acum a venit în Ibiza trecînd prin Italia. Se află aici pentru că – spre deosebire de Walter Benjamin – a visat la o viaţă boemă, liberă sub soarele arzător. Se întîmplă ce e scris să se întîmple: Walter Benjamin se îndrăgosteşte fulgerător de femeia nepotrivită. Din august 1933 nu există nici o scrisoare de la el, nici o recenzie. Nu există decît Anna Maria Blaupot ten Cate. Se plimbă amîndoi prin pădurile de pini, se odihnesc sub smochini, se scaldă în marea caldă, veşnic albastră, ies noaptea în larg cu pescarii de languste, discută, tac, se iubesc. El îi spune: „Tu eşti tot ce am putut iubi la o femeie”. Pe 13 august, Walter Benjamin îi dăruieşte adoratei sale un text întreg: *Agesilaus Santander*. Textul începe cu cuvintele „Cînd m-am născut” şi se termină cu întîlnirea fatidică cu Anna Maria, spre care a fost condus de un înger, drept răsplată pentru răbdarea şi pentru îndelunga lui aşteptare: „De cum te-am văzut prima oară, m-am întors cu tine acolo de unde veneam”. Trubadurul Benjamin şi-a găsit o nouă iubită. Pentru el, ea este „noul său înger”. În septembrie îi scrie prietenului său Gershom Scholem şi îl roagă să-i trimită poezia sa despre *Angelus Novus* al lui Paul Klee, care e fixată pe perete în locuinţa lui din Berlin. „Am cunoscut aici o femeie care este

alter-egoul lui feminin.” În felul acesta, Anna Maria Blaupot ten Cate devine în august 1933, în Ibiza, întruchiparea „îngerului istoriei”. Benjamin scrie o poezie pentru adorata sa:

> Precum cea dintîi femeie pentru bărbatul cel dintîi
> în faţa mea ai stat şi pretutindenea
> te-ajunge-acum ecoul rugăminţii mele
> ce are mii de limbi. Răsună: rămîi.

Numai că ea nu rămîne. Poate că i se pare pur şi simplu prea mult. Aşa cum i se potriveşte unui înger, în septembrie îşi ia zborul, mai întîi de pe insulă, apoi din viaţa lui Benjamin. După plecarea ei, el are crize grave de friguri. Cînd se întoarce la Paris, prin Barcelona, diagnosticul este malarie.

*

În septembrie, Bertolt Brecht merge din Danemarca la Paris şi de acolo, împreună cu Margarete Steffin, la Sanary-sur-Mer, ca să-i viziteze pe Lion şi Marta Feuchtwanger. Marta e în spital fiindcă a uitat să tragă frîna de mînă şi a fost călcată de maşina care a rulat înapoi pe stînca înclinată. În schimb, Brecht savurează cinci săptămîni de beţie amoroasă cu Margarete, iar cînd ea doarme îi scrie Helenei la Thurø: „Aici, la Marea Mediterană, e plictisitor”.

*

Kurt Tucholsky petrece o mare parte a anului 1933 în Elveţia. Locuieşte împreună cu doctoriţa Hedwig Müller în Ticino şi la Zürich, pe Florhofgasse 1. În martie, revista *Weltbühne* şi-a încetat apariţia, în mai cărţile sale au fost arse, iar în iulie i s-a retras cetăţenia. Kurt Tucholsky

este nefericit, înnebunit de faptul că nu mai are posibilitatea să-şi publice gîndurile. Şi mai ales de ceea ce se întîmplă acasă. Îi scrie lui Walter Hasenclever în sudul Franţei: „Nu e nevoie să-ţi spun dumitale că în Germania lumea noastră a încetat să existe. Şi de aceea deocamdată am să-mi ţin gura. Nu poţi să fluieri împotriva unui ocean”.

În afară de asta, oricum nu poate să fluiere, chiar să vrea. Sinusurile lui sînt atît de purulente, încît trebuie să fie operat de mai multe ori la Zürich. Starea lui totuși nu se ameliorează. Suferă ca un cîine. Prietenul său Carl von Ossietzky este închis într-un lagăr de concentrare. Cei mai importanți tovarăşi de drum au emigrat la Paris. Cîntăreţele pentru care Tucholsky a scris cîntece nu mai au voie să cînte, iar ziarele pentru care i-a plăcut să scrie nu-l mai publică. Aşa că scrie scrisori. Zeci de scrisori. Încă pline de spirit. Dar, cu timpul, tot mai întunecate. Este ca şi cum norii s-ar aduna din ce în ce mai mult în interiorul lui de la o lună la alta. Şi pentru că trebuie să se despartă de femeia pe care o iubeşte cu adevărat: Mary. Știe că trebuie să o protejeze; ea nu poate fi căsătorită cu un pacifist expatriat, cu un publicist evreu de stînga, asta ar putea însemna și condamnarea ei la moarte. Pe 21 august, căsătoria lor este anulată oficial. Așa cum scria el în *Rheinsberg*:

> Nu există nici o vină. Există doar curgerea timpului.
> Asemenea drumuri se întretaie la infinit.
> Fiecare îl poartă cu sine pe celălalt.
> Ceva rămîne întotdeauna.

Lisa Matthias, iubita sa din *Castelul Gripsholm*, bănuise că el nu se va putea desprinde niciodată de Mary: „Tu nu vrei să-i acorzi libertate madamei. Cînd eşti departe de ea, chiar cînd eşti cu mine, te neliniştește «ce-o fi făcînd ea». Deci o mai iubeşti – asta e concluzia mea”. Concluzia ei era corectă. După divorţ, Tucholsky pleacă din Elveţia, din nou spre Suedia.

*

Pe 18 septembrie, în hotelul lui de lux din Zürich, Klaus Mann simte un imbold neobişnuit: „Dorinţă de a scrie o poezie de dragoste. Foarte patetică. Gingăşie disperată – în mijlocul catastrofei”. Se aşază la masa de scris. Deschide caietul de notiţe. Ascute creionul. Din păcate însă nu-i vine nimic în minte.

*

Pe 18 septembrie se pronunţă divorţul dintre Lotte Lenya şi Kurt Weill. Există o mică problemă: relaţia ei cu Otto Pasetti, care constituie de fapt motivul divorţului, se apropie de mult de final. Iar Kurt Weill s-a combinat cu Erika Neher numai fiindcă s-a săturat să o tot aştepte pe Lotte Lenya. Despărţirea aceasta înseamnă deci despărţirea de dragoste. Lotte Lenya va regreta toată viaţa că a intentat divorţul.

*

Else Lasker-Schüler a găsit adăpost la Zürich în căminul Augustinerhof, ceva mai ieftin nu există, și o duce de azi pe mîine. Încearcă să vîndă ziarelor poezii şi desene, încearcă să intre în legătură cu oameni politici și cu organizații evreieşti. Pe 19 septembrie se întîlneşte cu Erika şi Klaus Mann, cu care merge la cinematograf, o bucurie rară. Klaus Mann notează în jurnalul său: „Lasker-Schüler (cu gîndurile împrăştiate şi disperată) ne arată desene drăguţe cu indieni, pe care le-a făcut ca să se linişească”. Petrece zile întregi în cămăruţa ei din Augustinerhof. Cînd e prea frig, se aşază lîngă caloriferul mai mare de la etaj şi dormitează acolo ore întregi; uneori, spune ea, „simt o împăcare, ca

în nirvana”. Nu e totuşi posibil să descoperi lumina atîta vreme cît analizezi întunericul.

*

În septembrie, Marlene Dietrich se întoarce la Hollywood. Europa a devenit cumva prea plictisitoare – sau prea obositoare. Să trăieşti în acelaşi oraş cu propria mamă, cu fiica, cu soţul şi cu amanta acestuia, precum şi cu soţia propriului amant, plus toţi emigranţii din Berlin care se înghesuie, cunoscîndu-i generozitatea şi sperînd la donaţii, totul sub ochii presei internaţionale – asta depăşeşte pînă şi puterile Marlenei Dietrich. Din fericire, în septembrie începe lucrul la următorul ei film de la Hollywood. Urmează s-o interpreteze pe Ecaterina cea Mare – Josef von Sternberg vrea să-şi transforme amanta în cea mai puternică femeie din istoria umanităţii. El crede că Marlene Dietrich a sa ar fi singura potrivită pentru aceasta. Marlene Dietrich *a sa*? Da, relaţia lui cu ea a evoluat cu timpul de la admiraţie la iubire, devenind în cele din urmă o obsesie. Cînd ea revine la Hollywood, el nu-i mai zice altfel decît „zeiţă adorată” și îi face cadou nu doar o nouă vilă, încă mai somptuoasă, ci şi un nou Rolls-Royce, încă mai elegant. Şi o tabacheră din aur curat, bătută cu briliante şi diamante. De cîte ori scoate o ţigară, cuvintele gravate îi şoptesc: „MARLENE DIETRICH / FEMEIE, MAMĂ ŞI ACTRIŢĂ CA NIMENI ALTA / JOSEF VON STERNBERG”.

Pînă la urmă, toate astea o agasează. Marlene Dietrich nu aparţine nimănui altcuiva decît ei înseşi. Mai ales că filmele regizorului nebun după ea sînt tot mai puţin apreciate de critică. Dietrich înregistrează totul cu atenţie. De acum vrea să trăiască fără cel care a creat-o. În curînd va turna ultimul ei film cu Josef von Sternberg. Titlul lui este grăitor: *The Devil is a Woman* (*Diavolul e o femeie*).

*

Pe 26 septembrie 1933, Claus Schenk von Stauffenberg se cunună în biserica Sfîntul Iacob din Bamberg, în uniformă militară. Nunta, i-a explicat el miresei sale, este o formă de serviciu. Ea nici nu s-a aşteptat la altceva. După masa de la Bamberger Hof, cei doi pleacă în voiaj de nuntă la Roma, unde tocmai s-a deschis o expoziţie jubiliară: 10 ani de la venirea la putere a lui Mussolini. Pe lîngă aceasta vor să vadă picturile lui Caravaggio, Rafael, Michelangelo. „Stauff”, cum îl numesc colegii de la regiment, este un amestec insolit de poezie şi precizie. Cîntă la violoncel, citeşte tragedii greceşti şi nu agreează plăcerile aristocratice legate de cazinou, vînătoare şi dans. Exact pentru asta îl iubeşte soţia lui.

În dimineaţa de după nuntă iau trenul spre sud. Fratele lui Claus, Berthold, îi însoţeşte pînă la Bellinzona, unde coboară ca să se vadă cu cea mai importantă iubire a sa, Stefan George, marele poet al scrisului fără majuscule. Berthold ar fi vrut de fapt să se căsătorească şi el, dar George, care vrea să-l ţină pentru sine, s-a pronunţat în mod repetat împotriva căsătoriei lui cu Maria Classen, ceea ce Berthold respectă cu fidelitate (cel puţin cît timp trăieşte George). În schimb, în timpul voiajului de nuntă prin Italia lui Mussolini, Claus şi Nina von Stauffenberg concep, aşa cum se cuvine, primul lor copil.

*

Erika Mann şi Therese Giehse redeschid pe 29 septembrie cabaretul Die Pfeffermühle şi, la fel ca pe 1 ianuarie, printre spectatori se află Thomas şi Katia Mann, precum și Liesl şi Bruno Frank. Numai că de data aceasta ei se află cu toții în Elveţia, alungaţi din ţara a cărei politică antiumană încearcă să o demaşte Pfeffermühle prin programul său.

*

În toamna lui 1933, în timp ce intelectualii germani părăsesc în grabă Berlinul pentru a se stabili în sudul Franţei, doi intelectuali fac drumul invers, de la Paris la Berlin: Simone de Beauvoir şi Jean-Paul Sartre. Sartre a venit iniţial singur în Germania, cu o bursă de la Institut Français, ca să studieze pe lîngă marele fenomenolog Edmund Husserl. Dar lucrul cel mai important este altul: „Mi-am regăsit lipsa de răspundere din tinereţe”. În acest sens, în timp ce întregul Berlin este plin de steaguri cu svastică şi toţi marii autori au părăsit Germania și s-au refugiat la Paris, în patria lui, Sartre descoperă, invers, Berlinul ca „oraş al dragostei”. Se năpusteşte mai întîi în restaurantele cu specific local, fiindcă îi plac berea neagră, carnea de porc, varza murată şi cîrnaţii, cum a mîncat la bunica lui din Alsacia. După aceea, gustă viaţa de noapte din Berlin împreună cu alţi francezi. Deoarece nu ştie nemţeşte, este nevoit, spre regretul său, „să-şi facă o prietenă franţuzoaică”. De fapt, a venit „ca să cunoască dragostea femeilor germane”. Dar îşi aminteşte repede de un adorator maghiar al Simonei de Beauvoir care vorbea foarte prost franţuzeşte şi pe care ea l-a respins. Atunci el pune mîna pe dicţionar şi îi scrie următoarea frază: „Dacă aţi şti cît de spiritual sînt cînd vorbesc maghiara”. Sartre studiază aşadar filosofia germană şi viaţa de noapte din Germania avînd alături o franţuzoaică, Marie Ville, soţia visătoare, nițel absentă a unui angajat de la Institut Français. Sartre îi scrie despre asta Simonei de Beauvoir, care constată din nou cît de greu îi vine să suporte ciudatul lor pact referitor la adevăr. Şi absenţa lui Sartre. Îşi ia concediu medical şi vine și ea la Berlin. Sartre nu are altceva mai bun de făcut decît să i-o prezinte încă din prima seară pe noua sa iubită. Dar ea să nu se teamă, e doar ceva episodic. Îi pune totuşi Simonei o verighetă pe deget – ca deghizare, pentru ca, în calitate de soţie a lui, să poată închiria şi ea o mică locuinţă în apropiere de Institut Français.

Însă Simone de Beauvoir ar dori să nu fie soţia lui Sartre doar în joacă. Ea suferă din cauza acestei prime „iubiri contingente”, cum numeşte Sartre amorurile sale extraconjugale, care stau alături de iubirea pentru Simone, pe care el o numeşte „necesară”. Simone de Beauvoir se întoarce în Franţa şi începe să scrie un roman avînd ca temă conflictul dintre iubire şi independenţă. Iar Sartre rămîne la Berlin, în microcosmosul francez din aristocratica vilă din Wilmersdorf, şi nu simte absolut deloc vremea urii care a început.

*

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul lui Heinrich Mann, un om deosebit de sensibil. De aceea cartea pe care a scris-o în prima vară a exilului său din Franţa şi care apare acum, în toamna lui 1933, la editura Querido din Amsterdam se intitulează *Ura*. Ceea ce a trăit în februarie în Berlin la Academie şi ceea ce citeşte pe feţele oamenilor şi în gazete îi ajunge ca să ştie ce va urma. Peste 15 ani, Lion Feuchtwanger va spune despre această carte care vorbește despre trezirea urii: „Heinrich Mann a prevăzut Germania ultimului deceniu mai devreme şi mai limpede decît noi toţi. El a descris totul de la început, cu mult timp înainte să devină realitate”.

*

Una dintre cele mai ciudate perechi ale acestei epoci care nu duce nicidecum lipsă de aşa ceva este cea formată din pictorul Salvador Dalí, în vîrstă de 29 de ani, şi iubita sa de 39 de ani, muza, impresara şi gardiana lui, Gala. Cei doi petrec o vară fericită într-o căsuță de pescari din Portlligat, pe Costa Brava. Ca parteneră a lui Paul Éluard şi Max Ernst, ea i-a cam speriat pe suprarealişti cu sexualitatea ei ofensivă – în schimb,

Dalí, acest bărbat dezorientat sexual, care preferă voaiorismul practicii amoroase şi e în conflict cu înclinaţiile sale homosexuale, acest Salvador Dalí ferecat de mai multe ori înăuntrul său pare să găsească o posibilitate de eliberare tocmai datorită puternicei feminităţi a Galei. Probabil că logic nu se poate explica în totalitate, nici psihologic, dar cert este că a funcţionat perfect. Datorită ei, Dalí poate să descopere în el însuși ceea ce face ca arta sa să fie atît de unică în delirul şi genialitatea ei. Sex, să spunem, în sens clasic au făcut, în relaţia lor care a durat cîteva decenii, o singură dată (Gala) sau niciodată (Dalí). „Trăsătura principală a fiinţei lui Dalí”, scrie Gala, „este frica”. Cînd, după o operaţie de uter în octombrie 1932, Gala îl informează că nu va putea avea niciodată un copil cu el, Dalí se simte grozav de uşurat. El vrea să fie singurul ei pui.

Dominantă, puternică, Gala este absolut contrariul acestui tip ciudat, molatic, mustăcios, cu accese de rîs, iar el acceptă cu plăcere ca de acum încolo, pentru tot restul vieţii, să se supună regiei ei. În 1932, căsătoria dintre Gala şi suprarealistul Paul Éluard a fost desfăcută oficial – dar acesta, deşi combinat de multă vreme cu misterioasa şi generoasa actriţă Maria Benz, care răspunde la numele amuzant de „Nusch”, nu încetează să o venereze pe Gala şi să-i mărturisească în scrisori înflăcărate: „Gala, nimic din ce fac nu se întîmplă fără tine”.

Gala este însă deja indisolubil legată de Salvador Dalí. Nu se dezlipește de el. Şi ca să demonstreze că Gala este de acum a lui, Dalí o pictează într-o postură neobişnuită: cumpără de la măcelar două bucăţi de carne şi ea trebuie să-i pozeze ore întregi cu ele pe umeri. După cîteva zile, Dalí îi prezintă mîndru tabloul cu titlul *Portretul Galei cu două cotlete de miel în echilibru pe umeri*. Se pare că vrea să arate că această Evă modernă n-a fost creată din coasta lui, ci din coasta unui animal. Numai avînd-o pe această femeie alături poate acest catalan cu adevărat smintit să-şi proiecteze pe pînză cele mai sălbatice fantezii, în modul cel mai natural cu putință. Graţie ei, deviza lui potrivit căreia orice frumusețe

trebuie să fie comestibilă devine realitate. De aceea, al doilea mare portret al Galei din 1933 se numeşte *Sfinxul de zahăr*. Să vă fie de bine.

*

Victor Klemperer umple zi de zi pagini din lexiconul celui de-al Treilea Reich, dar nu mai speră că l-ar putea publica vreodată. Pe 9 octombrie, de ziua lui, își notează în jurnal următoarele dorinţe: „S-o văd pe Eva din nou sănătoasă, în casa noastră, la armoniu. Să nu mai fiu nevoit să tremur în fiecare dimineață și seară de frica unei noi crize de plîns – să apucăm sfîrşitul tiraniei şi prăbuşirea ei sîngeroasă. Fără dureri în coastă și fără gîndul morţii. Nu cred că vreuna dintre aceste dorinţe mi se va împlini”.

*

În faţa atacurilor care se înmulţesc la Dresda, Otto Dix fuge cu soţia şi copiii lui în sudul Germaniei, în micul castel Randegg din Hegau. Un loc unde se poate refugia, în cel mai îndepărtat colţ al marelui Reich. Dacă priveşti pe fereastră, peste tot vezi conuri vulcanice cu nume frumoase, ca Hohenkrähen, Hohentwiel, Hohenstoffeln şi Hohenhewen. Probabil că asta l-a ajutat întru cîtva după atîtea umilințe. Cum ajunge aici, pictează mai întîi vechiul cimitir evreiesc din Randegg, un tablou ce pare un rechizitoriu şi totodată un avertisment. Dincolo de cimitir, de la brazii înalți, tăcuți, începe deja Elveţia.

Castelul Randegg devine refugiul familiei Dix. Aparţine primului soţ al Marthei Dix, Hans Koch. După despărţirea de Martha, el s-a căsătorit cu sora acesteia, aşa că Martha şi Otto Dix, împreună cu copiii Nelly, Ursus şi Jan, se mută în castelul surorii ei. Sala cavalerilor, cu lambriuri, din venerabilul castel devine locul de joacă al copiilor. Familia locuiește

în turnul dinspre sud, lîngă o hală imensă, atelierul lui Dix. Înăuntru are şevaletul, iar în exterior, încîntătoarele coline din Hegau. Otto Dix nu mai pictează războiul. Nici păcatele capitale. Nici oamenii. Pictează văile vrăjite şi culmile domoale, toamna, iarna şi primăvara. Otto Dix emigrează în peisaj.

*

După ce peste vară a avut aventura cu propriul ei tată, Anaïs Nin îşi reactivează legăturile de la Paris: mai întîi cu soţul ei, în al doilea rînd cu psihanalistul ei şi în cele din urmă cu Henry Miller. Situația este relativ complicată cu soţul ei, bancherul Hugo Guiler, care s-a dedicat total astrologiei şi a constatat că el, ca vărsător, se potriveşte mai puţin cu Anaïs, care este peşte, decît capricornul Henry Miller. Miller, pe de altă parte, continuă să trăiască din banii de la Anaïs Nin – şi să se bucure de sex. În sfîrşit, psihanalistul ei, René Allendy, primeşte de la ea şi una, şi alta, dar, spre deosebire de Miller, le plăteşte prin mustrări de conştiinţă.

Henry Miller cochetează şi el cu astrologia şi ajunge la concluzia că în 1933 probabil va muri. Îşi face testamentul şi o declară pe Anaïs Nin singura lui moştenitoare – ceea ce înseamnă că o roagă să îi achite datoriile de 3.600 de dolari la diverşi creditori. Dar mai ales foloseşte în cartea sa *Tropicul Cancerului* complicata poveste de dragoste în care sînt implicate Anaïs şi soţia sa, June. Amabilă, amanta lui i-a închiriat o locuinţă în Clichy, pe Rue Anatole France 4, unde Miller stă împreună cu prietenul său Alfred Perlès. Aici se desfășurau de altfel scenele legate de sex şi de Paris din *Zile liniștite la Clichy*. Miller fumează toată ziua Gauloises, ascultă muzică şi face pe scriitorul, așezat la maşina de scris, în maiou, cu o sticlă de vin la îndemînă. Se bucură cînd Anaïs mai trece pe la ei şi le deretică celor doi domni bucătăria. El nu-i spune cît de des se gîndeşte la soţia sa, care a plecat definitiv la New York la sfîrșitul anului

precedent, punînd capăt astfel veşnicelor lor certuri. Amintirile care revin le foloseşte doar ca să scrie *Tropicul Cancerului*. Politica internaţională, Hitler, emigranţii nemţi de pe străzile Parisului – toate astea nu există pentru Henry Miller.

*

Vladimir şi Vera Nabokov rezistă încă în Berlin. Din lipsă de bani, s-au mutat în locuinţa verişoarei ei, Anna Feigin, pe Nestorstraße. Uneori Vladimir le dă tinerilor din zonă lecţii de tenis pe terenul din apropiere. Dar mai ales scrie ca în transă, în numai două săptămîni, romanul *Invitaţie la eșafod*. Violenţa crescîndă din Berlin îl bulversează. Vera rămîne fără loc de muncă după ce biroul avocatului evreu la care cîştiga banii de chirie este naţionalizat. Întrebat mai tîrziu de ce nu au emigrat imediat în 1933 – mai ales că Vera era evreică –, scriitorul oferă un răspuns emoţionant: „Noi întotdeauna am fost mai delăsători. Soţia mea într-un mod plăcut, iar eu îngrozitor de delăsător”. Dar Nabokov vede ce se petrece în jurul lui. Pe malul lacului din Grunewald scrie povestirea *Rigă*. La început, doi muncitori din Berlin îşi chinuiesc noul vecin, domnul Romantovski, care are un puternic accent slav, pentru ca pînă la urmă să-l ucidă. Absolut fără nici un motiv. *Rigă* vorbeşte despre teama paralizantă a familiei Nabokov. „Pe vremea cînd mi i-am imaginat pe cei doi bătăuşi şi pe sărmanul Romantovski, peste Germania se întindea umbra grotescă şi rea a lui Hitler.” În această atmosferă apăsătoare, pe Nestorstraße din Berlin se petrece ceva improbabil: în toamnă, Vera îl anunță pe Vladimir, cu un zîmbet aproape ireal, că a rămas gravidă. Fiul lor, Dmitri, se va naşte în mai 1934.

*

Ajuns în exil la Paris şi relativ vindecat de malarie, Walter Benjamin se mai întîlneşte de cîteva ori cu marea sa iubire din vară, Anna Maria Blaupot ten Cate. Nu ştim exact ce s-a întîmplat. Ştim doar că, treptat, iubirea lor s-a evaporat. Anna Maria se mută după puțin timp în sudul Franţei, unde se căsătoreşte în 1934 cu francezul Louis Sellier. Previziunea lui Benjamin se confirmă. În august scrisese: „În braţele tale, destinul ar înceta pentru totdeauna să mă lovească". Cînd Anna Maria îl cuprinde cu braţele pe un altul, destinul îl lovește pe Walter Benjamin cu toată puterea.

*

Marlene Dietrich a înţeles acum şi ea că primejdia începe să se extindă din Germania asupra întregii Europe. Pe 7 noiembrie îi scrie soţului ei la Paris o scrisoare care ne permite să aruncăm o privire în spatele faţadei *cool*. Îl roagă să-i trimită o nouă cremă de noapte, motivînd: „Îmbătrînesc, ce vrei!". Apoi, într-un acces de simţ familial, adaugă: „Fă-o de dragul meu, cumpără chiar mîine nişte geamantane mari, aruncă totul în ele şi întinde-o. Ştii bine că în ultimul moment nu sînt destule geamantane". După aceea – în scrisoare intervine o schimbare bruscă – o imploră pe amanta lui Rudi, fosta bonă a Mariei: „Tami, te rog, ajută-mă ca totul să fie pregătit încît el să poată pleca din Paris, dacă e posibil, în cîteva ore. Vapoare sînt tot timpul". Şi pentru ca absurdul să atingă culmea în final, Dietrich își încheie scrisoarea către soţul ei ŞI amanta acestuia cu frumoasa formulă: „Tu eşti cel mai bun şi mai credincios. Te iubesc, a ta, Mutti".

*

În 1933 ia sfîrșit o iubire absolut deosebită – cea dintre Nancy Cunard, o englezoaică excentrică din lumea bună, şi pianistul de jazz afro-american Henry Crowder. Cînd se plimbă împreună pe străzile Parisului, ea cu brăţări sunătoare din fildeş şi cu veşminte strălucitoare, el într-un impecabil costum cu vestă, ca scos din cutie, trecătorii întorc capul după ei. Nancy Cunard scrie un eseu înflăcărat: *Black Man and White Ladyship* – o ruşine, consideră mama ei, care o denunţă din acest motiv la poliţie. Se pare că Nancy Cunard, femeie energică şi aprigă, doreşte să depășească toate barierele sociale şi prejudecăţile rasiale din patria ei. Conduce la Paris editura pentru literatură de avangardă The Hours Press şi este prima care îl publică pe James Joyce şi *Cantos* de Ezra Pound. Însă dragostea ei pentru Henry Crowder se loveşte – se pare, nu ştim exact – de un punct sensibil surprinzător. Cunard este, ca şi Picasso, înnebunită după arta triburilor africane, locuinţa ei din Paris este plină de sculpturi, măşti şi arme din Africa. Lucrează la o carte cuprinzătoare despre cultura negrilor, pentru a demonstra că aceasta este la fel de valoroasă ca a albilor. Dar, cu toată inteligenţa ei, Cunard nu vrea pur şi simplu să înţeleagă că soţul ei, Henry, chiar dacă este negru, nu se identifică cu strămoşii lui africani cum se identifică cu părinţii săi din New Orleans, cu America afro-americană, cu jazzul. El are senzaţia că ea nu-l iubeşte ca om, ci ca simbol. De aceea se întoarce în America. În 1934, cînd Henry a părăsit-o deja, apare incredibila ei *Negro Anthology*. O carte cît un continent, plină de literatură, muzică, cultură, istorie. O mie de pagini care pledează pentru iubire – și împotriva urii. Nancy Cunard i-o dedică lui Henry Crowder, marea ei iubire.

*

În Ticino, unde vremea poate fi blîndă pînă şi în decembrie, cînd vîntul se domoleşte şi soarele răzbate la prînz printre nori, Stefan George își trăiește ultimele zile. În ultimele trei decenii a strîns în jurul său un cerc de discipoli devotaţi, majoritatea homosexuali, care îi venerează poezia şi îl consideră pe poetul cu păr alb conducătorul lor spiritual. George este coleg de generaţie cu Gerhart Hauptmann şi cei doi par fraţi, cu capetele lor încununate de părul alb ca neaua, de o parte naturalistul laic, laureatul Premiului Nobel în 1912, de cealaltă magul spiritual, de care se freacă – sau la care se încălzesc – de zeci de ani tinerii autori germani. Walter Benjamin l-a felicitat în iulie, de ziua lui, sub pseudonim în *Frankfurter Zeitung*, înnobilîndu-l cu titlul de profet. În poezia „Einem jungen Führer im ersten Weltkrieg" („Către un tînăr conducător în Primul Război Mondial"), George ar fi anticipat că va urma un „Al Doilea Război Mondial". Benjamin scrie: „Stefan George tace de ani de zile. Între timp noi am căpătat un nou auz pentru glasul său". Klaus Mann vede lucrurile oarecum altfel. În *Sammlung*, revista lui din emigraţie, îi răspunde lui Benjamin în articolul „Tăcerea lui Stefan George", unde își exprimă speranţa că George nu se va lăsa înşelat de Hitler şi de noul Reich: „Sperăm că tăcerea lui înseamnă respingere. Dacă vrea să sfîrşească aşa cum a trăit, cu ştiinţa infailibilă a purităţii, sincerităţii şi nobleţei, atunci să păstreze şi faţă de noua Germanie aceeaşi atitudine la care l-a obligat cea veche: să întoarcă privirea".

Stefan George citeşte aceste rînduri în noiembrie 1933 la Minusio. Ar trebui să ţină un regim sever, mai ales crudităţi, să evite ţigările şi alcoolul; aşa i-a prescris doctorul. Dar duminică, pe 26 noiembrie, ignoră toate aceste interdicții. La micul dejun a mîncat cîteva tartine cu sardele și șuncă. La prînz, piept de raţă cu sfeclă roşie şi piure de cartofi, ca desert orez cu lapte şi un vin dulce. Se vede că a fost prea mult. „Imediat după ultima înghiţitură", relatează fidelul său discipol Frank Mehnert, la ora

13:20 se prăbuşeşte. Se înverzeşte la faţă şi Mehnert constată că a leşinat; vine un doctor, îi face o injecţie, a doua zi are un nou atac, îşi pierde din nou cunoştinţa şi este transportat cu tot cu fotoliu la clinica Sant'Agnese din Muralto. Mehnert le telegrafiază celor mai apropiaţi prieteni din Germania. Situaţia este gravă. Toţi pornesc la drum. Inclusiv Claus şi Berthold, conţii von Stauffenberg. Îşi văd maestrul care trage să moară. Luni, 4 decembrie 1933, inima lui Stefan George încetează să mai bată.

Locotenentul-major Claus von Stauffenberg, bun organizator, pune la punct un program, stabilind cu precizie orele la care fiecare discipol va sta la priveghi în capela cimitirului din Minusio. Pe 6 decembrie, la ora 8:15, cînd Stefan George este coborît în mormînt – şi, odată cu el, întreaga „Germanie secretă" –, peste munţii înalţi din faţă se arată soarele molatic de decembrie. Jos, în vale, Lago Maggiore se odihneşte încă, negru, tăcut. A doua zi, la mormîntul din Minusio soseşte o coroană mare de lauri, trimisă de ambasada germană din Berna a noului guvern al Reichului, cu panglici negru-alb-roşu şi două svastici. Nici măcar Stefan George nu și-a putut alege adoratorii.

*

Ernst Jünger şi soţia sa Gretha vor să plece din Berlin. De cînd prietenul lor Erich Mühsam e în lagărul de concentrare, Gestapoul le-a percheziționat locuința, căutînd legături cu comunistul compromis. Faptul că sînt apropiați de pictorul sado-masochist Rudolf Schlichter și de soţia sa, Speedy, care lucrează ca „hetairă", atrage şi el atenţia asupra lor. De aceea Jünger îşi arde jurnalele din ultimii cincisprezece ani, poeziile, scrisorile şi notiţele cu caracter politic. Refuză să intre în Deutsche Akademie der Dichtung, care are acum noi membri, considerînd că nu e pentru el. Familia Jünger vrea să plece din Berlin, cu atît mai mult cu cît Gretha e iar gravidă şi nu are de gînd să-şi plimbe copilul în cărucior

printre defilări ale naziștilor şi lupte de stradă. La rîndul lui, viitorul tată are urgent nevoie să schimbe aerul. „Mutrele astea ale boemei mă scîrbesc.” Aşa că în decembrie 1933 familia Jünger se mută la Goslar, la poalele munţilor Harz, cu speranţa unei „vieţi liniştite, dincolo de ritmul tulburător şi ameţitor care stăpîneşte Berlinul”. Speră să poată evada într-o emigraţie internă.

*

Ruth Landshoff, mereu gata de plecare, îşi pierde verigheta în toaleta din trenul care o duce de la Berlin la Paris. Înţelege că nu este o simplă întîmplare. De ceva vreme îl iubeşte mai mult pe baronul englez Bryan Guinness decît pe soţul ei, contele Yorck von Wartenburg. Baronul i-a dăruit o pereche de porumbei pitici pe care îi duce cu sine peste tot, într-o colivie. În schimb, ea îi trimite *Emigrantennovelle*, dar el nu reuşeşte nici să o publice în *Harper's Bazaar*, nici să găsească un agent literar care să o preia. Aşa că textul rămîne în manuscris. Şi totuşi, Ruth Landshoff a fost prima care a găsit, cu disperarea emigrantului anonim, cuvintele pentru a descrie tăcerea pudică de dincolo de patrie. „Refuza să vorbească, refuza să privească, fiindcă îl deranja să trăiască cu dorul. Emigrantul îşi iubea prea tare patria. Nimeni nu i-a interzis să şi-o iubească. Dar îi era interzis să locuiască în ea. Suferinţa şi dorul, iată ce am luat cu mine din ţara mea.”

*

Pe 12 decembrie, la patru ani de la moartea lui, marea iubire a lui Aby Warburg părăsește Germania. Pe vasul de transport Hermia călătoresc de la Hamburg la Londra atît legendara, gigantica bibliotecă a istoricului de artă evreu, cît şi colecţia lui de fotografii şi *Bilderatlas Mnemosyne*.

Emigrînd, unul dintre cele mai mari tezaure spirituale din ultimele două decenii scapă de distrugerea iminentă. După puţin timp, văduva lui Warburg, Mary, sfîrşeşte la Hamburg.

*

Pe 18 decembrie, ziua cînd împlineşte 54 de ani, Paul Klee primeşte autorizaţia de şedere pe termen limitat la Berna împreună cu soţia sa, Lily, şi, astfel, posibilitatea legală de a părăsi Germania. Două treimi din cărţile şi mobila lor rămîn la Düsseldorf. Împachetînd, Paul Klee se răneşte la mîna dreaptă şi face septicemie. Ce ultimă boală simbolică pe pămîntul german! Pe 23 decembrie, soții Klee părăsesc Germania pentru totdeauna, împreună cu pisica lor Bimbo. Lily Klee îi scrie fiului lor, Felix: „Iată-mă plecînd în lume, pentru prima oară fără patrie. A fost un an înfiorător. Mă gîndesc cu groază la ce a fost”.

*

Textierul Bruno Balz este arestat de Gestapo pentru încălcarea prevederilor paragrafului 175 referitor la homosexuali, din cauza legăturilor sale cu Institutul de Sexologie al lui Magnus Hirschfeld. În 1924 el a fost unul dintre producătorii primului disc gay, *Bubi, lass uns Freunde sein* (*Bubi, hai să fim prieteni*). Acum face cîntece mai neutre pentru filmele sonore de la UFA, de exemplu *Kleine Möwe, flieg nach Helgoland* (*Micule pescăruş, zboară spre Helgoland*). Dar în curînd i se va oferi o șansă: să scrie texte pentru cîntecele indubitabil heterosexuale ale actriței Zarah Leander. Sînt prea bune pentru ca UFA şi deci naziştii să renunţe la ele. El presimte: a cînta astfel dragostea nu poate fi un păcat, ci salvarea sa.

*

Pictorul abstract Wassily Kandinsky şi soţia sa, Nina, renunţă la locuinţa lor din Berlin şi emigrează pe 19 decembrie la Paris.

*

În dimineaţa de 24 decembrie, Gussie Adenauer și copiii ei iau trenul din Köln ca să meargă la Maria Laach. S-a aşternut zăpada, Konrad Adenauer o strînge recunoscător în braţe, chiar în spatele porţii. Iau un dejun uşor în refectoriu şi cîntă cîteva cîntece de Crăciun. Copiii i-au adus daruri tatălui lor. După aceea merg cu toţii la slujbă. Pe obrajii lui Adenauer, înconjurat de familie și de cîntecele gregoriene, se preling lacrimi.

*

Pentru a doua oară în viață Bertolt Brecht a cumpărat o casă, după cea de pe lacul Ammersee; noua locuinţă se află pe coasta daneză a Mării Baltice, în Svendborg, pe Skovsbostrand 8. A plătit-o din onorariul primit pentru *Romanul de trei parale* şi din banii oferiți de tatăl Helenei Weigel. Pe lîngă Helene, în Danemarca este, la fel de bolnavă de plămîni şi de dragoste, şi Margarete Steffin, care a sosit de la Paris şi pe care Brecht a instalat-o la Copenhaga, la viitoarea sa amantă Ruth Berlau, ca să nu o înfurie pe Helene Weigel. Distanța dintre Copenhaga și Svendborg – cinci ore de mers cu maşina – o mai îmbunează pe soţie. Numai că Margarete i se plînge lui Ruth şi suferă ca un cîine fiindcă Brecht începe să o ţină la distanţă. Încă nu bănuieşte că adevăratul motiv stă chiar lîngă ea. Cît de amar! Doar Elisabeth Hauptmann se retrage din jocul distructiv al lui Brecht; după ce luni de zile s-a dat de ceasul morții la Berlin ca să-i

salveze manuscrisele, făcînd şi închisoare pentru asta, Brecht îi reproșează că e leneşă şi nepricepută. La care ea îi scrie că nu poate fi fericită decît „despărţindu-se complet de el”, adăugînd că „poate ne vom revedea mai tîrziu”. Cît despre Brecht, el trece foarte uşor peste asta. Cum a scris în al şaselea sonet pentru Margarete Steffin: „Plăcerea bărbaţilor e asta – să nu sufere”. Crăciun fericit.

*

În seara de Revelion, la Küsnacht bei Zürich, Thomas Mann găseşte o încheiere acceptabilă pentru acest an ca emigrant. „De altfel, mi-e prea puțin dor de vechea stare de lucruri. Mai dor îmi este de Sanary, care, retrospectiv, îmi pare cea mai fericită etapă din aceste zece luni, de mica terasă pietruită unde seara stăteam în fotoliul de nuiele şi priveam stelele”. Dar numai steaua lui continuă să fie norocoasă.

*1. *Lingua Tertii Imperii* (n. tr.).

*2. Eufemism folosit de naziști pentru arestarea adversarilor fără respectarea vreunei norme juridice (n. tr.).

*3. *Gleichschaltung* – alinierea forțată a tuturor formațiunilor (sindicate, asociații sportive, de femei, de tineret, profesionale etc.) la programul NSDAP (n. tr.).

După

Locotenentul-major Claus Schenk von Stauffenberg îi pozează în ianuarie 1934 sculptorului Frank Mehnert, elevul lui Stefan George, în podul unde se ținea hameiul de la fosta fabrică de bere din Bamberg. Este model pentru monumentul soldatului SA. Stauffenberg refuză însă să îmbrace uniforma SA. El scrie: „Încă nu m-am împăcat total cu transformarea mea în membru SA, dar mă consolez cu faptul că pentru nazişti asta e mult mai dureros decît pentru mine”. Cînd Mehnert vine acasă la tînăra pereche Stauffenberg, stăpîna trebuie să se retragă. Stauffenberg continuă să-i pozeze lui Mehnert în biroul său, timp în care soţia sa rămîne în sufragerie. Maestrul, Stefan George, le-a interzis discipolilor să aibă legături cu familiile prietenilor lor, îi explică soţul. Nina acceptă. Şi asta e dragoste. De altfel, cuvîntul „familie” nu apare niciodată în opera lui George. Cînd Nina Stauffenberg este exilată în sufragerie, e însărcinată în luna a cincea cu primul lor copil.

*

Cu femeile e ca şi cu oraşele, se gîndeşte Ernest Hemingway cînd ajunge din nou la Paris. La început le iubeşti exact pentru ceea ce le vei reproşa mai tîrziu. În ianuarie 1934 el face pentru *Esquire*, revista americană dedicată bărbaţilor, o scurtă trecere în revistă a situaţiei din capitala Franţei. Şi care este situaţia? Deplorabilă. „Cel mai deprimant este calmul perfect cu care toţi vorbesc despre viitorul război, ca şi cum ar fi vorba de o chestiune stabilită, pe care trebuie să o accepte.” Iar la adresa conaţionalilor săi americani: „Mă rog, în Europa au fost întotdeauna

războaie, dar noi ar trebui să rămînem departe de cel care vine. Dacă cineva vrea război fiindcă vrea să ştie cum e în război sau din dragoste pentru vreo ţară, n-are decît să meargă singur pe front”. După ce a spus toate astea, povesteşte despre dragostea lui pentru Paris – şi recunoaşte că el este cel care s-a schimbat, nu oraşul: „Parisul este foarte frumos acum, toamna. Este frumos să fii aici cînd ești tînăr, Parisul fiind o şcoală bună, de la care e bine să nu chiuleşti. Noi toţi am iubit odată Parisul, iar cel care spune altceva minte. Dar oraşul este ca o amantă care nu îmbătrîneşte şi care are acum alţi amanţi. La început, cînd nu ne cunoşteam, ni se părea relativ în vîrstă. Ne gîndeam că e doar mai în vîrstă decît noi, asta ne atrăgea. Cînd însă am încetat să o iubim, asta i-am reproşat. Aici am greşit. Parisul are mereu aceeaşi vîrstă şi mereu noi amanţi”. Şi mai apoi, autumnal şi sincer: „În ce mă priveşte, mie acum îmi place altceva”. Dar ce anume, asta nu spune.

*

Man Ray a lucrat aproape optsprezece luni la cel mai mare tablou al său. În 1932 a fixat pînza de doi metri şi jumătate deasupra patului ca să picteze pe ea buzele care plutesc pe cer. O jumătate de an a pictat buzele lui Kiki din Montparnasse, pînă cînd a observat că nu aceasta este gura care îi apare mereu în vis. Apoi a luat totul de la început, de data asta a pictat buzele lui Lee Miller, asistenta şi iubita lui, care l-a părăsit şi pe care n-o poate uita. Acum tabloul este terminat, data creaţiei este 1932-1934 şi poartă titlul *À l’heure de l’Observatoire – Les Amoureux*. Prima parte a titlului se referă la Observatorul din Paris, pe care îl vede în fiecare dimineaţă în drum spre lucru şi pe care l-a plasat în partea de jos a tabloului. Titlul este însă şi o aluzie secretă la Lee Miller, care trăieşte pe un alt fus orar, cel american, căci atunci cînd întrebi în America la telefon ora oficială, răspunsul începe cu „United States Observatory Time”. Iar

Les Amoureux e, bineînţeles, o delicată evocare a timpului petrecut împreună, a scurtei lor plutiri pe deasupra norilor. Buzele care zboară pe cer par două corpuri ce se lipesc unul de altul într-un extaz cosmic. Cu atîtea simboluri, e ciudat că pînă la urmă n-a devenit un kitsch. „Iubirea”, va spune Man Ray mai tîrziu, „capătă dimensiuni universale în această lucrare, creată pe cînd torentul urii începea să inunde Europa”.

*

Fostul general şi cancelar al Reichului Kurt von Schleicher şi Elisabeth a sa nu au avut parte decît de doi ani de fericire conjugală. Pe 30 iunie 1934, în toiul nopții, cinci bărbaţi năvălesc în casa lor din Neu-Babelsberg şi îi împuşcă pe amîndoi. Generalul moare pe loc, soţia sa puţin mai tîrziu, la spitalul Nowawes. Ambele cadavre sînt luate de Gestapo, pentru a preveni orice speculaţii şi cercetări ulterioare; „înmormîntarea” în cimitirul din Lichterfelde are loc în absenţa răposaţilor. Faptul că acest dublu asasinat a fost opera SS e clar, chiar dacă astăzi încă nu se știe dacă ordinul a fost dat de Hermann Göring, de Heinrich Himmler sau de Adolf Hitler însuşi. După crima din timpul nopţii, în dimineaţa de 1 iulie un grup de bărbaţi înarmaţi își face din nou apariția acasă la Schleicher, dar nu găsește acolo decît apropiați care îl jelesc pe fostul cancelar al Reichului. Joseph Goebbels notează în jurnalul său: „La Berlin, conform programului. Nici un incident, doar că a căzut şi Elisabeth Schleicher. Păcat, dar nu se poate face nimic”. O moartă nevinovată în plus? „Păcat.” Aceasta este limba celui de-al Treilea Reich, pe care Victor Klemperer o va analiza atît de necruţător. Acestea sînt cuvintele lui Goebbels despre seria de omoruri care a intrat în istorie sub numele de „noaptea cuţitelor lungi”, cînd au fost ucişi şi conducătorii aşa-numitului „puci al lui Röhm”, deci practic toată conducerea SA. Un eveniment pe care Curzio Malaparte l-a prevăzut de altfel cu exactitate în

cartea sa *Tehnica loviturii de stat* din 1932. A doua zi dimineaţă, cînd kaizerul Wilhelm al II-lea află în exilul său olandez despre uciderea lui Kurt von Schleicher, își pierde orice speranţă în reinstaurarea monarhiei; locul speranței este luat de groaza în fața barbariei noului regim.

*

Dintr-odată, într-o zi caldă, pe 14 iulie 1934, acostează în această carte un nou cuplu. Se lasă seara pe lacul Wannsee, soarele coboară încet şi din nord-nord-vest porneşte prima briză. Libertas, de 20 de ani, e la prora iahtului Haizuru al prietenului ei Richard von Raffay, în sutien şi într-o pereche de pantaloni largi, cînd deodată din stufăriş apare o barcă cu vîsle. Un tînăr cu părul în vînt înaintează direct spre ea, atent, dar atras parcă de un magnet. Harro Schulze-Boysen, se prezintă el, adjutant la Ministerul Forţelor Aeriene al Reichului. E dragoste la prima vedere. Vechiul ei prieten Richard simte magia. La debarcaderul clubului nautic Blau-Rot coboară elegant de pe iahtul său şi li-l lasă celor doi îndrăgostiţi. „Începea o noapte caldă de iunie/ plină de gingăşii", scrie Libertas în jurnalul ei despre întîlnirea care le-a pecetluit soarta. Dar în momentul în care Harro îşi scoate cămaşa ea se înfioară: peste tot vînătăi şi cicatrice; în afară de asta, îi lipseşte o jumătate de ureche, iar pe coapse are svastici arse cu fierul roşu. Cu un an în urmă, îi mărturiseşte el, pe cînd era înflăcăratul editor al revistei *Gegner* (*Adversarul*), în beciurile de tortură ale Gestapoului i s-a demonstrat cu biciul şi cu şuruburi de fier cum procedează noul stat cu cei care decid să-i fie adversari. Pe colegul şi prietenul său evreu Henry Erlanger l-au omorît cu brutalitate chiar sub ochii lui. O să răzbune toate astea, îi spune el cu o voce calmă, sigură. Văzîndu-i cicatricele şi auzindu-i cuvintele, Libertas se trezeşte din visurile ei naive de fetişcană; după cum scrie Norman Ohler, în acest moment ea începe să gîndească, iar Harro începe să se vindece. Libertas

se îngrozeşte cînd înţelege că bărbatul pe care îl ţine în braţe a fost interogat de Gestapo, după ce a fost torturat multe zile şi nopţi, exact în încăperile de pe Prinz-Albrecht-Straße 8 din Berlin unde ea se juca de-a v-aţi ascunselea cînd era mică și cînd acolo încă era muzeul meseriaşilor, a cărui secţie de modă o conducea tatăl ei.

În vara anului 1934 nu începe doar o mare iubire între Libertas, nepoata contelui von Eulenburg, membru al rău-famatei „camarile” care a avut o relație homoerotică cu kaizerul Wilhelm al II-lea, şi Harro, nepot de unchi al renumitului amiral von Tirpitz, ci se constituie şi nucleul acelei grupări de rezistenţă pe care Gestapoul o va numi mai tîrziu Die rote Kapelle, Orchestra Roșie. Deocamdată Harro şi Libertas se bucură de viaţă – şi se mută împreună în locuinţa lui Richard von Raffay, pe al cărui iaht s-au cunoscut. Libertas lucrează ca atașat de presă pentru studioul cinematografic american Metro-Goldwin-Mayer şi seara îl duce pe Harro, după ce termină programul la Ministerul Forţelor Armate ale Reichului, să vadă cele mai noi filme cu Greta Garbo și John Wayne. După aceea dansează la Jockey-Bar – iar dacă e prea cald pentru cinema, pot să meargă cu iahtul lui Richard pe Wannsee şi să viseze. În curînd îşi cumpără un automobil Opel şi îl botează „Spengler”, după autorul *Declinului Occidentului*.

*

De ce trebuie scriitorul şi jurnalistul Wolfgang Koeppen să fugă rapid din Germania? Nu e nici evreu, nici comunist şi nu a fost niciodată în conflict cu regimul. Răspunsul este simplu: fiindcă s-a îndrăgostit de cine nu trebuie. În martie, cînd s-a întors din Italia la Berlin, a intrat în cafenelele de pe Kurfürstendamm, căutînd peste tot semne că lumea s-a schimbat radical. Într-o frumoasă zi de aprilie întîlneşte pe terasa cafenelei hotelului Bristol o tînără într-o rochie largă, de vară, cu o pălărie cu boruri

mari. Femeia are doi cîini imenşi. Intrînd în vorbă despre cîini, Koeppen se împrietenește cu ea. Află că are 18 ani şi că este soția unui șef de la SS. Interesant, spune Koeppen. La sfîrșitul lui iunie, după puciul lui Röhm şi primul val de omoruri din Berlin, Koeppen o întreabă pe tînăra femeie cu care a început o relaţie: „Soţul tău a fost împuşcat şi el?”. La care ea: „Nu, el îi împuşcă pe alţii”.

Din această noapte, soţia şefului SS care-i împuşcă pe alţii e moartă după tînărul scriitor. Vine la el seara tîrziu şi pleacă cînd se crapă de ziuă. Uneori îşi lasă cîinii la Koeppen, ca un gaj, pentru ca el să ştie că în seara următoare va veni după ei. „Între mine şi fata fără pic de morală s-a născut un fel de roman”, spune Koeppen. Dar se vede că soţul tinerei dame infidele l-a descoperit pe rival, autorul romanului. Prin urmare, Koeppen e nevoit să părăsească de pe o zi pe alta Berlinul, fără să apuce să-și facă bagajele. Pleacă în Olanda. Abia după patru ani va pune din nou piciorul în Germania, cînd va ști sigur că soţia şefului SS din Charlottenburg nu mai e prin preajmă.

*

Salvador Dalí şi Gala se căsătoresc în fine în 1934. Iar fostul ei soţ, Paul Éluard, se însoară imediat cu iubita sa, actrița de 28 de ani Maria Benz, zisă Nusch. Lee Miller, la rîndul ei, se întoarce din America şi se mărită cu egipteanul Aziz Eloui Bey, care în urmă cu doi ani îi comandase un portret al soţiei sale de atunci. O vreme, pe frontul suprarealist relaţiile sînt mai mult sau mai puțin în ordine.

*

Tamara de Lempicka, excentrica pictoriţă poloneză din Paris, se mărită şi ea. Cu un an în urmă îi explica încă pretendentului ei, bogatul

baron Raoul Kuffner, că nu găseşte timp pentru nuntă. Acum însă i-a venit mintea la cap (întîmplător a văzut un extras de cont de-al lui). Este deci o căsătorie bazată pe raţiune şi pe bun-gust. Pentru manierele lui aristocratice ea îl respectă ca pe un tată. Numai că e prea gras pentru ea. Însă, după Simone de Beauvoir şi Jean-Paul Sartre, fiecare trebuie să-şi caute satisfacţia sexuală în afara dormitorului conjugal. „Eu îmi iubesc bărbatul”, spune Tamara de Lempicka, „dar pentru inspiraţie am nevoie ca în jurul meu să fie şi alţi bărbaţi. Îmi place să ies seara şi să fie un bărbat arătos care să spună cît de frumoasă sau ce mare artistă sînt şi să mă mîngîie pe mînă. De aşa ceva am nevoie”.

*

Şi cea mai frumoasă zînă a noastră, veşnic pierduta şi veşnic căutătoarea Annemarie Schwarzenbach, decide să se mărite: se logodeşte cu Claude Clarac, un francez extrem de elegant, ambasador la Teheran. Clarac îi dăruieşte fanaticei automobiliste un automobil sport nou şi ea se mută în 1935 în vila lui din afara Teheranului, atît de luxoasă, încît o impresionează chiar şi pe fiica industriaşului elveţian: un parc imens, un iaz în care poate face baie, nenumăraţi servitori care roiesc în jurul ei cît e ziua de lungă şi-i citesc în ochi orice dorinţă. Mă rog, nu chiar orice dorinţă. Căci seara, cînd soarele coboară peste Teheran ca un glob roşu, incandescent, în ea creşte dorinţa de droguri, de morfină, de veronal. Dar găseşte soluţii şi aici şi după scurt timp îşi continuă viaţa letargică, de data asta în luxul oriental. Pe soţul ei abia dacă-l vede, ceea ce îi convine grozav. Ca homosexual, el a avut urgent nevoie de o soţie pentru a putea fi acceptat în această ţară musulmană. Annemarie Schwarzenbach se retrage ca un animal speriat în acest colţişor ascuns. „Mi-e frică să mă întorc”, scrie ea, fiindcă „nu mai cred în nimic şi în nimeni şi am îndoieli în ce priveşte viaţa mea. De aceea mă simt tentată să rămîn aici, departe de

lume”. Erika Mann, femeia brutală pentru care Annemarie Schwarzenbach a nutrit toată viaţă sentimente romantice, neîmpărtășite, îi scrie fratelui său Klaus despre ea: „E ceva ciudat cu copila asta. Şi, din păcate, nu va ieşi nimic de aici, nici din punct de vedere uman, nici din punct de vedere creativ. Pînă şi scepticismul ei faţă de sine e cumva bleg”. Ce noroc că Annemarie Schwarzenbach n-a trebuit să citească niciodată această critică a stilului disperării ei. E suficient că o ştim noi, urmaşii. Dar cum noi îi cunoaştem şi creativitatea, cărţile şi mai ales fotografiile, ştim că a ieşit mult mai mult decît şi-a putut imagina Erika Mann.

*

Pe 28 aprilie 1934, antisemitul Céline îi scrie iubitei sale evreice Cillie Pam la Viena: „Omenirea nu poate fi salvată decît prin iubirea faţă de coapse. Toate celelalte sînt doar ură şi plictiseală”.

*

Şi care e situaţia lui Erich Maria Remarque? În inimă nimic nou.

Se teme de femei cînd se apropie prea mult de el, iar cînd sînt departe, i se face dor de ele. De cînd a divorțat în fine de ea, Jutta Zambona stă tot timpul pe genunchii lui în splendida sa casă din Porto Ronco. Afară, valurile blînde se sparg pe ţărm, palmierii se înalță în vîntul cald; înăuntru, o pereche de exilaţi bine bronzaţi, putred de bogați, lîncezește trist, fără vlagă.

*

Cînd elegantul vas de linie Île de France pleacă din Cherbourg cu destinația New York, are la bord mulţi emigranţi, inclusiv doi aflaţi în

căutări. Deja în prima seară, cînd luna străluceşte calmă şi rotundă peste nemărginitul Atlantic, se întîlnesc pe punte, fiindcă nici unul nu poate să doarmă şi preferă să privească în depărtarea întunecată decît în gol în cabină. Între Marlene Dietrich şi Ernest Hemingway este dragoste la prima vedere. Dar această dragoste pare că a fost platonică. În anii şi deceniile care urmează, ei vor schimba nenumărate scrisori. El o numeşte „Kraut"[*1] (varză) din cauza originii ei germane, ea îi spune „Papa". Papa Hemingway explică astfel problema: între ei există, din păcate, o „pasiune nesincronizată". Cînd el era mai îndrăgostit de Dietrich, „Kraut tocmai era băgată pînă peste cap în vreo complicaţie romantică, iar cînd Dietrich ieşea la suprafaţă, cu minunaţii ei ochi întrebători, eu tocmai mă dădusem la fund". Este emoţionant să citeşti asta despre cei doi amorezi, care vor traversa sfîrşitul anilor '20 şi toţi anii '30 fără să-şi facă probleme dacă altundeva o pasiune nu e destul de sincronizată. Dar cînd e vorba de ei doi sînt, se vede, precauţi, poate pentru că sînt atît de asemănători.

*

După sinuciderea Nadiei, relaţia lui Stalin cu fratele ei Pavel şi cu soţia acestuia, Jenia, precum şi cu sora ei Anna şi cu soţul ei, Stanislav, este tot mai strînsă. Cel mai puternic om din Uniunea Sovietică, el, care nu se încrede în nimeni, se consolează uneori cînd poate vorbi cu ei despre durerea care îl chinuie de la moartea iubitei sale soţii. Ei se ocupă cu duioşie şi de cei doi copii ai lui Stalin pe coridoarele imense ale Kremlinului.

În vara lui 1934, Jenia, soţia cumnatului lui Stalin, se găteşte mai mult decît înainte, îmbracă rochii de-ale Nadiei şi uneori, cînd cinează cu familia şi lumina vine dinspre stînga, Stalin are impresia că seamănă puţin cu Nadia. Jenia este singura persoană din preajma lui căreia nu-i este frică de el; în schimb, Stalin nu-i va ierta niciodată soţului ei că i-a adus Nadiei

de la Berlin revolverul cu care s-a sinucis. Iar surorii ei nu-i iartă că a gătit-o atîta pe Nadia în seara aceea nenorocită. În orice caz, Stalin începe o relaţie cu Jenia, mai degrabă din nostalgie şi ca să nu fie nevoit să se culce singur. Un timp merge. Abia în 1938 vor fi ucişi toţi de zbirii lui Stalin: amanta sa Jenia, soţul Jeniei, Pavel, sora Nadiei, Anna, şi soţul ei, Stanislav.

*

În primăvara lui 1934 Henry Miller s-a mutat din Clichy, unde a trăit „zile liniştite" cu Anaïs Nin, în centrul Parisului, în Villa Seurat nr. 18 din Arondismentul 14, o splendidă locuinţă-atelier, unde înainte locuise un timp Antonin Artaud, şi el un amant al ei pentru scurtă vreme. În ziua cînd se mută, Miller primeşte prin poştă primul exemplar din *Tropicul Cancerului*, abia ieşit de sub tipar. Este tropicul din viaţa lui Miller: pentru toată lumea acum el este, se vede, un scriitor. Şi are, după ani de vagabondaj şi de parazitism, un domiciliu stabil. E adevărat că locuinţa este plătită tot de Anaïs Nin, respectiv de credinciosul ei soţ, dar nu e cazul să despicăm firul în patru. Cînd de la New York sosesc actele de divorţ şi soţia sa, June, este în sfîrşit de acord să pună punct turbulentei lor căsnicii, plină de ofense şi de dorinţe nesatisfăcute, Henry Miller scrie în jurnal un singur cuvînt: „Ura".

Deoarece June nu îi mai poate ameninţa independenţa, poate să se apropie literar de ea. Începe o nouă carte, *Tropicul Capricornului*, în care povesteşte istoria căsniciei lor. În timp ce el, în maiou, stă la maşina de scris, în acorduri de Bach şi de jazz de la gramofon, Anaïs Nin stă lungită pe canapea şi îl adoră. Dar cînd mai apoi îi dă muzei sale să citească manuscrisul, aceasta este indignată fiindcă, după părerea ei, el reduce femeile la nişte obiecte sexuale; „tu simplifici lumea", îi spune, atitudinea lui faţă de amorul lesbian este „simplistă şi primitivă". Henry Miller o

ascultă fără să clipească şi nu modifică nici un cuvînt. „Vreau să devin monstrul care sînt”, spune el.

*

Suprarealistul Max Ernst cel șmecher, originar din Brühl, în apropiere de Köln, este evident cel mai subapreciat Don Juan de la începutul anilor ’30. Anul 1934 începe pentru el cu o iubire pasională pentru Meret Oppenheim, tînăra artistă elveţiană care le sucise capul lui Alberto Giacometti şi Man Ray. Ernst crede că doar el e pe măsura ei. Îi scrie aproape zilnic: „Meretli, Meretli, Meretli, te iubesc, te sărut, Max al tău”. Sau, după două zile: „Sînt nebărbierit, zgîrii, dacă n-ai nimic împotrivă, te sărut peste tot”. Şi după aceea: „Meretli, mă gîndesc necontenit la tine. În caz că nu m-ai uitat, spune-mi-o. Frumuseţea ta mă uimește de fiecare dată”. Meret Oppenheim simte pentru prima oară în Yviaţa ei că este iubită trup și suflet. Max Ernst îi scrie: „Îţi sînt credincios în sensul cel mai bun al cuvîntului. Nu mă poate atrage Şoricelul din Milo, Venus din Montmartre nici atît. Numai pe tine te iubesc şi te doresc. În caz că începe un război, vino cît se poate de repede încoace, ca să ajungem în acelaşi lagăr de concentrare, nu doar ca să jucăm şah”. Şi tot aşa, toată primăvara şi toată vara.

Dar spre sfîrşitul verii, într-o zi apăsător de caldă, în cafeneaua Rhumerie Martiniquaise din Paris, ea îi declară: „Nu vreau să te mai văd”. Max Ernst e zguduit. L-a lovit, după cum scrie el, „ca un cataclism natural” (are să supravieţuiască).

Meret Oppenheim este sigură că nu trebuie să rămînă prinsă în mrejele iubirii cu acest bărbat, ca să nu ajungă să trăiască în umbra lui. Ea îşi sacrifică pasiunea pe altarul creativităţii. Nu vrea să fie muză, ci artistă. Crede că nu se poate realiza alături de Max Ernst. Presupunem că are dreptate. În curînd creează ceaşca de supă în blană, una din cele mai

importante opere ale suprarealismului. Aşa cum ceaşca aceasta protejează în mod absurd lichidul fierbinte cu o blană, şi ea îşi îmbracă inima fierbinte cu răceala despărţirii. Max Ernst scrie: „Cine acoperă polonicul cu blana maronie? Meretlein. Cine ne-a depăşit? Meretlein”.

Ea ştie că de la alungarea din Paradis femeile trebuie să se îngrijească singure cum să-i depăşească pe bărbaţi, deşi Biblia nu le crede în stare de asta. Și scrie: „Conform concepţiei patriarhale, bărbatul este singurul care păcătuieşte mîncînd din măr. Păcatul constă deci în capacitatea de a-ţi putea judeca conştient acţiunile. Adam n-o consideră pe Eva în stare de aceasta, deşi ea a gustat prima din măr”.

Dezorientat după pierderea acestei Eve care mușcă din măr, Max Ernst îi caută o înlocuitoare, dar i se pare imposibil să se întoarcă în căminul conjugal, la soţie şi copil, după lunile de fericire voioasă cu această tînără atît de inteligentă. Norocul face ca, lucrînd ceva pentru teatrul din Zürich, să o cunoască pe Lotte Lenya. Aceasta nu mai e îndrăgostită de tenorul ei Otto Pasetti, ale cărui promisiuni de fericire atît la cazinou, cît şi în viaţă par să se împlinească tot mai puţin. Şi nici nu s-a îndrăgostit încă pentru a doua oară de primul ei soţ, Kurt Weill. În această etapă intermediară îl întîlneşte pe Max Ernst şi îşi fac cadou cîteva luni de iubire voioasă, de scrisori erotice şi de excursii în sudul Europei la sfîrşit de săptămînă. „O nebunie cu atîta seriozitate”[*2], cum o numeşte ea rîzînd. Ea adoră să-l vadă pe Max Ernst desfășurîndu-și talentele poetice, pe care le-a încercat cu Gala înainte ca aceasta să-l fi cunoscut pe Dalí şi, pînă de curînd, în scrisorile pline de fantezie către Meret Oppenheim. Se simte înconjurată de atenţia lui, se simte dorită, iubită şi tachinată de cuvintele lui. Îl informează cuminte pe Kurt Weill că pe firmamentul ei a apărut un nou amorez. Şi ce face Kurt Weill, care de ani de zile finanţează viaţa trîndavă a Lottei lui pe Riviera cu uşuraticul ei amant? Îi finanţează şi noului amant traiul şi se face luntre şi punte la Paris ca să se vîndă tablourile

suprarealiste ale lui Max Ernst. E încă nebunie sau deja iubire? Îi scrie lui Lotte: „Trăieşte, micuţo. Mulți pupici, al tău, Knuti”.

*

Anul 1934 este și anul în care Ernest Hemingway îi zice adevărul în față lui F. Scott Fitzgerald. După ce acesta îi povestește în repetate rînduri de ce nu poate să scrie şi cît suferă din cauza soţiei sale, Zelda, şi a crizelor ei de schizofrenie, vechiul său prieten, temerarul Hemingway, îi răspunde: „Dintre toţi oamenii din lume, tu eşti cel care ar fi avut cel mai mult nevoie de disciplină ca să poată lucra, şi cînd colo te însori cu una care e geloasă pe munca ta, vrea să se măsoare cu tine şi te distruge. Bineînţeles că lucrurile nu sînt aşa de simple. Cînd am cunoscut-o pe Zelda, mi-am dat seama că e nebună, iar tu ai complicat totul şi mai tare, fiindcă o iubeai – şi mai eşti și beţiv. Eşti chiar mai beţiv decît Joyce”.

F. Scott Fitzgerald citeşte aceste adevăruri cînd îi apare romanul *Blîndețea nopții*, un monument literar al iubirii sale pentru Zelda, al anilor petrecuţi de ea în clinici psihiatrice şi al pasiunii lui pentru alcool.

În schimb, Zelda Fitzgerald petrece tot anul 1934 la psihiatrie. Din 2 ianuarie pînă pe 12 februarie la Sheppard Pratt Hospital din Baltimore, din 12 februarie pînă pe 8 martie la Henry Phipps Psychiatric Clinic de la universitatea Johns Hopkins, din 8 martie pînă pe 19 mai la Psychiatric Clinic Craig House din Beacon şi din 19 mai pînă la sfîrşitul anului din nou la Sheppard Pratt Hospital. Încearcă de cîteva ori să se sinucidă.

În clinici scrie, printre crizele de depresie, un text intitulat „Arătaţi-le, vă rog, domnului şi doamnei Fitzgerald camera lor”, care apare în numărul din iunie al revistei *Esquire*. Textul constă într-o listă şi în descrierea tuturor camerelor de hotel în care au stat în Europa de cînd au traversat oceanul în 1921. Este un salut adresat anilor de peregrinări comune şi un bilanţ de o exactitate înspăimîntătoare, fascinantă. Numai

într-o clinică psihiatrică de nicăieri, în America, cineva își poate aminti atît de exact mirosul lenjeriei de pat din hotelul din Juan-les-Pins și prin ce se deosebeşte de cel al pernelor din Monte Carlo. Ea ştie la fel de bine ca și soţul ei: anii ’30 trebuie să plătească pentru anii ’20 în general, dar în mod special în cazul Zeldei şi al lui F. Scott Fitzgerald.

Tatăl îi scrie fiicei lor, Scottie, care trăieşte doar la bona ei, aceste cuvinte gingaşe despre Zelda: „Bolnavii mintali sînt doar vizitatori pe pămînt, mereu străini, purtînd cu ei table de legi sparte, pe care nu le pot citi”. Apoi îi transmite, pe cît de onest, pe atît de pierdut: „Ai avut două modele proaste în părinţii tăi. Să faci pur şi simplu ceea ce n-am făcut noi şi o să-ţi meargă bine”. (Ca o consolare pentru noi toţi: ei îi va mege uimitor de bine, se va căsători, va avea patru copii, va muri abia în 1986 şi va fi înmormîntată chiar lîngă părinţii ei, în cimitirul din Rockville, Maryland.)

*

În fond, peisajul e doar *Fundal pentru iubire*, cum a formulat Helen Wolff în 1932 titlul romanului ei. Şi ea, şi soţul ei, Kurt, vor respecta această poruncă. De la Nisa, unde se naşte fiul lor, se mută în apropiere de Florenţa şi deschid o mică pensiune pe colinele de acolo, au găini care fac ouă, legume şi smochine, gătesc pentru oaspeţii lor. Sînt nevoiţi să plece şi de aici cînd evreii vorbitori de germană nu mai sînt toleraţi în Italia lui Mussolini. Se mută la Paris şi visează să emigreze în America. La un moment dat primesc viza şi reuşesc să fugă. Din 1941 sînt perechea de editori din New York care, prin Pantheon Books, le va oferi decenii la rînd cititorilor americani cea mai bună literatură din bătrîna Europă. Uwe Johnson îi va dedica Helenei Wolff *Jahrestage*, iar Günter Grass îi va

deplînge moartea. Dar deocamdată ea şi Kurt Wolff se chinuie în apăsătorii ani ’30, care par să nu se mai termine.

*

Pentru Klaus Mann încep anii neliniştiţi ai exilului, deși de fapt el a fost dintotdeauna pe drumuri, ca să scape de propriii demoni. În afară de casa părinţilor din Poschingerstraße nu va mai avea niciodată un domiciliu stabil. Poezia sa „Salut cel de-al 1.200-lea hotel” este legendară, dar el ajunsese deja la acest număr în 1931, cînd avea doar 24 de ani. Acum, trei ani mai tîrziu, viaţa sa este o fugă continuă, alimentată de mînia împotriva naziştilor, de dozele aproape zilnice de veronal şi de cuceriri trecătoare în speluncile din porturi. „Nu şedea niciodată locului”, observă Elias Canetti, „se mişca încolo şi încoace, sărea de pe scaun, se îndepărta, se întorcea ba spre unul, ba spre altul, îşi lua ochii de la el şi i se adresa altuia, fără să-l privească, părea că nu vrea să vadă pe nimeni, atît de mult vedea”.

În cea mai mare parte a timpului se află la Amsterdam, unde apare revista sa din exil, *Die Sammlung*, dar se duce în mod regulat la Paris, pentru sejururi lungi, îşi vizitează părinţii la Zürich, dar uneori e şi la Londra, la Moscova (unde merg toţi în anii ’30: Heinrich Mann, Feuchtwanger, Brecht, cu o dorinţă aberantă de mîntuire, dar pentru aceasta ar fi nevoie de o carte întreagă), la Praga, la New York. Uneori se reface pe plajele din sudul Europei, de unde, aşa cum i-a reproşat Gottfried Benn, e greu să judeci situaţia din Germania. Klaus Mann dovedeşte însă contrariul. Indiferent unde se află, la Paris, la Amsterdam sau pe Riviera, el identifică cu maximă precizie cînd anume al Treilea Reich începe să trădeze spiritul german. Şi cine sînt de fiecare dată complicii. Cînd ţine o conferinţă la Brno, universitatea populară de acolo îl prezintă cu aceste frumoase cuvinte: „Klaus Mann – fiu al laureatului Premiului Nobel Thomas Mann, nepot al lui Heinrich Mann, maturizat

însă la umbra acestor titani ca o puternică personalitate literară, devenit un militant care îndrumă spre viitor tineretul «etnic german»”.

Acest militant care îndrumă spre viitor constată că nu doar marii autori ca Robert Musil şi Stefan Zweig, ci chiar şi tatăl său, Thomas, ezită să scrie pentru revista sa, *Die Sammlung*, deoarece asta ar duce la interzicerea completă a cărţilor lor în Germania. Aşa că duce o luptă tot mai disperată pentru adevăr şi libertate – şi vede că mulţi dintre cei pe care i-a admirat, şi unul pe care l-a iubit chiar, au alte priorităţi. Dar cîştigă o nouă prietenie, profundă, cu Fritz Landshoff, cap limpede la editura exilului Querido (și văr al lui Ruth Landshoff), cu care îşi petrece fiecare seară la Amsterdam discutînd, bînd, lucrînd.

La Amsterdam au sediul ambele edituri ale exilului, Querido şi Albert de Lange; la ultima, responsabili pentru programul german sînt Hermann Kesten şi Walter Landauer. „În şedinţele comune de seară, făceam programul pentru ambele edituri”, scrie Fritz Landshoff, „pe cînd ziua ne căzneam să păstrăm aparenţa că ne concurăm”. La aceste două edituri apar în anii ’30 cărţi scrise de emigranţi, de exemplu de Heinrich Mann şi Lion Feuchtwanger, de Anna Seghers, Joseph Roth, Ernst Toller şi Vicki Baum, de Alfred Döblin, Erich Maria Remarque şi Irmgard Keun. Literatura germană emigrase.

*

Ce îi scoate cel mai tare din sărite pe gardienii din lagărul de concentrare din Oranienburg este mîndria lui demnă. De aceea comunistul evreu devine ținta predilectă a torţionarilor SA. Vor să înfrîngă această mîndrie.

Cu un an în urmă, în ultima şedinţă a Uniunii scriitorilor germani, Erich Mühsam a fost unul dintre puţinii care au bănuit ce va urma: „Noi, cei care sîntem adunaţi aici, nu ne vom mai revedea. Sîntem o companie

aflată pe o poziţie perdantă. Dar, chiar dacă va trebui să crăpăm de o sută de ori în închisorile celui de-al Treilea Reich, astăzi trebuie încă să spunem adevărul, să strigăm din toate puterile că protestăm. Noi sîntem condamnaţi la pierire”.

În iunie 1934 lagărul de concentrare din Oranienburg este preluat de SS, ceea ce pentru el înseamnă condamnarea la moarte. Noul comandant îi cere să se sinucidă în termen de două zile; dacă nu, va fi ajutat să o facă. După două zile, ceilalţi deţinuţi îl găsesc spînzurat în latrină – evident că n-a fost sinucidere, ci crimă. Este 9 iulie 1934. În ziarul *Berliner Tageblatt* moartea lui este prezentată ca sinucidere. Cu un an în urmă el era redactorul secţiunii foileton la acest ziar. Cînd soţia sa, Zenzl, primeşte ştirea morţii, se prăbușește.

*

În vara lui 1934, pe Promenade des Anglais din Nisa, la numărul 121, s-a constituit o comunitate deosebită a literaturii din exil, care a durat şase luni. La etajul al treilea din clădirea îngustă cu vedere la mare locuiesc Heinrich Mann şi Nelly Kröger, dedesubt Joseph Roth şi Andrea Manga Bell, iar la mezanin Hermann Kesten cu soţia sa, Toni. Ori de cîte ori se strîng laolaltă sau privesc de pe un balcon marea consolatoare, discută, după cum îşi aminteşte Kesten, despre acelaşi lucru: „Joseph Roth vine cu o poveste de dragoste din Podolia, Heinrich Mann cu una din Palestrina, iar doamna Nelly Kröger cu poveşti de cînd era fată pe Kurfürstendamm – istorii fără perdea, în dialectul berlinez, mai degrabă cu iz de vin roşu decît aducînd a cîntece de privighetoare. Povestea cum mergea să danseze, singură sau cu vreun tip oarecare. Poveşti pline de chicoteli, giugiuleli şi sărutări”. Cele trei perechi din Nisa încearcă așadar să uite viaţa de restrişte din emigraţie, gîndindu-se la îndrăgostiţii din Podolia, Palestrina şi Berlin-Charlottenburg. Dar de la o lună la alta le vine tot mai

greu. Relaţiile lor suferă din cauza fricii, a grijilor vieţii, a mutărilor permanente – şi din cauza alcoolului, pe care îl beau ca remediu.

*

Unele dintre cele mai insuportabile pasaje din jurnalele ţinute de Anaïs Nin sînt cele despre avortul ei din septembrie 1934. Este însărcinată, dar nu ştie cu cine, fiindcă în perioada respectivă, în februarie, a avut relații intime și cu Henry Miller, şi cu soţul ei, Hugo, şi cu psihiatrul ei, Otto Rank. Nu vrea în nici un caz să păstreze copilul, căci menirea ei este să fie „iubită, eu am deja prea mulţi copii”, scrie ea. Vrea să se îngrijească mai departe de bărbaţii din jurul ei, nu vrea un copil al cărui cod nu-l cunoaşte şi care ar putea pînă la urmă să pună stăpînire pe ea.

Pe 17 septembrie găseşte un medic evreu refugiat din Berlin care face avortul, deşi ea este deja în luna a şasea. În jurnal scrie că l-a „sedus” pe doctor în timp ce încerca să stingă cu instrumentele sale viaţa din ea, „antrenîndu-l într-o discuţie despre cum sînt urmăriţi evreii în Berlin”. Pînă şi în momentul rar în care pare să aibă nevoie de ajutorul unui bărbat face așadar o demonstraţie a puterii ei (chiar aşa scrie: „l-am sedus”). Priveşte îndelung fetiţa moartă pe care o naşte. După aceea se fardează şi își pune o jachetă de mătase ca să îi primească, în spital, pe toţi potenţialii taţi: mai întîi pe Henry Miller, apoi pe Rank şi la urmă pe Hugo. Miller îi spune că se apropie publicarea *Tropicului Capricornului*. Nin comentează: „Iată o naştere care mă interesează mult mai mult”. După ce îl expediază pe Henry, bea un pahar de şampanie cu soţul ei, Hugo, în salon.

*

Anii de după întoarcerea de la Berlin sînt pentru Jean-Paul Sartre printre cei mai întunecaţi din viaţa lui. La Berlin s-a îngrăşat, se simte ca

un mic Buddha şi îi repugnă să se întoarcă din metropolă la Le Havre, micul oraș de provincie, ca să le predea puberilor marile probleme ale filosofiei occidentale. Dar conştiinţa lui de sine suferă lovituri puternice venite şi din alte părți. Mai întîi are un şoc constatînd că îi cade părul, că chelește, că vîrsta îl atacă pentru prima dată, fără drept de apel. Apoi umilinţa că Gallimard, editura visurilor sale, găseşte nesatisfăcătoare cartea lui *Greaţa*, la care a lucrat patru ani, şi refuză să i-o publice. Şi, în sfîrşit, eşecurile sale ca Don Juan. Amanta lui din Berlin, Marie Ville, a plecat cu soţul ei la Paris şi nu mai vrea să ştie de el. Şi mai dezolante sînt eforturile sale de a o cuceri pe tînăra rusoaică Olga, fosta lui elevă şi actuala iubită a veşnicei sale soţii, Simone de Beauvoir. Îi face zilnic curte, încearcă să-i fie pe plac, însă fără succes. Aşa că în 1935 Jean-Paul Sartre trece printr-o veritabilă criză a bărbăţiei sale. Simone de Beauvoir nu poate să-l ajute, căci de dragostea ei e sigur, iar egoul şi nivelul testosteronului au nevoie de un nou imbold, din altă direcţie. Încearcă cu injecţii cu mescalină, dar asta nu duce decît la halucinaţii: luni de zile are vedenia unor homari sau vede casele clătinîndu-se ca într-un vis provocat de febră. Îşi dă seama că drogurile nu-i fac viaţa mai uşoară. Într-una din aceste zile îl vizitează la Le Havre soţia lui, Simone; stau pe terasa cafenelei lor preferate, Les Mouettes, privesc morocănoşi marea şi pescăruşii şi mestecă în ceştile în care *café au lait* s-a răcit. Nu, spune Sartre, te rog, fără homari azi. După aceea se plînge de monotonia vieţii lor. Îi spune soţiei că amîndoi sînt prizonieri ai lumii burgheze, obligaţi să predea la şcoală şi să aibă responsabilități. Au aproape 30 de ani, dar se simt deja sfîrşiţi. Următorul eveniment mai important urmează să fie ieşirea la pensie. Știe întotdeauna, înainte de a simţi, ce anume va simţi. Şi apoi simte lucrul acela, din păcate doar pe jumătate, fiind total concentrat să-l definească şi să-l gîndească. El pare sensibil, dar în realitate e un deşert.

Vorbeşte şi iar vorbeşte, pescăruşii se retrag, marea e tot mai întunecată şi la un moment dat Simone de Beauvoir are lacrimi în ochi şi tace.

*

De cînd Joseph Goebbels s-a căsătorit cu Magda Quandt, Olga Bronnen, amanta sa temporară, trebuie să se mulțumească doar cu soţul ei, Arnolt, ceea ce va duce la sfîrşitul rapid al căsniciei lor. Într-o zi intră în redacţia studioului radiofonic Funk-Stunde, unde lucrează acum fostul dramaturg Arnolt Bronnen, și scoate revolverul ca să-l împuşte. Întîmplător, în acest moment din cabina de înregistrare iese Manfred von Brauchitsch, chipeşul pilot de curse, care tocmai a dat un interviu. Olga bagă revolverul în geantă, începe să flirteze cu von Brauchitsch şi părăsesc împreună studioul ca să bea o cafea.

Din punct de vedere psihic, Olga Bronnen e într-o stare îngrijorătoare, dar fizic continuă să fie foarte atrăgătoare – şi activă. E drept, doar în afara patului conjugal. Din această cauză, Bronnen a început, clasic, să se intereseze de femeia mai tînără din resortul lui direct, secretara Hildegard von Lossow, în vîrstă de 23 de ani. O femeie elegantă, înaltă, blondă, dintr-o familie bună şi, se vede, întreagă la minte. Foarte repede ea preia rolul de gospodină în locuinţa lui Bronnen de pe Helmstedter Straße, rol care pe soţia absentă oricum nu o interesa. 11 aprilie e prima zi mai caldă în Berlin, iar Arnolt Bronnen şi Hildergard stau în grădina din faţa unei cafenele, la cîteva blocuri distanţă de locuinţa lui, cînd o văd pe Olga trecînd cu paşi energici pe lîngă ei. Se salută. Olga intră în locuinţă, deschide robinetul de gaz şi moare.

Ajungînd acasă, Bronnen încearcă să o readucă la viață, deschide larg ferestrele, cheamă panicat doctorul, dar femeia atît de intim legată de el în infidelitatea ei îi moare în braţe, în apartamentul acela întunecat de

complotişti unde în urmă cu cinci ani plănuise împreună cu Goebbels şi cu soţul ei cum să saboteze mai bine conferinţa lui Thomas Mann şi premiera filmului după romanul lui Erich Maria Remarque.

După un an Bronnen se căsătoreşte cu Hildegard von Lossow, părăseşte vechea sa viaţă şi locuinţa în care a murit Olga, se mută amîndoi într-un bungalou modern din Kladow. În prima seară petrecută în noua lor casă, Hildegard intră în camera lui de lucru şi vede o fotografie mare a Olgăi, cu buzele deschise senzual, într-o ramă aurită, pe care Bronnen a fixat-o deasupra biroului său. O apucă gelozia şi furia. Și ce face această femeie neobişnuită? Nu spune nimic, iese din cameră, ia un cuţit şi taie un trandafir imens din grădină. Îl duce sus în birou şi îl pune într-o vază în faţa fotografiei răposatei și, evident, încă adoratei. „Asta a fost jertfa mea pentru zei”, va spune mai tîrziu, şi continuă să despacheteze stoică.

În curînd li se nasc fete, deşi doctorul Gottfried Benn îl asigurase pe Bronnen că este steril. Se presupune că acest diagnostic a fost pus nu în ultimul rînd fiindcă Benn însuşi ar fi vrut să se însoare cu Hildegard von Lossow. Dar zeii i-au rezervat şi lui o parteneră liniştită, supusă, nobilă, numai că trebuie să mai aibă răbdare.

*

Magnus Hirschfeld, întemeietorul sexologiei din Germania, este un om distrus. Institutul său din Berlin, biblioteca şi colecţia acumulate în decenii au fost nimicite. Iubitul său Karl Giese este extrădat din Franţa, unde se refugiaseră. Sănătatea îi este precară. Hirschfeld îşi face testamentul şi îi numește moştenitori cu drepturi egale pe cei doi parteneri legaţi printr-o gelozie fierbinte, Giese şi Li Shiu Tong. Se mută de la Paris la Nisa, unde în 1934 va cînta pentru ultima dată „Stille Nacht, heilige Nacht” împreună cu alți emigranţi germani, sub un pin deghizat în brad de

Crăciun. Pe 14 mai 1935 aniversează împlinirea vîrstei de 67 de ani. La ora 10 încă mai citeşte scrisorile de felicitare. La ora 12 este mort.

*

Dietrich Bonhoeffer preia un seminar pentru predicatorii bisericii Bekennende în Finkenwalde, în Pomerania Occidentală. Este prima tentativă de a impune un cin călugăresc protestant. Într-o zi, cînd Bonhoeffer ţine una din predicile sale înflăcărate, în biserică se află şi Maria von Wedemeyer, în vîrstă de 11 ani, împreună cu bunica ei, Ruth von Kleist-Retzow, o susţinătoare entuziastă a acestui seminar. El nu ştie că zece ani mai tîrziu îi va scrie Mariei aceste cuvinte: „Minunat păziți de forţele binelui, aşteptăm fără teamă ce va veni”.

Căci în 1935 ochii lui descoperă pe altcineva: îl cheamă Eberhard Bethge și este un teolog blînd, slăbuţ, fiu de preot. După cîteva zile, Bonhoeffer, de 29 de ani, şi Bethge, de 26, sînt nedespărţiţi. Bonhoeffer scrie uluit în jurnal că niciodată în viaţa lui nu s-a simţit aşa apropiat de cineva – şi mai ales de o femeie. Seara, după lecţii, îşi acompaniază la pian elevul, care cîntă Händel cu vocea lui clară de tenor. După terminarea seminarului stau, ca şi cum ar fi de la sine înţeles, în aceeaşi cameră în eleganta casă părintească a lui Bonhoeffer din Berlin, peste puţin timp au un cont comun la bancă şi semnează felicitările de Crăciun cu „Dietrich şi Eberhard”. Bonhoeffer scrie că se simte mai puţin atras de căsătorie și mai degrabă de „prieteniile fără compromisuri”. Nu ştim cît de departe merg compromisurile între aceşti doi călugări protestanţi. În orice caz, Bethge se va căsători cu nepoata lui Bonhoeffer, iar acesta îşi va descoperi dragostea penru Maria von Wedemeyer.

*

Erika Mann, combinată în continuare cu actriţa Therese Giehse, îi scrie fostului ei soţ, Gustaf Gründgens, actualul director al teatrului Schauspielhaus, rugîndu-l să-i trimită actele de divorţ în original. Intenţionează să se căsătorească cu poetul homosexual englez W.H. Auden pentru a primi cetăţenia britanică. Fratele ei i l-a recomandat inițial pe Christopher Isherwood, dar acesta, uşor speriat, a spus că Auden ar fi mai potrivit. La început există mici complicaţii, fiindcă la Oficiul Stării Civile din Ledbury mirele nu ştie, din păcate, nici vîrsta exactă a miresei sale şi nici dacă ea se mai numeşte Gründgens sau a revenit la numele de Mann. Dar funcţionarul englez nu-şi pierde calmul şi îi spune lui W.H. Auden să o mai întrebe o dată pe viitoarea soţie. Zis și făcut – şi pe 15 iulie se căsătoresc. Există o emoţionantă fotografie de la nuntă, în care amîndoi poartă cravată și sacouri de tweed şi zîmbesc încurcaţi. Erika este în culmea fericirii că are din nou paşaport, de data asta chiar un paşaport englezesc. Iar W.H. Auden, mîndru că astfel a făcut ceva împotriva regimului nazist. După cununie şi după fotograf el merge direct la Downs School, unde predă limba engleză. Iar Erika Mann se întoarce la Londra cu primul tren. Spre deosebire de multe alte cupluri, proaspăt-căsătoriţii se plac şi după cununie. W.H. Auden va locui mai tîrziu într-o ilustră comunitate de locatari cu fratele homosexual al Erikăi, Golo Mann, cu compozitorul Benjamin Britten, cu Paul Bowles şi cu scriitoarea americană Carson McCullers, care se va îndrăgosti de Annemarie Schwarzenbach, cea îndrăgostită de Erika (da, relaţiile amoroase din anii ’30 continuă să fie greu de descifrat). Auden are un sfat înţelept pentru soţia sa, furioasă din cauza brutalităţii şi tîmpeniilor regimului nazist: „Să nu urăşti prea mult”. El găseşte un partener potrivit şi pentru Therese Giehse – un prieten homosexual, scriitorul John Hampson. În felul acesta, datorită dublei căsătorii cu literatura engleză bună, perechea Erika Mann şi Therese Giehse are dintr-odată paşapoarte britanice. Iar faptul că pentru

aceasta e nevoie să-şi ia amîndouă bărbaţi îl privesc cu ceea ce le-a legat dintotdeauna: cu acel umor al lor, care de acum încolo poate fi numit umor englezesc.

*

„Imaginează-ţi: vin la patul tău/ Toate femeile ce le-ai avut”, aşa începe sonetul pe care i l-a scris disperată Margarete Steffin lui Brecht, iubitul ei extrem de poligam. Dar el ştie să nu dea importanță şi nu-şi imaginează asta. În schimb, Max Beckmann o face: în 1935 stă în atelierul său din Berlin, după ce a fost dat afară din postul de profesor de pictură pe care îl avea la Frankfurt. Ca evreu, e într-o stare permanentă de frică. Se refugiază în Antichitate, pictează mari tripticuri mitologice, în care provocările prezentului sînt redate ca drame antice despre zei şi astfel sînt înţelese de prieteni, dar nu de nazişti. Însă nu-l apasă doar vechile tablouri mitologice, ci şi propriile ispite. Cînd închide ochii, vede cinci femei, cinci femei care i-au influenţat puternic viaţa – şi de aceea se aşază în faţa şevaletului şi începe un mare tablou autobiografic. Îl intitulează *Cinci femei*. În ce privește înfățișarea, caracterul şi locul pe care l-au ocupat în viața artistului, ele se deosebesc în cel mai înalt grad. Rareori un pictor și-a dezvăluit viaţa amoroasă atît de complexă cum a făcut-o Beckmann. Tabloul acesta reprezintă piesa de puzzle care lipsea, pandant la numeroasele autoportrete create de-a lungul vieţii. În stînga este Lilly von Schnitzler, puternica şi curajoasa lui mecena din Frankfurt, soţia şefului de la IG-Farben, dama înaltă, mondenă, care l-a invitat la ceai pînă şi pe Joseph Goebbels ca să-l convingă de calitatea artei lui Beckmann, considerat un artist decadent. Lîngă ea, Beckmann o plasează pe eleganta Käthe von Porada, de cealaltă parte este Hildegard Melms, numită „Naïla”, o mai veche amantă pasională, cea mai importantă muză şi model pentru nenumărate opere. Prima sa soţie, Minna Beckmann-Tube, pe care

n-o poate uita, stă jos, în prim-plan. În sfîrşit, în mijloc tronează, cu evantaiul în mînă, Quappi, seducătoarea senzuală, soţia sa actuală. Soţul Beckmann i-o datorează. Cele *Cinci femei* ale lui Beckmann sînt deci două soţii, Naïla, pasiunea lui fierbinte, şi două aristocrate care i-au netezit multe drumuri în viaţă.

*

Actriţa Brigitte Helm îşi încheie cariera la fel cum a început-o: spectaculos. La 17 ani, cînd era elevă de pension, a gustat primul triumf în rolul Mariei din filmul *Metropolis* al lui Fritz Lang. Ca „femeie-robot" în armură strălucitoare, ea este – alături de Marlene Dietrich stînd pe un butoi, în desuuri şi cu cilindru pe cap, în *Îngerul albastru* – a doua icoană a filmului german la începuturile sale. Dar în timp ce Dietrich îşi cultivă toată viaţa statutul de icoană, Brigitte Helm, după un start la fel de fulminant, se hotărăşte spre sfîrşitul Republicii de la Weimar pentru o cale total diferită, radicală. Ea este vampa filmului german în care sînt reunite, după cum spune Fritz Lang, „fecioara şi hetaira, sălbatica şi pudica". Dar studiourile UFA pariază exclusiv pe hetaira sălbatică, cu frumuseţea ei vibrîndă şi cu părul de aur, în tradiţia lui *Lulu* a lui Wedekind. De aceea de acum încolo ea va fi prezentată numai ca „şarpele alunecos, păcătos, diavolesc", după cum rezumă revista de specialitate *Der Film*. Dar celebritatea ei timpurie din *Metropolis* o apasă ca un blestem: în cele 28 de filme ale sale – pare incredibil –, 24 de regizori diferiţi încearcă să devină pentru ea ce a fost Josef von Sternberg pentru Dietrich.

În acest context, acordă un interviu extraordinar, în care ia poziţie împotriva distribuirii în astfel de roluri ce o reduc la statutul de femeie cu sex-appeal: „Dorinţa mea este ca 1935 să amintească faptul că poate sînt în stare să interpretez ceva mai mult decît demoazele uşuratice, iresponsabile. Cea mai mare dorinţă a mea este să joc rolul unei femei cu

adevărat materne”. Dar Brigitte Helm nu a priceput că în industria filmului nu se pune problema dorinţelor actrițelor din rolurile principale, ci ale spectatorilor.

Aşa că este nevoită să-şi ia soarta în mîini. Ultimul ei film poartă titlul semnificativ *Un soţ ideal* – şi ironia sorţii face ca, în paralel cu filmările, să se desfacă și căsnicia ei cu primul soţ nu tocmai ideal, Rudolf Weissbach, care a fost ocupat în ultimii ani să cheltuiască onorariile soţiei pe Riviera şi la Marea Baltică alături de dame cu care nu era căsătorit.

În primăvara lui 1935 Brigitte Helm se căsătoreşte pentru a doua oară, cu industriaşul Hugo Eduard Kunheim, una din cele mai căutate partide din Berlin. Locuiesc într-o vilă imensă pe Am Großen Wannsee 2-4. Pe 28 august revista *Die Filmwoche* își anunţă cititorii uluiți: „Brigitte Helm va putea fi văzută pentru ultima oară pe ecran în *Soţul ideal*, după ce a declarat că de-acum înainte doreşte să se rezume la îndatoririle de soţie şi gospodină. *Nous verrons*…”. Dar, deşi nimeni nu crede un cuvînt din cele de mai sus, cariera ei cinematografică se încheie la fel de abrupt cum a început. Tot timpul s-a simţit constrînsă, ca şi cum nu şi-ar fi scos niciodată corsetul de oţel din *Metropolis*. Se eliberează ieşind din luminile rampei şi intrînd în convenţional. Brigitte Helm încetează de azi pe mîine să mai fie un star. Jurnaliştii pur şi simplu nu pot să creadă. Dar ea declară: „Întorc fără regrete spatele filmului, cu toate că mi-a adus multe bucurii, fiindcă mă gîndesc la fericirea pe care o voi găsi în viaţa privată”. Şi, ceea ce este de necrezut, chiar o găseşte. Soţul ei o iubeşte şi ea îl iubeşte la rîndul ei. Imediat după nuntă rămîne gravidă şi în 1936 se naşte primul lor copil, Pieter, un an după aceea Viktoria, apoi Matthias şi în sfîrşit Christoph. Trăiesc o viaţă de mari burghezi la adăpost de al Treilea Reich, după care se retrag în Elveţia. Pieter, fiul lor, va spune mai tîrziu despre mama sa, pe care a știut-o numai ca Brigitte Kuhnheim: „Pe Brigitte Helm nici n-am cunoscut-o”.

*

După ce F. Scott Fitzgerald o vizitează la clinica din Baltimore pe soţia sa, Zelda, care suferă de demenţă, îi scrie unui prieten: „A fost minunat să stau ore întregi cu ea, să-i simt capul pe umărul meu şi să mă simt din nou, cum m-am simţit întotdeauna, mai aproape de ea decît de oricine altcineva. Şi n-aş avea nimic împotrivă ca peste cîţiva ani eu şi Zelda să zăcem lipiţi unul de altul sub o piatră într-un vechi cimitir. E un gînd cu adevărat fericit, nicidecum melancolic”. Peste cîţiva ani chiar vor zăcea în acelaşi mormînt. În cimitirul catolic St. May din Rockville, Maryland, pe piatra funerară sînt gravate minunatele cuvinte din finalul *Marelui Gatsby*: „Şi astfel înaintăm, aidoma bărcilor ce plutesc împotriva curentului, tîrîte întruna înapoi în trecut”[*3]. E un gînd cu adevărat fericit, nicidecum melancolic. Vîslaşii sînt precum Îngerul istoriei al lui Walter Benjamin – fac barca să meargă înainte, dar în acelaşi timp privesc în direcţia opusă, adică înapoi.

*

Veşnicul apatrid Tucholsky, căruia i-au fost răpite revistele, marile iubiri şi iluziile, pleacă din Elveţia în exilul său suedez şi simte că nici aici nu va fi acasă. „Nu e plăcut să cauţi şi să tot cauţi. Uneori ai vrea să fii și acasă”, notează el pe 3 iunie în jurnal. Poate că tînjeşte deja după o patrie în altă lume.

*

În iulie, Joseph Goebbels petrece două săptămîni de vacanţă singur în Heiligendamm, la Marea Baltică. Înoată. Se plimbă prin pădurile de pini care cu două decenii în urmă i-au inspirat lui Rainer Maria Rilke imnurile

închinate acestor copaci. Şi vorbeşte zilnic la telefon cu ministerul și cu colaboratorii săi. Magda, care e însărcinată, vine mai tîrziu la rînd. Ca să nu se simtă singur, Goebbels o invită pe actriţa Luise Ullrich să petreacă patru zile cu el la mare. Se pare că ea s-a purtat frumos: în toamnă, studiourile UFA, aflate în resortul lui Goebbels, o distribuie în rolul principal din *Regine*. Este un film despre o tînără care face o carieră de basm fiindcă se culcă cu bărbatul potrivit.

*

E foarte greu să te ţii după Bertolt Brecht. Anii exilului său sînt ani de neodihnă. Dar există o constantă: oriunde ajunge şi montează o piesă îl aşteaptă una dintre femeile sale loiale și devotate. Indiferent dacă asta se întîmplă în Danemarca, unde e lîngă el soţia sa, Helene Weigel, deşi îi este infidel de un deceniu, sau în America, unde îl aşteaptă cu braţele deschise Elisabeth Hauptmann, deşi luni de zile nu s-a învrednicit nici măcar să-i scrie o scrisoare. Într-adevăr, oriunde merge, la Paris, Moscova, Copenhaga sau Santa Monica, peste tot e una dintre femeile lui care îl îngrijeşte, îl primenește şi îl primeşte în patul ei. Aceste femei au grijă ca el, bărbatul veşnic rătăcitor, să se simtă peste tot acasă. „Sînt un om pe care nu puteţi conta”, le-a scris tuturor în albumul de amintiri. Dar fiecare dintre ele crede, indiferent dacă o cheamă Margarete Steffin, Elisabeth Hauptmann, Helene Weigel sau Ruth Berlau, că ea va fi cîndva totuşi aceea care îl va izbăvi de soarta lui de neodihnă. Cînd e la una, le scrie celorlalte ce tare se plictiseşte şi ce dor îi e de ele. Iar iubitele din depărtare îl cred, sau vor să-l creadă – în vremea exilului, de multe ori e unul şi acelaşi lucru. Pentru Margarete Steffin, anii ’30 sînt o adevărată tortură: sub ochii ei, Brecht a dat iubirea ei pe cea a lui Ruth Berlau, iar acum, în Danemarca, Margarete are rareori acces la maestru, în timp ce tuberculoza îi macină canalul auricular, intestinele, plămînii. Se mişcă

doar între spitale şi sanatorii, sperînd mereu ca Brecht să-i trimită cîteva rînduri mîngîietoare. Dar el n-are timp pentru asta.

*

În vara lui 1935, doamna doctor Kluge din Halberstadt ia personal în primire un elegant Mercedes decapotabil, cu două locuri, din Stuttgart-Untertürkheim. Un automobil pentru totdeauna. I-au mai rămas ceva bani, aşa că montează pe bord o tăbliţă de cinci pe şapte centimetri cu o fotografie tip paşaport şi cu următoarele cuvinte gravate: „Gîndeşte-te la mine, condu prudent”. Dar soţul ei a condus şi pînă acum foarte prudent. Fiul lor de trei ani, Alexander, încă de pe atunci admirabil de imprudent, va scrie mai tîrziu prima *Chronik der Gefühle* (*Cronică a sentimentelor*).

*

Iată cum decurge viața la curtea fostului kaizer Wilhelm al II-lea la Haus Doorn, în exilul olandez: la ora nouă se serveşte micul dejun – pîine, marmeladă şi cafea. Kaizerul mănîncă puţin şi repede. După aceea, un moment de reculegere. Apoi, împărăteasa Hermine face cîteva ture cu noua ei bicicletă olandeză prin parcul uriaş. Kaizerul, cu mîinile la spate, uşor aplecat, porneşte pe jos în direcţia opusă. Cînd se întîlnesc, îşi fac cu mîna.

Împărăteasa ştie că „soții trebuie să înveţe să îl lase pe celălalt singur în anumite momente”. Dar apoi vrea să-l flateze la nesfîrșit: „Aş vrea să-i dăruiesc ceva din afecţiunea pe care poporul său rătăcit i-o refuză”.

Soţul ei însă nu prea doreşte afecţiune, ci preferă singurătatea. Aceasta este o problemă reală. După plimbarea zilnică cu bicicleta e, din păcate, abia zece şi jumătate. Ea intră în salon şi se gîndeşte ce ar putea să facă, eventual să se ocupe puţin de menaj – ar putea să controleze servitoarele,

mareşalul curţii, bucătăreasa, cameristele, dar totul funcţionează de la sine. Măcar cei trei şoricari credincioşi par să aibă nevoie de ea, mai ales Senta, cățelușa bătrînă, care a cunoscut şi monarhia.

După prînz va hrăni raţele din iaz; pentru azi, Alteţa Sa Imperială nu şi-a mai propus nimic. A, ba da: o cină uşoară împreună cu soţul ei, după care el îi citeşte în fumoar puţin din ziarele străine înainte de a urca obosit în dormitorul său.

În amintirile ei, Hermine îşi justifică exilul prin faptul că deja marele Leibniz a spus că sufletul n-are ferestre şi că sîntem „toţi nomazi". Hm! La Leibniz era de fapt vorba despre monade. Dar Hermine are o relaţie specială cu africanii, indiferent dacă sînt nomazi sau nu. De obicei poartă colierul ei preferat din fildeș de care atîrnă un mic elefant, cadou de nuntă de la un şef de trib african din fosta colonie Togo, care continuă să-l considere pe kaizerul german drept stăpîn şi pe ea drept stăpînă.

*

Pentru Picasso, 1935 este un an al extremelor. Este celebrat pentru gravurile sale avînd ca subiect Minotaurul, mai ales pentru *Minotauromahie* – cea mai complexă dintre gravurile sale, o operă atemporală, despre un zeu bătrîn şi despre pasiunea lui pentru zeiţe tinere, o imagine a fragilităţii, a eforturilor şi a imposibilităţii omului de a se elibera de condiţionările străvechilor ameninţări. Este, bineînţeles, un autoportret. Căci Picasso nu se vede confruntat doar cu memoriile publicate ale fostei sale prietene Fernande Olivier, care provoacă agitaţie, nu, colac peste pupăză, iubita sa muză, Marie-Thérèse, a rămas gravidă cu el. Cînd Olga îi vede în atelier burta rotundă, face scandal și se mută la hotel cu fiul lor. Picasso este sfîşiat; e, după spusele sale, „cea mai nenorocită perioadă din viaţa mea". Închiriază nu departe de atelier, pe Rue La Boétie, o locuinţă pentru Marie-Thérèse şi fiica lor, Maya, care se

va naşte în septembrie. Bazele pentru noua viaţă par puse. Faptul biologic o determină pe Olga să înţeleagă în fine că s-a terminat cu căsătoria lor şi să înceapă războiul divorţului. Picasso îşi încuie atelierul şi încetează să picteze, ca să nu mai creeze şi alte bunuri pentru „comunitatea de venituri” acum nefericită. Emoţional nici nu mai e în stare, pînă anul viitor nu va mai putea picta nici un tablou. Nici nou-născuta Maya nu-l poate scoate decît pentru cîteva minute din *midlife crisis*-ul lui, devenit public pentru tot Parisul din pricina copilului şi a plecării soţiei.

*

În primăvara lui 1935, Gottfried Benn, medicul de pe Belle-Alliance-Straße 12 din Berlin, îi pune următorul diagnostic poetului Gottfried Benn, domiciliat pe Belle-Alliance-Straße 12 în Berlin: „Epuizat, golit, se recomandă schimbarea urgentă a mediului”. Preia ca atare un post în armată, la Hanovra, mai exact, devine şeful Secţiei IVb a inspectoratului pentru recrutări. La plecare, îşi mai prescrie o doză dublă de dame. În ultimele două zile din martie îşi ia adio de la cele două prietene ale sale, Tilly Wedekind şi Elinor Büller. Pe 1 aprilie 1935 ia acceleratul de dimineaţă de Hanovra, unde ajunge la 12:51, după care merge 15 minute pe jos, pe o ploaie torenţială, pînă la pensiunea unei oarecare domnişoare Sattler.

În cameră e prea multă lumină ca să doarmă, cafeaua e proastă, telefon nu există, aşa că se mută pe Breite Straße 28//II. E greu să-ţi imaginezi o viaţă mai dezolantă decît cea pe care a dus-o Gottfried Benn în obtuza administraţie militară. De la ora 8 pînă la ora 14 serviciu regulamentar, apoi prăbuşirea în golul lungilor după-amiezi. Şi toate astea în Hanovra! Între timp, abia dacă îşi mai poate ierta orbirea garnisită cu lamentabile eseuri cu care a salutat regimul nazist în 1933, dar naziştii au uitat-o complet şi încep să-l prigonească din cauza poeziilor expresioniste mai

vechi. Încet-încet îl obosesc şi cele două iubite, căci toată secretomania şi toată organizarea îl costă prea multă energie. În scrisorile sale le întreabă pe fiecare – pe „Tillerchen”, alias Tilly Wedekind, şi pe „Morchen”, alias Elinor Büller – cum s-ar simţi dacă ar vedea la mormîntul lui încă o iubită plîngînd. A doua zi sosesc ambele răspunsuri: Tilly, „dragostea lui pămîntească”, îi răspunde: „Cred că durerea comună ne-ar apropia”. Iar Elinor, „dragostea lui cerească”, îi scrie: „Afurisit nesuferit!”.

De multe ori le spune amîndurora că la sfîrşit de săptămînă e ocupat; în realitate, duminica, după un mic dejun sărăcăcios, se urcă singur în omnibuz şi călătoreşte împreună cu alţi tipi plictisiţi în masivul Harz sau la Steinhuder Meer, pentru 6,50 mărci, inclusiv cafeaua. Pare că Benn se retrage conştient într-o dezolare brutală. Intră în cîrciumi care au un aspect la fel de bizar ca numele lor – Knickmeyer, Kasten sau Kröpcke. Totul e inexpresiv în Hanovra, ţinutul plat, germana fără nici un colorit dialectal, pînă şi berea e slabă şi fadă. Benn se cufundă tot mai adînc în această monotonie ca într-o asceză de mănăstire. Mantra sa este: „Scriu puţin şi plîng în vis”.

Pentru aniversarea vîrstei de 50 de ani intenţionează să-şi strîngă într-un volum poeziile. Revizuind materialul din ultimii 15 ani, se îngrozeşte de scăderea calităţii lor. Marele poet al expresionismului german dinainte de Primul Război Mondial, alături de Trakl şi Heym, recunoaşte brusc cu durere că în nebunii ani ’20 n-a creat nici o poezie de valoare. Notează în jurnal: „Mi-e rușine de decăderea mea”.

Seara stă în Stadthalle, o berărie cu grădină unde, de cînd s-a încălzit, îşi bea porţia de Pils. Fîntîna arteziană clipoceşte, chelnerii aduc băutură şi tartine cu untură, orchestra cîntă „Sînt nebun după Erika precum Columb după America”. Şi tot aşa, seară de seară, toată luna mai, toată luna iunie, toată luna iulie, medicul de stat-major picoteşte moleșit după orele de serviciu.

Dar se întîmplă o minune. După 20 de ani de luptă inutilă pentru redobîndirea forţei poetice, după trei luni pustii de vară, ea coboară dintr-odată din cerul cenuşiu de deasupra Hanovrei. Poetul simte un vînt rece care vine de departe, un salut şovăielnic al toamnei, şi începe să compună: „Ziua cînd se termină vara”, scrie el pe dosul listei de bucate de la Stadthalle. Şi adaugă:

Inima care-a primit un semn.
Flăcările-au fost trimise,
valurile şi jocul.

Scrie poezia pînă la capăt, o pune într-un plic şi i-o trimite la Bremen, Hartwigstraße, lui Friedrich Wilhelm Oelze, cel mai important corespondent, admiratorul său şi, cum spune Benn, „şeful de producţie”. După puţin timp, îl roagă printr-o carte poştală ilustrată cu Stadthalle să nu-i mai scrie o vreme. Să se mulțumească să verifice în fiecare dimineaţă cutia de scrisori. Fiindcă Benn simte, după decenii de aşteptare, în această monotonie înăbuşitoare a verii din Hanovra, că toată povara pe care o poartă în el, atît de grea încît parcă ar avea plumb în inimă, poate în sfîrşit să se transforme în poezie.

Aşa că la începutul lui septembrie 1935 discretul Friedrich Wilhelm Oelze merge în fiecare dimineaţă pe aleea mărginită de rododendroni pînă la poartă ca să scoată din cutia poştală o piesă de literatură universală. „Ziua cînd se termină vara”, „Ah, sublimul”, „Steliţele” – toate vin cu poşta pînă la Bremen, scrise pe dosul meniului. Pe faţă scrie „Rulou de scrumbie afumată” şi „Îngheţata bombă”, iar pe verso sînt versuri care îl fac pe Benn unul dintre cei mai mari poeţi germani din secolul XX. Oare ce-i trece prin minte lui Oelze în aceste momente? El vede ce ţine în mînă şi ştie că ani întregi, poate chiar decenii, va fi singurul care va vedea aceste rînduri. „Nu-i nevoie să-mi răspunzi”, scrie Benn la sfîrşitul poeziei. Aceasta înseamnă în realitate că şi Benn, creatorul, ştie că ceea ce

izvorăşte acum din el este ceva ce îl depăşeşte. Aici, la Hanovra, departe de Berlin şi departe de iubite, în singurătatea după care tînjeşte şi pe care o huleşte totodată, Benn scrie versuri de dragoste de o poezie extraordinară, ireală: „Niciodată mai singur ca în august”, bineînţeles, dar și „Trei”, acea confruntare cu al său *ménage-à-trois* cu Tilly Wedekind şi Elinor Büller:

Un somn pe pleoape ţi-am trimis
şi pe buze un sărut,
pe cînd noaptea grija
singur o suport în vis.

*

Pe 4 septembrie, Kurt Weill şi Lotte Lenya, divorţaţi de doi ani, se îmbarcă împreună la Cherbourg pe SS Majestic cu destinaţia America. Relaţia de ani de zile dintre Lotte și Otto Pasetti s-a sfîrşit cînd ea a văzut că pînă şi banii din vînzarea casei din Berlin a lui Kurt, cu care soţul naiv l-a însărcinat pe acesta, au fost înghițiți de cazinourile din Monte Carlo şi Nisa. În prima noapte la bord în cabina comună, Weill întinde, încă puţin neîncrezător, mîna – şi lîngă el se află într-adevăr Lotte a lui, proaspăt divorţată de el şi, după cîte se pare, proaspăt îndrăgostită de el. Faptul că merg amîndoi în America să pună în scenă împreună cu Max Reinhardt piesa lui Franz Werfel cu frumosul titlu *Der Weg der Verheißung* (*Drumul făgăduinţei*) i se pare de bun augur. Este o piesă uriaşă despre biruința poporului evreu şi amenințările existenţiale la adresa lui.

Acum Kurt Weill şi Lotte Lenya se află împreună într-o cabină dublă şi, pentru prima dată după un deceniu de călătorii, de decepţii, de emigrare şi de speranţă, după *Opera de trei parale* şi după *Cele şapte păcate capitale*, după Otto Pasetti şi după Max Ernst, au timp amîndoi. Şi îl resimt nu ca pe o greutate, ci ca pe un dar. În cele şase zile cît durează

traversarea Atlanticului îşi analizează trecutul, cu culmile şi abisurile lui. Plîng mult, pe fondul duduitului monoton al motoarelor. Dar, din zi în zi tot mai mult, se și mîngîie. Se sărută. Se iubesc. Simt că sînt de nedespărţit. Cînd coboară de pe vas la New York, pe 10 septembrie 1935, soţii divorţaţi sînt din nou un cuplu. „Trebuie să treacă ceva timp ca să putem vorbi de dragoste”, va spune Lotte Lenya mai tîrziu.

*

Kurt Tucholsky şi-a pierdut elixirul vieţii: scrisul. Fiindcă nu vrea şi nu poate să scrie decît dacă ştie că va fi tipărit imediat. Dar toate ziarele pentru care a scris şi-au încetat apariţia. Iar editorii care l-au publicat sînt acum la închisoare. Cînd vorbeşte despre sine, se numeşte „fost scriitor”. Nici măcar femeile nu-l mai atrag cu adevărat. Viaţa sa se întunecă pe zi ce trece; în Suedia se prăbușește în depresie şi lipsă de activitate, citeşte, scrie scrisori şi decade tot mai mult. Pe 21 decembrie 1935, seara, îşi ia viaţa cu o supradoză de veronal. În portmoneul său nu se află nici un ban, ci doar emoţionanta scrisoare de adio pe care i-a trimis-o soţia sa Mary la despărţire, cu şapte ani în urmă: „Vine cînd este nevoie de ea și e chemată – e firul roşu. Meli a sa”. Pe masă, în casa pustie din Hindås, a lăsat și el o scrisoare de adio către Mary, „firul roşu” al vieții lui. Dar Gertrude Mayer, care o găseşte, citeşte şi indicaţia ca scrisoarea să-i fie înmînată lui Mary numai dacă „nu este căsătorită sau prinsă într-o relație serioasă”.

Această scrisoare e cea mai măreaţă declaraţie de dragoste a lui. Este semnificativ că nu poate să o facă decît cînd a ajuns la distanţa maximă față de ea – în mod tragic, abia cînd s-a hotărît să părăsească de bunăvoie această lume. „A avut în mînă un bulgăre de aur şi s-a aplecat să culeagă bănuți; nu a înţeles şi a făcut tîmpenii, nu a trădat, dar a înşelat, şi nu a înţeles.” Îi mulţumeşte pentru „răbdarea plină de iubire de a suporta acea

nebunie, neliniştea; răbdarea de a sta lîngă un om parcă veşnic hăituit, trăind mereu cu teamă, chiar cu înfricoșare”. Iar apoi, la sfîrşit, trebuie mereu să spună „el”, ca să păstreze o oarecare distanţă: „Dacă iubirea este ceva care te dă peste cap, care înnebuneşte fiecare fibră a ființei tale, atunci asta se poate simţi din cînd în cînd. Dar dacă iubirea autentică este cea care durează, care se-ntoarce, iar și iar – atunci ai iubit o singură dată în viaţă. Pe el”.

În ianuarie 1936 se deschide testamentul lui Kurt Tucholsky. Este singura dată cînd toate femeile din viața lui sînt reunite – pe șapte pagini. Hedwig Müller, iubita lui din Elveţia, primeşte un inel cu inscripţia „Et après”. Gertrude Mayer, care a ales locul de veci în cimitirul din Mariefred, în umbra castelului Gripsholm, unde el a îndrăgit prima oară pămîntul suedez, e drept, împreună cu Lisa Matthias, are voie să-şi ia cărţile preferate din biblioteca lui din Hindås. Mary Gerold, de care a divorţat pentru ca ea să nu sufere represaliile regimului nazist, este declarată legatară universală. După acest testament, ea se va numi iarăşi Gerold-Tucholsky şi pînă în 1987 nu se va îngriji de nimic altceva în afară de a doua parte a dublului său nume de familie. Mama lui Tucholsky îşi primeşte scrîşnind din dinţi partea obligatorie, dar fiul a adăugat că speră ca ea să renunţe din demnitate la aceasta. Relaţia lor este zdruncinată, de aceea el a și trebuit să-şi numească iubitele „Mutti”, iar ele să-i spună „Daddy”. Lisa Matthias, „Lottchen” a lui, nu este menţionată în testament – ea are deja dedicaţia din *Castelul Gripsholm*, se vede că asta trebuie să fie de ajuns.

*

Pe 21 decembrie, cînd Tucholsky îşi ia viaţa în exilul suedez cu o supradoză de veronal, Klaus Mann, în casa părinţilor săi din Küsnacht bei

Zürich, ia şi el veronal, „dar cumva cu neplăcere, doar fiindcă mai aveam puțin în cameră. De fapt nu mai vreau”.

*

Dar Else Weil, „Claire” din *Rheinsberg. Bilderbuch fur Verliebte* şi prima soţie a lui Kurt Tucholsky? Pînă în 1933, ea lucrează ca medic la Berlin. După venirea la putere a lui Hitler este concediată, ca toţi medicii evrei din Berlin, sau, cum e rezolvată o astfel de problemă în ţara birocraţiei, i se retrage aprobarea de a lucra pentru casele de asigurări. Este nevoită să plece din locuinţa somptuoasă de pe Wielandstraße 33 şi se angajează ca bonă la o familie din Grunewald care se numește Hoffnung[*4]. Dar numele înșală. Trebuie să plece în Franţa prin Olanda, însă rezervarea pentru traversarea de la Marsilia spre America se pierde, fiindcă viza întîrzie. Puţin mai tîrziu va fi ucisă în lagărul de concentrare Auschwitz.

*

Heinrich Blücher a fugit din Berlin la Paris prin Praga, ca şi Hannah Arendt, dar cei doi fac cunoștință abia în primăvara lui 1936 în Montparnasse, în cercurile emigranţilor. El este comunist convins şi antrenat în luptele de stradă ale spartakiştilor din Berlin, dar în emigraţie se deghizează în turist din marea burghezie, în costum cu vestă, cu pălărie și baston. Întîlnirea dintre Blücher şi Arendt este pasională, iar în cazul lor pasiunea nu va fi doar fizică, ci şi spirituală. Tînăra pereche se uneşte la Paris într-un dialog ardent despre idei, cărţi şi despre întregul context. Mai tîrziu, Hannah Arendt va relata, mult prea modestă: „Datorită soţului meu am învăţat să gîndesc politic şi să văd istoric”. În orice caz, trebuie adăugat, datorită lui concepția ei despre iubire s-a extins – dincolo de cea

a lui Augustin şi de cea a lui Heidegger, pînă la minunatul paradox al coincidenţei dintre „iubirea faţă de lume” şi iubirea străină de lume.

*

Pe 8 mai 1936 se stinge din viață Oswald Spengler, însingurat, în locuința sa din München. Autorul *Declinului Occidentului* nu mai trebuie să asiste la acest declin.

*

Pe 22 mai 1936 încep în Grecia filmările la *Olympia*, regizat de Leni Riefenstahl. Gigantice valuri de lumină inundă drumurile, sînt reflectate de pereții albi, luminează pînă și umbra. Leni Riefenstahl vrea să filmeze în crîngul din Olimpia aprinderea flăcării olimpice și primii alergători pe lungul lor drum prin Grecia. Primul este Anatol Dobriansky, fiul unor emigranți ruși din Odessa. Leni Riefenstahl scrie despre „tînărul grec cu părul negru, avînd poate 18 sau 19 ani”, în autobiografia ei: „Ne-am înțeles foarte bine”. În cazul ei, asta înseamnă de fiecare dată: și-l face amant pentru a nu fi nevoită să doarmă singură în cort în timpul filmărilor în Grecia.

Dar tînărul grec se îndrăgostește nebunește de ea. Cînd Riefenstahl îi dă peste puțin timp papucii, deoarece la filmările din Curlanda, pe duna înaltă unde casa de vacanță părăsită a lui Thomas Mann amintește de frumoasele veri trecute, i-a ieșit în cale un alt flăcău, frumosul Anatol încearcă să se împuște. Willy Zielke, genialul ei cameraman, reușește să-l împiedice în ultimul moment, dar nu și să-l oprească după terminarea filmărilor să se piardă în Berlin ca un amărît vînzător de șireturi. Fără moarte este numai incredibila fotografie care îl prezintă ca aruncător de

suliță grec cutezător, privind spre viitor. Fotografia a făcut-o Willy Zielke, dar Leni Riefenstahl va pretinde că autoarea ar fi ea.

Îi spune soției lui Willy Zielke, Friedel, că soțul ei ar fi bisexual, lucru pe care l-ar fi observat cu ocazia filmărilor. După aceea intervine și în altă parte, astfel încît Zielke este internat în clinica psihiatrică Haar ca schizofrenic și declarat iresponsabil. Riefenstahl se duce la soția lui și pune mîna pe toate fotografiile și negativele lui Willy Zielke, pe care le semnează de acum cu numele ei. După această emasculare artistică, Zielke va fi sterilizat cu forța în clinică. (După cîțiva ani, diabolica Riefenstahl îl va scoate de la psihiatrie pe bărbatul ajuns o epavă, ca să filmeze cu el *Tiefland*, deoarece toți ceilalți cameramani sînt pe front.)

*

Renumele de cunoscător de artă îl precedă pe Erich Maria Remarque. De ani de zile se consolează pentru depresiile sale și pentru căutarea zadarnică a marii iubiri cumpărînd impresioniști francezi. Cu fiecare sumă încasată ca drepturi de autor pentru *Pe frontul de vest nimic nou*, în vila lui de la Lago Maggiore sosește un nou Cézanne sau Monet. În mai 1936, mergînd la Budapesta cu amanta sa, Margot von Opel, este primul care poate să vadă una dintre cele mai importante opere de artă ale secolului al XIX-lea. Remarque și von Opel participă împreună cu scriitorul Sándor Márai la o mică recepție dată de baronul Ferenc Hatvany. Doamnele sînt atrase în salon și baronul îl invită pe celebrul său oaspete într-o încăpere din spate. Deschide un dulap încuiat cu mai multe zăvoare și scoate un tablou pe care i-l arată pe cît de mîndru, pe atît de stînjenit. Este *Originea lumii* de Courbet, cel mai șocant salt în modernitate din pictura franceză a corpului – privirea directă spre zona pubiană a femeii. Remarque notează seara în jurnal: „Un Courbet cam porcos, dar bun”.

Întorcîndu-se la doamne, Hatvany încearcă să o sărute pe Margot von Opel după o perdea. După aceea Remarque trebuie să-i mărturisească aventura lui cu o daneză drăguță, cu o zi înainte de escapada lor. Margot plînge, Remarque se rușinează. *Originea lumii* rămîne pentru el și originea dorului și a suferinței.

*

De cînd este asigurată financiar după a doua căsătorie, izvoarele creative ale Tamarei de Lempicka au secat în mod tragic. Timp de 10 ani a transformat protagoniștii unei întregi epoci la Paris în icoane ale stilului art deco, dar acum nu mai e în atelier, ci doar prin sanatorii, mai ales în Elveția, unde încearcă fără succes să scape de depresii cu diete și cură. Demonii copilăriei și tinereții ei încîlcite din Rusia pun stăpînire pe ea. Nu mai reușește să-și salveze fațada glamour. La Paris pictează doi emigranți deprimați și speriați și își intitulează tabloul *Emigrații, undeva în Europa*. Dar această întîlnire cu realitatea o face să se cufunde și mai adînc în depresie. Disperată, merge la o mănăstire din apropiere de Parma și roagă să fie primită. Vrea să renunțe la viața bisexuală de pînă acum și să devină călugăriță. Văzînd-o pe maica superioară, este așa de fascinată de chipul ei încît se hotărăște să rămînă totuși pictoriță. Acesta va fi însă ultimul tablou din epoca ei de glorie. Lacrimile pe care i le pictează venerabilei călugărițe pe obraz sînt în realitate propriile ei lacrimi. Început în Europa, portretul va fi terminat în hotelul Ritz din New York. Tamara a reușit să-și convingă soțul, baronul cultivator de sfeclă de zahăr, să-și vîndă moșiile din Ungaria și să emigreze cu ea în America. Mai întîi în Manhattan, apoi în Beverly Hills. În felul acesta, viața lor e salvată, dar nu-și vor găsi niciodată fericirea pe colinele golașe din Hollywood Hills.

*

În exilul lor parizian, Hannah Arendt și Walter Benjamin joacă ore întregi șah. De cele mai multe ori, dama ei îi dă mat regelui lui Benjamin. Dar acasă la Hannah Arendt lucrurile stau altfel. Prietenii săi descriu conviețuirea ei cu Heinrich Blücher ca pe o „dublă monarhie”. Doi gînditori trufași și siguri pe ei, independenți unul de celălalt – și totuși uniți prin ceva mai profund. Într-adevăr, acești doi filosofi trăiesc în Parisul anilor ’30 o formă de dragoste mult mai umană decît „pactul” tactic dintre Jean-Paul Sartre și Simone de Beauvoir, la distanță de cîteva arondismente. Arendt și Blücher nu au nevoie de libertăți erotice în afara căsniciei lor, ceea ce Sartre consideră o necesitate. Nu, în scrisorile și convorbirile lor ei se apropie admirabil de încet unul de altul, știind că ocolurile te fac să cunoști mai bine locurile. Într-una dintre primele ei scrisori, Hannah se declară însuflețită de „speranța nerușinată de a putea pretinde totul, adică de a-l trata pe celălalt la fel” ca pe ea însăși. La care Blücher răspunde: „Iubito, pot din nou să respir, să respir adînc, și să mă umplu cu dragostea ta”. Apoi, șovăitor: „Acum, pentru că ești soția mea, pot să fiu atît de slab și să spun că îmi e dor de tine?”. El semnează întotdeauna „Soțul tău”, deși știe că ea încă este căsătorită cu Günther Stern. Pe 24 august 1936, ea îi trimite mărturisirea că îl iubește și îndoielile ei: „Ai știut încă de la Paris că te iubesc, așa cum am știut și eu. Chiar dacă nu ți-am spus-o, temîndu-mă de consecințe. Iar ceea ce vreau să-ți spun acum este doar: să încercăm, de dragul iubirii noastre. Nu știu dacă pot să fiu, dacă voi fi soția ta. Îndoielile mele încă n-au dispărut. Nici faptul că sînt căsătorită. (Iartă-mă, iubitule, că sînt atît de directă – dacă poți)”. Iar el poate. Ea îi mărturisește în ce criză este căsnicia ei: „N-am observat ce infern a fost casa mea fiindcă am lucrat ca o nebună. Mi-am păstrat rezistența pasivă la fel cum celălalt și-a păstrat ideea că este căsătorit”.

Sînt emoționante scrisorile pe care Arendt şi Blücher le schimbă între ei la începutul marii lor iubiri, în general cînd ea călătorește prin Elveția; amîndoi înfruntă dificultățile exilului, știrile îngrozitoare din patrie, prigonirea evreilor și găsesc un limbaj comun pentru sentimentele lor, la început mai șovăitor, apoi tot mai hotărît. Fără patos, dar cu cea mai mare seriozitate – și întotdeauna cu un umor eliberator. Curînd, Hannah Arendt va ști că vrea să se elibereze din căsnicie pentru Heinrich Blücher. Că trebuie să devină „soţia lui”. Pentru că este deja de mult. Dar Blücher trebuie să desființeze și el formal o legătură mai veche. Heinrich Blücher, bănuit de spionaj, scrie pe documentele de divorț franțuzești la rubrica referitoare la profesie: „sforar”. Un pic de umor prinde bine întotdeauna.

*

Cînd toată lumea – inclusiv el însuși, probabil – crede că viața lui Picasso a luat în fine o direcție hotărîtoare, dintr-odată apare o nouă curbă, al cărei capăt iarăși nu se poate vedea. După ce a devenit în mod oficial partenerul Mariei-Thérèse Walter, iubita sa de cinci ani de zile, și împing împreună prin Montparnasse căruciorul fiicei lor, în viața lui Pablo Picasso se ivește un nou personaj: Dora Maar. O vede în cafeneaua sa preferată, Les Deux Magots, din Saint-Germain-des-Prés: „Purta niște mănuși negre brodate cu floricele roz. Și-a scos mănușile și a luat un cuțit lung, ascuțit, pe care îl tot înfigea în tăblia mesei între degetele rășchirate ca să vadă cît de aproape de fiecare deget poate lovi fără să se taie. Din cînd în cînd greșea ținta cu o fracțiune de milimetru și, cînd a încetat să se mai joace cu cuțitul, mîna îi era plină de sînge”. Picasso o privește uimit. După aceea merge la masa ei și o roagă să-i dea lui mănușile. Ea i le aruncă. El le va pune într-o vitrină pentru a le venera ca pe niște moaște.

După doar cîteva zile, Dora Maar îi devine amantă. El reușește să-i mute pe soția sa, Olga, și pe fiul lor, Paolo, în castelul Boisgeloup din

Normandia, ca să fie liber la Paris. După divorț le va lăsa lor castelul.

Iar Marie-Thérèse va locui cu fiica ei, Maya, într-o casă la 40 de kilometri de Paris, în Le Tremblay-sur-Mauldre. El însuși, sfîșiat între două femei, își caută un alt atelier, în care nimic să nu-i mai amintească de trecutul său. Găsește un atelier luminos pe Rue des Grands-Augustins în Paris. Dora, noua lui damă de pică, se mută într-o locuință alăturată. Între blonda, naturala Marie-Thérèse și această Dora teatrală, de o izbitoare frumusețe spaniolă, au loc incredibile scene de gelozie. Și ce face Picasso, acest pictor puternic și bărbat slab? El spune: „N-aveam nici un interes să iau o decizie… Le-am spus să hotărască între ele”. Așa au și făcut. Dora Maar, comunista cu suflet oțelit, cîștigă lupta. Mai tîrziu, în vara lui 1937, cînd pictează cel mai spectaculos tablou al său, *Guernica*, numit astfel după orașul spaniol recent bombardat de nemți, Picasso plasează din nou în centrul picturii o mitică „purtătoare de lumină” cu o torță. În *Minotauromahia*, cu doi ani înainte, ea avea trăsăturile Mariei-Thérèse. Acum însă, în vara lui 1937, are părul negru și nasul distinctiv ale Dorei Maar. Picasso își absoarbe cu sete femeile. Cea care îi domină trupul și pasiunea, aceea îi determină și arta și viziunea.

*

Klaus Mann și Gustaf Gründgens sînt legați printr-o combinație de dragoste și ură încă din anii ’20, cînd au fost apropiați – nu se știe cît de apropiați, dar știm cît de mult l-a durut pe Klaus faptul că sora sa Erika l-a ales drept soț tocmai pe Gründgens. Încă din 1932, în romanul *Treffpunkt im Unendlichen* (*Punct de întîlnire în infinit*), Klaus Mann s-a războit cu Gründgens – și o va face toată viața. El însuşi se întreabă în jurnal: „De ce mă gîndesc atît de mult la el și cu atîta antipatie?”. În exilul său, la Paris și la Amsterdam, Gründgens îi apare mereu în vis. Klaus Mann îi urmărește ascensiunea meteorică pînă la postul de director al Teatrului de Stat din

Berlin și face din ea un roman. Îl numeşte după cel mai important personaj interpretat vreodată de Gründgens: *Mefisto.*

Acest amănunt este suficient pentru a dovedi cine este Hendrik Höfgen, căruia Klaus Mann îi descrie pe trei sute de pagini egocentrismul și intruzivitatea. Cartea, după cum îi mărturisește mamei sale, promite să fie impregnată de „un anumit elan dușmănos”. Singura problemă: cum să trateze timpul petrecut de Gründgens cu iubita sa soră Erika, „fiindcă ea nu are voie să fie Erika, și totuși este Erika”. Pînă la urmă, acea Barbara prin care vrea să o camufleze pe Erika este poate cel mai gingaș portret al surorii sale realizat de Klaus. „Era obișnuită cu durerea celorlalți, dar și-a interzis din fragedă tinerețe să-și ia în serios propriile dureri, propria dezorientare, sau să vorbească despre ele”. După care, printr-o fascinantă răsturnare de situație, Klaus îi trimite un salut tatălui lor, pentru a cărui dragoste luptă mereu: există pe lume un singur om care cunoaște labilitatea ei interioară – tatăl „își cunoaște copilul, pe care îl iubește”.

În vara lui 1936, cînd *Mefisto* începe să fie publicat în *Pariser Tageblatt*, ziar editat de emigranți, după care apare în volum la Amsterdam, reacțiile sînt foarte amestecate. Tată neîndurător, Thomas Mann își cunoaște nu doar fiul, pe care probabil îl și iubește într-un mod ciudat, ci și punctele sale slabe în ceea ce privește literatura. *Mefisto* este dificil cînd încearcă să devină ficțiune, fiindcă „o scriere atît de strîns legată de realitate este extrem de periclitată și într-o oarecare măsură dezorientată cînd încearcă să se elibereze de realitate și să o nege”. Din păcate, are dreptate.

Regia providenței are grijă să potrivească lucrurile în așa fel încît Gründgens să se căsătorească exact în ziua în care încep să apară primele capitole din carte. Între timp, zvonurile despre homosexualitatea sa devin atît de răspîndite la Berlin, încît el trebuie să se căsătorească formal pentru a-și putea păstra funcția de director la Teatrul de Stat din Gendarmenmarkt. Pentru asta o găsește pe Marianne Hoppe, o actriță în

vîrstă de 27 de ani, interesată la rîndul ei mai ales de persoanele de același sex cu ea. Stau amîndoi într-un mic conac în Zeesen, confiscat de la o familie de evrei fugiți. Mama lui Gründgens a vizitat locuința și i-a plăcut. După cununia civilă, tînăra pereche se duce la noua sa casă. Marianne pleacă să se scalde, Gründgens își face siesta. Seara vin cîțiva musafiri, dar Gründgens trebuie să meargă la Berlin, la teatru. Cînd se întoarce, oaspeții au plecat și Marianne doarme. Așa că scapă și de a doua noapte a nunţii. În folclorul berlinez circulă deja o poezioară:

Hopa, Hoppe, Gründgens,
copii nu vor fi,
iar dacă vor fi,
nu vor fi ai lui Gründgens.

*

În vara lui 1936, în Ostende, la Marea Nordului, se joacă o mică piesă cu trei personaje, cu distribuția ideală și cu cele mai frumoase efecte. Sub rafalele de vînt intră în scenă mai întîi Joseph Roth și Stefan Zweig, doi prieteni și scriitori atît de deosebiți, unul căzut fără scăpare în exil în patima alcoolului, celălalt cu o estetică rafinată, meditînd permanent la *Lumea de ieri*, cum se va intitula cea mai cunoscută dintre cărțile sale. Apare apoi și Irmgard Keun, în vîrstă de 31 de ani, celebră în Berlinul anilor ’20 grație romanului *Das kunstseidene Mädchen* (*Fata de mătase artificială*), care tocmai a părăsit Germania pentru totdeauna. Joseph Roth și Irmgard Keun se regăsesc fiecare în celălalt, împărtășind o disperare blîndă, o speranță tăcută. Vor fi cuprinși amîndoi de o beție tîrzie – a scrisului, a vieții şi a alcoolului. Iar cel de-al treilea, Stefan Zweig, prietenul de suflet al lui Roth, se retrage discret, așa cum îi e felul, își face bagajele și-i urează tinerei perechi tot binele de pe lume. Sfatul său este: „Ia cu tine tot ce e bun!”. Așa că Joseph Roth se urcă în tren și călătorește

cu Irmgard Keun, ocolind Germania, pînă în Galiția, în tîrgușoarele strămoșilor săi evrei. „Trebuie să le mai văd o dată”, îi spune tînărul moșneag amantei sale înțelepte și rezistente la băutură, pe care o trage cu el tot mai adînc în hăurile distrugătoare ale alcoolului. Timp de doi ani vor fi cea mai ciudată și mai emoționantă pereche a emigrației germane.

*

Cea mai lungă piesă cu trei personaje a anilor ’30 suferă la Paris o modificare pentru scurt timp. Acel *ménage-à-trois* cumva îmbătrînit dintre Anaïs Nin, Henry Miller și Hugo Guiler este completat cu Gonzalo Moré, un peruan boem, cu trăsături îndrăznețe.

Sîmbătă, 14 septembrie 1936, Henry Miller vrea ca Anaïs să-și petreacă noaptea în locuința lui, ca în fiecare sîmbătă, fiindcă asta îi dă senzația că el e pentru ea numărul unu. Dar în această sîmbătă Gonzalo e atît de gelos pe Henry, încît îi cere lui Anaïs să vină la el, altfel o va părăsi. Așa că sîmbătă după-amiază Anaïs Nin îi pune lui Henry Miller un somnifer puternic în ceai, ca să ațipească încă de cu seară. Se furișează din casă în vîrful picioarelor și petrece o noapte pasională cu Moré. La 6 dimineața se grăbește să se întoarcă la vila Seurat și se strecoară lîngă Henry, sub pătura caldă. El sforăie fericit și n-are habar de nimic. Cînd se trezește, Anaïs se ocupă de el. După un frumos mic dejun, îi duce un buchet de flori soțului ei, Hugo Guiler, în splendida lor locuință nouă. Seara notează în jurnal: „Nici o vină. Nici o compătimire, nici un sentiment de vinovăție. Numai dragoste”.

*

Anul 1936 este hotărîtor pentru Libertas și Harro Schulze- Boysen. Se căsătoresc și se mută într-o locuință nouă în Berlin-Charlottenburg, pe

Waitzstraße 2, care devine în scurt timp locul de întîlnire secret al elitistului lor grup de rezistență format din medici, artiști și profesori. Iar pentru ca Harro să ajungă în fine locotenent și să aibă astfel acces la informații importante, soția sa se îngrijește de avansarea lui. Cînd, la un sfîrșit de săptămînă, Hermann Göring vine la castelul Liebenberg al familiei ei la o vînătoare de cerbi, Libertas se înființează și ea, hotărîtă. Satisfăcut după ce a răpus doi cerbi maturi, Göring dă să meargă în camera lui cînd șarmanta fiică a gazdelor îl atrage într-o discuție mai lungă. Îi povestește că soțul ei, din cauza unor păcate din tinerețe ca jurnalist, nu poate ocupa, în mod regretabil, o poziție mai înaltă la minister, deși atitudinea lui este ireproșabilă. Göring îi promite că se va ocupa de asta. O și face. Fără să-i treacă prin minte că prin Harro Schulze-Boysen a avansat personal la gradul de ofițer un participant activ la rezistență, care se ascunde perfect sub masca de nazist entuziast. Cutezătoarea Libertas își joacă și ea perfect rolul – în acest an își dă chiar înapoi carnetul de membru NSDAP. „Ca femeie", se preface ea față de partid, trebuie să se dedice total soțului și gospodăriei. „Odată ce m-am căsătorit, condițiile pentru activitatea mea politică au încetat să existe." Naziștilor nu le rămîne altceva de făcut decît să accepte consecințele. Dar de fapt comportamentul ei „ca femeie" le indignează atît pe mama, cît și pe soacra ei. Tînăra de 22 de ani nici nu se gîndește să gătească cuminte pentru soțul ei, nu, ea vrea să fie jurnalistă și scriitoare și să ducă alături de el o viață așa cum dorește ea, ca și cum am fi încă în nebunii ani '20. Cînd Libertas pornește singură cu armonica, cu aparatul de fotografiat Leica și cu carnetul de notițe pe un vas de mărfuri ruginit din Hamburg spre Marea Neagră, Harro trebuie să-i explice mamei lui: „Pur și simplu eu am vrut ca Libs să plece, tocmai fiindcă îmi doresc ca soția mea să se obișnuiască să se impună ca personalitate și departe de mine". Dar asta n-o liniștește nicidecum pe doamna mamă din Mühlheim an der Ruhr, care îi scrie fiului ei că nu așa se întreține o căsnicie. Harro vede însă lucrurile

cu totul altfel: „Ce știi tu despre legile subtile, infinit de subtile, după care se poate construi o căsnicie fericită? Încă sînt suficient de bărbat ca să simt întruna nevoia de a-mi cuceri soția și de a face ca dragostea să învingă toate obstacolele. Și deoarece nu sînt un donjuan și îmi iubesc fără rezerve soția, n-am să exclud din căsnicia mea obstacolele și aventura, ci am să le includ în ea”. Ce cuvinte mărețe! Asta deoarece Harro știe că naziștii au introdus pentru totdeauna în căsnicia lui un impediment greu de învins: în urma torturilor pe care le-a suferit în vara lui 1933, rinichii săi sînt atît de distruși, încît el nu-și poate îndeplini așa cum ar dori îndatoririle conjugale. Dar Libertas îi scrie din voiajul ei spre Marea Neagră, înconjurată de matrozi: „În ce privește fidelitatea mea, băiete, nu ai de ce să te temi”. Ce cuvinte mărețe și din partea ei!

*

Între casele lor se află un minunat golf – iar între inimile lor, o femeie: în august 1936, la Sanary-sur-Mer, Lion Feuchtwanger, emigrantul german, și Aldous Huxley, autorul englez al *Minunatei lumi noi*, concurează pentru grațiile frumoasei pictorițe Eva Hermann, care trăiește la marginea satului cu Sybille Bedford, prietena ei lesbiană. Eva Hermann rezolvă problema în stilul ei: se culcă mai întîi cu Feuchtwanger, după aceea cu Huxley și apoi din nou cu Sybille Bedford. Feuchtwanger notează în jurnal: „Cam amărît din cauza Evei”. Dorința lui este ca el să se joace cu alții și nu suportă ca alții să se joace cu el. Știe însă cum poate răni, așa că începe să se plimbe seara pe promenada din port cu Sybille Bedford. Ea rămîne însă încăpățînată, fidelă propriului sex. Așa că Feuchtwanger își încearcă norocul cu Sascha, soția cam plictisită a filosofului Ludwig Marcuse. Și iată ce se întîmplă: cînd Eva află de asta, se întoarce rapid în patul lui. De data aceasta rămîne gravidă și trebuie să meargă la Paris pentru avort. Frămîntările sufletești și trupești, gelozia,

dorul și nebunia dragostei țin încă în șah viața la Sanary. Teroarea nazistă pare încă departe de cei care au avut norocul să evadeze.

*

Cu combinația ei unică de căldură și spirit, Mascha Kaléko le-a vorbit multor cititoare și cititori din inimă. Poeziile ei invocă atîtea variante ale iubirii și vieții, efemeritatea, trădarea și credința irațională în fericire:

> De cîte ori sorocul speranțelor noastre
> nu s-a-ndepărtat cu acceleratul…

Dar Mascha Kaléko a scris și despre nesiguranță, în timp ce trăia cu un sentiment de siguranță – siguranţa dragostei lui Saul, soțul ei, care are față de ea o fidelitate oarbă. L-a înșelat de cîteva ori, e adevărat, totuși:

> Ceilalţi sînt numai marea largă,
> Tu însă eşti portul meu,
> Îmi spun: dormi dar în pace, dragă,
> La tine mă-ntorc mereu.

Cînd încep crizele, cei doi fac ceea ce fac multe cupluri ca să reaprindă focul care se stinge: caută o nouă locuință. Cum se mută în splendida locuință dintr-un imobil vechi de pe Bleibtreustraße, în Charlottenburg, Mascha Kaléko simte că este gravidă. Și știe că tatăl copilului nu este Saul Kaléko, ci Chemjo Vinaver. Soțul ei i-a scris, presimțind cumva:

> Poți să-mi fii infidelă,
> Dar eu să nu știu.

Dar cu fiecare săptămînă burta ei e tot mai mare, iar secretul nu mai poate fi tăinuit. Și nici dragostea ei pentru Chemjo, compozitorul evreu mai mereu distrat, care a atras-o din prima clipă. Au stat întîmplător la mese vecine în Romanisches Café și el i-a strecurat un bilețel: „Mascha, trebuie să am un copil cu tine”.

Aceasta se cheamă dublă profeţie – și din partea soțului înșelat, și din partea viitorului tată. Pe 28 decembrie 1936 se naște Avitar Alexander. Mama nu îndrăznește să-i spună adevărul soțului ei și pentru ea începe un an de chinuri. Își iubește fiul și recunoaște în zîmbetul lui doar trăsăturile amantului, pe cînd soțul constată cu mîndrie cît de mult îi seamănă băiatul.

Mascha Kaléko se simte complet sfîșiată. Într-o zi, în 1937, la un semafor, avîndu-l în stînga pe bărbatul a cărui verighetă o poartă, iar în dreapta pe cel căruia îi aparține inima ei, ea se destăinuie. Avitar Alexander plînge în cărucior.

Chemjo Vinaver se mută la iubita sa și la copilul lor pe Bleibtreustraße. Iar Saul Kaléko se mută într-o pensiune. El este autorul manualului *Limba ebraică pentru toți, nivel avansat*. Dar în ceea ce privește singurătatea e începător. Pe 22 ianuarie 1938 se pronunță divorțul. Pe 28 ianuarie, Mascha Kaléko se căsătorește cu Chemjo Vinaver. În nenumărate poezii a scris că trebuie să fii prudent cînd dorințele se împlinesc. Acum a venit rîndul ei. La patru zile după nuntă, scrie uimită în jurnal: „E așa de coleric și cînd începe să strige mă gîndesc: asta e «marea dragoste» pentru care ne invidiază toată lumea. Am părăsit un bărbat pe care nu-l iubeam ca să-l urmez pe cel pe care îl iubesc. Și ca să găsesc lîngă el liniștea pentru mine și pentru copilul meu”. Dar după numai cîteva săptămîni Mascha Kaléko scrie emoționată: „Pentru mine el e tot ce-mi e mai drag pe lume. Știu că mă iubește foarte, foarte, foarte mult, îl cred chiar cînd spune că eu sînt femeia din viața lui care poate fi în același timp pentru el patria și iubirea”. Și așa și este. Încă

din octombrie emigrează amîndoi împreună cu iubitul lor fiu în SUA. New York, 378/385 Central Park West devine noua lor patrie. Dar dragostea lor rămîne aceeași. La fel și dorul de Berlin. Ea va scrie:

> Sigur, sînt foarte *happy*,
> Dar nu sînt fericită.

*

După Berlin și Paris, New York este a treia metropolă unde Kurt Weill și Lotte Lenya își așază cortul în ultimii cinci ani. Au plecat în exilul definitiv cu puține bagaje: cîteva geamantane cu haine, partituri, agende, ce-a mai rămas din banii de pe *Opera de trei parale*. *That's it.* Acum trebuie să o ia de la capăt, la fel ca toți cei naufragiați aici, mai întîi cu un sentiment de ușurare, apoi apăsați de teama de viitor. Dar nu vor să se lase paralizați de nostalgia și sentimentalismul emigranților germani din hotelul Bedford. Vor să lucreze, nu să tot vorbească cu lacrimi în ochi despre „vremurile bune de altădată". Visează la o carieră în Lumea Nouă. Învaţă limba engleză. Reușesc, fiecare în specialitatea lui: la doar un an de la sosirea lor în America, pe Broadway se prezintă primul mare show de Kurt Weill. Iar Lotte Lenya are primul ei amant american, dramaturgul Paul Green. Totul e la fel ca înainte. Așa că pe 19 ianuarie 1937 se căsătoresc pentru a doua oară, la Starea Civilă din New York. Procesul împăcării s-a încheiat. Weill știe că în această căsnicie vor exista mereu și cîteva personaje secundare. „Ce e dublu ține mai bine", le spune Lotte Lenya prietenilor cînd le vorbește despre căsătoria lor. După cîteva luni de la mutarea la Hollywood, Kurt Weill trage concluzia: „Am impresia că noi sîntem singura pereche fără probleme". Felicitările noastre. Sau, cum a spus Rilke: „Iubirea, Dumnezeule, iubirea".

*

Konrad Adenauer părăsește spațiul de protecție oferit de mănăstirea Maria Laach, unde s-a refugiat în 1933. Se mută cu soția sa, Gussie, și cu copiii la Rhöndorf, căci casa din Köln le-a fost confiscată de naziști. Vărul lui Gussie, Ernst, le-a construit în Rhöndorf o căsuță, unde trăiesc din pensia pentru perioada cît a fost primar general al orașului Köln redusă la jumătate. Sînt ani tăcuți și triști. Konrad Adenauer se teme că anii lui cei mai buni au trecut deja.

*

Asta trebuie să fie dragoste: pe 21 februarie 1937, Leni Riefenstahl îi spune reporterului american Padraic King ce simte cînd se gîndește la Adolf Hitler: „Pentru mine Hitler este cel mai mare om din cîți au trăit vreodată. Nu are absolut nici un cusur, este atît de simplu și, pe deasupra, de o forță virilă. Este înconjurat de raze. Toți marii bărbați germani, Frederic cel Mare, Nietzsche, Bismarck – toți au avut defecte. Nici colaboratorii lui Hitler nu sînt fără pată. Numai el e imaculat".

Leni Riefenstahl știe ce are de făcut. Căci Hitler personal a salvat-o. Goebbels lansase public zvonul că ea ar fi avut o bunică evreică. Hitler i-a cerut să înceteze – chiar dacă treaba cu bunica nu e tocmai clară. Oricum, pe 30 iunie Goebbels trebuie să vină la recepția pentru noua ei casă și să-și ceară public scuze. Regizoarea preferată a lui Hitler s-a mutat într-o casă nouă, în Berlin-Dahlem, construită pe terenul arianizat al familiei Wertheim, care a emigrat. Este un cerc intim, se bea *bowle* pe gazonul proaspăt tuns: Hitler, Goebbels, fratele lui Riefenstahl, Heinz, cu soția, mama lor, precum și stăpîna casei – plus încă o doamnă, îmbrăcată exact ca ea, cu o bluză albă și fustă sub genunchi, care stă cumva retrasă și pe care Riefenstahl le-o prezintă domnilor ca Frau Doktor Ebersberg. Deoarece este prezent și Heinrich Hoffmann, prietenul lui Hitler și

fotograful curții, există numeroase fotografii din seara aceea călduță în care Reichul de O Mie de Ani s-a îndrăgostit din nou de Riefenstahl.

Annetta Ebersberg apare în seara aceasta, dar nu e prezentă în nici una dintre cele nouă sute de pagini ale autobiografiei lui Leni Riefenstahl. Este totuși cea mai apropiată cunoștință a sa de la jumătatea anilor ’30. Hitler nu pune întrebări despre ea, nici Goebbels, probabil consideră că „Frau Doktor” este medic. După ce Riefenstahl a fost absolvită de zvonul cu bunica evreică, Hitler și Goebbels preferă, se vede, să închidă amîndoi ochii în ceea ce privește posibila bisexualitate a gazdei. Nu e bine să te gîndești imediat la ce-i mai rău. După ce mărimile pleacă, Leni Riefenstahl mai bea un pahar de vin cu Annetta, cu fratele și cu mama ei și își pregătește bagajele. Dimineață trebuie să plece devreme, căci filmul ei *Triumful voinței* are premiera pariziană.

*

Dar ce face Hermann Hesse? Tot îngenunchează în grădina sa plină de flori și legume, situată mai sus de lacul Lugano, și plivește. Pentru el este și o posibilitate de a evada din preajma soției sale, Ninon. „Îmi împart zilele între birou și grădinărit. Această a doua ocupație ajută la meditație și la digestie și de aceea se practică mai ales de unul singur.” Asta își dorește cel mai mult în căsnicia sa: singurătatea. Iar Ninon se simte la fel. Doi parteneri triști într-o casă imensă, organizată în cel mai mic detaliu, amîndoi cu un trecut mare și visuri mărunte. Pe gardul grădinii este un afiș: „Nu primim vizite”. De jos, din vale, clopotele bisericilor din satele de pe malul lacului răsună pînă sus, în grădina de la Casa Rossa.

*

În singurătatea sa la administrația militară din Hanovra, Gottfried Benn vrea să mai încerce o dată căsătoria. Dar pentru asta trebuie să le dea papucii celor două iubite ale sale. Lui Elinor Büller, care îi cere o înflăcărată declarație de dragoste, îi scrie laconic: „Dragostea este o criză a organelor tactile”.

Și adaugă: „De cîteva săptămîni mi-am găsit o mică confidentă, pe care vreau să o păstrez”. Același lucru i-l scrie și lui Tilly Wedekind, iubita sa numărul doi. Ca de obicei, Benn găsește pentru evenimentele însemnate din viața lui numai cuvinte neînsemnate. Nu e nicidecum o nouă iubire, ci doar „o mică confidentă”. Iar pentru ca Oelze, corespondentul său din Bremen, să nu aștepte prea mult, completează cu detalii fizice: „Înaltă, subțire, cam degenerată, nu prea arătoasă, dinți albi, proeminenți”. Se pare, ca de atîtea ori, că vrea să protejeze micul noroc din viața lui prezentîndu-l mai curînd ca pe un ghinion.El are 51 de ani, ea 31, cam așa estimează el, și – ținînd seama de manifestările dușmănoase tot mai frecvente din partea naziștilor, care îi cataloghează scrierile mai vechi ca „degenerate” și îi inventează o origine evreiască – evident că vede căsnicia cu o reprezentantă a aristocrației germane ca pe un posibil spațiu de protecție.

Este pe cît de fascinant, pe atît de tulburător să vezi cum forța poetică ce se manifestă în poemele de la Stadthalle din verile anilor 1935 și 1936 paralizează brusc de îndată ce Benn cunoaște o nouă femeie. Cînd renunță la acea singurătate pe care a invocat-o ca bază a oricărui lirism. Este vorba despre o aristocrată blondă din Hanovra, care, după cum subliniază el mereu, e o „dactilografă perfectă”. Dar înainte ca ea să-i devină soție, Benn ar vrea să afle cum stă cu finanțele. Are tupeul să scrie Asociației Nobilimii Germane ca să afle amănunte despre starea materială a familiei.

Deși după aceea este evident că nu va primi prea mult, se hotărăște să se mute cu ea la Berlin și să se căsătorească. Găsește o locuință

întunecoasă, la parter, pe Bozener Straße 20; pînă la sfîrșitul vieții nu va mai pleca din această văgăună. Și cum se apropie ziua nunții, Gottfried Benn simte nevoia să-i destăinuie în detaliu vechiului său prieten și editor Erich Reiss efectele căsniciei asupra vieții sexuale: „Pentru bărbat nu există decît ilegalitatea, luxura, orgasmul; tot ce arată a legătură este împotriva naturii. În căsnicie există probleme economice, legate de mîncare, de relațiile sociale, de interese comune – toate astea torpilează sexul”. După care adaugă: „Legătura umană cu soția paralizează ceea ce e infam, josnic, criminal, ceea ce este baza oricărui coit veritabil pentru bărbat, care devine impotent, dar această impotență din căsnicie înseamnă o ovație pentru parteneră ca om”.

Ovația lui sună în acest caz astfel: „Soția mea este sensibilă, rafinată, foarte fragilă, mereu obosită, ceea ce îmi place foarte mult. La ora 8 e gata de culcare”. Atunci: noapte bună!

*

Cel tîrziu în 1937, Vladimir Nabokov și soția sa Vera știu că este momentul să părăsească Berlinul împreună cu fiul lor, Dmitri. Ucigașii tatălui lui Vladimir revin în oraș, de data aceasta ca șefi ai „serviciului de încredere” ce are ca misiune supravegherea emigranților ruși și care, ca să inspire și mai multă încredere, se află sub supravegherea directă a Gestapoului. Așa că ei sînt supuși unei supravegheri chinuitoare nu numai ca evrei, ci și ca ruși. Vera își presează soțul să caute la Paris oportunități de emigrare, dar el nu se poate concentra, fiindcă pe drum s-a îndrăgostit de Irina Guadagnini. Meseria ei pare imaginată de romancierul Vladimir Nabokov, care între timp a ajuns chel de-a binelea: este frizeriță de cîini. Sentimentul de vinovăție al lui Nabokov față de soția sa, care rezistă în Berlin tremurînd de frica Gestapoului și a „serviciului de încredere”, e atît de puternic, încît după primele nopți de amor cu frizerița de cîini s-a ales

deja cu un psoriazis pe tot corpul. Încearcă prin scrisori să o atragă pe Vera la Paris, dar ea se opune cît timp el n-a găsit în exil o bază financiară pentru toată familia. Scrisorile dintre ei, care cu ani în urmă răspîndeau atîta vrajă, pline de căldură, spirit și o iubire atît de mișcătoare, capătă o notă discordantă, devin un „duet atonal”, după expresia lui Stacy Schiff. Vladimir face pe niznaiul și scrie: „Pisicuța mea, e vremea să te pregătești să mi te alături”[*5]. Vera a aflat însă de aventura lui, iar el este prea laș ca să o recunoască. De aceea scrisorile în legătură cu locul unde ar urma să se stabilească sînt marcate de neîncredere, de îndoieli, de teamă. Pe 30 martie el îi scrie: „Iubirea mea, ce se întîmplă, asta e a patra zi în care n-am primit scrisori”. Bineînțeles că bănuiește ce s-a întîmplat. Vera mai are și misiunea aproape imposibilă de a obține vizele pentru sine și pentru micul Dmitri. Ea propune Anglia ca destinație a exilului, apoi Belgia. Amînă mereu, fiindcă toată Franța i-a devenit nesuferită din cauza aventurii lui Vladimir cu frizerița de cîini. Pe 6 aprilie el îi scrie la Berlin: „Ce se întîmplă de fapt? În următoarea scrisoare probabil o să-mi scrii că stai foarte liniștită în Germania, în vreo stațiune bavareză”.

În cele din urmă Vera îl confruntă cu realitatea – cu faptul că el o înșală. Pe 20 aprilie, cînd Hitler împlinește 48 de ani, Vladimir o minte sfruntat: „Aceleaşi zvonuri au ajuns şi la mine. Mutrele viclene ale celor care le răspîndesc ar trebui făcute zob! Pînă la urmă, nu dau doi bani pe lucrurile urîte care se spun cu delectare despre mine, şi cred că nici tu n-ar trebui să dai doi bani”. Iar pe 27 aprilie, după multe alte scrisori, el îi scrie la Berlin: „N-am putere să continui acest joc de șah la distanță – renunţ”.

În ciuda pozițiilor lor atît de complicate, dama și regele reușesc cumva să se întîlnească pe 22 mai la Praga. Vladimir vine cu trenul de la Paris, Vera și Dmitri, de la gara Anhalt din Berlin. După ce Vladimir și-a recunoscut aventura și a declarat-o încheiată, Vera este de acord să meargă cu el la Cannes, pe Riviera franceză. Va dura însă mult pînă cînd veninul neîncrederii și durerea trădării vor dispărea. Cîndva el îi va scrie: „Te

iubesc, sînt fericit, totul este în regulă”. Și așa va rămîne. Căsnicia lor va dura 52 de ani, iar pata cu frizerița de cîini se va duce ca vopseaua de păr.

*

Oare se vor mai îndrepta lucrurile? Pentru Klaus Mann, 1937 este anul cel mai luminos din acest deceniu întunecat. Are în minte o carte despre anii exilului: „Următorul meu roman. O compoziție grandioasă despre destinele emigranților. *Urmăriții*, sau așa ceva. Fiecare pe traseul lui, dar cumva legați. […] Dificultăți legate de pașaport. Constrîngeri bănești. Constrîngeri sexuale. Ura. Speranța. Dorul de casă. Teama de război (și speranța)”. Rareori au fost descrise atîtea destine în doar cîteva rînduri ca în această schiță. Din ea va rezulta *Der Vulkan. Roman unter Emigranten* (*Vulcanul. Un roman al emigraţiei germane*). Klaus Mann simte însă ce-l împiedică în continuare să scrie și să spere – drogurile. E atît de dependent, încît acum scrie în fiecare zi în jurnal: „luat”. Părinții săi și Erika reușesc în cele din urmă să-l convingă să facă o cură de dezintoxicare.

Sanatoriul din Budapesta în care Mann încearcă din 27 mai să se dezintoxice poartă numele promițător de Siesta. Acolo lucrează și doctorul Robert Klopstock, „în brațele căruia a murit Franz Kafka”, notează Klaus Mann în jurnalul său. El însuși reușește, de mînă cu doctorul, să revină la viață. După două luni de abstinență chinuitoare îi scrie mamei sale îngrijorate, la Zürich: „În perioada următoare cu siguranță n-am să mă apuc iar – poate cîndva, mult mai tîrziu”. Faptul că la Budapesta vrea să lupte pentru a se întoarce la viață are un motiv concret; acesta se numește Thomas Quinn Curtiss, alintat de el cu numele de „Tomski”, și îl vizitează zilnic la sanatoriu.

Curtiss, un american de 22 de ani, cu buze senzuale, cu părul în vînt și cu costume strîmte, a studiat la Moscova regia cu Serghei Eisenstein.

După un deceniu de aventuri mai lungi sau mai scurte, Klaus Mann notează în jurnal: „Sînt absolut hotărît pentru el. Destinul nu-mi putea oferi o împlinire mai mare decît această relație”. Vara lui 1937, cînd groaznicele chinuri ale dezintoxicării au trecut, iar el savurează la Budapesta fericirea începutului iubirii cu Tomski, este probabil cea mai frumoasă vară din viața lui Klaus Mann. Dintr-odată el este cel mai în vîrstă, pe care celălalt, mai tînăr, îl admiră și îl venerează. Îi arată în scurt timp toate stațiunile vieții sale europene, îl ia cu el la Zürich, la părinții săi, le vizitează împreună cu Tomski pe sora sa Erika și pe Therese Giehse, care tocmai se află în vacanță cu Annemarie Schwarzenbach la Graubünden, îi arată canalele din Amsterdam, unde editează revista *Sammlung*, și merge cu el la Sanary-sur-Mer, locul speranței și visurilor dintr-o altă vară, de mult trecută. Rememorînd aceste săptămîni, Klaus scrie trei cuvinte mari pentru el: „Am fost fericit”.

*

Scriitorul Ernst Jünger reușește să se ascundă un timp de naziști și de sine însuși, mai întîi în masivul Harz, apoi, din 1936, în Überlingen am Bodensee. Se transpune visînd în Antichitate și în lumea insectelor. Zilnic rătăcește prin păduri și adună gîndaci, iar seara îi fixează în insectar, îi etichetează și se minunează de carapacele și de denumirile lor latinești. Soția lui atît de deosebită, Gretha, suferă lîngă el. Căci el îi cere în mod serios să i se adreseze cu „stăpîne” – iar ea acceptă. Toată viața ea îşi caută vocația, rolul de mamă pentru cei doi băieți ai lor nu o satisface. Începe să scrie, să călătorească, urmărită cu suspiciune de stăpînul ei. Acesta are numeroase aventuri în Berlin și nu se oprește nici în timpul emigrației interne. Gretha însă nu-l învinovățește pe el, ci pe femeile care îl seduc. El o tratează totuși cu răceala pe care și-a impus-o ca ideal emoțional încă de la debutul cu romanul *În furtuni de oțel*, iar Gretha

suspină din cauza tratamentului în sensul „noii obiectivități”, cum o numește ea pe jumătate ironic, pe jumătate suferind. I se plînge unui confident: „Obosesc, este o situație îngrozitoare, de nesuportat pentru mine, căci mă simt prinsă încetul cu încetul în cercul apăsării, al depresiilor și al unei negări absolute a vieții, ca o insectă care tînjește după lumină și nu mai poate scăpa din pînza de păianjen”. Într-adevăr, Gretha Jünger i-a picat în plasă entomologului Ernst Jünger, iar acesta se uită din cînd în cînd la ea ca la un gîndăcel ciudat care întîmplător trăiește în aceeași casă cu el. În ceea ce-l privește, găsește răspunsul în astrologie: „În cursul vieţii noastre întîlnim mereu pe cineva care ne scoate de pe orbita prevăzută și ne obligă să îl însoțim, indiferent dacă vrem sau nu”. Și apoi, într-o pledoarie îndrăzneață în favoarea propriilor aventuri și a propriei iresponsabilități: „De aceea fidelitatea este în fond în afara voinței noastre; în esență, ea acționează mai mult ca gravitație decît ca virtute asupra noastră”.

*

Amant temporar și confesor permanent al Almei Mahler-Werfel, teologul Johannes Hollnsteiner, care, sperăm, se va fi confesat și el, poate să-și arate talentul într-un proces deosebit de important de anulare a căsătoriei desfășurat la Viena. Și trebuie spus că o face pentru o dragoste cu adevărat specială.

Deoarece membrii Bisericii Catolice se pot recăsători numai după anularea căsătoriei, nu și după un divorț, Hollnsteiner joacă un rol important ca președinte al Tribunalului Metropolitan și Diecezan din Viena. Cancelarul federal Schuschnigg, care și-a pierdut soția în 1935 într-un accident de circulație, solicită acestei autorități aprobarea de a se căsători cu Vera von Czernin-Chudenitz, care încă este căsătorită cu contele Fugger von Babenhausen, cu care are patru copii.

După legile logicii, această căsătorie s-a consumat de cel puțin patru ori, dar Johannes Hollnsteiner face și pe dracul în patru să rezolve situația cancelarului său. Și, într-adevăr, în 1937 căsătoria contesei este anulată; Hollnsteiner a argumentat că ar fi existat o „constrîngere conjugală” epuizantă din punct de vedere spiritual, în contradicție cu legea libertății din sînul Bisericii Catolice. Procesul este îndelungat. Cînd acesta se încheie în cele din urmă, Schuschnigg este deja arestat de național-socialiști, iar Austria a fost deja „anexată”. Pe 1 iunie 1938, cancelarului destituit din funcțiile sale și deținut al Gestapoului i se va permite totuși să se căsătorească cu Vera. Ca pușcăriaș, Schuschnigg nu poate fi însă prezent la propria cununie și este reprezentat de fratele său, Artur. După nuntă, Vera va merge la soțul ei în închisoare și va rămîne lîngă el și atunci cînd va fi transferat în lagărul de concentrare Dachau, iar apoi în lagărul Sachsenhausen.

*

Ce răsturnare de situație: în 1937, Erika Mann este pentru prima oară în viața ei cu adevărat nefericită. În această toamnă trece poate prin cea mai sfîșietoare criză. Încearcă împreună cu partenera ei, Therese Giehse – după ce s-au ales amîndouă cu soți englezi și pașapoarte britanice –, să redeschidă la New York cabaretul lor Die Pfeffermühle. Nu reușesc însă, aici cabaretul politic nu are o tradiție și lipsește conștiința că situația politică poate provoca o durere care să caute rîsul eliberator. Încep totodată să se îndepărteze una de alta, deși au trecut împreună prin atîția ani de exil, unite prin umorul lor. Aici, în Lumea Nouă, încep să se înstrăineze. Erika se mișcă încrezătoare pe scena internațională, pe cînd Giehse, actrița nemțoaică, se chinuie cu limba străină și cu teatrele străine. De multe ori se ceartă. Therese este îngrozită că Erika se simte bine în superficialul „American Way of Life” și nu face mai mult ca să atragă

publicul la cabaretul lor. La rîndul ei, Erika îi reproșează că, în încăpățînarea ei, nu face destul ca să învețe engleza.

În această atmosferă de enervare și nesiguranță, Therese e atît de geloasă din cauza flirturilor Erikăi în America, încît aceasta chiar se îndrăgostește puțin, aproape ca să-i facă în ciudă, se pare. Și anume de un bărbat. După ce s-a căsătorit de două ori, o dată cu Gustaf Gründgens și o dată cu W.H. Auden – dar toată lumea știa că în aceste legături cu homosexuali nu se punea problema erotismului –, în Bedford Hotel din New York simte ceva pentru scriitorul și medicul evreu Martin Gumpert, exilat și el. Klaus Mann îl descrie ca pe „un bărbat foarte liniștit, cu o față rotundă de Buddha, cu gura mică și cu ochi negri, pătrunzători. Privirea lui trădează o pasiune pe care fața lui stoică nu o lasă să se vadă”. Și se pare că toată pasiunea lui se concentrează asupra ei, care e curtată în acest timp de Fritz Landshoff, prietenul din Amsterdam al lui Klaus. Gumpert reușește să o cucerească pe Erika. Ea îi este probabil recunoscătoare pentru că se străduiește, ca medic, să-l vindece de droguri pe iubitul ei frate, Klaus, cu ajutorul unor medicamente noi. În orice caz, se culcă cu el și rămîne gravidă. Gumpert visează la căsnicie și la o viață de familie. Erika Mann este însă speriată de exuberanța sentimentelor și de rolul de soție și de mamă. Își apără independența, „singurătatea turbulentă” și libertatea – și avortează imediat.

Tocmai în această perioadă de haos sentimental sosește la New York vechea ei prietenă Annemarie Schwarzenbach, care se străduiește să joace rolul de moderatoare în acest talmeș-balmeș, ascultîndu-i, aprobîndu-i și încercînd să le dea sfaturi tuturor emigranților de la Bedford Hotel. Erika Mann își iese din fire și i se plînge mamei ei că tocmai această „firavă făptură de azil” vrea să calmeze spiritele cu „manierele ei de pension”. Vedem clar: nervii sînt la pămînt. După puțină vreme, Therese Giehse își face bagajele și ia vaporul spre Europa, iar Annemarie Schwarzenbach o însoțește. Au la dispoziție zile întregi pe punte și în cabină ca să încerce

iar și iar să o descifreze pe iubita lor Erika. Între timp, Erika se consolează cumva la umbra uriașă a părinților ei. Exact umbra care încearcă mereu să îl înghită pe fratele ei, Klaus, și care ei îi oferă adăpost și protecție. Nu sîntem oare cu toții niște ființe ciudate, mai ales în rolul nostru de copii?

*

Ceea ce se întîmplă în septembrie 1937 la Veneția este aproape înduioșător. Două staruri germane de renume mondial, a căror stea pălește, se întîlnesc într-o dimineață în acest oraș care se tot scufundă și seara se prăbușesc deja împreună în pat. Ea i-a cerut bărbatului un foc în Café Florian, vechiul ei truc, care a funcționat și de data asta: duce țigara la gură, se apleacă spre el și-şi pune degetele palide, subțiri pe mîna lui bronzată. E o liniște perfectă. Se aud doar hîrșîitul chibritului, fîșîitul hîrtiei aprinse și inspirația adîncă cu care Dietrich soarbe nicotina, dar și pe cel din fața ei.

Erich Maria Remarque, autorul stilat și golit în interior al romanului *Pe frontul de vest nimic nou*, care luptă cu lipsa de inspirație, și Marlene Dietrich, actrița epuizată de viața ei sexuală excesivă și de naveta între Berlin și Hollywood, ale cărei ultime filme au fost niște rateuri, se înțeleg de la prima privire și de la prima țigară. „Ne pătrundem cu privirea”, îi scrie el după cîteva zile, „și imediat ne lăsăm iarăși prinși unul de altul”. Ceea ce simt cei doi este farmecul acordului, ușurarea că nu trebuie să explice nimic, și asta poate însemna, pentru o clipă, fericirea.

Însă în scurt timp lucrurile se schimbă. Dietrich îi dă tot mai des de înțeles că el nu este singura persoană pe care o acceptă în patul ei. Remarque notează cu exactitatea masochistului micile mizerii, marile chinuri și raportul dezechilibrat. Oricum, întîlnirile lor sînt scurte, de cele mai multe ori în apartamente de lux din Paris, la jumătatea drumului dintre Porto Ronco și Hollywood, ca să spunem așa, iar lui Remarque îi

revine rolul de fată în casă. El, care îi zice scărpinînd-o „Puma”, are voie să o maseze îndelung, să facă pe secretara noaptea, cînd o sună cineva din America, să-i ducă fructe în dormitor, să-i încălzească dimineața halatul de casă pe calorifer și să-i umple cada. Face toate astea în tăcere, dar simte că ceva nu e în regulă. Că el, bărbatul mîndru, a decăzut aici în rolul de servitor devotat. Bea și e disperat de dependența lui. Pe 27 octombrie 1938 se mustră: „Soldat!… Tu nu poți fi preșul unei stele de cinema. Așa ceva e pentru cei care n-au de lucru. Tu ai treabă de făcut”. Dar situația mai durează o vreme. Prea se simte flatat să meargă la braț cu ea pe stradă la Paris sau în Antibes. În unele relații de dragoste, scrie Rainer Maria Rilke, unul trebuie să protejeze singurătatea celuilalt.

*

În septembrie 1937, Ludwig Wittgenstein, predicatorul poruncii castității, intră din nou în conflict cu propriile idealuri. Și tot în singurătatea Norvegiei, unde cu șase ani în urmă Marguerite Respinger încercase zadarnic să-l facă să iasă din rezerva și din complexele sale – sau să-l protejeze. De data asta, un bărbat îl provoacă în nopțile albe ale Nordului, cînd aerul e calm și marea la fel, iar stelele nici măcar nu știu dacă au voie să lumineze, fiindcă păsările reîncep deja să cînte. Timidul şi chipeşul Francis Skinner, student la matematică la Cambridge, își venerează profesorul de două ori mai în vîrstă decît el, dar Wittgenstein e stînjenit pentru că „e prea senzual” cînd e singur cu Francis. Dorește disperat ca relația lor să rămînă „omenească” – aflăm deci că pentru Wittgenestein o relație devine neomenească atunci cînd intervine sexualitatea. El notează în jurnal: „M-am culcat de două sau trei ori cu el. De fiecare dată mai întîi cu senzația că nu e nimic rău în asta, apoi rușinat. De asemenea, am fost nedrept, arogant, rău și crud cu el”.

Ludwig Wittgenstein se teme de propriii hormoni și îl învinovățește pentru asta pe Francis Skinner, care îl iubește cu atîta speranță. Cînd însă acesta părăsește complet năucit Norvegia, Wittgenstein se refugiază în coliba sa singuratică; simte că trezirea sexualității a făcut să se strice în el ceva, „ca într-un măr putred". Nici măcar bunul Dumnezeu nu s-a gîndit la un *clou* atît de frumos în descrierea alungării Evei și a lui Adam din paradis. Mărul este așa de plin de sevele păcatului, încît începe să putrezească!

Wittgenstein este dezorientat și, ca filosof ce se află, încearcă să rezolve problema cu ajutorul logicii: meditează la modul în care iubirea poate fi păstrată „pură", evitînd căderea în păcat, care pentru el are loc atunci cînd este copleșit de dorință. În peisajul auster al fiordurilor norvegiene, își amintește de cei doi seducători erotici, femeia și bărbatul, dar nu găsește o ieșire din labirintul propriului eu: „Chiar aseară am meditat la necesitatea purității acțiunii mele. (M-am gîndit la Marguerite și la Francis)". Astfel, ideile sale de igienă morală împiedică și de data aceasta o relație bazată pe iubire pură. Verile norvegiene din 1931 și 1937 sînt cele două momente rare din viața lui Ludwig Wittgenstein în care corpul său a încercat să învingă logica minții – și a trebuit să se declare învins pentru totdeauna.

*

Theodor Adorno s-a refugiat de frica naziștilor în Anglia, ascunzîndu-se între zidurile protectoare ale vechiului Merton College din Oxford. În 1937 situația devine tot mai critică și pentru logodnica sa. Gretel Karplus reușește și ea să ajungă în Anglia. Germania, îi scrie el lui Max Horkheimer, deja emigrat în SUA, a devenit „un infern". În septembrie 1937, Horkheimer vine în Europa să viziteze filialele Institutului de Cercetări Sociale și este martor la cununia cuplului Adorno-Karplus la

Londra. După o relație de 10 ani cu Theodor Adorno, Gretel Adorno știe ce înseamnă pentru ea această căsătorie – ea, care a făcut parte din boema berlineză de la sfîrșitul anilor ’20, care a condus o fabrică de pielărie, acum va fi condamnată la rolul de gospodină și de fidelă tovarășă a soțului ei. Știe de asemenea că trebuie să renunțe la a avea copii, asta a lămurit-o de mult soțul și stăpînul ei. Fiindcă așa ceva te distrage de la gîndire. În februarie se vor îmbarca la Southampton, părăsind Europa pentru totdeauna, după ce Horkheimer a aranjat pentru Adorno un post la Princeton. În timp ce proaspăta gospodină este ocupată cu aranjarea primei lor locuințe în emigrație, Adorno ne oferă un eșantion din a sa *Minima Moralia*: „Gretel se ocupă integral de organizare, o sarcină la care eu refuz în cel mai cinic mod posibil să particip”.

În schimb, îi datorăm lui Gretel Karplus descrieri care numai cinice nu sînt ale vieții la New York în cercul emigraților din jurul lui Horkheimer și al perechii Kurt Weill – Lotte Lenya: „Mai întîi o mică serată la Max, după aceea am mers cu toții într-un mic și cochet night-club, unde a urcat pe scenă Lenya. Într-adevăr, totul e aici și mai concentrat decît la Berlin, te simți transpus în anii ’25-’32”. (Numai Lottei Lenya nu-i reușește saltul înapoi, ci doar înainte: în 1963 va juca în filmul *From Russia with Love* din seria James Bond rolul fostei kaghebiste Rosa Klebb.)

*

Ceea ce zdruncină în iarnă regimul nazist nu este o aventură, ci o nuntă. Ministrul Apărării Reichului, antropozoful Werner von Blomberg, văduv în vîrstă de 60 de ani, e nebun după prostituata Margarethe Gruhn, cu 35 de ani mai tînără decît el. Pentru a se căsători, ministrul are nevoie de binecuvîntarea comandantului suprem al forțelor armate germane, Adolf Hitler. El îi spune acestuia că Gretchen e „o fată simplă din popor”. Hitler se oferă să fie martor la cununie împreună cu Göring. Așa că pe 12

ianuarie 1938, la Ministerul de Război, cei doi devin oficial soț și soție. Imediat apar zvonuri că Hitler a binecuvîntat căsătoria ministrului său cu o curvă, iar dosarele de la poliție ale Margarethei Gruhn, confiscate de Gestapo, confirmă bănuiala. Aceasta n-a lucrat doar ca prostituată, ci în mod regulat și ca model pentru fotografii pornografice.

Se fac presiuni asupra lui Blomberg să ceară imediat anularea căsătoriei. El însă se decide să rămînă cu soția sa și își dă demisia. Căsnicia este descrisă ca foarte reușită.

Hitler se folosește de dezastrul participării lui la cununie ca să procedeze la o reorganizare brutală a întregului minister și a aparatului de partid.

*

1938 este cel mai greu an din viața baronului tenismen Gottfried von Cramm. În ultimii ani ai Republicii de la Weimar a dus la Berlin o existență bisexuală lipsită de orice grijă, un extaz trăit în eleganță deplină. În primii ani ai deceniului trei a jucat în toată lumea, în pantaloni albi de tenis și în tricouri strîmte, rolul reprezentantului Germaniei bune, onorabile, care acceptă inclusiv înfrîngerea în finala de la Wimbledon cînd are senzația că arbitrul a greșit în favoarea sa.

„În fiecare an, cînd Cramm pășește pe Centre Court din Wimbledon”, scrie în 1937 reporterul BBC Alistair Cooke, „cîteva sute de tinere femei îşi îndreaptă postura, uitîndu-și însoțitorii”. În schimb, Gottfried von Cramm, în ciuda tuturor aventurilor sale, nu o uită niciodată pe însoțitoarea lui. O iubește în continuare pe Lisa, soția sa androgină, prietenă a fotografei Marianne Breslauer, a Annemariei Schwarzenbach și a lui Ruth Landshoff, care consideră, la fel ca soțul ei, că sentimentele profunde sînt mult mai importante decît fidelitatea conjugală. În 1938 se despart – cu toată dragostea.

În actele de divorț, Lisa este „singura vinovată”, pe de o parte din cauza relației ei mai vechi cu un tenismen francez, pe de alta din cauza legăturii actuale cu Gustav Jaenecke, partenerul de dublu al soțului ei la Wimbledon, căruia i-a devenit parteneră la dublu în pat. În fond, amîndoi știu că divorțul este doar o formalitate, căci ei s-au iubit întotdeauna, chiar dacă Lisa a suferit foarte tare pentru că soțul ei prefera bărbații femeilor. Cînd a depus cererea de divorț ea i-a scris: „Nu vreau să-ți spun că sînt tristă și nici să-ți scriu o scrisoare de dragoste. Vreau doar să-ți mulțumesc pentru tot ce ai făcut pentru mine. Mai ales în ultima vreme. Ai fost incredibil de bun și de gingaș cu mine. *Petit*, n-ai să mă crezi, dar eu n-am să uit asta niciodată. Îmi vine să mă omor pentru fiecare porcărie pe care ți-am făcut-o”. Dar în 1938 Gestapoul este cel care preia sarcina de a-l chinui. Îl arestează pe 5 martie acuzîndu-l de homosexualitate, fără să-i pese că îl închide astfel pe tenismenul cunoscut în întreaga lume, reprezentantul unei Germanii mai bune. E o chestiune de principiu. Nu contează că este al doilea tenismen al lumii cîtă vreme e un bisexual prieten al evreilor care se arată critic față de regim. Dar Gottfried von Cramm irită Gestapoul – își recunoaște relațiile homosexuale cu Herbert Manasse pînă în 1936, dar îi asigură pe anchetatori că a avut totodată contacte sexuale regulate cu soția sa, Lisa, de care acum e divorțat și pe care încă o iubește. Ce nu spune este că din 1937 a avut o aventură cu alta, cu Barbara Hutton, cea mai bogată femeie din lume, pe care a cunoscut-o cu ocazia unui turneu de tenis în Egipt. După divorțul de Alexis Mdivani, care avea să moară mai tîrziu într-un accident, aceasta s-a căsătorit cu aristocratul german Kurt Haugwitz-Reventlow, dar încă din prima seară în Gezira Sporting Club din Cairo a fost gata să-l înlocuiască cu Gottfried von Cramm.

În martie 1938, Gottfried von Cramm este anchetat două săptămîni în centrala Gestapoului de pe Prinz-Albrecht-Straße din Berlin. Mama sa, Jutta von Cramm, sosită de la moșia familiei din Bodenburg ca să îl ajute,

reușește să-l viziteze. Îl găsește copleșit de disperare. Amenință că se va sinucide, după cum scrie ea, și are „o singură grijă, ca familia să-l ierte". Dar tocmai asta este singura grijă pe care nu trebuie să și-o facă. Mama sa e de partea lui, iar frații săi și fosta lui soție, Lisa, îl vizitează în închisoare și îl țin de mînă. Iar pe 15 aprilie vine la Berlin chiar și Barbara Hutton, împreună cu soțul ei, și se cazează la hotelul Adlon. Încă de a doua zi este vizitată de mama înduioșată, care îi aduce trandafiri din partea lui Gottfried. După o lună, Cramm este condamnat de tribunalul din Moabit la un an de închisoare pentru încălcarea paragrafului 175. Judecătorul scrie în motivația sentinței că von Cramm este „un om instabil, cu un caracter slab". Judecătorul nazist trage această concluzie din faptul că „nu a avut curajul să se comporte energic față de soția sa și să îl respingă pe amantul ei, pe care îl cunoștea". Îi lipsește deci, evident, „atitudinea bărbătească". Barbara Hutton vede lucrurile cu totul altfel. Gottfried von Cramm îi scrie mamei sale: „Cu cît mă gîndesc mai mult la Barbara, cu atît sînt mai înduioșat, dar și puțin măgulit. Imaginează-ți, vine cu soțul ei ca să ajute pe cineva în această situație! E un mic miracol!". Poate datorită numeroaselor petiții din Germania și din străinătate, poate pentru „bună purtare" – în orice caz, pe 16 octombrie Gottfried von Cramm este eliberat înainte de expirarea pedepsei.

Încearcă să-și reia viaţa de mai înainte, dar este copleșit tot mai des de accese de melancolie gravă și de sentimentul de vinovăție. Mai află și că, din cauza condamnării pentru atentat la bunele moravuri, a fost exclus de la turneul de tenis de la Wimbledon și de la US Open din New York. În schimb, după un an va trebui să meargă la război împotriva acestor aliați ale căror turnee și a căror boemă o iubește. Atentatorul la bunele moravuri și nobilul Gottfried von Cramm primește ordinul de încorporare pentru regimentul Luftwaffe General Göring.

*

Textierul Bruno Balz este arestat periodic de național-socialiști pentru încălcarea paragrafului 175 referitor la homosexualitate. Ca să se răzbune, se fotografiază într-o postură hitleristă caraghioasă și lipește fotografia la pagina 175 a unui exemplar din *Mein Kampf*. Se vede că nu-și pierde umorul nici cînd fruntea îi e acoperită de sudoarea fricii. După ce este arestat, numele nu-i mai apare pe afișele filmelor și pe copertele discurilor care conțin texte de-ale lui. Dar studiourile UFA nu pot renunța la el. Pe 21 septembrie 1936 trebuie chiar să se căsătorească; Gestapoul a găsit-o în acest scop pe Selma Pett, o țărancă simplă din Pomerania, devotată Führerului, care se mută oficial în locuința din Berlin a lui Balz, de pe Fasanenstraße 60. El își aduce și părinții în locuința încăpătoare. Aici, între amant, soție și mamă, scrie în 1938 pentru Heinz Rühmann *Ich brech die Herzen der stolzesten Frau'n* (*Eu frîng inimile celor mai mîndre femei*) și pentru Zarah Leander *Kann denn Liebe Sünde sein* (*Poate fi dragostea un păcat?*).

*

Pe 4 mai, laureatul Premiului Nobel pentru pace Carl von Ossietzky se stinge într-un sanatoriu pentru boli de plămîni din Berlin ca urmare a torturilor din arestul Gestapoului și a injectării de bacili de tuberculoză. Soția sa, Maud von Ossietzky, se află lîngă dînsul în ultimele zile ale vieții lui. El este prea slab pentru ca ea să-i poată mărturisi că a încredințat cele 100.000 de mărci pe care le-a primit din Norvegia pentru Premiul Nobel și pe care se baza pentru viitor unui șarlatan care a fugit cu banii.

*

Anexarea Austriei distruge trioul labil constituit din Alma Mahler-Werfel, Franz Werfel și Johannes Hollnsteiner. În timp ce Alma și Werfel se refugiază mai întîi în Italia, apoi în Anglia și în cele din urmă în Franța, Hollnsteiner este tîrît de Gestapo din mănăstirea călugărilor augustini Sfîntul Florian, fiind suspectat de colaborare cu guvernul Schuschnigg. Consilierul teologic este şi el arestat, ca și cancelarul. După opt săptămîni de interogatorii și torturi, Hollnsteiner este transferat în lagărul de concentrare Dachau, unde trebuie să lucreze pînă la epuizare într-o carieră de piatră sub soarele arzător. (Abia în primăvara lui 1939 va fi eliberat și se va putea întoarce în mănăstirea Sfîntul Florian.)

Alma și Franz Werfel, a căror căsnicie începuse să se destrame înainte de emigrare și consta mai ales în atacuri reciproce, sînt dintr-odată obligați de situația politică alarmantă să fie uniți. Înainte de a pleca în exil, Alma scrie în jurnalul ei: „Căsnicia mea de mult nu mai e o căsnicie. Trăiesc nefericită lîngă Werfel”. Iar acesta, evreu, este la rîndul lui tot mai uimit de atacurile antisemite ale soției împotriva sa. Îl îngrozesc manifestările ei deschise de simpatie pentru naziști. Faptul că iubitul ei Hollnsteiner a fost trimis de Gestapo într-un lagăr de concentrare, în timp ce soțul ei evreu se află în libertate o bulversează. Face un „veritabil *nervous breakdown*”, după propriile-i spuse. Iar el face un ușor infarct.

Se liniștesc amîndoi abia cînd ajung la Sanary-sur-Mer, acel mic oraș portuar din zona neutră dintre Saint-Tropez și Marsilia care cu cinci ani în urmă avusese un efect atît de calmant asupra lui Thomas Mann și alor săi. Și care îl determinase pînă și pe Brecht să facă uneori, noaptea, cîte o mică pauză ca să privească stelele.

Alma și Franz Werfel găsesc un vechi turn de pază al sarazinilor pe o stîncă, chiar lîngă drumeagul care duce din centrul localității la vila lui Thomas Mann. Werfel își instalează masa de scris la etajul al doilea al donjonului; probabil n-a avut în viața lui o vedere mai frumoasă. Privește

prin douăsprezece ferestre în largul mării și spre colinele din sud, dincolo de marginea orășelului. Alma, pe de altă parte, stă la primul etaj, într-o încăpere fără ferestre, și scrie la lumina palidă a lămpii în jurnal: „Doamne, Dumnezeule. Nu poți trăi atît de lipsit de speranță. Sînt la capătul puterilor”. Este furioasă pentru că din cauza soțului evreu a trebuit să-și părăsească Viena iubită și să cumpere la 59 de ani baghete și fructe necunoscute într-un orășel uitat de Dumnezeu, la Marea Mediterană, fără servitoare și fără nimeni care s-o recunoască pe stradă și să o salute. Îi e prea cald, sînt prea mulți țînțari și prea puține recepții. Iar peste tot, pe promenadă, în Café Schwob sau în Bar Nautique, toți cei care vorbesc nemțește sînt fie evrei, fie comuniști. O oroare pentru ea. Alma Mahler se simte într-un film nepotrivit. Ea, emigrantă? Și asta numai pentru că n-a reușit să scape la timp de bărbat. În timp ce el, sus, în birou, lucrează la manuscrisele sale, înfricoșat de supravegherea spionilor naziști, la etajul inferior Alma tratează cu Ministerul Propagandei din Berlin vînzarea partiturilor lui Bruckner care s-au aflat în posesia lui Gustav Mahler.

Nu, căsnicia lui Franz Werfel cu Alma Mahler este atît de deteriorată încît nici situația excepțională care este exilul nu mai poate înnoda firele rupte. Se ceartă ca la uşa cortului pînă și cînd soții Feuchtwanger, cuplul regal din Sanary, vin la cină. Alma țipă întruna la Franz: „Nu uita că eu nu sînt evreică!”. Dar nu trebuie să-și facă griji, el n-ar putea să uite asta niciodată.

*

Libertas și Harro Schulze-Boysen, care încep în Berlin rezistența activă împotriva regimului nazist răspîndind manifeste și afișe ilegale, au un inamic în propriul lor pat. Este vorba de Günther Weisenborn, un vechi prieten al lui Harro de pe vremea revistei sale *Gegner*, apropiat al lui Bertolt Brecht și fost secretar literar la Volksbühne, al cărui roman

Barbaren (*Barbarii*) a fost ars public în mai 1933. Weisenborn se alătură grupului de rezistență din Waitzstraße 2, care se adună aici joia la fiecare două săptămîni – și cucerește rapid spiritul și trupul lui Libertas. Ea speră ca el să o ajute în primele ei încercări poetice, dar pe 17 și 18 mai merg împreună pe insula Hiddensee și acolo scrisul trece rapid pe planul doi: „Toată ziua goi între dune, alergînd, jucîndu-ne, iubindu-ne, fierbinte, animalic, cățărîndu-ne, înotînd, Libs și eu, bronzați. Avem un dormitor minunat: lună plină, privighetoare, luna mai, Marea Baltică în fața terasei, amor!”. Așa rezumă Günther Weisenborn, rapid și pasionat, vacanța de lucru. Harro Schulze-Boysen, soțul acestei Libertas care îl înșală cu atîta voioșie, are așadar parte de ceea ce cu un an în urmă îi descria mamei lui ca ideal: „N-am să exclud din căsnicia mea obstacolele și aventura, ci am să le includ în ea”. Iar Libertas consideră toată povestea atît de normală, încît la întoarcerea de la Hiddensee i-l prezintă mamei sale, Tora von Eulenberg, la castelul Liebenberg, pe amantul ei Günther Weisenborn, invitat la ceai. Nu știm cît de îndrăgostită era, nu știm dacă ea vedea aventura cu Günther Weisenborn ca pe o compensație a destinului pentru plăcerile de care o lipsea soțul ei, vătămat ireparabil de torturile naziștilor. În orice caz, Libertas nu contenește să se îngrijească de soțul ei. Cu prilejul unei călătorii la Zürich îl întîlnește chiar pe Thomas Mann și îi povestește în mod confidențial despre activitățile secrete ale acestuia și despre înalta lui moralitate. În eventualitatea că i s-ar întîmpla ceva, străinătatea neutră ar trebui să știe cît de multe a făcut. Ca și cum Libertas ar fi presimțit-o, exact în aceste zile din 1938 numele lui Harro Schulze-Boysen este introdus în A-Kartei, acel fișier al Biroului Central al Siguranței Reichului unde sînt înregistrați vechii adversari ai regimului care, în cazul unei crize politice, trebuie deportați fără întîrziere în lagărul de concentrare Sachsenhausen.

*

Ultima parte a dramei pictorului Ernst Ludwig Kirchner începe pe 6 mai 1938, cînd nici o felicitare nu ajunge pe Staffelalp, mai sus de Davos. Toată dimineața așteaptă, împreună cu Erna, camarada sa credincioasă care speră de ani de zile să se căsătorească cu el, poștașul, însă acesta nu vine.

A trebuit să suporte faptul că după infamanta expoziție „Arta degenerată” este considerat în Germania chintesența decăderii, că o mare expoziție cu picturile lui de la Kunsthalle din Basel se închide fără să fi vîndut nici măcar un singur tablou. Că 639 de tablouri, sculpturi și desene ale lui au fost scoase din muzeele germane și că Academia Prusacă de Arte din Berlin i-a cerut să demisioneze.

Acum, după anexarea Austriei, armata germană s-a apropiat periculos, de la trecătoarea Schlappiner Joch abia dacă sînt 25 de kilometri pînă la Davos. Următorul război bate la ușă, pe cînd sufletul său suferă încă urmările celui anterior. Erna Schilling va scrie mai tîrziu: „De luni de zile are loc aici o tragedie neobservată”.

În această situație nefericită, Ernst Ludwig Kirchner începe să-și distrugă lucrările și, după ani de abstinență, să ia doze mari de morfină. Își injectează eukodal – zeci de fiole goale vor fi găsite mai tîrziu îngropate pe pajiștile din jurul casei.

Nu știm de ce pe 10 mai merge la primăria din Davos să anunțe căsătoria sa cu Erna Schilling, poate ca să-i garanteze un drept din moștenirea lui, poate ca să-i îndeplinească dorința intimă celei care și-a dedicat viața suferinței lui. Dacă așa au stat lucrurile, rămîne totuși la fel de misterios de ce pe 12 mai artistul distrus ia din nou autobuzul de Davos ca să retragă anunțul căsătoriei.

15 iunie este o zi neobișnuit de rece, cu ceață deasă și viscol. Ernst Ludwig Kirchner își injectează eukodal și se cufundă în disperare. Pe la nouă și jumătate, Erna Schilling se duce la un vecin, la cîteva sute de

metri de casa lor, să cheme prin telefon medicul, pe dr. Bauer. Kirchner își îndeasă în buzunarele paltonului tot ce i se pare important: 8.740 de franci elvețieni, pașaportul, diploma de inginer obținută cu 30 de ani în urmă la Dresda, o fiolă de morfină, trei doze de eukodal. Se năpustește în ceața deasă, încearcă să o ajungă pe Erna din urmă, o strigă și se sinucide trăgîndu-și două gloanțe în inimă cu vechiul său Browning. Doctorul Frédéric Bauer, sosit cu taxiul, nu mai poate decît să constate decesul celui mai celebru și mai disperat pacient al său.

După trei zile este înmormîntat. Iarna și ceața s-au risipit, e o splendidă zi de vară timpurie, pajiștile sînt pline de flori, cerul e albastru. Dintr-o poiană, două căprioare privesc spre convoiul mortuar care se chinuie să urce de la Frauenkirche spre cimitir. Erna Schilling obține dreptul să se numească Erna Kirchner. Rămîne în casa de pe Wildboden pînă la terminarea războiului. După aceea moare și ea.

*

Jean-Paul Sartre și Simone de Beauvoir par să nu fi aflat nimic despre ororile naziștilor și despre emigranții naufragiați în Paris. Ca și în toamna lui 1933, cînd mîncaseră plăcintă cu brînză la Café Kranzler și nu găsiseră demne de menționat marșul trupelor SA și drapelele cu svastici de pe străzi, și în 1938 sînt complet prinși în complicatele lor construcții amoroase. Acum au amîndoi slujbe în Paris și au găsit și două mici locuințe, una sub alta. Și în timp ce Sartre, după eforturi inutile de a o cuceri pe o elevă a Simonei, Olga Kosakiewicz, o curtează zilnic pe sora acesteia, Wanda (cu care se va culca în fine după doi ani de curte intensă), Simone de Beauvoir începe o relație cu eleva ei Bianca Bienenfeld, care va compara mai tîrziu inteligența pătrunzătoare și corpul precis ale profesoarei cu „o proră care spintecă în viteză valurile”. În plus, cu ocazia unei excursii mai lungi, Simone începe să se culce cu Jacques-Laurent

Bost, logodnicul elevei ei, și cu Olga, obiectul de pînă atunci al dorințelor lui Sartre. La rîndul său, Sartre începe să o curteze pe tînăra prietenă a soției sale, Bianca Bienenfeld, și reușește, după luni de scrisori și de eforturi, să o atragă într-un hotel ieftin și să o seducă. Sartre și Simone de Beauvoir își relatează amănunțit în scrisori detaliile cuceririlor lor, capcanele și bucuriile. Nu e întotdeauna ușor să descurci lucrurile. Pentru noi, cei de azi – dar cum le vor fi perceput protagoniștii? Ca să se emancipeze de Simone de Beauvoir și să nu mai tînjească după elevele ei, Sartre, după Wanda și Bianca, își încearcă norocul cu o tînără actriță, Colette Gilbert. Și are succes. Imediat după ce ea se îmbracă și iese din cameră, el se apucă să redacteze un scurt bilanț pentru Simone, care e plecată cu Bost în acel moment: „E prima dată cînd mă culc cu o femeie brunetă, mai bine zis neagră, e păroasă și, în mod ciudat, are o blăniță neagră pe șale. Limba ei e ca un mirliton care se întinde la nesfîrșit și îți gîdilă amigdalele". Oare Simone de Beauvoir chiar vrea să știe atît de multe?

În ceea ce o privește, preferă să rămînă vagă atunci cînd vorbește despre orele petrecute cu Bost. Sartre i-o reproșează, să facă bine să scrie despre sine – în scrisori și mai ales în literatură. Viața ei este mult mai interesantă decît cea a personajelor de roman inventate de ea. Simone de Beauvoir răspunde: „N-aș îndrăzni niciodată". Iar Sartre îi replică: „Îndrăznește!".

Sartre îi mai mărturisește și că după toate operațiunile de seducere rămîne nelămurit, fiindcă nu știe niciodată ce ar trebui să facă din momentul în care a cucerit o femeie. Dar apoi are parte de o satisfacție durabilă: după ani de ezitări, editura Gallimard se hotărăște să-i publice totuși romanul *Greața*. În această zi scrie cea mai ardentă scrisoare adresată Simonei de Beauvoir: „Mă simt mai simpatic în acest gen de fericire decît în cea pe care mi-o dau favorurile unei femei. Mă gîndesc cu plăcere la mine". Ce formulă de încheiere! Sartre nu se gîndește cu

plăcere la destinatară, la Simone de Beauvoir, ci la el însuși. Dacă fiecare se gîndește la sine, atunci nu e uitat nimeni, se va fi gîndit ea – și se cufundă în scrierea cărților ei, în care tema este în sfîrșit ea însăși.

*

Cînd Margot von Opel e nevoită să-și învingă dragostea pentru melancolicul Erich Maria Remarque, deoarece acesta este prins definitiv în mrejele Marlenei Dietrich, se îndrăgostește, de ciudă, de și mai melancolica Annemarie Schwarzenbach, care nu și-a găsit liniștea nici ca soție a ambasadorului Franței la Teheran. Schwarzenbach își petrece vara făcînd o cură de dezintoxicare în Samedan. Iar Margot von Opel – cu Leni Riefenstahl pe plaja din Sylt. După aceea, Schwarzenbach și von Opel pleacă să-și caute norocul în America. Doar atît vrem să dezvăluim: nu-l vor găsi.

*

Bertolt Brecht petrece în Suedia cîteva săptămîni frumoase cu prietena sa Ruth Berlau. În această vară a anului 1938 ea scrie o carte care se va numi *Jedes Tier kann es* (*Orice animal poate asta*) și care vorbește despre amorul fizic – despre ceea ce oamenii au uitat în momentul în care, în pat, au început să-și activeze capul. Berlau explică cu umor de ce femeile și-au pierdut în decursul secolelor plăcerea animalică: pentru că bărbații dau chix atît de des. Brecht notează în jurnalul său cercetările ei: „Șaptezeci la sută dintre femei sînt frigide. Orgasmul este o întîmplare”. Dar cînd Berlau se gîndește să-și publice cartea în America, Brecht e sceptic. Asta nu e o carte pentru bărbați, îi scrie el. „*Orice animal poate asta* merge ca o carte pentru femei sau nu merge deloc, crede-mă.” Și bineînțeles că fidela lui discipolă îl crede.

*

Pe 26 septembrie 1938, poetei germane Else Lasker-Schüler i se retrage cetățenia germană. Poliția Secretă de Stat motivează astfel această decizie într-o scrisoare către șeful SS-ului: „A fost reprezentanta tipică a femeilor emancipate care au apărut după război. A încercat prin conferințe și prin cărți să batjocorească valoarea morală și sufletească a femeii germane. După luarea puterii, s-a refugiat la Zürich, unde și-a exprimat atitudinea antigermană răspîndind minciuni îngrozitoare". În felul acesta, permisul ei de ședere în Elveția își pierde valabilitatea. Strînge bani de la prietenii ei elvețieni pentru a emigra în Palestina. În primăvara următoare fuge prin Marsilia la Tel Aviv.

*

Zdruncinat de „Acordul de la München", de aceste „zile ale rușinii, zile ale durerii", Klaus Mann se hotărăște în septembrie 1938 să emigreze pentru totdeauna în SUA. Închiriază o cameră la hotelul Bedford, pe 40th Street, între Lexington și Park Avenue. Acolo întîlnește mulți vechi cunoscuți din Berlin, ca Billy Wilder, Vicki Baum sau Rudolph von Ripper. „After all, this is your home", spune tînărul simpatic de la recepție cînd Klaus Mann, proaspăt emigrat, nu știe ce adresă de acasă să treacă în formular. După puțin timp ține conferințe la New York, elogiind orientarea noii sale patrii: „Oamenii din State dovedesc mai multă înțelegere și mai mult respect pentru viața noastră – viața unor oameni care și-au pierdut patria și existența din cauza convingerilor sau a rasei lor – decît cei din Europa". Părinții săi, Thomas și Katia Mann, se mută și ei în America în toamna lui 1938.

Și-au pierdut la rîndul lor încrederea în siguranța Europei și trăiesc cu credința că ei reprezintă „Germania" oriunde s-ar afla. „Germania este unde mă aflu eu", a spus Thomas Mann. Dar Klaus, fiul, are probleme cu

acest autoportret și cu faptul că americanii iau de bun ceea ce spune tatăl său. „El învinge oriunde ajunge. Voi ieși oare vreodată din umbra lui? Voi avea destulă putere?” Klaus Mann începe din nou să consume droguri, în mod regulat și în doze prea mari.

*

Victor Klemperer privește înapoi și își citește vechile jurnale. Este surprins că în 1937 credea că s-a ajuns „pe culmile disperării și ale insuportabilului”. Fiindcă lucrurile continuă să se înrăutățească. Soția sa, Eva, abia se mai ridică din pat din cauza depresiilor, de multe ori iese din camera ei numai după-amiaza. Ca evreu, el nu mai are dreptul să meargă la bibliotecă, să aibă o mașină sau să se ducă la cinematograf. Nu mai au nici bani. Încearcă disperat să emigreze în America sau în Palestina, însă fără succes. În curînd va trebui să poarte steaua galbenă cînd iese pe Dresdner Straße. Și totuși notează, lucid, în jurnal: „Nu vreau să pretind, pripit, că am ajuns deja în ultimul cerc al infernului”.

*

În 1939, scriitorul francez Céline primește o scrisoare din Viena de la Cillie Pam, fosta lui iubită evreică. Ea îi scrie că soțul ei a fost ucis în lagărul de concentare de la Dachau. La aceasta, Céline îi răspunde pe 21 februarie că sînt știri triste. Dar și că, invers, el a fost trecut pe linie moartă în Franța și trebuie să răspundă în fața tribunalului pentru atitudinea sa antisemită. „Vezi că și evreii persecută.” Șocată, Cillie lasă să-i cadă scrisoarea din mînă. În scurtă vreme află din ziar că în Germania a apărut noua carte a lui Céline, *L’École des cadavres* (*Şcoala cadavrelor*), unde acesta scrie: „Mă simt foarte apropiat de Hitler, de toți nemții. Îi consider frați, au toate motivele să fie rasiști”. Céline consideră

că antisemitismul italian este „anemic și inadecvat. Mi se pare periculos. Să faci distincție între evrei buni și evrei răi? Nu are nici un sens”. Evreii, rezumă Céline, sînt vinovați de toate: ei domină atît finanțele mondiale, cît și Hollywoodul, presa și Națiunile Unite, și mai au și îndrăzneala „să călărească cele mai frumoase femei ariene”.

*

După anii ’30 lipsiți de bucurii, fără succese și plini de suferință, petrecuți la Paris, Berlin și Veneția, Ruth Landshoff, întruchiparea anilor ’20 din Berlin, reușește să emigreze în SUA. În ianuarie 1937 divorțează de soțul ei, contele Friedrich Yorck von Wartenburg, căruia îi zice şi după divorţ tot „Sohni”[*6], fiindcă nu au avut copii. Pe 10 martie 1937 se îmbarcă la Cherbourg cu destinaţia America. În New York trage la prietenul ei Francesco von Mendelssohn, emigrat şi el, pe vremuri cel mai excentric crai al boemei berlineze, care fusese martor la cununia ei şi iubitul lui Gustav Gründgens. Francesco e tot mai copleşit de droguri şi de depresii, căminul său din America sînt clinicile de dezintoxicare; îşi ia cu el peste tot numai violoncelul Stradivarius, dar braţele îi sînt de mult prea slabe ca să mai poate îmbrăţişa cea mai mare iubire a vieţii sale.

După puţin timp, Ruth se mută de la Francesco în California, ca să nu se prăbuşească împreună cu el, şi încearcă să se descurce la Hollywood. Deoarece nimeni nu publică ce scrie ea, oferă un pliant în care propune conferinţe despre anii ei de glorie: speech-uri despre Charlie Chaplin, despre nebunii ani ’20, despre *Îngerul albastru* sau despre Berlinul de la 1930. Cea mai interesantă pare să fie conferinţa „Greta Garbo sau emoţia fără urmări”. Tocmai acest fapt fascinant a făcut ca o generaţie întreagă să adopte ca principiu răceala propovăduită de Greta Garbo şi Marlene Dietrich, cele două mari imperturbabile. Deoarece nimeni nu se înghesuie la conferinţe, Ruth Landshoff imaginează un atentat. Împreună cu un

prieten american scrie cărticica *The Man Who Killed Hitler* (*Omul care l-a ucis pe Hitler*), în care un terapeut vienez îl omoară pe Hitler cu un bust al lui Hindenburg. Din păcate, rămîne doar un vis. (Mai tîrziu, cînd Hitler va fi într-adevăr mort, Landshoff se va muta din nou, de la Los Angeles la New York, unde va fi prietenă apropiată cu Truman Capote şi Andy Warhol şi va muri în 1966 – ce viaţă, de la nebunii ani ’20 la Berlin pînă în inima pop-art-ului din New Yorkul anilor ’60!)

*

Rudi şi Speedy Schlichter, extravaganta pereche din boema berlineză tîrzie, încă strîns legaţi în relaţia lor sado-masochistă, trec din cînd în cînd pe la vechii lor prieteni Ernst şi Gretha Jünger. Schlichter l-a pictat deja o dată pe Jünger, în anii ’20, ca icoana lui însuşi. Există însă în atelierul lui un portret mai nou, din perioada petrecută la Überlingen, în care Jünger apare cu bustul gol, foarte eroic. Cînd situaţia politică din Germania devine tot mai sumbră şi pînă şi Gottfried von Cramm stă cîteva luni la închisoare pentru homosexualitate, pe eroicul Jünger îl apucă o frică nebună. Îi scrie lui Schlichter că e conştient că „un asemenea portret nu e posibil în această ţară”. De aceea îl roagă politicos să-l cenzureze: „M-aş bucura deci dacă m-aţi acoperi cu o mantie”. Şi anume, asta e ideea lui, exact cu mantia care corespunde celei menţionate în noua sa carte, căci atunci tabloul ar putea fi numit *Pe falezele de marmură*, asemenea cărţii la care tocmai lucrează. Rareori se simte frica nudă a lui Ernst Jünger de restricţiile regimului nazist atît de puternic ca în această dorinţă disperată de a fi acoperit cu o mantie nevinovată.

*

Dependenţa de morfină a lui Leni Riefenstahl e tot mai chinuitoare. Julius Streicher, editorul săptămînalului propagandistic național-socialist *Der Stürmer*, care e îndrăgostit iremediabil de ea, îi scrie: „Trebuie să o termini imediat cu drogurile şi să faci o cură de dezintoxicare. Ştiu că va fi greu, draga mea Leni, dar este singura soluţie, fiindcă vreau să trăieşti şi să te însănătoşeşti”.

*

Pe 23 martie, Erich Maria Remarque pleacă în America la Marlene Dietrich. Trebuie să-i mărturisească faptul că s-a recăsătorit cu Jutta Zambona, pentru ca în calitate de femeie măritată să fie mai ferită de persecuţii. Dietrich îi face o scenă, dar ea oricum se simte atrasă de lesbiana Joe Carstairs, soţie de milionar şi campioană mondială de *speedboat*, care devine principala concurentă a lui Remarque. Din culise îşi face din nou apariţia Josef von Sternberg; tot clanul Dietrich, inclusiv soţul Rudi Sieber şi amanta acestuia, Tamara, îi însoţește prin Europa. Remarque nu suportă să fie mînat de colo-colo. Îl dispreţuieşte pe Rudi Sieber, care s-a împăcat cu rolul de soț încornorat. Şi nu suportă să o vadă pe Marlene Dietrich cum se chinuie să-şi înece disperarea în alcool la Grand Hôtel du Cap-Eden-Roc din Antibes. Trebuie să admită că la Hollywood nimeni nu mai vrea să facă filme cu ea, vremea ei pare să fi trecut.

În verile anilor 1938 şi 1939, tot cortegiul lui Dietrich, ai cărui membri ocupă patru apartamente de hotel și, îmbrăcaţi în haine albe, zîmbesc curajoşi în faţa obiectivului pe plajă şi la restaurant, joacă pe Coasta de Azur o comedie amară care pare mai curînd o tragedie. O dată apare în mod surprinzător un personaj secundar: în fotografii, lîngă Remarque şi Dietrich, pe plaja de la Cap-Eden-Roc din Antibes este

tînărul John F. Kennedy, cu dantura la fel de albă ca halatul său de plajă, o scurtă întrezărire a viitorului într-un scenariu al naufragiului (cîţiva ani mai tîrziu, el va avea în America o scurtă aventură cu Dietrich, care se pare că are în această vară una cu tatăl său, Joe Kennedy, pe care în memoriile ei îl numeşte „drăguț”). Uneori, Wallis Simpson şi soţul ei, fostul rege britanic Eduard al VIII-lea, care tocmai a abdicat, vin pe plajă de la castelul lor din vecinătate şi apoi la cină la Grand Hôtel. O ultimă vară a vechii Europe.

Tocmai singurătatea dureroasă ca partener temporar al lui Dietrich îi inspiră lui Remarque pagini de poezie excepţională în jurnalul său: „În inimile noastre avem prea puţină căldură pentru noi – sîntem copii ai unor vremuri buimace – atît de puţină încredere în noi – mult prea multă vitejie şi mult prea puţină speranţă. Mici, prostuţi soldaţi ai vieţii, copii ai unor vremuri buimace, cu un vis, uneori, noaptea”.

Singurul lucru care îl mai linişteşte în aceste zile petrecute între rai şi iad sînt telefoanele de la galeristul său, Walter Feilchenfeldt. Fiecare nou contract pentru un scenariu sau pentru o carte este apreciat doar în funcţie de posibilitatea de a achiziţiona cu banii pe care îi aduce o nouă acuarelă de Cézanne. Erich Maria Remarque a înţeles că arta are un avantaj imens, că tablourile, odată ce le ai în casă, nu pot să fugă precum Dietrich. Şi că, în plus, ele te pot consola.

*

Pe 27 martie, Klaus Mann scrie în jurnal după ce marea sa iubire, Thomas Quinn Curtiss, l-a părăsit din cauza dependenţei lui de droguri: „Nu pot şi nu vreau să trăiesc foarte mult. Cîndva am să caut din nou moartea pe calea suavă și înspăimîntătoare a drogurilor… Nu va fi o slăbiciune. O voi dori”.

*

În opera marilor maeştri există rareori un moment în care fereastra sufletului lor se deschide cu adevărat, e prea mare teama că o pală de vînt din afară ar putea stinge focul interior. În cazul lui Max Beckmann, care se încheie întotdeauna la cămaşă pînă la gît şi îşi ridică gulerul paltonului, asemenea momente sînt deosebit de rare. Dar unul dintre ele este *Portretul unei tinere fete*, din 1939 – de o inocenţă ciudată: o femeie blondă stă pe un balconaş într-un hotel de pe Riviera, jos se văd vîrfurile palmierilor, capul se sprijină visător pe mîna dreaptă, picioarele sînt strînse sub ea, pe scaun. Este clar că meditează la dragoste, poate chiar la viaţă.

Acest tablou vesel ia naştere într-o perioadă apăsătoare pentru Beckmann: de cînd a fugit în exil în Olanda, încearcă în mod evident să se mute împreună cu Quappi în Franţa. Călătoria pe Riviera franceză, care de la începutul anilor ’30 a devenit o sursă de căldură pentru sufletul şi pentru pînzele sale, este al doilea vis al său, alături de temele din Antichitatea greacă. În atelierul său din Amsterdam visează mereu la trecut – sau poate la viitor. Cu atît mai puternic îi luminează gîndul la Sudul însorit fantezia în umedele şi întunecatele zile de iarnă olandeză. În anii ’20 deja, la Frankfurt, acest bărbat dur şi iremediabil romantic obişnuia să se aşeze seara sub un ficus în restaurantul gării, pentru a privi nostalgic trenurile care porneau spre Nisa şi Marsilia.

Beckmann transformă deci în tablou în 1939 o nostalgie foarte veche, fata în amurg, frunzele de palmier strălucind prin grilajul balconului. Şi, bineînţeles, o nostalgie foarte nouă, pentru că tînăra este cu siguranţă o femeie foarte concretă, numai că Beckman nu ne va dezvălui cine e. În anii ’30, soţia sa, Quappi, îl supraveghează cu atenţie, sătulă de escapadele lui erotice. Deci ce înfăţişează el aici? De ce fata are în mînă o scrisoare? Visează Beckmann la o femeie care visează la el? Nu ştim.

*

Scriitorul evreu Ernst Toller, un personaj central al emigraţiei germane, care a fugit în America împreună cu tînăra sa soţie, Christiane Grautoff, se spînzură pe 22 mai într-un hotel din New York. Auzind aceasta, la Paris, prietenul său Joseph Roth suferă un atac şi după două zile moare și el. Nu avea decît 45 de ani, dar după ani întregi de băutură rămăsese aproape fără dinţi, ficatul îi era distrus şi faţa pămîntie. „E război, din păcate e război. Camarazii cad”, notează Klaus Mann în jurnal cînd citeşte ştirile despre cei doi morți. Iar Stefan Zweig, a cărui soţie, Friderike, a fost alături de Roth la Paris în ultimele lui clipe, îi scrie lui Romain Rolland: „Noi, exilaţii, nu vom îmbătrîni. L-am iubit ca pe un frate”.

*

Pe 13 iulie 1939, Henry Miller își petrece ultima noapte în Franţa, înainte de a se întoarce în America prin Grecia. Doarme într-un mic hotel din Aix-en-Provence, iar Anaïs Nin îi face onoarea de a veni pentru ultima dată în patul lui. E aproape emoţionant: nici unul dintre cei doi, care ani de zile s-au întrecut în indiscreţii, nu scoate o vorbă despre această ultimă noapte. Dimineaţa, cînd se despart şi el porneşte spre Marsilia, Miller nu ştie dacă să rîdă sau să plîngă. De aceea îl răsfoieşte pe Nostradamus şi își face horoscopul, precum și pe cel al lui Hitler. Cînd conchide că Hitler îi va supravieţui, se lasă de astrologie. Şi trăiește cu 35 de ani mai mult decît Hitler, care e cu doar doi ani mai în vîrstă decît el.

*

În vara lui 1939, Gala şi Dalí s-au retras la mare, ziarele anunţă invadarea Poloniei de către nemţi, frica de război e palpabilă. Nervii lui Dalí sînt incandescenţi. Se plimbă agitat prin casă, numai munca îl mai linişteşte. Mintea îi este bîntuită de imagini de la întîlnirea cu Sigmund Freud din anul precedent. Şi-a întîlnit în fine eroul, descoperitorul adevărurilor despre subconştient. Numai că de atunci bătăliile din subconştientul său sînt, din păcate, şi mai dure. Fiindcă, spre regretul lui, pe Freud nu l-a interesat absolut deloc paranoia lui Dalí. De data asta, Gala şi el nu sînt la Marea Mediterană, ci la Atlantic, în mica staţiune Arcachon, la marginea bătrînei Europe. Vor să fie siguri că seara pot să privească spre America și să viseze. Mecca după care îşi orientează paturile se numeşte New York.

Îi mai întîlnesc o dată pe Marcel Duchamp şi Coco Chanel în această vară. Dar de fapt Dalí nu vrea decît să picteze, acoperă cu culori ca un nebun pînză după pînză. Gala trebuie să-i citească despre alchimie şi metafizică, uneori îi scarpină picioarele şi el toarce ca un motan. După cină, se bucură cînd Gala îl spală cu grijă pe dinţi, după aceea se simte curat. Înainte de culcare, Gala dă în cărţi, seară de seară. Dar oricît amestecă ea cărţile de tarot, deasupra ies mereu aceleaşi: călăul, diavolul cu coarne, moartea ca schelet. Este august 1939.

*

După căsătoria ei cu partenerul de tenis al lui Gottfried von Cramm, Gustav Jaenecke, pe care a tot amînat-o, Lisa Jaenecke, fostă von Cramm, îi scrie fostului ei soţ, eliberat din temnițele Gestapoului, unde fusese aruncat din cauza homosexualității sale: „*Petit*, te mai gîndeşti uneori la căsnicia noastră? Așa cum mi-o amintesc eu, pare ideală. Tu ești în continuare pentru mine singurul om căruia pot să-i spun orice. Din păcate,

am fost amîndoi nişte copii proşti, răsfăţaţi, care trebuiau pedepsiţi”. Gottfried von Cramm ţine mult timp, foarte mult timp, această scrisoare în mînă și o citeşte în mod repetat. După aceea se îndreaptă îngîndurat spre terenul de tenis din Bodenburg, unde cu 10 ani în urmă a învins această minunată copilă răsfăţată, pe Lisa lui, de la prima minge de meci. Razele soarelui care apune cad printre fagii înalţi. Gottfried von Cramm desenează cu pantoful său alb de tenis cercuri pe zgura roşie. Unul dintre ele seamănă puţin cu o inimă.

*

Gottfried Benn se ascunde. Ziua, în dosarele sale, ca medic militar în Bendlerblock, la comandamentul suprem al armatei din Berlin. După aceea, în locuinţa sa întunecoasă de la parter, de pe Bozener Straße, şi în căsnicia sa cu tînăra, mereu obosita Hertha von Wedemeyer, care la ora opt merge la culcare. El scrie: „Cine se limitează pe sine îşi împlineşte urma”. Deschide o sticlă de bere şi priveşte îndelung rufele de pe frînghia din curte. Este 13 august. Pune mîna pe stilou şi îi scrie prietenului său Oelze din Bremen, în camera înăbuşitor de caldă: „O conştiinţă, vara, într-un oraş, la 50 de ani, fără rezultate, realizează prezența ghivecelor de muşcate. Să te împaci cu asta, cu acest sfîrşit, singur, cu acest vis solitar și tîrziu. Aceasta este conştiinţa individuală. Acum se va scufunda. E toamna, dar ea nu ne frînge inima, conştiinţa noastră e frîntă – iar asta înseamnă mai mult”.

*

Marlene Dietrich locuieşte şi în vara fierbinte a lui 1939 în Antibes, şi în acest an îşi petrece săptămînile leneșe de plajă, băutură şi suferinţă la Grand Hôtel du Cap-Eden-Roc împreună cu soţul ei, Rudolf, cu iubita

acestuia, Tamara, cu fiica lor, Maria, cu mama ei, Josephine, cu fostul ei amant Josef von Sternberg şi cu actualul ei amant Erich Maria Remarque.

Pe 14 august, Marlene Dietrich părăseşte Antibes. După ani de zile a primit din nou o ofertă pentru un film şi vrea să ia vaporul ca să se întoarcă în America. Pe peron, Rudi îi spune că o roagă ca data viitoare să-l trateze cu mai mult respect. Dietrich îi face cu mîna, mînecile ei albe flutură în vînt. *Goodbye, Europe.* Toamna turnează la Hollywood westernul *Destry Rides Again*, în care o joacă pe Frenchy, animatoare într-un *saloon*. Cîntecele pe care le cîntă în film cu vocea ei de fumătoare, melancolic, fără viitor, uitînd prezentul, au fost compuse de Friedrich Hollaender, care şi-a găsit şi el refugiul ca exilat la Hollywood. Dar în modul cum joacă şi cîntă aici, mai degajată, mai cochetă decît oricînd, se simte că a învăţat lecţia şi că ştie cum să interpreteze nostalgic femeia din Vestul Sălbatic. Ca o recompensă pentru acest rol, i se acordă cetăţenia americană.

Marlene Dietrich încheie deci anii ’30 exact la fel cum i-a inaugurat cu *Îngerul albastru*: ca o femeie de lume lascivă care îi face pe bărbaţi să-şi piardă raţiunea. De data asta însă nu mai începe o relație cu regizorul, ci cu interpretul principal, James Stewart.

Erich Maria Remarque părăseşte Europa şi pe soţia sa, Jutta, care îl copleşeşte cu reproşuri, pentru a fi mai aproape de Dietrich. Însă, la Hollywood, Dietrich nu-i dă atenţie, fiindcă în prezent nu are nevoie de amantul melancolic din Lumea Veche. Într-o seară el strigă la ea: „Iubeşte-mă!”. Ea se opreşte un moment, apoi începe să cînte cîntecul vieţii ei, cel pe care i l-a compus în 1932 Friedrich Hollaender exact pe măsura trupului şi sufletului ei: „Eu nu ştiu cui îi aparţin, e păcat să fiu doar a unuia”. El trînteşte uşa şi pleacă.

*

Se potriveşte perfect: în vara anului 1939, în Ungaria apare o carte intitulată *Széljegyzetek Casanovához* (*Note marginale la Casanova*). Miklós Szentkuthy a compus un amestec unic de teorie a amorului şi biografie a marelui *causeur* veneţian, în care recunoaşte, puternic impresionat, că probabil Casanova este primul care a descoperit adevărata esenţă a amorului. Baza lui este: „Tot înainte”. Numai astfel amorul se poate reînnoi mereu. Analizînd peregrinările lui Casanova prin diferite straturi sociale, prin diferite oraşe, prin diferite paturi, autorul demonstrează că „esenţa amorului este jonglarea iresponsabilă cu diferite medii”. Casanova se pretează ca *role model* tocmai fiindcă este catolic, un protestant n-ar fi reuşit niciodată. Numai catolicul cunoaşte farmecul mărturisirii după comiterea păcatului. Iar noi, urmaşii lui Casanova, sîntem beneficiarii acestor mărturisiri care la el se numesc cărţi. Marea lui realizare constă într-adevăr în faptul că „a transformat în cea mai mare bucurie ceea ce pentru alţii ar fi un dezastru romantic”.

*

Klaus Mann a aterizat în Lumea Nouă. Dar şi în Santa Monica, şi în Beverly Hills el visează numai la bătrîna Europă. Şi nu e singurul. Îşi aminteşte la un cocteil cu gheaţă, împreună cu Aldous Huxley şi Ludwig Marcuse, de vara fierbinte din 1933 la Sanary-sur-Mer. Lîngă piscina lui Vicki Baum, pe o canapea la Ruth Landshoff, după-amiaza pe plajă cu Christopher Isherwood sau seara la bar cu Billy Wilder şi Fritz Lang, discută ore întregi, înflăcărat, despre anii ’20 la Berlin, care din perspectiva californiană încep să arate încetul cu încetul ca o perioadă strălucită. Cînd însă e iarăşi singur în camera lui luminată de neon, atras de droguri, îl apucă tristeţea: „Mereu plînsul acesta îngrozitor, lacrimi de epuizare, de disperare. Ah, nu mă mîngîie”. Klaus Mann suferă din cauza

regimului nazist şi din cauza exilului, suferă pentru că a luat sfîrșit relaţia lui cu Thomas Quinn Curtiss, care simte la rîndul lui că vechea dragoste mai pîlpîie uneori, dar în august pleacă definitiv, ca să se salveze. Klaus Mann se consolează cu băieţi simpli, de care se plictiseşte însă repede şi cu care îi e groază să petreacă un lung sfîrşit de săptămînă. Se transpune visînd în trecut, citeşte ore întregi în biblioteca lui Rolf Nürnberg reviste ca *Fackel*, *Querschnitt*, *Dame*, *Weltbühne*. Descoperă un vechi articol scris de el însuși: „Patologia sexuală şi naţional-socialismul”, din noiembrie 1932. Îl consolează puţin propria profeţie şi faptul că tatăl său, „Vrăjitorul”, îi scrie că îi apreciază noul roman, *Der Vulkan*. Dar soarele arzător al Californiei îi consumă în scurt timp toată energia. Cînd află de sinuciderea unui prieten deznădăjduit din exil, îşi aminteşte de toţi morţii din ultimii ani: Joseph Roth, Ernst Toller, Ödön von Horváth, Ricki Hallgarten, şi se întreabă dacă Annemarie Schwarzenbach mai trăieşte. „Amintiri, nesfîrşite”, scrie el pe 21 august 1939. Și după aceea, prăbușindu-se ca într-o prăpastie: „Finalul înspăimîntător pe care îl cunosc toți. Presimţirea propriului declin. Fie să se întîmple înainte de a vedea cum se duc toţi cei pe care i-am cunoscut şi i-am iubit”.

*

Durs Grünbein a scris despre 23 august 1939 o poezie care se termină astfel:

Gîndeşte-te la ziua, o zi de vară,
cînd oamenii din toate oraşele Europei
stăteau pentru ultima oară nesupravegheaţi, aparent fără nici o teamă,
în cafenele, rîdeau şi discutau
cu gesturi agitate, la privirile timide
ale oamenilor, prinși în mişcarea accelerată a filmelor de arhivă,
în fumul albastru al ţigărilor plutind peste trotuar.
Gîndeşte-te la picnicul suprarealiştilor,

la jocurile adulţilor pe ţărmurile Coastei de Azur,
la această ultimă vară a avangardiștilor,
la marele moment care întîrzie să vină,
înainte ca ultimul dintre umanişti
să crape în albia unui rîu secat
la graniţa Spaniei.

*

Ultimul dintre umanişti, Walter Benjamin este transferat la cîteva zile după intrarea trupelor germane în Polonia, la fel ca toţi ceilalți emigranţi nemţi din Sanary-sur-Mer și Paris, într-un lagăr de internare francez. Mai întîi pe uriaşul stadion de fotbal Stade de Colombes, după aceea în Château de Vernuche; toţi cei care stau de vorbă cu el sînt uimiţi de calmul lui suspect. Noaptea, cearceafurile sînt ca de gheață din cauza fricii. Dar Benjamin visează la trecut şi scrie scrisori minunate către Hélène Léger, o prostituată din Paris care i-a răpit inima. Îi scrie cît de intens se gîndeşte la orele petrecute împreună: „Cu ce ar putea fi înlocuite asemenea amintiri, care de multe ori sînt ceea ce contează cel mai mult în viaţă?”. După puţin timp, ultimul umanist scrie eseul *Despre conceptul de istorie*, pe care li-l încredinţează lui Hannah Arendt şi Heinrich Blücher. Aici găsim reflecţiile lui Benjamin referitoare la un tablou de Paul Klee, pe care îl are din anii ’20: „Există un tablou al lui Klee numit *Angelus Novus*. El înfățișează un înger ce pare a fi pe punctul să se îndepărteze de ceva la care privește fix. Probabil că așa arată îngerul istoriei. El are chipul întors către trecut. Unde *nouă* ne apare un lanț de întîmplări, acolo *el* vede o singură catastrofă ce îngrămădește neîncetat dărîmături peste dărîmături la picioarele lui”[*7]. Acesta este întregul tragism al istoriei anilor ’30. A lui Walter Benjamin. Şi a tuturor emigranţilor evrei.

Ca traducător al romanului lui Marcel Proust *În căutarea timpului pierdut*, Benjamin a învăţat că gîndirea modernă este îndreptată în mod naiv numai înainte, dar că salvarea nu poate fi găsită de fapt decît în

trecut. Amintirea este mai importantă decît perceperea prezentului sau decît utopiile, aceasta este marea moştenire a lui Proust şi promisiunea sa consolatoare. Iar Benjamin pune în practică această lecție în fermecătoarele lui amintiri din *Copilărie berlineză la 1900*. Şi cu un imn de slavă închinat îngerului istoriei, care în 1939 încearcă pentru ultima dată să fie îngerul său protector. Dar îngerul, după cum ştie Benjamin, vede deja viitorul ca pe o catastrofă.

*

De cîte ori simte că se apropie un război mondial, Heinrich Mann vrea să se căsătorească. Şi de fiecare dată aşteaptă prea mult. Pentru că sînt probleme cu birocraţia, iar după ce războiul începe au loc căsătorii de urgență ciudat de prozaice. Așa s-a întîmplat cu Mimi, prima lui soţie, cu 25 de ani în urmă. Şi la fel e și acum cu Nelly Kröger. În exil, ea s-a lăsat tot mai mult pradă drogurilor şi alcoolului – a fost forma ei de a se refugia din faţa realităţii, a discuţiilor intelectuale ale emigranţilor, a snobilor din familia Mann, care o dispreţuiesc cu toţii. Cînd Thea Sternheim a vizitat această pereche la Nisa a descris-o pe Nelly ca pe o „prostuță grasă și în același timp apetisantă”. Numai Heinrich Mann reuşeşte, cum îi scrie în fiecare scrisoare, să se gîndească doar „la corpul ei frumos. Cînd mă gîndesc la el îmi pierd întotdeauna liniștea”. În vară, cînd Nelly se întoarce din nou de la cura de dezintoxicare din Villa Constance, scriitorul în vîrstă de 68 de ani speră să poată instituţionaliza această nelinişte fizică şi să se căsătorească cu iubita şi camarada sa. Pe 9 septembrie, la opt zile de la declanşarea războiului şi cu puţin înainte de internarea tuturor nemţilor din Franţa în lagăre, un funcţionar de la Starea Civilă din Nisa oficiază căsătoria. Medicul ei psihiatru francez, doctorul Barnathan, este martor la ceremonie. Deoarece Heinrich Mann, de cînd i-a fost retrasă cetăţenia germană, are un paşaport cehoslovac, soţia sa din nordul

Germaniei devine şi ea la Nisa cehoaică. Heinrich îi oferă cu ocazia nunţii o ediţie franceză a cărţii sale *Ura*, cu dedicaţia: „Ca mărturie a celor 10 ani petrecuţi împreună, plini de suferinţe şi de fericire”. A doua zi, noua cehoaică Nelly începe să împletească lenjerie de corp pentru soldaţii cehoslovaci staţionaţi în Franţa. Iar peste încă o zi, începe din nou să bea vin franţuzesc fără măsură.

*

Otto Dix, pictorul războiului şi al metropolei, s-a retras în cel mai îndepărtat colţ al Reichului. Mai întîi la Randegg, în castelul familiei cumnatei sale, iar acum la Hemmenhofen am Bodensee, unde pictează zi de zi peisaje în stilul vechilor maeştri. În loc de prostituate şi de soldaţi apar cel mult Maria şi Iosif. Otto Dix a emigrat în peisaj, în religie şi în istorie. Întorcîndu-se la tradiţie, creează tablouri profetice – pictează *Lot şi fiicele sale*, iar în fundal se vede Dresda arzînd pe pînză aşa cum va arde peste cinci ani sub grindina de bombe.

Chiar şi după ce a fost exclus din Academie merge regulat la Dresda cu trenul să o vadă pe iubita sa Käthe König. Soţia sa, Martha, nu poate decît să tolereze această relaţie la distanţă, copiii lor nu află nimic. În vara lui 1939, această viaţă dublă nu mai poate fi ascunsă, căci Käthe König şi Otto Dix au devenit părinţi.

Dar nu numai din această cauză viaţa lui pare să fi ieşit de pe făgaş. După atentatul nereuşit împotriva lui Hitler de la Bürgerbräukeller din München, poliţia judiciară vine la Hemmenhofen şi îi bate la uşă. Dix este arestat şi reţinut două săptămîni, fiind suspectat de complicitate la atentat. Și tocmai Käthe König face să dispară nişte documente compromiţătoare despre el dintr-un birou din Dresda, aşa că Gestapoul trebuie să-i dea drumul şi el se poate întoarce la soţia sa, Martha.

*

Simone de Beauvoir îi explică viaţa ei amoroasă amantului său, Bost, care este logodnicul Olgăi, obiectul dorinţei lui Sartre: „Eu n-am decît o singură viaţă senzuală, cu dumneata”. Minunată această formulă politicoasă de adresare în corespondenţa intimă… Dar scrisoarea continuă. Simone îi spune că, deşi se jenează, trebuie să-i clarifice un lucru: „Am o relaţie fizică şi cu Sartre, dar nu e foarte importantă, în esenţă este tandrețe şi – nu prea ştiu cum să spun – nu mă simt implicată, fiindcă nici el nu e”. După această mărturisire, Sartre, de Beauvoir şi Bost petrec împreună cîteva zile de vară destinse la Marsilia. Dar, cînd sînt numai ei doi, Bost o roagă pe amanta sa să ardă scrisorile de la dînsul. Spune că aşa va proceda şi el. Poate se va căsători totuşi cu Olga. Simone de Beauvoir plînge. Caută consolare la partenerul ei, dar Sartre nu vrea decît să-i povestească în detaliu cum a reuşit să o seducă pe Wanda, sora Olgăi. Bost şi Sartre trebuie să-şi facă bagajele, au primit ordin de recrutare și trebuie să se prezinte la cazărmi pe 31 august. Cînd Simone de Beauvoir îl conduce pe Sartre la gară, inima i se rupe de durere. În schimb, Sartre notează în jurnalul său: „Fiecare vrea să fie iubit de celălalt, fără să-şi dea seama că a iubi înseamnă a vrea să fii iubit – şi că astfel, atunci cînd vrea să îl iubească celălalt, vrea doar ca acela să vrea ca el să îl iubească. De aici, nesiguranţa permanentă a îndrăgostiţilor”. Dar Simone de Beauvoir? După ce bărbaţii ei au plecat la război, îndrăgostita mereu nesigură se mută cu surorile Wanda şi Olga la Hôtel du Danemark de pe Rue Vavin, deci cu iubita partenerului ei şi cu logodnica iubitului ei.

*

În seara de 31 august, cînd Jean-Paul Sartre este mobilizat, Harro Schulze-Boysen urcă la bordul velierului său Haizuru, pe lacul Wannsee, pe care a cunoscut-o cu cinci ani în urmă pe soţia sa, Libertas. L-a rugat

pe vechiul său prieten şi rival Günther Weisenborn să aibă cu el în larg o discuţie confidenţială. Weisenborn are de mai bine de un an o relaţie pasională cu Libertas. Harro îl convinge în această noapte şi pe acest vas unde a început marea lor iubire că această legătură trebuie să înceteze. Din nefericire, a doua zi urmează să înceapă ceva cu totul diferit, îi spune Harro lui Günther: războiul, şi „va fi cel mai mare război din istoria omenirii”. Iar Günther scrie, în aceeași noapte, în jurnal, referindu-se la Harro Schulze-Boysen: „Zvelt, frumos, un profil curat, conturîndu-se pe cerul înserării pe Wannsee. Un german, un bărbat ca o flacără, un prieten, în seara din ajunul războiului”. Weisenborn promite să nu mai lupte pentru Libertas. A simţit şi el că iubirea ei pentru Harro, erotică sau nu, e mult mai puternică decît cea pe care i-o poartă lui. (Pe 22 decembrie 1942, Libertas şi Harro Schulze-Boysen vor fi executaţi[*8] în Plötzensee, după descoperirea grupului de rezistenţă Rote Kapelle. Cu cîteva minute înainte de moarte, ea îi scrie: „Nu vom mai fi niciodată nevoiţi să ne despărţim, ce lucru măreț şi frumos”.)

*

Contele Claus von Stauffenberg, care în 1934 poza pentru monumentul soldatului german ideal, năvăleşte în Polonia în primele zile din septembrie 1939 cu cei 9.935 de oameni din Divizia I de tancuri uşoară. Înainte de a porni în marş din Wuppertal, a cumpărat pentru drum de la librarul său cîţiva clasici ai filosofiei. Pe frontul din Polonia primeşte două scrisori îngrijorate de la soţia sa, Nina. El îi răspunde să nu-şi facă griji, dar că luptele le provoacă într-adevăr „mai multe pierderi decît ar trebui”. Colegii săi ofiţeri au, din păcate, prea puţină experienţă, iar polonezii sînt din cale-afară de viteji. Ţara pe care tancurile lui o strivesc sub şenile nu-i place deloc, scrie el cu răceală, e plină de „sărăcie şi de o delăsare fără margini”. După ce îndeplineşte cu Wehrmachtul ce înţelege

el prin operațiuni de curăţare, provocînd nenumărate pierderi de vieţi omeneşti, suferinţă şi pustiirea întregii ţări, se întoarce la cazarmă îmbătat de victorie. În septembrie 1939, contele Claus von Stauffenberg este încă un soldat german devotat Führerului său şi un snob intelectual. Singurul lucru care îl enervează, îi scrie el soţiei sale, e că în această campanie din Polonia şi-a pierdut mantaua cauciucată. Ah, mai scrie el, în multe castele jefuite era atîta mobilă empire drăguţă.

*

Cînd Hitler dă ordin Wehrmachtului să atace Polonia, o sună pe Leni Riefenstahl şi o întreabă dacă n-are chef să facă nişte filmări frumoase pe front. Ea e imediat de acord. Merge la croitorul ei de pe Kurfürstendamm, care îi confecționează în mare viteză o uniformă fantezistă kaki, cu petliţe şi epoleţi. Își ia cu ea iubitul din acest moment, tehnicianul de sunet Hermann Storr, şi încă doi tehnicieni şi pleacă pe front, din gara Stettin, îndreptîndu-se spre nord-est. „Comandoul cinematografic special Riefenstahl" se află sub protecţia specială a Führerului, dar pentru soldaţii de pe front femeia excentrică e un prilej de supărare. Cînd o mai văd și cu un pistol la centura uniformei ei fanteziste şi cu un pumnal în carîmbul cizmei, soldaţii nu se mai pot stăpîni. În mijlocul războiului, pe front apare o amazoană amatoare. Şi asta din ordinul Führerului! Totuși, în Końskie, după ce asistă la executarea a 22 de evrei, „vizitatoarea noastră părăseşte șocată cîmpul de luptă", raportează generalul von Manstein, comandantul Grupului de Armate Sud. Există fotografii cu Leni Riefenstahl în Końskie, după baia de sînge, iar pe trăsăturile ei se citeşte groaza. De acum ştie unde duc *Victoria credinţei* asupra raţiunii şi *Triumful voinţei*[*9] asupra moralei. La moarte. Dar, odată întoarsă la Berlin, a uitat deja.

*

În acest timp, Marlene Dietrich şi Erich Maria Remarque se sfîşie la Hollywood. El îi dă o palmă, ea îl muşcă de mînă. El pleacă, palid, uluit; a doua zi, doar cîteva picături de sînge de pe treptele reci de marmură din casa ei mai amintesc de vizita lui. Remarque contemplă dezastrul acestei relaţii şi notează în jurnal ordinul de retragere emoţională: „Ordin: pleacă!”.

*

Heinrich Blücher, soţul lui Hannah Arendt, este internat şi el cînd începe războiul, ca toţi bărbaţii germani emigraţi în Franţa, pe stadionul olimpic Colombes din Paris. Se poartă curajos, citeşte din Kant şi Descartes şi îi scrie lui Hannah Arendt o declaraţie de dragoste mai degrabă filosofică: „Draga mea, sînt fericit cînd mă gîndesc că eşti a mea. Şi mă gîndesc mult”. Dar după aceea îl copleşesc şi pe el sentimentele, iar emisfera cerebrală dreaptă preia controlul: „Frumoasa mea, darul meu fericit este să am un sentiment pe care îl simt atît de puternic, încît va dura o viaţă întreagă şi nu se va schimba, în afară de cazul în care va mai creşte”. Heinrich Blücher va avea dreptate. Scrisorile lui către Hannah Arendt sînt de fapt singurele scrieri ale filosofului care ni s-au păstrat.

*

La începutul lui septembrie realitatea a ajuns şi la Sanary-sur-Mer, micul oraș al emigranţilor de la malul mării. Atît soţia sa, Marta, cît şi principala sa amantă, Eva Herrmann, îl sfătuiesc pe Lion Feuchtwanger, ca scriitor evreu, să părăsească urgent Europa. Dar el o lungeşte prea mult. Pe 16 septembrie notează: „Dormit mizerabil. Chemat la poliţie. Împreună

cu ceilalţi nemţi care mai sînt aici. Mîine trebuie să plec în lagărul de concentrare. O inscripţie din postul de poliţie: *Bienvenue à tous*”. Pe 23 septembrie, Feuchtwanger este mutat în lagărul Les Milles, la sud de Aix-en-Provence. Dar, după numai o săptămînă, celebrul autor este iarăşi liber. Marta nu-şi crede ochilor cînd el apare dintr-odată în Villa Valmer şi o întreabă dacă vrea să meargă să se scalde. Coboară încă o dată scara, mai intră o dată în apa caldă a Mediteranei şi se lasă mîngîiaţi de soarele roşu care se cufundă în mare. Și totuşi, marile nave de război cenuşii care vin de la Toulon, din portul militar din vecinătate, le arată că acest exil la umbra palmierilor s-a sfîrșit. Cînd vasele amenințătoare de la orizont se fac tot mai mari, amuțesc amîndoi. Se şterg în tăcere, aproape şocați, şi urcă la vilă. O simt amîndoi: patria lor nu va mai fi multă vreme aici.

*

Ernst Jünger, care tocmai a terminat de scris *Pe falezele de marmură*, este mobilizat cu gradul de căpitan şi încartiruit într-o cazarmă din Celle. Pe 17 septembrie primeşte o scurtă permisie pentru a-şi lua rămas-bun de la familie şi i se plînge soţiei că se simte stresat de lacrimile femeilor ai căror bărbaţi pleacă la război. Aşa ceva n-ar trebui să se întîmple. Asta l-a deranjat şi în războiul trecut. Gretha Jünger îi dă dreptate din toată inima: „Forţa arzătoare a ataşamentului ar trebui să-şi găsească altă exteriorizare decît slăbiciunea; cînd bărbaţii merg la război, cum se obişnuieşte de sute de ani, nu avem dreptul să cădem într-o tristeţe paralizantă şi să-i demoralizăm cu scrisori jalnice şi cu lamentaţii”.

*

Sophie Scholl, în vîrstă de 18 ani, îl iubeşte pe tînărul elev-ofiţer de 22 de ani Fritz Hartnagel, pe care l-a cunoscut cu doi ani în urmă la o serată.

El e tuns scurt, ca soldaţii, ea are părul pînă la umeri, cu două şuviţe rebele spre care suflă mereu ca să le dea la o parte. Mai diferiţi nici n-ar putea fi, dar amîndoi sînt credincioşi. O dată ea îl întreabă: „Nu crezi că sexul ar putea fi învins de credinţă?”. Dar nici unul dintre ei nu e potrivit pentru mănăstire. În vara lui 1939 petrec prima vacanţă în doi în nordul Germaniei şi fac sex, deşi Sophie are rețineri, fiindcă morala sexuală creştină nu-i permite asta decît după căsătorie. Îl ţine pe Fritz la distanţă şi îl atrage iarăşi. Este un permanent joc de du-te-vino. Dar după puţin timp Sophie cumpără nişte inele ieftine şi se cazează amîndoi în hotelurile din nord ca soţ şi soţie – ea e prea însetată de viaţă pentru asceza pe care caută să şi-o impună. Sophie Scholl este o tînără femeie germană sfîşiată între pretenţiile şi dorinţele ei, îi place să bea vin şi să conducă automobilul, şi e şi furioasă. Este comandantă la BDM[*10], dar îi urăşte pe nazişti. Fritz Hartnagel vorbeşte mult despre dragoste şi la fel de mult despre patrie.

Deci Sophie Scholl şi Fritz Hartnagel merg în vacanţă în această ultimă vară de pace, se duc mai întîi la Heiligenhafen, pe malul Mării Baltice, se plimbă prin mlaştinile de pe lîngă Worpswede şi se întind în iarbă, e cald şi frumos în patrie şi ei visează un pic la viitorul lor. Dar curînd Fritz este mobilizat. Imediat după începutul războiului, Sophie Scholl îi scrie: „Nu pot să înţeleg de ce oamenii trebuie să fie în pericol de a-şi pierde viaţa din cauza altor oameni. Nu voi înţelege niciodată asta şi consider că e ceva îngrozitor”. Hartnagel îi răspunde: „Din cauza ta mă aflu într-un mare conflict cînd mă întrebi despre sensul vărsării de sînge…”. Sophie Scholl va opta pentru rezistenţa activă, va răspîndi manifeste pe care scrie: „Rupeţi mantia indiferenţei în care v-ați înfășurat inimile!”. Dar ce se întîmplă cu cel în faţa căruia şi-a deschis inima, Fritz Hartnagel? Ca ofiţer, el va servi credincios regimul nazist. Atitudinile lor n-ar putea fi mai diferite. Dar se iubesc. El va fi rănit grav la Stalingrad, ea va intra în rezistenţă şi va fi condamnată la moarte în 1943. După aceasta, Fritz Hartnagel se opune regimului şi se predă din proprie

inițiativă americanilor. După război devine judecător, luptă împotriva reînarmării Germaniei şi pentru pacifism. Şi se căsătoreşte cu sora Sophiei, Elisabeth. În felul acesta, rămîne aproape de marea sa iubire, Sophie Scholl, şi după moartea ei.

*

În urma unui decret al lui Joseph Goebbels, Bruno Balz este eliberat pentru 24 de ore din închisoarea Gestapoului de pe Prinz-Albrecht-Straße 8. Balz a fost închis pentru homosexualitate și a fost torturat zile întregi, dar studiourile UFA i-au semnalat lui Goebbels că noul film cu Zarah Leander nu poate fi turnat fără cîntecele sale. Filmul urmează să se numească *Die große Liebe* (*Marea iubire*). Balz este dus la Babelsberg în zori. Acolo compune, sub supravegherea Gestapoului, în doar 24 de ore, două dintre cele mai reuşite cîntece ale sale: *Ich weiß, es wird einmal ein Wunder geschehen* (*Ştiu, odată va veni o minune*) şi *Davon geht die Welt nicht unter* (*Dintr-atît nu se prăpădeşte lumea*). Ambele se vor dovedi a fi profeţii false.

*1. Etnoeufemism folosit de americani, mai ales în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pentru a-i desemna pe nemți (n. tr.).

*2. Joc de cuvinte: în limba germană, Ernst înseamnă „seriozitate” (n. tr.).

*3. F. Scott Fitzgerald, *Marele Gatsby*, traducere din limba engleză și note de George Volceanov, Editura Polirom, Iaşi, 2017, p. 214 (n. red.).

*4. Speranţa (n. tr.).

*5. Acest citat și cele care urmează sînt preluate din Vladimir Nabokov, *Scrisori către Vera*, ed. cit., pp. 345-403 (n. red.).

*6. Fiule (n. red.).

*7. Walter Benjamin, *Limbaj și istorie*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu și George State, Editura TACT, Cluj-Napoca, 2015, p. 152 (n. red.).

*8. El va fi spînzurat, ea va fi decapitată (n. tr.).

*9. Primele filme de propagandă turnate de Leni Riefenstahl în 1933 și 1935: *Sieg des Glaubens* și *Triumph des Willens* (n. tr.).

*10. Bund Deutscher Mädel (Liga Fetelor Germane) (n. tr.).

Bibliografie

Bibliografie generală despre perioada 1929-1939

Ackroyd, Peter: *Charlie Chaplin*. London, 2014.

Aspetsberger, Friedbert: *Arnolt Bronnen. Biographie.* Wien, 1995.

Barthes, Roland: *Fragmente einer Sprache der Liebe*. Frankfurt, 1978.

Baum, Vicki: *Es war alles ganz anders*. Frankfurt, 1963.

Bauschinger, Sigrid: *Else Lasker-Schüler. Eine Biographie*. Göttingen, 2004.

Bedford, Sybille: *Rückkehr nach Sanary. Roman einer Jugend*. München, 2009.

Bedford, Sybille: *Treibsand. Erinnerungen einer Europäerin*. München, 2006.

Bisky, Jens: *Berlin. Biographie einer großen Stadt*. Berlin, 2019.

Blotkamp, Carel: *Artists' Late and Last Works*. London, 2019.

Blubacher, Thomas: *Gustaf Gründgens. Biographie*. Leipzig, 2013.

Bosworth, R.J.B.: *Claretta. Mussolini's Last Lover*. Yale, 2017.

Brassaï: *Flaneur durch das nächtliche Paris*. München, 2013.

Breslauer, Marianne. *Fotografien 1927-1936*. Catalog de expoziţie, Berlinische Galerie, Berlin. Wädenswil, 2010.

Breslauer, Marianne: *Bilder meines Lebens. Erinnerungen*. Wädenswil, 2012.

Brogi, Susanna, Strittmatter, Ellen (eds.): *Die Erfindung von Paris*. Marbach, 2019.

Buñuel, Luis: *Mein letzter Seufzer. Erinnerungen*. Frankfurt, 1985.

Bürger, Jan, Gehring, Petra (eds.): „Feminismus zwischen den Kriegen”, *Zeitschrift für Ideengeschichte*, nr. 4/2020.

Céline, Louis-Ferdinand: *Briefe an Freundinnen. 1932-1948*. Gifkendorf, 2007.

Corino, Karl: *Robert Musil. Eine Biographie*. Reinbek, 2003.

Coxon, Ann: *Anni Albers. Fabrics*. München, 2018.

Cziffra, Geza von: *Hanussen. Hellseher des Teufels. Ein Bericht*. München, 1978.

Cziffra, Geza von: *Kauf Dir einen bunten Luftballon. Erinnerungen an Götter und Halbgötter*. München, 1975.

Darwent, Charles: *Josef Albers. Leben und Werk*. Bern, 2020.

Dearborn, Mary v.: *Ich bereue nichts. Das außergewöhnliche Leben der Peggy Guggenheim*. Köln, 2007.

Demandt, Alexander: *Untergänge des Abendlandes. Studien zu Oswald Spengler*. Köln, Weimar, Wien, 2007.

Die dreißiger Jahre. Schauplatz Deutschland. Catalog de expoziţie, Haus der Kunst München. München, 1977.

Die schwarzen Jahre. Geschichte einer Sammlung 1933-1945. Neue Nationalgalerie, Berlin. Berlin, 2015.

Domin, Hilde: *Die Liebe im Exil. Briefe an Erwin Walter Palm aus den Jahren 1931-1959*. Frankfurt, 2009.

Döring, Jörg: *„ich stellte mich unter und machte mich klein". Wolfgang Koeppen. 1933-1948*. Frankfurt, 2001.

Eilenberger, Wolfram: *Feuer der Freiheit. Die Rettung der Philosophie in finsteren Zeiten 1933-1943*. Stuttgart, 2020.

Etzold, Alfred: *Der Dorotheenstädtische Friedhof. Die Begräbnisstätten an der Berliner Chausseestraße*. Berlin, 2002.

Felken, Detlef: *Oswald Spengler. Konservativer Denker zwischen Kaiserreich und Diktatur*. München, 1988.

Feuchtwanger, Lion: *Ein möglichst intensives Leben. Die Tagebücher*. Berlin, 2018.

Field, Andrew: *Djuna Barnes. Eine Biographie*. Frankfurt, 1992.

Fischer, Jens Malte: *Karl Kraus. Der Widersprecher*. Wien, 2020.

Flügge, Manfred: *Das flüchtige Paradies. Künstler an der Côte d'Azur*. Berlin, 2008.

Flügge, Manfred: *Das Jahrhundert der Manns*. Berlin, 2015.

Flügge, Manfred: *Die vier Leben der Marta Feuchtwanger. Biographie*. Berlin, 2008.

Flügge, Manfred: *Gesprungene Liebe. Die wahre Geschichte zu „Jules und Jim"*. Berlin, 1993.

Flügge, Manfred: *Heinrich Mann. Eine Biographie*. Reinbek, 2006.

Flügge, Manfred: *Muse des Exils. Das Leben der Malerin Eva Herrmann*. Frankfurt, 2012.

Flügge, Manfred: *Traumland und Zuflucht. Heinrich Mann in Frankreich*. Frankfurt, 2013.

Flügge, Manfred: *Wider Willen im Paradies. Deutsche Schriftsteller im Exil in Sanary-sur-Mer*. Berlin, 1996.

Franck, Dan: *Montparnasse und Montmartre. Künstler und Literaten in Paris zu Beginn des 20. Jahrhunderts*. Berlin, 2011.

Friedrichs, Hauke: *Funkenflug. August 1939. Der Sommer, bevor der Krieg begann*. Berlin, 2019.

Frisch, Max: *„Im übrigen bin ich immer völlig allein". Briefwechsel mit der Mutter 1933*. Frankfurt, 2000.

Fuld, Werner, Ostermaier, Albert: *Die Göttin und ihr Sozialist. Christiane Grautoff – ihr Leben mit Ernst Toller*. Bonn, 1996.

Gide, André: *Tagebuch. 1889-1939*. Stuttgart, 1954.

Gladitz, Nina: *Leni Riefenstahl. Karriere einer Täterin*. Zürich, 2020.
Goebbels, Joseph: *Die Tagebücher 1924-1945*. 5 vol. München, 1992.
Görtemaker, Heike B.: *Eva Braun. Leben mit Hitler*. München, 2019.
Grosz, George: *Ein kleines Ja und ein großes Nein. Sein Leben von ihm selbst erzählt*. Frankfurt, 2009.
Grusenberg, Richard M., Groß, Johannes: *Die dreißiger Jahre*. Frankfurt, 1970.
Hachmeister, Lutz: *Hôtel Provençal. Eine Geschichte der Côte d'Azur*. München, 2021.
Hausmann, Raoul: *Photographs 1927-1936*. Köln, Paris, 2017.
Havemann, Florian: *Speedy-Skizzen*. Berlin, 2020.
Hecht, Gusti: *„muss man sich gleich scheiden lassen?"*. Berlin, 1932.
Herlin, Hans: *Die Geliebte. Die tragische Liebe der Clara Petacci zu Benito Mussolini*. München, 1980.
Hermann, Lutz: *Literarisches Paris. 80 Dichter, Schriftsteller und Philosophen. Wohnorte*. Berlin, 2003.
Hertling, Anke: *Eroberung der Männerdomäne Automobil. Die Selbstfahrerinnen Ruth Landshoff-Yorck, Erika Mann und Annemarie Schwarzenbach*. Bielefeld, 2013.
Hessel, Franz: *Heimliches Berlin. Roman*. Düsseldorf, 2017.
Hessel, Franz: *Nur was uns anschaut, sehen wir*. *Literaturhaus Berlin*. Berlin, 1998.
Hildenbrandt, Fred: *„ich soll dich grüßen von Berlin". 1922-1932. Berliner Erinnerungen, ganz und gar unpolitisch*. München, 1966.
Hille, Karoline: *Gefährliche Musen. Frauen um Max Ernst*. Berlin, 2007.
Hintermeier, Mara, Raddatz, Fritz J. (eds.): *Rowohlt-Almanach 1908-1962*, 3 vol. Reinbek, 1962.
Hirte, Chris: *Erich Mühsam. Eine Biographie*. Freiburg, 2009.
Hoffmann, Peter: *Claus Schenk Graf von Stauffenberg und seine Brüder*. Stuttgart, 1992.
Hollaender, Friedrich: *Von Kopf bis Fuß. Revue meines Lebens*. Bonn, 1996.
Horncastle, Mona: *Josephine Baker: Weltstar. Freiheitskämpferin. Ikone. Die Biographie*. Wien, 2020.
Hörner, Unda: *Auf nach Hiddensee! Die Bohème macht Urlaub*. Berlin, 2003.
Hörner, Unda: *Im Dreieck. Liebesbeziehungen von* Friedrich Nietzsche *bis* Marguerite Duras. Frankfurt, 1999.
Hörner, Unda: *Madame Man Ray. Fotografinnen der Avantgarde in Paris*. Berlin, 2002.
Hörner, Unda: *Nancy Cunard. Zwischen Black Pride und Avantgarde*. Berlin, 2020.
Hörner, Unda: *Orte jüdischen Lebens in Berlin. Literarische Spaziergänge durch Mitte*. Berlin, 2010.
Hörner, Unda: *Scharfsichtige Frauen. Fotografinnen der 20er und 30er Jahre in Paris.* Berlin, 2010.
Hörner, Unda: *Frauen im Jahr Babylon*. Berlin, 2020.
Illouz, Eva: *Warum Liebe endet. Eine Soziologie negativer Beziehungen*. Berlin, 2018.
Illouz, Eva: *Warum Liebe weh tut. Eine soziologische Erklärung*. Berlin, 2011.
Jackson, Felix: *Berlin, April 1933*. Bonn, 2018.
James, Don: *Surfing San Onofre to Point Dume. 1936-1942. Photographs*. New York, 1996.

Jelavich, Peter: *Berlin Alexanderplatz. Radio, Film and the Death of Weimar Culture*. New York, 2005.

Jentzsch, Bernd (ed.): *Ich sah das Dunkel schon von ferne kommen. Erniedrigung und Vertreibung in poetischen Selbstzeugnissen*. München, 1979.

Karl, Michaela: *Ich blättere gerade in der Vogue, da sprach mich der Führer an. Unity Mitford, eine Biographie*. München, 2018.

Karlauf, Thomas: *Stefan George. Die Entdeckung des Charisma*. München, 2007.

Keilson, Hans: *Da steht mein Haus. Erinnerungen*. Frankfurt, 2011.

Kemp, Wolfgang: *Foreign Affairs. Der Abenteuer einiger Engländer in Deutschland 1900-1947*. München, 2010.

Kennedy, John F.: *Unter Deutschen. Reisetagebücher und Briefe 1937-1945*. Berlin, 2013.

Kessler, Harry Graf: *Das Tagebuch 1880-1937*. Vol. 9: *1926-1937*. Stuttgart, 2010.

Klöckner-Draga: *Renate Müller. Ihr Leben, ein Drahtseilakt. Ein deutscher Filmstar, der keinen Juden lieben durfte*. Bayreuth, 2006.

Kohlert, Werner, Pfäfflin, Friedrich: *Das Werk der Photographin Charlotte Joel*. Göttingen, 2019.

Kort, Pamela: *Paul Klee 1933*. Catalog de expoziţie, München/Bern/Hamburg, 2003. Köln, 2003.

Krützen, Michaela: *Hans Albers. Eine deutsche Karriere*. Weinheim, 1995.

Ladd, Brian: *The Ghosts of Berlin. Confronting German History in the Urban Landscape*. New York, 1997.

Lahann, Birgit: *„Wir sind durchs Rote Meer gekommen, wir werden auch durch die braune Scheiße kommen". Schriftsteller in Zeiten des Faschismus*. Bonn, 2018.

Lahme, Tilmann (ed.): *Die Briefe der Manns. Ein Familienportrait*. Frankfurt, 2016.

Lartigue, Jacques-Henri: *Collection Renée Perle*, 2 vol., Etude Tajan, Paris, 21 decembrie 2000 şi 4 mai 2001.

Lartigue, Jacques-Henri: *The Invention of an Artist*. Princeton, 2004.

Lartigue, Jacques-Henri: *Un dandy à la plage*. Paris, 2016.

Laserstein, Lotte: *Von Angesicht zu Angesicht*. Catalog Städel şi Berlinische Galerie. München, 2019.

Laserstein, Lotte: *Meine einzige Wirklichkeit. Anna-Carola Krausse*. Berlin, 2018.

Lebrecht, Norman: *Genius & Anxiety. How Jews Changed the World 1847-1947*. London, 2019.

Lebrun, Bernard/Lefebvre: *Robert Capa. The Paris Years 1933-1954*. New York, 2011.

Lethen, Helmut: *Unheimliche Nachbarschaften. Essays zum KälteKult und der Schlaflosigkeit der Philosophischen Anthropologie im 20. Jahrhundert*. Freiburg, 2009.

Lethen, Helmut: *Verhaltenslehren der Kälte. Lebensversuche zwischen den Kriegen*. Frankfurt, 1994.

Levenson, Thomas: *Einstein in Berlin*. New York, 2003.

Lindinger, Michaela: *Hedy Lamarr. Filmgöttin, Antifaschistin, Erfinderin*. Wien, 2019.

Longerich, Peter: *Goebbels. Eine Biographie*. München, 2012.

Lubrich, Oliver: *Reisen ins Reich. 1933 bis 1945. Ausländische Autoren berichten aus Deutschland*. Frankfurt, 2004.

Lunzer, Heinz: *Horváth. Einem Schriftsteller auf der Spur*. Salzburg, 2001.

Malaparte, Curzio: *Technik des Staatstreiches. Essay*. Berlin, 1988.
Malaparte, Curzio: *Zwischen Erdbeben*. München, 1996.
Mänz, Peter (ed.): *Die UFA. Geschichte einer Marke*. Berlin, 2018.
Markus: *Mein Leben unter braunen Clowns. Eine Jugend in Deutschland*. Oldenburg, 1995.
Marnham, Patrick: *Diego Rivera. Träumer mit offenen Augen*. Bergisch Gladbach, 2001.
Marsh, Charles: *Dietrich Bonhoeffer. Der verklärte Fremde. Eine Biografie*. Gütersloh, 2015.
Martynkewicz, Wolfgang: *1920. Am Nullpunkt des Sinns*. Berlin, 2019.
Mehring, Reinhard: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München, 2009.
Mierau, Fritz: *Russen in Berlin 1918-1933*. Weinheim, 1988.
Modern Couples. Art, Intimacy and the Avantgarde. Catalog de expoziţie, Barbican Centre, London. London, 2018.
Montefiore, Simon Sebag: *Stalin. Am Hof des roten Zaren*. Frankfurt, 2006 (ed. rom.: Simon Sebag Montefiore: *Stalin. Curtea țarului roșu*. Traducere de Cătălin Drăcșineanu. Polirom, Iași, 2014).
Moreck, Curt: *Ein Führer durch das lasterhafte Berlin. Das deutsche Babylon 1931*. Berlin, 2019.
Mueller-Dohm, Stefan: *Adorno. Eine Biographie*. Frankfurt, 2011.
Müller, Melissa: *Das Mädchen Anne Frank. Die Biographie*. Frankfurt, 2013.
Müller, Ulrike: *Bauhaus-Frauen. Meisterinnen in Kunst, Handwerk und Design*. München, 2009.
Muscheler, Ursula: *Mutter, Muse und Frau Bauhaus. Die Frauen um Walter Gropius*. Berlin, 2018.
Nerdinger, Winfried: *Walter Gropius. Architekt der Moderne*. München, 2019.
Nieradka-Steiner, Magali: *Exil unter Palmen. Deutsche Emigranten in Sanary-sur-Mer*. Darmstadt, 2018.
Nottelmann, Nicole: *Die Karrieren der Vicki Baum. Eine Biographie*. Köln, 2007.
Oppenheim, Meret: *Worte nicht in giftige Buchstaben einwickeln. Das autobiographische Album „Von Kindheit bis 1943" und unveröffentlichter Briefwechsel*. Zürich, 2013.
Payne, Robert: *Greta Garbo. Die Göttliche*. München, 1976.
Peters, Olaf: *Otto Dix. Der unerschrockene Blick. Eine Biographie*. Stuttgart, 2013.
Peteuil, Marie-Francoise: *Helen Hessel. Die Frau, die Jules und Jim liebte. Eine Biographie*. Frankfurt, 2013.
Preußen, Hermine Prinzessin von: *Der Kaiser und ich. Mein Leben mit Kaiser Wilhelm II. im Exil*. Göttingen, 2008.
Rasch, Uwe, Wagner, Gerhard: *Aldous Huxley*. Darmstadt, 2019.
Regnier, Anatol: *Du auf deinem höchsten Dach. Tilly Wedekind und ihre Töchter. Eine Familienbiographie*. München, 2005.
Regnier, Anatol: *Jeder schreibt für sich allein. Schriftsteller im Nationalsozialismus*. München, 2020.
Riefenstahl, Leni: *Memoiren*. München, 1987.
Robinson, David: *Chaplin. Sein Leben. Seine Kunst*. Zürich, 1989.
Rother, Rainer, Thomas, Vera: *Linientreu und Populär. Das UFA-Imperium 1933-1945*. Berlin, 2017.
Rüther, Günther: *Wir Negativen. Kurt Tucholsky und die Weimarer Republik.* Wiesbaden, 2018.

Schaefer, Hans Dietrich: *Das gespaltene Bewußtsein. Deutsche Kultur und Lebenswirklichkeit*. München, 1981.

Scheffler, Karl: *Berlin. Ein Stadtschicksal*. Berlin, 2015.

Schiedermair, Ulrike: *Margot von Opel. 1902-1993*. Frankfurt, 2020.

Schirrmacher, Frank: *Die Stunde der Welt. Fünf Dichter. Ein Jahrhundert*. München, 2017.

Schlichter, Rudolf: *Das widerspenstige Fleisch.* Berlin, 1932.

Schlichter, Rudolf: *Gemälde. Aquarelle. Zeichnungen*. Ed. de Götz Adriani. München, 1997.

Schmeling, Max: *Erinnerungen*. Berlin, 1977.

Schneider, Wolfgang: *Alltag unter Hitler*. Berlin, 2000.

Schütz, Erhard: *Glänzender Asphalt. Eine Stadtrundfahrt durch GroßBerlin. 1920/1933*. Berlin, 2020.

Schwarz, Hans-Peter: *Adenauer. Der Aufstieg 1876-1952*. Vol. 1. Stuttgart, 1986.

Seidl, Claudius: *Billy Wilder. Seine Filme. Sein Leben*. München, 1988.

Semler, Daniel: *Brigitte Helm. Der Vamp des deutschen Films*. München, 2008.

Serke, Jürgen: *Die verbrannten Dichter*. Weinheim, 1977.

Serke, Jürgen: *Himmel und Hölle zwischen 1918 und 1989. Die verbrannten Dichter*. Colecţia Jürgen Serke. Berlin, 2008.

Sigmund, Anna Maria: *Die Frauen der Nazis*. Wien, 1998.

Singer, Lea: *Die Poesie der Hörigkeit*. Hamburg, 2017.

Sobanski, Antoni: *Nachrichten aus Berlin. 1933-1936*. Berlin, 2007.

Soden, Kristine von: *„Und draußen weht ein fremder Wind…” Über die Meere ins Exil*. Berlin, 2020.

Sombart, Werner: *Jugend in Berlin. 1933-1943. Ein Bericht*. München, 1984.

Später, Jörg: *Siegfried Kracauer. Eine Biographie*. Berlin, 2016.

Spengler, Oswald: *Jahre der Entscheidung*. München, 1961.

Steinthaler, Evelyn: *Mag's im Himmel sein, mag's beim Teufel sein. Stars und die Liebe unterm Hakenkreuz*. Wien, 2018.

Stölzl, Gunta: *Bauhaus-Meisterin*. Ostfildern, 2009.

Struss, Dieter: *Das war 1933. Fakten. Daten. Zahlen. Schicksale*. München, 1980.

Szentkuthy, Miklos: *Apropos Casanova. Das Brevier des Heiligen Orpheus (1939)*. Berlin, 2020.

Tergit, Gabriele: *Vom Frühling und von der Einsamkeit. Reportagen aus den Gerichten*. Frankfurt, 2020.

Tomkins, Calvin: *Marcel Duchamp. Eine Biographie*. München, 1999.

Vaill, Amanda: *Hotel Florida. Wahrheit, Liebe und Verrat im Spanischen Bürgerkrieg*. Stuttgart, 2015.

Vickers, Hugo: *Loving Garbo. Die Affären der Göttlichen*. München, 1995.

Villecco, Tony: *Pola Negri. The Hollywood Years*. New York, 2017.

Walther, Peter: *Fieber. Universum Berlin 1930-1933*. Berlin, 2020.

Weiß, Nobert, Wonneberger, Jens: *Literarisches Dresden*. Berlin, 2001.

Werner, Paul: *Die Skandal Chronik des deutschen Films. Von 1900 bis 1945*. Frankfurt, 1990.

Wichner, Ernst: *Industriegebiet der Intelligenz. Literatur im Neuen Berliner Westen der 20er und 30er Jahre*. Literaturhaus Berlin. Berlin, 1990.
Windsors, Die: *Briefe einer großen Liebe. Die private Korrespondenz aus dem Nachlaß der Herzogin von Windsor*. München, 1986.
Winklbauer, Andrea: *Moderne auf der Flucht. Österreichische Künstlerinnen in Frankreich 1938-1945*. Jüdisches Museum, Wien. Wien, 2008.
Wunderlich, Heinke: *Sanary-sur-Mer. Deutsche Literatur im Exil*. Eggingen, 2004.
Zehle, Sibylle: *Max Reinhardt. Ein Leben als Festspiel*. Wien, 2020.
Zoske, Robert M.: *Sophie Scholl. Es reut mich nichts. Portrait einer Widerständigen*. Berlin, 2020.

Bibliografie selectivă despre personajele principale ale cărţii

Arendt, Hannah, Blücher, Heinrich: *Briefe 1936-1968*. München, 1996.
Arendt, Hannah: *Rahel Varnhagen. Lebensgeschichte einer deutschen Jüdin*. Ediţie critică completă, vol. 2. Göttingen, 2021.
Grunenberg, Antonia: *Hannah Arendt und Martin Heidegger. Geschichte einer Liebe*. München 2006.
Keller, Hildegard E.: *Was wir scheinen*. Köln, 2021.
Young-Bruehl, Elisabeth: *Hannah Arendt. Leben, Werk und Zeit*. Frankfurt, 1986.

Beauvoir, Simone de: *Memoiren einer Tochter aus gutem Hause*. Reinbek, 1958.
Cohen-Solal, Annie: *Sartre 1905-1980*. Reinbek, 1988.
Rowley, Hazel: *Tête-à-tête. Leben und Lieben von Simone de Beauvoir und Jean-Paul Sartre*. Berlin, 2007.
Zehl Romero, Christiane: *Simone de Beauvoir*. Reinbek, 2001.

Beckmann, Mathilde: *Mein Leben mit Max Beckmann*. München, 1983.
Beckmann, Max: *Retrospektive. Haus der Kunst etc.* München, 1984.
Beckmann, Max: *Weiblich-Männlich*. Hamburger Kunsthalle. Hamburg, 2020.

Benjamin, Walter: *Das Adressbuch des Exils. 1933-1940. „Wie überall hin die Leute vestreut sind”*. Leipzig, 2006.
Jäger, Lorenz: *Walter Benjamin. Das Leben eines Unvollendeten*. Berlin, 2017.
Benjamin, Walter: *Begegnungen*. Ed. de Erdmut Wizisla. Leipzig, 2015.

Benjamin, Walter, Adorno, Gretel: *Briefwechsel 1930-1940*. Ed. de Christoph Gödde şi Henri Lonitz. Berlin, 2019.

Valero, Vicente: *Der Erzähler. Walter Benjamin auf Ibiza 1932 und 1933.* Berlin, 2008.

Benn, Gottfried, Oelze, Friedrich Wilhelm: *Briefwechsel 1932-1956*. 3 vol. Göttingen, 2016.

Benn, Gottfried: *„Absinth schlürft man mit Strohhalm, Lyrik mit Rotstift”. Ausgewählte Briefe 1904-1956*. Göttingen, 2017.

Benn, Gottfried: *Den Traum alleine tragen. Neue Texte, Briefe, Dokumente*. Wiesbaden, 1966.

Benn, Gottfried, Sternheim, Thea: *Briefwechsel und Aufzeichnungen*. Ed. de Thomas Ehrsam. Göttingen, 2004.

Hof, Holger: *Gottfried Benn. Der Mann ohne Gedächtnis. Eine Biographie*. Göttingen, 2011.

Hof, Holger: *Benn. Sein Leben in Bildern und Texten*. Stuttgart, 2007.

Dyck, Joachim: *Der Zeitzeuge. Gottfried Benn 1929-1949*. Göttingen, 2006.

Lethen, Helmut: *Der Sound der Väter. Gottfried Benn und seine Zeit*. Berlin, 2006.

Brecht, Bertolt und Weigel, Helene: *„ich lerne: gläser + tassen spülen”. Briefe 1923-1956*. Berlin, 2012.

Brecht, Bertolt: *Reisen im Exil. 1933-1949*. Frankfurt, 1996.

Brecht, Bertolt: *Briefe*. Frankfurt, 1981.

Hauptmann, Elisabeth: „Tagebuchaufzeichnungen zu Brecht”. In: *Sinn und Form*, 2021/2, S. 155-164. Hecht, Werner: *Brecht Chronik. 1898-1956*. Frankfurt, 1997.

Häntzschel, Hiltrud: *Brechts Frauen*. Reinbek, 2003.

Kebir, Sabine: *„Mein Herz liegt neben der Schreibmaschine”. Ruth Berlaus Leben vor, mit und nach Bertolt Brecht*. Algier, 2006.

Parker, Stephen: *Brecht. Eine Biographie*. Berlin, 2018.

Nordalm, Jens: *Der schöne Deutsche. Das Leben des* ***Gottfried von Cramm***. Hamburg, 2021.

Döblin*. 1878-1978*. Expoziţie a Deutschen Literaturarchivs. Marbach, 1978.

Köhn, Eckhardt: *Yolla Niclas und Alfred Döblin*. Engelrod, 2017.

Bona, Dominique: *Gala. Mein Leben mit Éluard und Dalí*. Frankfurt, 1996.

Genzmer, Herbert: ***Dalí und Gala***. Berlin, 1998.

McGirk, Tim: *Gala. Dalís skandalöse Muse*. München, 1989.

Rai, Edgar: *Im Licht der Zeit.* München, 2019.

Spoto, Donald: ***Marlene Dietrich****. Die große Biographie*. München, 1992.

Wieland, Karin: *Dietrich & Riefenstahl. Die Geschichte zweier Jahrhundertfrauen*. München, 2011.

Citati, Pietro: *Schön und verdammt. Ein biographischer Essay über* ***Zelda und F. Scott Fitzgerald***. Zürich, 2009.
Karl, Michaela: *Wir brechen die 10 Gebote und uns den Hals. Zelda und F. Scott Fitzgerald. Eine Biographie*. Salzburg, 2011.
Fitzgerald, F. Scott, Fitzgerald, Zelda: *Lover! Briefe*. Selecţie de Hanns Zischler. München, 2005.
Turnbull, Andrew: *F. Scott Fitzgerald. Das Genie der wilden zwanziger Jahre*. München, 1986.
Fitzgerald, F. Scott: *Zärtlich ist die Nacht*. München, 2011 (ed. rom.: F. Scott Fitzgerald: *Blîndețea nopții*. Traducere de Mihaela Ghiță. Polirom, Iași, 2016).
Fitzgerald, Zelda: *Schenk mir den Walzer*. München, 1984.

Hemingway, Ernest: *Paris, ein Fest fürs Leben*. Reinbek, 2011.
Hemingway, Ernest, Fitzgerald, F. Scott: *Wir sind verdammt lausige Akrobaten. Eine Freundschaft in Briefen*. Ed. de Benjamin Lebert. Hamburg, 2013.
Hemingway, Ernest: *49 Depeschen. Reportagen 1920-1956*. Reinbek, 1972.
Lynn, Kenneth S.: *Hemingway. Eine Biographie*. Reinbek, 1989.

Isherwood, Christopher: *Löwen und Schatten. Eine englische Jugend in den zwanziger Jahren*. Berlin, 2010.
Isherwood, Christopher: *Christopher und die Seinen*. Berlin, 1992.

Jünger, Ernst: *Gärten und Straßen. Aus den Tagebüchern 1939 und 1940*. Berlin, 1942.
Villinger, Ingeborg: *Gretha Jünger. Die unsichtbare Frau*. Stuttgart, 2020.
Kiesel, Hellmuth: *Ernst Jünger. Die Biographie*. München, 2007.

Decker, Gunnar: *Hesse. Der Wanderer und sein Schatten. Biographie*. München, 2012.
Michels, Volker: ***Hermann Hesse***. *Leben und Werk im Bild*. Frankfurt, 1981.
Michels, Volker: *„In den Niederungen des Aktuellen”. Hermann Hesse. Die Briefe 1933-1939*. Berlin, 2018.
Reetz, Bärbel: *Hesses Frauen*. Berlin, 2012.

Rosenkranz, Jutta: *Mascha Kaléko. Biografie*. München, 2007.
Kaléko, Mascha: *Das lyrische Stenogrammheft*. Berlin, 1933.

Hanuschek, Sven: *„Keiner blickt dir hinter das Gesicht”. Das Leben Erich Kästners*. München, 1999.
Kästner, Erich: *Literarische Publizistik. 1923-1933*. 2 vol. Zürich, 1989.
Kästner, Erich: *Dieses Naja, wenn man das nicht hätte! Ausgewählte Briefe von 1909-1972*. Ed. de Sven Hanuschek. Zürich, 2003.
Kästner, Erich: *Kästner für Erwachsene*. Zürich, 1966.
Kästner, Erich: *Der Gang vor die Hunde* (1931). Zürich, 2013.

Kornfeld, Eberhard W.: ***Ernst Ludwig Kirchner.*** *Dresden. Berlin. Davos*. Bern, 1979.
Kornfeld, Eberhard W.: „Zu Ernst Ludwig Kirchners Suizid am 15. Juni 1938”. In: *Schriften zu Ernst Ludwig Kirchner*. Vol. IV. Bern, 2021.

Klemperer, Victor: *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Berlin, 1947.
Klemperer, Victor: *Licht und Schatten. Kinotagebuch 1929-1945*. Berlin, 2020.
Nowojski, Walter, Klemperer, Hadwig (eds.): *„Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten”. Tagebücher 1933-1945.* 8 vol. Berlin, 1995.

Blubacher, Thomas: *Die vielen Leben der Ruth Landshoff-Yorck*. Frankfurt, 2015.
Bürger, Jan: *Im Schattenreich der wilden Zwanziger. Fotografien aus dem Nachlaß von Ruth Landshoff-Yorck*. Marbach, 2017.
Landshoff, Ruth: *Die Vielen und der Eine*. Hamburg, 2020.
Landshoff, Ruth: *Das Mädchen mit wenig PS. Feuilletons aus den zwanziger Jahren*. Ed. de Walter Fänders. Berlin, 2015.
Landshoff, Ruth: *Klatsch, Ruhm und kleine Feuer. Biographische Impressionen*. Frankfurt, 1997.
Landshoff, Ruth: *Roman einer Tänzerin*. Ed. şi postfaţă de Walter Fähnders. Berlin, 2002.

Vollmoeller, Karl: *Aufsätze zu Leben und Werk*. Berlin/Vilnius, 2007.
Dillmann, Klaus Konrad*: Karl Gustav Vollmoeller. Eine Zeitreise durch ein bewegtes Leben*. Freiberg, 2000.

Claridge, Laura: ***Tamara de Lempicka***. *Ein Leben für Dekor und Dekadenz*. Frankfurt, 2002.
De Lempicka-Foxhall, Baroness Kizette: *Tamara de Lempicka. Malerin aus Leidenschaft. Femme Fatale der 20er Jahre*. München, 1987.

Rosteck, Jens: *Zwei auf einer Insel.* **Lotte Lenya und Kurt Weill**. Berlin, 1999.
Spoto, Donald: *Die Seeräuber-Jenny. Das bewegte Leben der Lotte Lenya*. München, 1990.

Buchmayr, Friedrich: *Der Priester in Almas Salon. Johannes Hollnsteiners Weg von der Elite des Ständestaats zum NS-Bibliothekar*. Weitra, 2003.
Hilmes, Oliver: *Witwe im Wahn. Das Leben der* ***Alma Mahler-Werfel***. München, 2004.

Man Ray: *Selbstportrait. Eine illustrierte Autobiographie*. München, 1983.
Man Ray. Unbekümmert, aber nicht gleichgültig. Expoziţie, Martin Gropius Bau. Berlin, 2008.
L'Ecotais, Emmanuelle de: *Man Ray. Das photographische Werk*. München, 1998.
Schwarz, Arturo: *Man Ray*. München, 1980.

Mann, Erika: *Wenn die Lichter ausgehen. Geschichten aus dem Dritten Reich*. Reinbek, 2005.
Mann, Erika, Mann, Klaus: *Das Buch von der Riviera*. Reinbek, 2019.

Strohmeyer, Armin: *Dichterkinder. Liebe, Verrat und Drama – der Kreis um Klaus und Erika Mann*. München, 2020.
Wendt, Gunna: *Erika und Therese. Erika Mann und Therese Giehse – eine Liebe zwischen Kunst und Krieg*. München, 2018.

Berger, Renate: *Tanz auf dem Vulkan. Gustaf Gründgens und Klaus Mann*. Darmstadt, 2016.
Mann, Klaus: *Der Vulkan. Roman unter Emigranten*. Reinbek, 1999.
Mann, Klaus: *Speed. Erzählungen aus dem Exil*. Reinbek, 1990.
Mann, Klaus: *Mephisto*. Cu o postfaţă de Michael Töteberg. Reinbek, 2019.
Mann, Klaus: *Briefe*. Berlin, Weimar, 1988.
Mann, Klaus: *Briefe und Antworten. 1922-1947*. Ed. de Martin Gregor-Dellin. Reinbek, 1991.
Mann, Klaus: *Tagebücher. 1931-1949*. München, 1987-1991.
Naumann, Uwe (ed.): *„Ruhe gibt es nicht, bis zum Schluß". Klaus Mann (1906-1949). Bilder und Dokumente*. Reinbek, 1999.
Naumann, Uwe (ed.): *Die Kinder der Manns. Ein Familienalbum*. Reinbek, 2005.
Schaenzler, Nicole: *Klaus Mann. Eine Biographie*. Frankfurt, 1999.

Mann, Thomas: *Die Tagebücher*. 1933-1934, 1935-1936, 1937-1939. Frankfurt, 2010.
Marbacher Magazin, 89/2000: „«Alles ist wertlos.» Thomas Mann in Nidden". Marbach, 2000.

Flügge, Manfred: ***Heinrich Mann**. Eine Biographie.* Reinbek, 2006.
Jüngling, Kirsten: *Nelly Mann. „Ich bin doch nicht nur schlecht". Eine Biographie*. Berlin, 2008.
Flügge, Manfred: *Traumland und Zuflucht – Heinrich Mann in Frankreich*. Frankfurt, 2013.
Jaspers, Willi: *Die Jagd nach Liebe – Heinrich Mann und die Frauen*. Frankfurt, 2007.

Dearborn, Mary: *Henry Miller. Eine Biographie*. München, 1991.
Ferguson, Robert: *Henry Miller. Ein Leben ohne Tabus*. München, 1991.
Miller, Henry: *Stille Tage im Clichy*. Reinbek, 1998 (ed. rom.: Henry Miller: *Zile liniștite la Clichy*. Traducere de Alexandru Vlad. Polirom, Iași, 2010).

Burke, Carolyn: ***Lee Miller**. On Both Sides of the Camera*. London, 2005.
Lee Miller. Catalog de expoziţie, Albertina, Wien. Wien, 2015.
Penrose, Antony: *Surrealist Lee Miller*. London, 2019.

Boyd, Brian: *Vladimir Nabokov. Die russischen Jahre 1899-1940*. Reinbek, 1999.
Nabokov, Vladimir: *Briefe an Vera*. Reinbek, 2017.
Maar, Michael: *Solar Rex. Die schöne böse Welt des Vladimir Nabokov*. Berlin, 2007.
Urban, Thomas: *Vladimir Nabokov – Blaue Abende in Berlin*. Berlin, 1999.
Zimmer, Dieter E.: *Nabokovs Berlin*. Berlin, 2001.

Bair, Deirdre: *Anaïs Nin. Eine Biographie*. München, 1998.

Nin, Anaïs: *Trunken vor Liebe. Intime Geständnisse*. Bern, 1993.
Nin, Anaïs: *Die Tagebücher der Anaïs Nin*. 3 vol. München, 1987.
Nin, Anaïs: *Henry, June und ich. Intimes Tagebuch*. München, 1991.

Katz, Gabriele: *Liebe Mich! **Erich Maria Remarque** und die Frauen*. Berlin, 2018.
Sternburg, Wilhelm von: *Erich Maria Remarque. „Als wäre alles das letzte Mal". Eine Biographie*. Köln, 1998.

Bronsen, David: *Joseph Roth. Eine Biographie*. Köln, 1974.
Kreis, Gabriele: *„Was man glaubt, gibt es". Das Leben der Irmgard Keun*. Zürich, 1991.
Roth, Joseph: *Ich zeichne das Gesicht der Zeit. Essays. Reportagen. Feuilletons*. Göttingen, 2010.
Sternburg, Wilhelm von: *Joseph Roth. Eine Biographie*. Köln, 2009.
Weidermann, Volker: *Ostende. 1936. Sommer der Freundschaft*. Köln, 2014.

Caws, Mary Ann: *Picasso's Weeping Woman: The Life and Art of Dora Maar*. New York 2010.
Richardson, John: *A Life of Picasso. The Triumphant Years 1917-1932*. Vol. III. New York, 2007.
***Pablo Picasso** und Marie-Thérèse Walter. Zwischen Klassizismus und Surrealismus*. Graphikmuseum Picasso, Münster. Bielefeld, 2004.

Benz, Wolfgang: *Im Widerstand. Größe und Scheitern der Opposition gegen Hitler*. München, 2018.
Hans Coppi: *Harro Schulze-Boysen – Wege in den Widerstand.* Koblenz, 1995.
Kettelhake, Silke: *„Erzähl allen, allen von mir!" Das schöne kurze Leben der Libertas Schulze-Boysen.* München, 2008.
Ohler, Norman: ***Harro & Libertas**. Eine Geschichte von Liebe und Widerstand*. Köln, 2019.

Bemann, Helga: ***Kurt Tucholsky**. Eine Biographie*. Berlin, 1984.
Hörner, Unda: *Ohne Frauen geht es nicht. Kurt Tucholsky und die Liebe*. Berlin, 2017.
Lenze, Nele (ed.): *Tucholsky in Berlin. Gesammelte Feuilletons 1912-1950*. Berlin, 2007.
Matthias, Lisa: *Ich war Tucholskys Lottchen*. Hamburg, 1962.
Tucholsky, Kurt: *Schloß Gripsholm*. Berlin, 1931.
Tucholsky, Kurt: *Gesamtausgabe. Texte und Briefe*. Ed. de Antje Bonitz, Dirk Grathoff, Michael Hepp, Gerhard Kraiker. 22 Bd. Reinbek, 1996.

Wittgenstein, Ludwig: *Denkbewegungen. Tagebücher*. 1930-1932, 1936-1937. Innsbruck, 1997.
Geier, Manfred: *Die Liebe der Philosophen. Von Sokrates bis Foucault*. Hamburg, 2020.

Wolff, Charlotte: *Augenblicke verändern uns mehr als die Zeit. Autobiographie*. Kranichstein, 2003.
Wolff, Charlotte: *Die Hand als Spiegel der Psyche*. Bern, 1993.
Weidle, Barbara: *Kurt Wolff. Ein Literat und Gentleman*. Bonn, 2007.

Wolff, Helen: *Hintergrund für Liebe*. Cu o postfaţă de Marion Detjen. Bonn, 2020.
Wolff, Kurt: *Autoren-Bücher-Abenteuer. Betrachtungen und Erinnerungen eines Verlegers*. Berlin, 2004.

Mulțumiri

Această carte se sprijină pe munca unor autoare și autori extraordinari care au prezentat în lucrările lor viața protagoniștilor în anii ’20 și ’30 ai secolului trecut. Bibliografia include volumele care mi-au fost de mare ajutor cînd am scris-o. În plus, aș vrea să le mulțumesc tuturor celor care mi-au dat impulsuri decisive în pregătirea și scrierea ei: Jan Bürger, Marion Detjen, Marcus Gaertner, Durs Grünbein, Nikola Herweg, Holger Hof, Eberhard W. Kornfeld, Ursula März, Helmut Lethen, Christoph Müller, Jens Nordalm, Maria Piwowarski, Adam Soboczynski, Christoph Stölzl, Benjamin von Stuckrad-Barre și Michael Töteberg.

Pentru lectura critică și aprofundată a manuscrisului, țin să le mulțumesc următorilor patru: Erhard Schütz, care a fost şi primul cititor profesionist al cărții mele *1913*, Michael Maar, Eva Menasse și Uwe Naumann. Pentru sprijinul lor important și numeroasele aporturi de conţinut, le mulțumesc lui Siv Bublitz, directoarea editurii S. Fischer, și editoarei mele, Yelena Frahm. De asemenea, agentului meu, Matthias Landwehr.

Index*

* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.